

Dört Duvar Kadına Ne Yapar?

İpek Merçil
Seçil Doğuç Ergin

DÖRT DUVAR KADINA NE YAPAR?

**İPEK MERÇİL
SEÇİL DOĞUÇ ERGİN**

ARALIK 2020

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Dört Duvar Kadına Ne Yapar?

İpek Merçli & Seçil Doğuç Ergin

Editör: Ertan Akkaş

Kapak ve Sayfa Düzeni: Ayyüce Dalkılıç

Kapak Fotoğrafı: Fusun Tirman

"Umutları Ertelenen Çocuklar" belgesel fotoğraf çalışması.

Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı

www.tcyov.org

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.

ISBN: 978-605-7877-83-3

1. baskı: Aralık 2020, Ankara

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

http://www.siyasalkitap.com

Baskı

Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San. Tic. Ltd.Şti.

Sertifika No: 47865

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48

Tel: 0(312) 341 36 67

Dağıtım

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx

Faks: 0 (312) 419 16 11

e-posta: Info@siyasalkitap.com

http://www.siyasalkitap.com

www.siyasalkitabevi.com

*Adli mahpuslar arasında iki buçuk ay hapsedilmiş olan
değerli Hocamız, Barış Akademisyeni Prof. Dr. Füsun Üstel'e
saygılarımızla...*

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Giriş	13
Osmanlı Döneminde Nisa Hapishaneleri	13
Cumhuriyet Döneminde Kadınların Hapsedilmesi	17
Kadınlar ve Cezaevleri	18
Türkiye’de Kadın Cezaevleri ve Kadın Mahpuslar	20
Araştırmanın Hipotezleri	22
Araştırma Yöntemi	22
Kadın Mahpusların Özellikleri	28
Bakırköy L Tipi Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu	31
Araştırma Grubunda Yer Alan Kadın Mahpusların Profili	32
Cezaevine Giriş	51
Gözaltı ve Sorgu Süreçleri	51
Kadın Mahpusların Adalete Erişimleri	53
Cezaevine Giriş Ritüelleri	55
Hapishanede Gündelik Yaşam:	
Kapatılmanın Zaman-Mekânsal Rejimiyle Baş Etmenin Gündelik Halleri	65
“Dört Duvar Sana Ne Yapabilir?” Hapsedilmenin Mekânıyla Baş Etmek	65
Koğuşların Fiziki Koşulları ve Koğuş İçi Hayat	67
Hapishanede Zaman ve Koğuş İçi Gündelik Hayatın Akışı	74
Sürtüşme Anları, Eşikler ve Özel Zamanlar	79
Sonuç Yerine	85
Koğuş Yaşamında Dayanışma, Denetim ve İktidar İlişkileri	87
Mahpus Topluluğu ve Kadın Mahpusların Sosyalliği	87
Kadın Mahpusların Gözünden Hapsedilmenin İstirapları	92
Tekinsiz ve Düşmanca Bir Sosyallik İçinde Bir Sınıflandırma, Denetim ve Başetme Aracı Olarak Dedikodu	97
Gündelik Hayat Kuralları, Disiplin ve Toplumsal Hiyerarşi	103
Sonuç	105
Kurumun Mahpusla, Mahpusun Kurumla İlişkisi	107
Güvenlik ve Bakım Arasında: Hapishanede Sağlık, Eğitim, Kültür	
Hizmetleri ve Çalışma.....	107
Sağlık Hakkı ve Psikososyal Destek	109
Eğitim Faaliyetleri ve Kurslar	113
Çalışma ve İş Yurtları	116
İnfaz Koruma Personeli ve Mahpus İlişkisi	119

Mahpusun Hapsedilmeyle ve Kurumla İlişkisi	128
Sonuç	131
Cezaevinde Annelik Deneyimi.....	135
Türk Cezaevlerinde Annelik.....	138
Cezaevinde Çocuklarıyla Birlikte Kalan Anneler	140
Duvarların Dışında Çocukları Olan Mahpus Anneler	147
Mahpuslar İçin Bir Yatırım Aracı Olarak Annelik	149
Geleceğe Dönük Kaynak Olarak Annelik	154
Yeniden Değerlendirilen Annelik: Acı ve Suçluluk Duygusu.....	155
Sonuç	159
Cezaevinde Gündelik Kadınlık Deneyimleri	163
Kadınlar Arasında Kadın Gibi Hissetmek	163
Cezaevinde Ay Halinin Yönetimi.....	169
Cinsel Sağlığa Erişim	172
Mahpusların Cinsel İhtiyaçları	175
Cezaevinde Eşcinsellik	180
Mektuplar, Yeni İlişkiler, Arkadaşlıklar.....	186
Cezaevinden Çıkışa Doğru.....	195
Mahpusluk Sonrası İç Hesaplaşma	195
Cezaevi Mahpusları Islah Eder Mi?	197
Cezaevinden Çıkışa Doğru Yeni Bir Yaşam Hayali	198
Sonuç Yerine	202
Sonuç	205
Ek 1: Mülakat Yapılan Mahpusların Listesi	209
Ek 2: Mülakat Yapılan İnfaz Koruma Memurlarının Listesi	213

Prof. Dr. İpek Merçil (Galatasaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü)

İpek Merçil, Galatasaray Lisesini, Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdikten sonra 1994 yılında Galatasaray Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Yüksek Lisans ve Doktora eğitimini Paris Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'de tamamlayarak 2001 yılında "Çağdaş Türkiye'de İslamcı Kadın Aydınlar" başlıklı tezi ile doktor unvanını aldı. 2002 yılında yardımcı doçent, 2008 yılında doçent, 2020 yılında profesör olan İpek MERÇİL Türkiye'de İslamcı Hareket'in sosyolojisi, din sosyolojisi, futbol sosyolojisi, cezaevi sosyolojisi alanlarında kadın aktörleri önceleyen çalışmalar yürütmektedir.

Arş. Gör. Seçil Doğuç (Galatasaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü)

1995 yılında Beyoğlu Anadolu Lisesi'nden, 2001 yılında Galatasaray Üniversitesi Kamu Yönetimi lisans programından mezun olduktan sonra, 2004 yılında, "Yeni Orta Sınıfların Kimlik İnşası" başlıklı çalışmasıyla İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler Programından yüksek lisans derecesini aldı. 2005 yılında Paris Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'dan "Toplumsal Sınıfların Değerlere Göre Farklılaşması" başlıklı çalışma ile sosyoloji yüksek lisans derecesini aldı. Haziran 2009 ile Mart 2010 tarihleri arasında, Kocaeli Yüksek Güvelikli Ceza İnfaz Kurumu'nda gerçekleştirdiği saha araştırmasına dayanarak doktora tezini hazırlamakta olan Seçil Doğuç 2002 yılından beri Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

*“Cezaevine giren hiç kimse ziyaretçi, aile, mahpus oradan
aynı çıkmaz.”*

Caroline Touraut, 2013

ÖNSÖZ

Cezaevleri yüksek duvarları, gözetleme kuleleri, dikenli telleri ile pek çok kişi için önünden geçmeye bile çekinilen, korku yaratan mekânlardır. Cezaevleri ve mahpus veya görevli olarak orada bulunan kişilerle ilgili bilgi, genellikle son derece sınırlıdır ve iletişim araçlarının yaydığı temsiller ile sınırlıdır. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de son yılların egemen temayülü gereği, şehir dışlarına inşa edilen büyük kampüs cezaevleri, cezaevinin toplumla ilişkisini tamamen kopartmakta ve onu toplumun gündelik yaşantısının dışına çıkartarak görünmez kılmaktadır.

Türkiye’de cezaevlerinin görünmezliği bilim insanlarının ve sivil toplum kuruluşlarının çoğunluğu tarafından da benimsenmiştir. Pek çok bilimsel alanı ilgilendirebilecek olan mahpuslar ve cezaevi çalışanları farklı disiplinlerin araştırma konuları arasında genellikle yer almazlar. Bu görünmezliğin başlıca sebeplerinden birinin sosyal bilimler tarafından “zor saha” olarak nitelendirilen cezaevlerinde aşağıda açıklamaya çalıştığım engeller nedeniyle araştırma yapmanın neredeyse imkânsız olmasıdır.

Cezaevi ile ilgili bir araştırma tasarlanırken ortaya çıkan sorunların ilki kaynak ve istatistik eksikliğidir. Türkiye’de mahpuslar ve cezaevi çalışanları ile ilgili çok sınırlı istatistiki veri bulunması, yılları ve başka ülkelerin verilerini dikkate alarak karşılaştırmalı çalışmalar yapılmasını imkânsız kılmakta, yeni bir araştırma için yola çıkmak isteğinde olan araştırmacıları donanımsız bırakmaktadır. İstatistiki veri eksikliğine ek olarak yeni bir araştırmanın teorik çerçevesini oluşturacak Türk cezaevlerinden bahseden Türkçe kaynaklar yok denecek kadar az olduğu gibi yabancı dillerde yazılmış temel kaynakların büyük çoğunluğu da henüz Türkçeye çevrilmemiştir.

Cezaevlerinde çalışmayı planlayan araştırmacıların önüne çıkan ikinci önemli sorun Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü yetkililerini araştırmanın gerekliliğine ikna etmektir. Yetkililer genellikle cezaevleri içerisindeki saha çalışmalarına sıcak bakmamakta, bu çalışmaların sonuçlarından bir fayda beklememekte ve bilgi üretenler ile karar alıcılar arasında bir ilişkinin gereğine inanmamaktadırlar. Araştırma iznini almayı başaran araştırmacıların güvenlik gerekçesiyle bilimsel olarak anlamlı bir örneklem oluşturmalarını sağlayacak bilgilere ulaşmaları da genellikle mümkün değildir.

Araştırmacıların karşılaştıkları üçüncü sorun ise saha çalışması sırasında karşılaşılan zorluklardır. Cezaevi içerisinde yapılan araştırmalar genellikle planlanandan uzun sürmekte ve çeşitli sebeplerle (genel arama, cezaevlerinden birinde çıkan herhangi bir sorun vb.) kesintiye uğrayabilmektedir. Türkiye’de cezaevleri içerisinde ses ve görüntü kayıt cihazlarının kullanımına izin verilmemektedir. Bu durum yapılan karşılıklı görüşmelerin kayıt altına alınmasını zorlaştırmakta ve araştırmacıları çalıştıkları ortama uygun görüşme ve kayıt yöntemleri geliştirmeye sevk etmektedir.

Cezaevleri konusunda bilimsel araştırma yapılamaması alanda çalışan uzmanların ihtiyaç duydukları bilgilerin üretilmesine ve karar alma mekânizmalarının tutarlı politikalar geliştirmesine engel teşkil etmektedir. Ceza ve Tevkifevleri konusunda hak temelli başarılı uygulamaların hayata geçirilebilmeleri araştırma kurumlarının, üniversitelerin ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği ve desteği ile mümkündür. Bu süreçte araştırma kurumları ve üniversiteler yaptıkları araştırmalar, kurum çalışanlarına verdikleri eğitimler ile sivil toplum kuruluşları ise mahpuslara ve çalışanlara sağladıkları destekler ile dâhil olabilirler.

“Türkiye’de Kadın Suçluluğu ve Cezaevinde Kadın Olmak” başlıklı araştırma Eylem Aksoy Retornaz, İpek Merçil ve Seçil Doğuç tarafından tasarlanarak Nisan 2011-Mayıs 2012 tarihleri arasında Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu’nda gerçekleştirildi ve araştırma raporu adları geçen üç araştırmacı tarafından yazıldı. Hukukçu ve sosyologlardan oluşan araştırma ekibimiz 2011 yılı başında yukarıda belirtilen zorlukları aşarak saha çalışması iznini almayı başardı. Bu bağlamda cezaevinde araştırma izni almayı başarabilmiş son araştırma gruplarından biri olduğumuzu düşünmekteyiz. Zira 2015 yılında basına yansıyan Şakran Çocuk Cezaevi¹ olaylarından sonra cezaevlerinde araştırma yapmak için Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nden izin almak çok zorlaşmış, 15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişimi sonrasında ilan edilen Olağanüstü Hal ile imkânsız hale gelmiştir.

Bizler için zor olduğu kadar şaşırtıcı zaman zaman çarpıcı olan bu saha çalışması bizleri de dönüştürdü, değiştirdi, kendi hayatlarımızı, önceliklerimizi sorgulamamızı sağladı. Kadın mahpuslar ve infaz koruma memurları ile yaptığımız karşılıklı görüşmeler toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve ataerkil toplumsal düzenin kadın hayatlarını nasıl etkilediğini, nasıl değiştirdiğini bir kez daha yakından gözlemleme imkânı verdi.

¹ <https://www.cnnturk.com/24/02/2015>

Araştırma verilerinin cezaevi sosyolojisinin bizlere sunduğu araçlarla inceleyerek yazdığımız bu kitap gözaltı sürecinden itibaren ceza infaz sistemi içerisinde kadınların yaşadıklarını dile getirmektedir. Kitabın yazarları kendi bölümlerinde farklı konulara odaklansalar da aynı veriler üzerinde çalışmışlardır. Bu yüzden az da olsa bölümler arasında olabilecek ufak tekrarlara yazarların aynı konuya farklı bakış açılarını yansıttığı için dokunulmamıştır.

Araştırma izni almamız konusunda bizlere destek olan Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü yetkililerine, saha çalışmasının sosyal bilim araştırma ölçütlerine uygun olarak yapılması hususunda bizden desteklerini esirgemeyen dönemin Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu yöneticilerine, araştırmamızın başından beri bizlere yol gösteren, bütün sorularımızı sabırla, içtenlikle cevaplayan Zafer Kıracı'ya ve bizlerle görüşmeyi kabul eden, hayatlarını paylaşan kadın mahpuslara ve ceza infaz personeline özellikle kadın infaz koruma memurlarına teşekkür ederiz. Ayrıca saha çalışmamıza katılan, görüşmelerimizin gerçekleşmesinde ve kayda dökülmesinde en az bizler kadar emek sarf eden o dönemin Sosyoloji Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencileri şimdi ki meslektaşlarımız, dostlarımız Ayça Yılmaz, Gözde Aytemur ve Gülsünay Uysal'a çok teşekkür ederiz.

Kitabın konusu olan araştırma 2011 yılında Koç Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi tarafından bağımsız bilim jürisi değerlendirmesi sonucunda "araştırma ödülüne" layık görülmüş ve desteklenmiştir. Araştırmanın gerçekleştirilmesi için Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Fonu da desteklerini sunmuştur. Söz konusu destekler olmasa bu araştırma tamamlanamayabilirdi. Her iki Üniversiteye de destekleri için teşekkür ederiz.

İpek MERÇİL

İstanbul, 20 Mayıs 2020

OSMANLI DÖNEMİNDE NİSA HAPİSHANELERİ

Sosyal bilimlerin kadın cezaevlerine yönelik ilgisizliği tarih alanında da hissedilmektedir. Araştırmamızın hazırlık aşamasında konu ile ilgili mevcut kaynakları tararken Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın (nisa) hapisanelerinin ve kadın mahkumların durumu ile ilgili tarih çalışmalarının azlığı dikkatimizi çekmiştir. Ayşe Kızılkın, Osmanlı'da klasik dönemden, imparatorluğun sonlarına dek kadın mahkumların, erkek mahkumlardan ayrılarak başka bir mekânda kapatıldıklarını ve daha sonraki dönemlerde de hapsedildiklerini belirtmiştir (Kızılkın, 2011: 76). Ancak İmparatorluk sınırları içerisindeki hapisaneler üzerine yapılan çalışmalarda kadın bölümlerine sadece bir ya da birkaç paragraflık yer ayrılmıştır.

Gültekin Yıldız Osmanlı hapisanelerinin kuruluş serüvenini anlattığı Mahpushane adlı eserinde, XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar bir mahbes, tevkifhane olarak iş gören Baba Cafer Zindanı'nda kadınlar için de ayrı bir bölüm bulunduğunu ve kadın zanlı ve mahkumlardan "kolcu hanım" diye hitap edilen bir kadın görevlinin mesul olduğunu belirtmiştir (Yıldız, 2012: 15).

19. yüzyılda dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi suç, ceza, hapisane kavramları erkeklerin dünyasına ait kabul edildiğinden çeşitli sebeplerle hapsedilmiş kadınlar hakkında mevcut bilgiler yok denecek kadar azdır. Gizem Sivri Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde kadınların suçlu olarak görüldüğü yegâne alanın fuhuş olduğunu belirterek Osmanlı hukuku içinde kadınların varlığının mahkemelerde çoğunlukla davacı taraf olarak tasvir edildiğini, kadınların acziyeti ve mahkemelerdeki "hak arayan duruşları" nedeniyle genellikle masum ve haksızlığa uğramış şekilde görüldüklerini ifade etmiştir (Sivri, 2017: 84).

Ali Karaca kadınların suç işleme oranlarının çok düşük olmasına rağmen, hırsızlık, fitne-fesat, şirretlik, borç ödememe, hür insan ticareti, katle sebebiyet, yataklık, kerhanecilik ve fahişelik gibi suçları işlediklerini ve bundan dolayı mahkum olduklarını belirtmiştir. Bu suçlar arasında fahişeliğin en çok işlenen suç olduğunun altını çizen Karaca kadınların suça yönelme sebepleri arasında geçim sıkıntısı, kimsesizlik, sahipsizlik ve evsiz barksızlık gibi nedenleri sıralamıştır. Kadınların suç sayılan davranışlarından dolayı aldıkları cezalara ba-

kıldığında, genel olarak kısa süreli tevkif diyebileceğimiz bir hapis ve büyük oranda da sürgün cezası verildiği (Karaca, 2005: 158) tespit edilmiştir.

Bu dönemde suçla ilişkilenen kadın sayısının azlığı nedeniyle dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da sadece kadınlara ayrılmış cezaevleri mevcut değildi. Kadınların hapsedilmesi gerektiğinde genellikle kaza yönetimi tarafından güvenilir kadınların evleri veya ahırları kiralanarak hapishane olarak kullanılmaktaydı (Tekin, 2010: 91). İmam ya da muhtar evleri olarak adlandırılan bu kadın hapishanelerinde mahkumların güvenliğinden, denetiminden ve hatta kişisel ve günlük ihtiyaçlarından (yemek, giysi, yatak, vb.) ev sahipleri sorumlu oluyordu. (Sivri, 2017: 89) İmam evi, daha sonra da muhtar evi taşrada asırlarca kadın mahkum ve tutukluların hapsedildiği bir mekân olarak kullanılmıştır (Karaca, 2011: 154).

Tarihçi Gizem Sivri Osmanlı'ya özgü imam evlerinin kiralama yoluyla oluşturulmuş, düzensiz, herhangi bir ceza uygulaması yapılmayan ve tek bir kişinin sorumluluğuna bırakılmış kadın hapishaneleri olmaları nedeniyle kadınların bu evlerde hangi yaşam koşulları ve cezai yaptırımlar altında yaşam sürdüklerinin bilgisine ulaşmamızın zorluğunu ifade etmektedir (Sivri, 2017: 91). Sivri'ye göre Osmanlı yönetimini kadınları, çeşitli suçlardan hüküm giymiş fail olmalarına rağmen "ev" gibi mekânlarda kapalı tutarak mahkum etmiş, onları ev içi alandan çıkmamaları ve görünür olmamaları gereken bireylermişçesine, hapishane içerisinde suçlu bir mahkum gibi kabullenmeden, görmezden gelerek varlıklarını yok saymıştır (Sivri, 2017: 89).

Geleneksel olarak uygulanmaya devam edilen kadın hapishanelerini kiralama yönteminin yanı sıra mevcut hapishanelerin koğuş veya odalarını kadın mahkumlara ayırmak yahut sonradan yeni bir koğuş inşa ettirmek de Osmanlı hapishanelerinde yürütülen farklı bir pratikti (Sivri, 2017: 90).

Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda her alanda görülen modernleşme ve batılılaşma çabaları hapishane alanına da yansımış ve hapishanelerin ıslahı ve modernleşmesi için pek çok düzenleme yapılmıştır. Osmanlı hapishaneleri üzerine çalışan tarihçiler bu düzenlemelerin pek çoğunun savaş koşulları, ekonomik, siyasal sorunlar nedeniyle kâğıt üzerinde kaldığı ve hayata geçmediği konusunda hem fikirdirler.

Gizem Sivri Tanzimat ve Abdülhamit Dönemi'nde kadın mahkumların varlığına yönelik farkındalığın oluştuğunu ve bazı reformların yapıldığını belirtmiştir (Sivri, 2017: 88). Tanzimat'tan sonra daha yaygın olarak, şehir ve büyük kaza merkezlerinde bulunan hapishanelerin birer odasının kadın mahpuslar için düzenlenmesi planlanmakla birlikte, imam ve muhtar evleri de kadın hükümlüler için hapishane olarak kullanılmaya devam edilmiştir (Karaca, 2005: 154).

1839 Gülhane Hattı'nın ilanı ertesinde 20 Aralık 1850'de resmen kabul edilen yeni ceza kanununda ilk kez kadınlara mahsus mahbeslerden bahsedilmiştir. Katl ile katl fiiline yardımcı olmak suçlarından tazîren hüküm giyen kadın mahkumların 'ta'ife-i nisâya mahsus mahbesde ıslâh-ı nefis edinceye kadar habs' olunmalarını ve mahbusiyetleri sırasında kendilerine yiyecek ve giyecek sağlayacak veli ya da akrabaları olmaması durumunda bu nevi ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanması öngörülmüştür (Yıldız, 2012: 102).

Kadın hapishanelerinin eksikliği veya kadınların hapsedilme koşulları o dönemde yabancı gözlemcilerin, konsolos ve elçilerin hazırladığı raporlarda da belirtilmeğe başlanmıştır. İmparatorluğun çeşitli yerlerinden İngiltere konsolosları tarafından gönderilen bilgiler ışığında 1851 yılında İngiliz Elçi Canning'in yayınladığı Osmanlı hapishanelerinde yapılması gereken ıslah ve düzenlemeler için öneriler içeren raporda (*Report on Prison Reform in Turkey*) ilk kez Osmanlı'da kadın hapishanesi ve kadın koğuşu eksikliği ısrarlı bir şekilde vurgulanmıştır (Sivri, 2017: 86). Zira o zamana kadar Osmanlı coğrafyasında kadınlara ait ayrı tevkif ya da hapis cezası için kullanılan mekânlar olmadığından kadın zanlı ve mahkumlar dinlerine göre ya imam, papaz ve hahamın ya da şehir halkından birinin evinde tutulmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde ceza ve tevkif evlerindeki olumsuz koşulların düzeltilmesine dair ilk hükümlere, Islahat Fermanı'nda (1856) rastlanmaktadır. 1858'de çıkarılan Ceza Kanunnamesi'nde, kadın ve erkekler mahkum (hükümlü) ve mevkıfların (tutuklu) aynı koğuşu kullanmasının sakıncalı ve mutlak bir şekilde yasak olduğu vurgulanarak (Sivri, 2017: 87) kadın mahkumlar için özel hapishanelerin yapılması planlanmıştır (Kızılkın, 2011: 70).

19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren hukuki modernizasyon sürecinin bir parçası olarak getirilen yeni ceza kanunnameleri (özellikle 1858 Ceza Kanunnamesi) ve modern yargı usullerinin sonucunda fuhuş yapan kadınlara sürgün cezası yerine hapis cezasının verilmesi kadın hapishanelerine olan ihtiyacı artırmıştır (Sivri, 2017: 85).

Kadın mahpus sayısının artması ile birlikte kadın hapishaneleri ve hasta kadın mahpuslar için özel hastanelerin yapılması gündeme gelmiştir. 1858 senesinde Meclis-i Tanzimat Dairesinde toplanan özel komisyonda kadın hapishaneleri de ele alınmış ve kadın mahkumlar için özel hapishanelerin yapılması, tevkif edilenler için ise yeniden oluşturulan Beyoğlu, Galata, Beşiktaş, Üsküdar, Karlıca Zaptiye merkezlerine yakın bölgelerde imam evlerinin kullanılması kararlaştırılmıştır (Karaca, 2005: 156).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk 'modern' hapishane, İstanbul'da 1871 yılının Ocak ayında İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda inşa edilen Hapishane-i Umumi'dir. Sultan Abdülaziz döneminde 1871 yılında açılan Dersaadet Hapishane-i Umumisi'nin içinde kadın, erkek ve çocuk mahkumlar için ayrı koğuş, revir, cami, kilise, çamaşırhane ve yemekhane bulunuyordu (Sivri, 2017: 87).

1876 tarihinden itibaren her alanda olduğu gibi hapishanelerin modernleştirilmesine daha da hız verildi. 1880 tarihinde hapishane ve tevkifhanelerin iç idaresini düzenleyen doksan yedi maddelik bir başka nizamname hazırlandı (Karaca, 2005: 156). 1880 Mayıs'ında çıkartılan ve ancak 1917 yılı sonlarında hükümetçe resmen benimsenin bu yönetmelik, birkaç küçük değişiklikle Cumhuriyet Türkiye'sinde de 1930'a kadar yürürlükte kalmıştır (Yıldız, 2012: 382).

Osmanlı Devleti'nde mahkeme kararı ile ceza almış ve zaptiye marifetiyle getirilmiş kimsesiz kadın tutuklu ve mahkumlar 5-6 yaşına kadar çocuklarıyla birlikte hapishanede kalabiliyorlardı (Tekin, 2010: 97). Kadın hapishaneleri söz konusu olduğunda hamile veya çocuklarıyla birlikte cezaevinde kalan kadınların varlığı farklı ihtiyaçları ortaya çıkarmış ve bu ihtiyaçlara uygun düzenlemeler yapılması gerekmiştir. 1880 yılında yayınlanan Nizamnamede yer alan bir kararla hamile mahkumlarla, süte çocuğu olan kadın mahkumlara doktorun belirlediği yiyecekler, belirlenen miktarda verilecektir hükmü kabul edilmiş olmasına rağmen bu karara uyulmadığı Dr. Poliş Bey'in raporundan anlaşılmıştır. Dr. Poliş Bey raporunda anneleriyle birlikte kalan çocuklar için ayrı nafaka verilmediğini de belirtmiştir. (Tekin, 2010: 98).

Abdülhamid döneminin en önemli adımlarından biri olan 1880 Hapishaneler Nizamnamesinin 6.maddesi tıpkı 1858 Ceza Kanunnamesinde olduğu gibi kadın erkek mahkumların farklı koşullarda hüküm sürelerini doldurmaları gerektiğinin altını çizerken 33. maddesi ise kadın mahkumlar için ve kadın koşulları için yalnızca kadın gardiyanların görev yapabileceğini belirtilmiştir. (Sivri, 2017: 87)

1882 tarihinde gelindiğinde ise daha az masrafa yol açacağı hesaplanarak genellikle taşralarda olmak üzere, mevcut hapishanelerin uygun yerlerine kadınlar için bölümler inşası planlanmıştır. (Karaca, 2005: 156) Ancak bu programın da mevcut maddi sıkıntılar nedeniyle aksadığı anlaşılmıştır.

İttihat ve Terakki döneminde de hapishanelerin modernizasyon süreci devam etmiş, yeni hapishaneler inşa edilmeye mevcut hapishanelerdeki fiziki koşulların düzeltilmesi için gerekli çalışmalar yapılmaya devam edilmiştir. İttihat ve Terakki yönetiminin 1911-1920 yılları arasında gerçekleştirdiği hapishane anket ve sayımları kadınların adli suçların (sirkat-hırsızlık, cinayet, kız kaçırmaya yardım vb.) faili olabildiklerini göstermektedir (Sivri, 2017: 85).

1911 yılı itibariyle Hapishaneler İdaresi adı ile tek çatı altına toplanan Osmanlı hapishanelerinin yönetiminin 1911-1920 yılları arasında imparatorluk hapishanelerine gönderdiği anket ve sayım formları kadın mahkum sayılarını ve kadın mahkumlar hakkında suç, yaş, din, medeni hal, okuryazarlık gibi ayrıntıları ortaya çıkartmıştır (Sivri, 2017: 88).

20. yüzyılın başında Osmanlı hapishanelerinde doluluk oranı artmış ve 1911-12 yılları arasında gerçekleştirilen ilk kapsamlı sayım ve ankete göre kadın mahpusların sayısı 34 085 mahpus arasından sadece 1409'dur (Schull, 2014: 75) Böylece kadınların Osmanlı hapishanelerindeki oranı % 4,4'dür (Sivri, 2020: 18)

Ancak 1912 yılına kadar, kadın mahkum ve tutuklu sayısının az olmasından dolayı kadınlar için ayrı bir hapishane yapılmasına ve kadın gardiyanların tayin edilmesine gerek görülmemiştir (Kızılkın, 2011: 77).

Osmanlı'da 1916 tarihli mevcut hapishanelerin iç işleyişini kapsayan Nizamname raporunun 16.maddesinde merkez ve umumi hapishanelerde kadınlar için ayrı bölümlerin ayrılması ve gerektiği hallerde ise kadın hapishanelerinin yapılması üzerinde durulmuştur. Aynı raporun ikinci bölümünde ikiden fazla kadın mahkumun bulunması durumunda ayrıca kadın gardiyan görevlendirilmesi uygun görülmüştür (Tekin, 2010: 95).

Cumhuriyet tarihinin çeşitli dönemlerinde gündemi meşgul eden mahpusların tek tip elbise giymesi zorunluluğu Osmanlı hapishanelerinde 20.yy. başında ortaya çıkmıştır. Yukarıda adı geçen Nizamnameye göre altı aydan az mahkumiyet alan mahkumların hapishanelerde tek tip elbise giymesi zorunlu olmuş ve kadın mahkumlar için belirlenmiş elbise: Başörtüsü, entari, gömlek, iç hırka, çorap, don ve terlik olarak tanımlanmıştır. Kadın mahkumlara her yıl için üç başörtüsü, iki entari, üç gömlek ve don, bir iç hırkası, iki çift terlik ve iki senede bir harici bir hırka verilmesi uygun görülmüş ancak bu Nizamname savaş koşulları nedeniyle uygulanamamış ve tek tip kıyafet düşünceden öteye gidememiştir (Tekin, 2017: 95).

Osmanlı Devleti, kadın hapishanelerinin ıslahı konusunda oldukça ağır hareket etmiş ve kadın mahkumlar XX. Yüzyılın ilk çeyreği içinde yeni hapishanelerde erkeklerden ayrı olarak kadın koşullarının inşa edilmesine değin onlar için tahsis edilen erkek mahkumların bulunduğu hapishanelerin bir bölümünde mahkumiyetlerini tamamlamışlardır. (Kızılkın, 2011: 79)

CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADINLARIN HAPSEDİLMESİ

Cumhuriyet döneminde araştırmacıların cezaevlerine özellikle de kadın cezaevlerine ilgisi yok denecek kadar azdır. Bu dönemlerde cezaevlerinde bulunan adli mahpuslarla ilgili sosyal bilim çalışmaları mevcut değildir. 1920'li yıllardan

itibaren Türkiye’de solcular, komünistler çeşitli baskılara maruz kalmışlar ve 1930’lu yıllardan itibaren sol hareketler içinde yer alan kadınlar hapis cezasına çarptırılarak siyasi mahpus olarak cezaevlerine gönderilmişlerdir. Böylelikle kadın cezaevleri çoğu üst sosyal sınıflardan gelen okumuş yazmış kadın mahpuslara ev sahipliği yapmıştır. Darbe dönemlerinde cezaevlerinin kadın nüfusu artış göstermiş ve her darbe farklı bir kadın kitlesini siyasi mahpus olarak cezaevine kapatmıştır.

1934 yılından itibaren siyasi mahpuslar diğer mahpuslarla irtibat kurmalarını için hapis hanenin başka bir köşesine kapatılmışlardır (Can, 2015: 41). Ancak mahpus sayısının ve siyasi kadın mahpus sayısının azlığı nedeniyle kadın siyasi mahpuslar 12 Eylül’e kadar adli mahpuslar ile aynı koşullarda tutulmuşlardır.

Çeşitli darbe dönemlerinde hapsedilen siyasi kadın mahpuslar cezaevi deneyimlerini yazı aracılığıyla paylaşmışlardır (Çelik, 2005; Berktaş, 2011; Oral, 1997; Sağır, 2015; Akbaş, 2011; Öksüz, 2014; Soysal, 1996; Ersanlı, 2014; Erdal, 1997; İsvan, 1989). 2000’li yılların başından itibaren 12 Eylül cezaevlerinde yatan kadın mahpusların tanıklıklarını içeren yayınlar çoğalmıştır. Sevgi Soysal (2003), Pamuk Yıldız (2008) ve Ayşegül Devocioğlu’nun (2004) otobiyografik romanları kadınların 12 Mart ve 12 Eylül cezaevlerinde yaşadıklarını edebiyat aracılığıyla gözler önüne sermişlerdir. 12 Eylül’ün 40. Yılına yaklaşırken özellikle Mamak ve Metris cezaevlerine kapatılan siyasi mahpus kadınlar dile gelmiş ve anılarını kaleme almışlardır. Kaktüsler Susuz da Yaşar (2011), Unutma MAMAK (2017) Taş Duvarları Aşan Kahkahalar (Güvenli, 2018), Ateşe Uçan Pervaneler (Çeşmecioğlu 2015), Tanıklıklarıyla 12 Eylül (2010), Metris’ten Mektuplar (Karataş, 2015) bu tanıklıkların başlıcalarıdır. Bu tanıklıklarda adli mahpuslarla ilgili kısa bölümlere rastlansa da Cumhuriyet Döneminde cezaevlerinde yatan adil mahpuslar ile ilgili çok az çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında yayınlanmamış doktora ve yüksek lisans tezleri ve Özgür ve Sunar, İlkay Savcı, Tülin İçli’nin çalışmaları sayılabilir (Özgür, Sunar, 1982; İçli, 2013; Savcı, 2004). Ayrıca son yıllarda Deniz Seki (2016) ve Tuğba Özay (2008) gibi magazin basınının yakından takip ettiği kişiler kendi cezaevi deneyimlerini paylaştıkları anı kitaplarında adli mahpusların cezaevi yaşantılarını gözler önüne sermişlerdir.

KADINLAR VE CEZAEVLERİ

Kadınlar genellikle bir ülkedeki toplam cezaevi nüfusunun %2 ile %9 arasında bir oranını oluşturur. Ancak olağandışı hallerde bu yüzde daha yüksek olabilir (Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar için Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı, 2008,6). Tüm toplumlarda suç ve ceza kelimelerinin erkeklerle özdeş-

leştigi ve suçun genellikle erkek eylemi olarak tanımlandığı görülür. Bu durum çoğunlukla kadınların cezaevi çalışmalarının dışında tutulması sonucunu doğurur. Sosyal ve beşeri bilim araştırmaları arasında kadın mahpuslar kadar, cezaevlerinin kadın çalışanları da kendilerine zorlukla yer edinir. Oysa hapsedilmenin kadınlar üzerindeki etkisi, kadın mahpusların cezaevi deneyimleri, kendi aralarında oluşturdukları cezaevi kültürü, kadın ceza ve infaz koruma personelinin ceza infaz kurumu içerisinde karşılaştığı cinsiyetçi yaklaşımlar, cezaevi çalışmalarına kadınların da dâhil edilmesine ve bu çalışmalarda feminist bir yaklaşımın gerekliliğine işaret etmektedir. Ancak feministlerin de cezaevinde bulunan kadınlarla veya cezaevinde yakını bulunan kadınlarla pek ilgilenedikleri söylenemez.

Dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de kadın mahpus sayısı her geçen gün artmaktadır. Bir yandan kadınların kamusal alanda giderek daha çok yer almaları, toplum tarafından suç olarak tanımlanan eylemler ile ilişkilerini kolaylaştırmıştır. Diğer yandan küreselleşmenin dünya çapında dönüştürdüğü ekonomik, siyasal ve toplumsal ilişkilere uygun düşen bir cezalandırma sisteminin benimsenmesi (Özdek, 2000: 22) dünya genelinde mahpus nüfusunu artırdığı gibi kadın mahpus nüfusunu da artırmıştır. Yeni neo-liberal ceza anlayışı ve sosyal devletin ceza devleti lehine gerilemesi (Wacquant, 1999), özgürlüğünden mahkum bırakma cezasına daha sık başvurulmasına yol açmış ve kadınların da daha çok hapsedilmelerine sebebiyet vermiştir.

Türkiye’de kadın mahpuslara özgü bir ceza infaz politikası bulunmamaktadır. Cezaevlerinde bulunan toplam kadın sayısı, toplam tutuklu ve hükümlü sayısının yaklaşık %4’ünü oluşturmaktadır. Araştırmanın gerçekleştiği Mayıs 2012 tarihi itibarıyla Türkiye’deki cezaevlerinde 118.400 erkek, 4.609 kadın ve 2.091 çocuk olmak üzere toplam 125.100 mahpus (hükümlü, hükmen tutuklu, tutuklu) bulunmaktadır. (Kadın mahpuslar ile birlikte 0-6 yaş arasında yaklaşık 250 çocuk cezaevinde kalmaktadır.)^{2 3 4}

² Araştırmanın bütünlüğünün bozulmaması için saha çalışmasının yapıldığı zaman geçerli olan veriler kullanılmıştır.

³ 5 Aralık 2019 tarihinde TÜİK tarafından yayınlanan 2018 yılı Ceza İnfaz Kurumu İstatistiklerine göre ceza infaz kurumlarında 31 Aralık 2018 tarihinde 264 bin 842 (10.285 kadın) mahpus bulunmaktadır. Kadınların net sayısı bilinmemekle birlikte cezaevi nüfusunun %96,1’ini erkekler, %3,9’unu ise kadınlar oluşturmaktadır. Yine 2018 yılında Türkiye’de yüz bin kişi başına düşen ceza infaz kurumundaki kişi sayısı 401’dir.

⁴ Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürü Yılmaz Çiftçi’nin verdiği bilgilere göre, 15.11.2019 tarihi itibarıyla Türkiye’de cezaevlerinde yaklaşık 286 bin hükümlü ve tutuklunun bulunmaktadır, kadın hükümlü/tutuklu sayısının da yaklaşık 11 bindir. Anneleriyle birlikte cezaevinde kalan çocuk sayısına ise 780’e ulaşılmıştır. (<https://tr.euronews.com/2019/11/15>)

Mayıs 2011 itibariyle kadın mahpusların genel mahpus nüfusuna oranlarının Amerika Birleşik Devletleri'nde %8,8, İspanya'da %7,8, Brezilya'da %7,4, Finlandiya'da %7,1, Japonya'da %6,9, İngiltere'de %5, Almanya'da %5,4, İtalya'da %4,4, Belçika'da %4, Fransa'da %3,7 ve Polonya'da %3,2 olduğu görülmektedir. Avrupa'da ortalama kadın hükümlü ve tutukluların ceza infaz kurumunun mevcuduna oranı %4,4'dür (Kamer, 2011: 1).

Türkiye'de toplam mahpus sayısı 1990 yılında 44.760'ken 2012 yılının Mayıs ayında bu sayı 125.100'e çıkarak 22 yılda yaklaşık olarak üçe (2,79) katlanmıştır. Kadın mahpus sayısıysa daha hızlı artarak 22 yılda 1.109'dan 4.609'a yükselmiş ve dörde (4,15) katlanmıştır.

Erkek tutukluların (31.926 kişi) ceza infaz kurumunun erkek nüfusuna oranı %27 iken kadın tutukluların (1.818 kişi) ceza infaz kurumunun kadın nüfusuna oranı %39,4'dur. Bu durum kırılgan ve ekonomik olarak dezavantajlı olan, kefalet ve avukat ödemelerini yapmakta zorlanan kadınların yargılama sürecinde ayrımcılığa uğradıklarının ve çoğu kez hüküm giymeden hapsedildiklerinin göstergesidir.

Türkiye'de kadın mahpusların öğrenim durumları hayli mütevazı olarak tanımlanabilir. Ekim 2011 itibariyle kadın mahpusların %22'si hiçbir diplomaya sahip değilken, %30'u ilköğretim mezunudur. Yüksekokul veya fakülte mezunu olan kadın mahpus oranıysa %6,2'dir. Türkiye'de kadın mahpusların yaş gruplarına göre dağılımları incelendiğinde, en kalabalık grubun 21-39 yaş arasında olduğu görülür. Kadın mahpusların %64'ü bu yaş aralığındadır. Bu grubu %28 ile 40-64 yaş aralığı izlemektedir (TÜİK, 2012).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2011 yılında yayınladığı "İstatistiklerde Kadın" başlıklı raporu incelendiğinde, 2009 yılı verilerine göre Türkiye'de kadınların sırasıyla; en çok İcra İflas Kanunu'na muhalefet (%36,4), dolandırıcılık (%17,2), hırsızlık (%10) ve yaralama (%7,2) suçlarından hüküm giyerek cezaevine girdikleri saptanmaktadır (İstatistiklerde Kadın 2011, 2012: 127).

TÜRKİYE'DE KADIN CEZAEVLERİ VE KADIN MAHPUSLAR

Türkiye'de 15.12.2011 tarihi itibariyle; 328 kapalı ceza infaz kurumu, 36 müstakil açık ceza infaz kurumu, 3 çocuk eğitimevi, 5 kadın kapalı, 1 kadın açık, 4 çocuk ve gençlik kapalı ceza infaz kurumu olmak üzere toplam 377 ceza infaz kurumu bulunmakta olup, bu kurumların kapasitesi 121.804 kişiliktir (<http://www.cte.adalet.gov.tr> 2011).⁵

⁵ Türkiye'de 03/02/2020 tarihi itibariyle, 263 kapalı ceza infaz kurumu, 76 müstakil açık ceza infaz kurumu, 4 çocuk eğitim evi, 9 kadın kapalı, 7 kadın açık, 7 çocuk kapalı ceza infaz kurumu olmak üzere toplam 366 ceza infaz kurumu bulunmakta olup, bu kurumların kapasitesi 233.194 kişiliktir. (<http://www.cte.adalet.gov.tr> 2020)

Araştırmamızı gerçekleştirdiğimiz dönemde Türkiye'deki cezaevlerinden sadece beşi, Bakırköy Kadın Kapalı C.İ.K⁶, Ankara Sincan Kadın Kapalı C.İ.K, Adana Karataş Kadın Kapalı C.İ.K, Eskişehir Çifteler Kadın Kapalı C.İ.K ve Denizli Bozkurt Kadın Açık C.İ.K., kadınlar içindi. Aralık 2011 verileri itibarıyla, yukarıda belirtilen kadınlar için tasarlanmış kadın ceza infaz kurumlarında kadın mahpusların sadece % 42'si kalmaktaydı. Diğer kadın mahpuslar Türkiye genelinde farklı tipteki 95 ceza infaz kurumunda kendileri için ayrılmış bölmelerde kalmaktaydı. Erkek mahpusları da barındıran bu ceza infaz kurumlarında kalan kadınların sayıları 1 (Gümüşhane E Tipi Kapalı C.İ.K., Tunceli A3 Tipi Kapalı C.İ.K.) ila 154 (Antalya L Tipi Kapalı C.İ.K.) arasında değişmekteydi.

Yukarıda adı geçen beş kadın cezaevinden birinde kalan kadın mahpusların, genellikle cezaevlerinin yeri dolayısıyla ailelerinden uzakta olmaları çocuklar ve eşlerle ilişkilerin sürdürülmesini zorlaştırmaktadır. Görüş günlerinde yaşı küçük çocukların uzun yolculuklara dayanmaları, okul çağındaki çocuklarınsa derslerini aksatmadan ziyarete gelmeleri zor olduğundan anne çocuk arasındaki ilişki kesintiye uğramaktadır. Ayrıca kadın cezaevlerinde bile, çocuklarıyla birlikte kalan kadınların kendilerinin ve çocuklarının ihtiyaçlarının karşılanması oldukça sıkıntılı olmaktadır. Araştırma sırasında, Türkiye'nin en büyük kadın cezaevi olan Bakırköy Kadın Kapalı Cezaevinde çocuklu kadın mahpusların çocuklarıyla birlikte barınabilecekleri ayrı bir bölüm bulunmaması dikkatimizi çekmiştir.

Kadın ve erkek mahpusların ayrı bölmelerde kaldığı karma ceza infaz kurumlarında kadınlar sayıca azınlıkta olduklarından derslik, kütüphane gibi ortak alanların kullanımı, sağlık ve eğitim hizmetlerinden faydalanma olanakları ve sosyal faaliyetlere erişimleri son derece kısıtlıdır. Bu tip cezaevlerinde kadınlar ikinci bir kapatılma yaşamaktadırlar. Kadın ve erkek mahpusların kaldığı karma açık cezaevlerinde bile, kadınlar bazen kapalı kapılar ardında tutulmakta ve cezaevi içindeki ortak alanlarda dolaşmalarına izin verilmemektedir.

Kadınların cezaevlerinde özellikle cinsiyetlerine özgü (adet dönemleri, hamilelik, emzirme dönemleri, menopoz) sağlık, bakım ve hijyen ihtiyaçları gerektiği şekilde giderilememektedir. Yine bu tip kurumlar çocuklarıyla birlikte kalabilecek kadınların ihtiyaçları göz önüne alınmadan düzenlendiği için çocuklar çoğu kez mağdur olmaktadır.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de, mahpus nüfusu içinde kadınlar azınlıktır. Hapsedilme, kadın mahpuslar üzerinde erkek mahpuslardan farklı etkiler yaratmaktadır. Kurum olarak cezaevine ve suça dair cinsiyetçi yaklaşım biçimi, kadınlar üzerinde baskı yaratmakta ve suç iddiası yöneltildiği andan

⁶ C.İ.K: Ceza İnfaz Kurumu

itibaren kadınların etiketlenmesine, toplumsal konumlarının zedelenmesine sebep olmaktadır. Cezaevi içinde anneleriyle kalan veya dışarıda bırakılan çocukların yarattığı endişe, kadınların mahpusluklarını zorlaştıran en önemli etmendir. Cezaevleri pek çok ülkede ağırlıklı olarak erkek mahpuslar için tasarlanmıştır. Cezaevlerinin fiziksel koşulları ve ceza infaz rejimi kadınların özel ihtiyaçlarını karşılamaktan oldukça uzaktır.

ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

“Cezaevinde Kadın Olmak” araştırmasını tasarlarken “Kadın mahpusları cezaevine taşıyan sebepler ile mahpusların cezaevi deneyimleri ve oluşturdıkları cezaevi kültüründe toplumsal cinsiyet belirleyici rol oynamaktadır.” ana hipotezi ile yola çıktık. Ana hipotezimizi destekleyen alt hipotezlerimiz ise aşağıdaki şekilde sıralanabilirler:

-Hapsedilme, kadın mahpuslar üzerinde erkek mahpuslardan farklı etkiler yaratmaktadır.

-Cezaevinde, genç bir kadının, hamile bir hükümlünün, çocuğu ile birlikte kalan bir annenin, çocuklarını bir aile bireyine veya sosyal hizmetlerin bir kurumuna emanet etmiş bir kadının ya da yaşlı bir kadın mahpusun ihtiyaçları birbirinden ve erkek mahpusların ihtiyaçlarından farklıdır. Cezaevleri ve ceza infaz rejimleri kadın mahpusların cinsiyetlerinden kaynaklanan özel ihtiyaçlarını dikkate alınmadan erkek mahpuslar düşünülerek erkekler tarafından tasarlanmıştır.

-Kadın mahpusların kendi aralarında oluşturduğu cezaevi kültürü erkek mahpuslarınkinden farklıdır.

-Cezaevinde yalnızca kadın mahpusların değil kadın ceza ve infaz koruma personelinin de ihtiyaçları, güvenlik kaygıları, iş yaşamından beklentileri ve mesleklerinin aile ve sosyal yaşantıları üzerindeki etkileri erkek ceza ve infaz koruma personelinden farklıdır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma ekibi Nisan 2011-Mayıs 2012 tarihleri arasında Bakırköy Kadın Kapalı C.İ.K.’nda gerçekleştirilen saha çalışmasında derinlemesine görüşme, anket ve gözlem gibi farklı sosyolojik araştırma tekniklerini bir arada kullanmıştır. Bu bağlamda 120 mahpus ile (Türk vatandaşı hükümlü veya uzun süreli tutuklu) anket (109 anket geçerlidir), 40 hükümlü (yabancı uyruklu ve Türk vatandaşı) ve 40 infaz koruma memuru ile derinlemesine görüşme yapmıştır. Ayrıca kurumda farklı bakanlıklara bağlı olarak çalışan vaize, öğretmen, sağlık memuru,

hemşire ve doktorla ve çeşitli ceza infaz personeli ile de derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Anket çalışmasından elde edilen verilerin analizi SPSS programı kullanılarak yapılmıştır. Derinlemesine görüşmeler için tematik bir inceleme uygun görülmüştür. Araştırma konusunda Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nden talep ettiğimiz Türkiye'de mahpusların disiplin cezaları, intihar oranları, çalışan mahpus oranları vb. bazı bilgilere ulaşmak mümkün olmamıştır. Aynı şekilde, gözlem yapmak üzere, Bakırköy Kadın Cezaevi'nde yapılan ders, kurs gibi etkinliklere, görüşlere ve cezaevinde faaliyet gösteren iş yurduna katılım talebimiz uygun bulunmamıştır.

Corinne Rostaing cezaevinde saha çalışması yapmayı “mayınlı saha”-da çalışmaya benzetir (Rostaing 2017). Bizler de bu zor saha da araştırmaya başlarken heyecanlı ve kaygılıydık. Aramızdan sadece Seçil Doğuç daha önce cezaevinde araştırma yapmıştı. Cezaevi yüksek duvarları, gözetleme kuleleri, dikenli telleri ve içinde bulunan kişilerin toplumdan tecrit edilmesi gereken tehlikeli kişiler olabileceği gerçeği ile bizi korkutuyor, heyecanlandırıyordu. Bir yandan kafamızda filmlerden, romanlardan, dizilerden edinilmiş “mahkum” temsilleri vardı. Diğer yandan daha önce deneyimlemediğimiz kapalı bir alana gerekli izinleri alarak girebilmenin heyecanı yaşıyorduk. Bir yandan yapacağımız görüşmeler sırasında mahpuslar ve personel ile ortak bir dil oluşturmama kaygısı bizi meşgul ediyordu. Diğer yandan cezaevi görevlileri tarafından mahpuslara yönelik kötü muamele veya açık bir hak ihlali ile veya mahpuslar tarafından kontrol edemeyeceğimiz bir durum veya davranışla ya da cevap veremeyeceğimiz bir talep ile karşılaşarsak “Ne yapmalı, nasıl davranmalıydık?” sorularını kendimize soruyorduk.

Cezaevi sahası araştırmacıları için zorlayıcı bir sahadır. Bu sahada çalışan araştırmacılar öncelikle kendilerine dayatılan engelleri ortadan kaldırmak ve kendilerini görüşmecilerinden ayıran sınırları aşmak zorundadırlar (Boumaza & Campana, 2007: 12). Cezaevi diğer araştırma alanlarından daha karmaşık bir sahadır. Savaş veya silahlı çatışma alanları gibi sosyoloğun fiziksel bütünlüğünü genellikle tehdit etmese de orada karşılaşacağı bazı durumlar sosyoloğu oldukça zorlayabilir. Cezaevine girmekte zorlanan sosyolog (izin süreçleri) içeride de farklı aktörlerden gelen düşmanlık veya güvensizlik gibi tepkiler ile karşılaşabilir, sosyolog olarak yerini bulmakta zorlanabilir (Galembert, Henne-guelle ve Touraut, 2017).

Araştırma ekibimiz Adalet Bakanlığı'ndan alınan izin sonrası saha çalışmasının planlanması amacıyla Bakırköy Kadın Cezaevi yönetimiyle yaptığı ilk toplantıda yöneticilere mahpuslara ve çalışanlara iletilmek üzere iki mektup

bırakmıştır. Bu mektuplarda araştırmacıların kimliği ve araştırmanın amacı anlatıldıktan sonra mahpusların ve çalışanların araştırmaya katılım isteklerini bildirmeleri belirtilmiştir. Cezaevi yönetimi mahpuslarla ilgili (yaş, suç tipi vs.) konularında bilgi veremeyeceği için arzu edilen şekilde bir örneklem oluşturulamamış ve belirtilen yöntem benimsenmiştir. Araştırmanın ilerleyen haftalarında mektupların sadece cezaevi çalışanları tarafından “roman koğuşı” diye adlandırılan bir koğuşa dağıtıldığı anlaşılmış ve cezaevi yönetimi ile bu konuda tekrar görüşülmüş ve araştırmaya davet mektuplarının tekrar dağıtılması talep edilmiştir. Türkiye şartlarında cezaevinde araştırma yaparken bir örneklem oluşturmanın imkânsızlığı anlaşıldığından bundan sonra bazen kartopu yöntemiyle mahpuslara ulaşılmış, bazen de görüşme yapıldığını arkadaşlarından duyan mahpusların bazıları araştırma ekibine görüşme taleplerini iletmışlerdir. Bazı mahpuslar söyleyecek sözleri olduğu için, bazıları yeni kişilerle tanışmak, bazıları kendi hikâyelerini anlatmak, bazıları da sadece koğuştan çıkmak için bizimle görüşmeyi kabul ettiklerini ifade etmişlerdir.

Araştırma grubunda yer alan kadın mahpuslarla yapılan anketlerle; mahpusluk öncesi yaşam, cezaevine giriş, cezaevinde yaşam (koşullar, hizmetler, gündelik yaşam ve ilişkiler), kurumla ilişki (kurallara, koşullara ve hizmetlere uyum), cezaevinde annelik ve cezaevi deneyiminin kadın mahpuslar üzerindeki etkileri gibi konularda veri oluşturulmuştur. Mahpusların bazılarının eğitim durumları dikkate alınarak anketler bir araştırmacı eşliğinde yapılmıştır. Bir anketin doldurulması genellikle bir, bir buçuk saat sürmüştür. Anket çalışmasına katılan mahpuslara daha uzun bir görüşmeye katılma istekleri sorulmuş, kabul edenler ile derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Derinlemesine mülakatlar sırasında açık uçlu sorular ile daha çok mahpusların hayat hikâyelerine odaklanılmıştır. Mahpusların cezaevine gelişleri, cezaevinde nasıl zaman geçirdikleri, cezaevi şartları (eğitim, çalışma, sağlık hizmetleri), cezaevinde kadınlıklarını yaşama biçimleri, cezaevinde kurulan ilişkiler, annelik deneyimleri, evlilik, aşk, kadın-erkek ilişkileri, mahpus kadınların kendi suçlarını algılama biçimleri ve gelecek planları gibi konular üzerinde durulmuştur. Mahpusların kendilerini cezaevine getiren süreçler ve içinde bulundukları cezaevi koşullar ile ilgili kendi görüşlerinin dinlenmesine önem verilmiştir.

Mahpuslarla yapılan görüşmeler genellikle kütüphane, derslik veya psiko-sosyal servisin cezaevi içinde bulunan ofisinde gerçekleşmiştir. Cezaevi yönetimi görüşmeler sırasında infaz koruma memuru bulunmaması yönündeki talebimizi olumlu karşılamıştır. Görüşme yaptığımız mahpuslara ve infaz koruma

memurlarına görüşme öncesinde bir kez daha araştırmamızı ve kendimizi tanıtarak ve saha çalışmamızın gerekçelerini anlatarak görüşme için rızaları alınmıştır. Özellikle mahpuslar ile görüşme yaparken görgü kurallarına uymaya, onlara siz diye hitap etmeğe görüşmeye başlarken ve bitirirken ellerini sıkmaya, yargılayan ve eleştiren bir tavır takınmamaya özen gösterilmiştir.

Kadın mahpuslar ile kadın görüşmecilerin yaptıkları görüşmeler genellikle sıcak bir ortamda gerçekleşmiş, kadınlığa dair ortak paydalar görüşmeleri zenginleştirmiştir. Genellikle iki saat süren derinlemesine görüşmelerin bazıları dört hatta altı saate kadar uzamıştır. Kantinden aldıkları çeşitli ürünleri görüşmecilere ikram etmeye çalışan, görüşmecilerin aç olup olmadıklarını soran mahpuslar görüşmecileri duyulandırmıştır.

Türkiye’de cezaevlerinde görüşmelerin kayıt altına (ses, görüntü) alınmasına izin verilmemesi araştırmayı biraz yavaşlatmıştır. Bu durumda mahpuslarla görüşme yaparken göz kontağını kaybetmek istemeyen araştırma ekibi, kendi yöntemini belirlemiş ve görüşmeleri ikili ekipler olarak gerçekleştirmiştir. Bir kişi görüşmeyi gerçekleştirirken diğeri not almış, detayların unutulmaması için görüşme notları bir iki gün içinde yazıya dökülmüştür.

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü tarafından verilen izinde hiçbir kısıtlama olmamasına rağmen, Bakırköy Kadın Kapalı C.İ.K. yönetimi “Terörle Mücadele Kanunu” kapsamında, cezaevinde bulunan mahpuslarla mülakat yapılmasına izin vermemiştir. Bu konuda genel müdürlük nezdinde yapılan yazışma ve görüşmeler de sonuçsuz kalmıştır. Ancak araştırmacılar tarafından gönderilen mektuba cevap vererek anket çalışmasına katılmayı kabul eden 3 mahpusla “tesadüfen” anket yapılabilmektedir.

Kadın İnfaz Koruma Memurları ile yapılan derinlemesine görüşmelerde kadın memurların mesleğe giriş süreçleri, meslek algıları, genellikle “erkek mesleği” olarak kabul edilen mesleklerini icra ederken karşılaştıkları zorluklar, ceza infaz kurumu içerisinde meslektaşları, amirleri ve mahpuslarla olan ilişkileri, mesleklerinin aile ilişkilerine, sosyal çevrelerine ve sağlıklarına olan etkileri irdelenmiş ve bu konuda ilk kez sosyolojik bilgi üretilmiştir.

Personele bırakılan mektupların ise dağıtılmadığı anlaşıldığı için üç kez aynı talep yenilenmiştir. Fakat personeli görüşmeye ikna etmek mahpusları ikna etmekten daha zor olmuştur. Araştırma ekibinin Cezaevi yönetimi veya Adalet Bakanlığı tarafından görevlendirildiğini düşünen devlet memuru cezaevi personeli uzun süre araştırma ekibine mesafesini korumuştur. Personel ile görüşmelere altı ayın sonunda başlanabilmektedir ve görüşmelerde personelin devlet memuru olma durumundan kaynaklanan çekingenliği dikkat çekmiştir.

Corinne Rostaing'e göre cezaevinde saha çalışması yapan ve bu sırada korku, bekleme, rahatsızlık verme ve anahtarlara sahip olanlara itaat gibi karmaşık duygular yaşayan sosyolog sabırlı ve talepkâr olmalıdır. Kendi varlığını kabul ettirecek ve kendine kurum içinden müttefikler arayacak kadar sabırlı ve cezaevi ortamının güvenlik kısıtlamalarının önünde sürekli eğilmemek ve kurumun vermeğe çalıştığı basit bakış açısını aşmak için talepkâr olmalıdır (Rostaing, 2017). 15 ay boyunca, sabırla, her hafta pazartesi günlerini Bakırköy Kadın Kapalı C.İ.K.'nda geçirmek araştırmacılara cezaevi ortamını tanıma ve yönetim tarafından sunulan bilgilerin ötesine geçme imkânını vermiştir. Araştırma ekibinin kararlılığı cezaevi yönetimini ve çalışanlarını şaşırtmıştır. Bu kadar uzun süreli araştırmalara alışık olmayan cezaevi çalışanları nezdinde araştırmacılar zamanla görünmez olmuşlardır.

Zor sahalarda çalışma yapan araştırmacılar bu sahaların zanaatkârlıkla benzeştiğini ve teknik ve yöntemsel yeterliliklerin ötesinde el sanatlarının inceliğine benzer bir incelik gerektirdiğini belirtirler. İnsani boyut bu sahaların her aşamasında öne çıkar. Mesele araştırmacının yöntemsel gerekliliklerle sahasının gerçekliğini bağdaştırmasıdır (Boumaza & Campana, 2007, 9). Başlangıçta yola çıkılan yöntemin, hipotezlerin değişmesi veya planlanan saha çalışması süresinin yeniden gözden geçirilmesi gerekebilir. Rostaing'e göre cezaevinde araştırma yapmak olağan hareketliliğinize ve özerkliğinize sahip olmamaya alışmayı gerektirir. Araştırmacı beklemeyi öğrenmek zorundadır. Kapıların açılmasını, kendisine mahpusu getirecek infaz koruma memurunun müsait olmasını, personelin yemek saatinin bitmesini beklemeyi öğrenmelidir (Rostaing, 2017). Okumakta olduğunuz saha çalışmasını altı ayda tamamlamayı planlayan araştırma ekibi Bakırköy Kadın Kapalı Cezaevi'nde 15 ay geçirmiştir. Bu sürenin önemli bir kısmı beklemekle geçmiştir. Altı kişilik araştırma ekibi özellikle yaz aylarında cezaevinde geçirilen bütün bir günün ardından sadece bir veya iki görüşme yaparak geri dönmüştür. Ekibin Bakırköy Kadın Kapalı Cezaevi'nden sonra aynı saha çalışmasını Anadolu cezaevlerinde ve kadın ve erkek mahpusların kaldığı cezaevi kampüslerinde yapma arzusu ile gösterdiği birkaç yıllık çaba ise sonuçsuz kalmıştır. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü yapılan izin başvurularını kabul etmemiştir. Böylece Anadolu Cezavleri'nde veya kadın erkek mahpusların birlikte kaldıkları cezaevlerine ilişkin karşılaştırmalı bir çalışma gerçekleştirilememiştir.

Araştırmacıların cezaevine, kurallara, aramalara alışması zaman alır. Sosyolog için bu kapalı dünyaya girmek, mahpuslara olduğu kadar çalışanlara yaklaşmak, bu karmaşık sistemin işleyişini – etkileşimleri, iktidar ve güç ilişkilerini- kavramak, sorunları, gayri resmi, konuşulmayan perde arkasında olanla-

nı anlamak zaman gerektirir. Ayrıca bu tekil dünyaya uyum sağlamak bir duruş da gerektirir (Rostaing, 2017). İlk günler girişte bırakılan tüm eşyalar bir çıplaklık hissi verirken içeri girebilmek için geçilen yedi kontrol (arama, göz taraması, X-ray) kapalılık ve havasızlık hissini güçlendirir. Corinne Rostaing cezaevinin kuşatıcı bir saha olduğunu ve duvarların araştırmacıyı dışarıda da kuşatmaya devam ettiğini ifade eder (Rostaing, 1997). Saha çalışması kapsamında yaptığımız cezaevi ziyaretleri sırasında bizler de duyduğumuz anahtar seslerinin, derinden gelen bir uğultunun ve zaman zaman bu uğultuya eşlik eden kavgas sesleri ve kadın çığlıklarının bizleri bir sonraki görüşmeye kadar kuşattığını hissediyorduk. Araştırmanın ilk dönemlerinde yadırganan kontrollere, bahsi geçen ve bizi irkiltiren seslere, cezaevinin merdivenlerini çıkarken bizi karşılayan yemek kokusuna alışan araştırma ekibimize her hafta, pazartesi günleri cezaevi çıkışında hâkim olan derin sessizlik de bu kuşatmanın bir parçasıdır.

Yapılan görüşmelerden bazıları araştırma ekibini derinden etkilemiş, mahpusların cezaevi öncesi yaşam koşulları ve her türden şiddet deneyimleri onları sıklıkla dehşete düşürmüştür. Her pazartesi yapılan görüşmelerde paylaşılan yaşam öyküleri üzerine hafta boyunca düşünürken görüşme notlarının düzenlenmesi ve yeni haftaya hazırlık çalışmaları devam etmiştir. Görüşme dökümlerini okumak, yapılan görüşmeler üzerine konuşmak, mahpuslarla kadın olmak paydasında buluşmak zaman zaman araştırmacıları hüzünlendirmiştir.

Elinizde bulunan çalışma kadın mahpusların cezaevi koşullarına tanıklık etmenin ötesinde onlarla yapılan görüşmelerden elde edilen verileri cezaevi sosyolojisinin sağladığı araçlara dayanarak incelemeyi hedeflemektedir. Diğer sahalarda olduğu gibi cezaevi sahası da araştırmacıyı dönüştürür, karşısındaki kişiyi olduğu gibi anlama konusunda geliştirir. Dinlenen ağır hikâyeler araştırmacının kendi yaşantısını, dünya görüşünü, inançlarını sorgulamasına yol açar. Bu bağlamda araştırmacıların etik kurallara, sahalarna ve çalışma yaptıkları bilim dalına karşı olan sorumlulukları onların ideolojik, siyasi ve militan tutumlar benimsemelerini engeller (Boumaza & Campana, 2007). Görüşmelerin yoğunluğuna, sahanın yukarıda belirtilen tüm özelliklerine rağmen araştırmacı verilerini incelemek, hipotezlerini doğrulamak zorundadır, saha verilerini sosyolojinin kendisine sunduğu kavramlar ve yöntemleri kullanarak incelemelidir. Bu incelemeyi, bir tanıklığın ve Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünün benimsediği söylemin ötesine geçerek yapabilmek için cezaevinde yeterince zaman geçirmelidir. Corinne Rostaing'e göre cezaevinde araştırma yapan sosyologu bekleyen önemli risklerden biri de alanları kanıştırmak, bilimsel bilgi ve söylemci fikirleri birleştirmek veya bilimsel bilgiyi siyasi bir mücadelenin hizmetinde araçsallaştırmaktır (Rostaing, 2017).

Cezaevinde saha çalışması yapmak kadar, saha verilerini incelemek, cezaevini yazmak da zor ve kuşatıcıdır. Tüm saha çalışmaları gibi cezaevi de yazara sorumluluk yükler ancak bu sorumluluk diğer sahalardan biraz daha ağırdır. Zira saha bulgularını incelerken sizi okuyamayacak veya okusa bile yazdıklarınıza hemen karşı çıkamayacak bir grup üzerine çalıştığınız gibi sosyolojinin araçlarını kullanarak yaptığınız bir yorum, ileri sürdüğünüz bir hipotez cezaevi yönetimlerinin veya Adalet Bakanlığı'nın mahpusların cezaevi koşullarını zorlaştıracak önlemleri almalarına sebep olabilir. Araştırmacı bir yandan saha verilerine sadık kalırken diğer yandan yayınlanabilecek bilgileri titizlikle seçmek zorundadır. Bu bağlamda metin içerisinde sesleri hemen hemen hiç duyulmayan bir kitlenin, adli mahpusların hayat hikâyelerini, cezaevi öncesi yaşantılarını, içinde bulundukları cezaevi koşullarını, cezaevinde kurdukları ilişkileri, dışarıda bıraktıkları kişilerle olan ilişkilerini ve gelecek planlarını daha iyi yansıtabilmek için görüşmelerden yapılan alıntılara sık sık yer vermeye özen gösterdik. Bizlere güven duyularak emanet edilen hikâyeleri, tanıklıkları değerlendirirken mahpusların kimliklerini gizli tutmak için gereken dikkati gösterdik.

Araştırma yapılan saha cezaevi olunca belirtmek gereken önemli bir husus da cezaevlerinde yaşam koşullarının döneme ve cezaevi yönetimlerine göre farklılık gösterebileceğidir. Cezaevinin kadın, erkek ya da çocuk cezaevi veya içinde birden fazla cezaevi barındıran bir kampüs oluşu, fiziki koşulları, yeri veya cezaevi yöneticilerinin yönetmelikleri yorumlamakta gösterdikleri farklılıklar mahpusların yaşam koşullarını değiştirebilir.

İnsanların hapsedilmesine yol açan suçla ilişkili eylemler bir toplumdan diğer topluma değişebildiği gibi aynı toplum içerisinde de zamanla değişiklik gösterebilir. Kadınlar özelinde bu durumun en iyi örneği fuhuştur. Fuhuş eyleminin suç olmaktan çıkarılmasıyla cezaevlerinde bulunan kadın mahpus sayıları azalmıştır. Ayrıca cezaevlerindeki mahpusların hepsi bir suç eylemiyle ilişkili kişiler değildir. Yargılamalarına tutuklu devam edilen mahpuslar olduğu gibi bütün ülkelerde fikirleri nedeniyle cezaevlerinde tutulan siyasi mahpuslar da mevcuttur. Bu yüzden araştırma verilerimizi değerlendirilerek sizlere sunduğumuz bu kitapta mahkum, hükümlü, tutuklu, suçlu gibi kelimelerin kullanılmaması araştırmacıların bilinçli tercihleridir. Bu kelimelerin yerine değer yargısı içermeyen mahpus ve görüşmeci kelimeleri kullanılmıştır.

KADIN MAHPUSLARIN ÖZELLİKLERİ

Tarih boyunca kadınlar genellikle cinsellik veya kürtaj gibi kendi bedenlerini ilgilendiren hakları yüzünden suçlanmış ve cezalandırılmışlardır (Ricordeau,

92: 2019). Kadın suçluluğu ve kadınların hapsedilmeleri üzerine çoğunlukla Amerikalı araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiş çalışmalar mahpus kadınların bazı özellikleri konusunda benzer bulgulara ulaşmışlardır. Bu araştırmacılara göre kadın mahpuslar ekonomik ve sosyal olarak dışlanmış gruplardan gelmektedirler. Eğitim düzeyleri genellikle düşük, mesleki formasyonları yok denecek kadar azdır, nadir iş deneyimleri ise süreklilik arz etmemektedir (Bloom, Covington 2003; Snyder, Carlo, Mullins, 2002). Kadın mahpuslar mahpuslukları öncesinde genellikle aile bireylerinden, yakınlarından, eşlerinden, ebeveynlerinden veya çocuklarından gelen psikolojik, cinsel, sözel, fiziki şiddete uğramışlar, erkek mahpuslara oranla daha fazla şiddete maruz kalmışlardır. (Wright, Van Voorhis et al., 2012 ; Barnes & Stringer, 2014 ; Snyder, Carlo, Mullins, 2002; Celinska, Siegel, 2010). Pek çok kadın mahpusun fiziksel ve ruhsal hastalıkları vardır, sakinleştirici ve uyku ilacı kullanımı kadınlar arasında oldukça yaygındır (Bloom, Covington, 2003).

Toplumca suç kabul edilen bir eyleme yönelen kadınlar aynı eylemde bulunan erkeklere göre farklıdır. Kadınlar farklı suçlara yönelirler, suç işlerken farklı yöntemler kullanırlar ve farklı sebepleri vardır. Ceza adalet sistemi içinde farklı şekilde yol alırlar. Suça yönelen kadınların büyük çoğunluğu erkeklerden daha az şiddete başvururlar (Wright, Van Voorhis et al., 2012). Mahpus kadınlar daha çok uyuşturucu ile ilgili suçlar ve mala zarar verme gibi suçlar neticesinde hapsedilmişlerdir (Snyder, Carlo, Mullins, 2002).

Yukarıda bahsedilen araştırmalara ek olarak 1970'li yıllardan itibaren feminist araştırmacılar kadın suçluluğu ve mahpusluğu konusunu farklı bir bakış açısıyla tartışmışlardır. Ceza adalet sistemi ile ilişki içinde olan kadınların hayatlarının, deneyimlerinin karmaşıklığına ve farklılığına değinen feminist teoriler 20. Yüzyılın başında kadın suçluluğunu biyolojik, fizyolojik veya psikolojik etkenlerle açıklayan geleneksel teorilerin aksine açıklamalarında iktisadi, sosyal ve siyasi etkenleri öne çıkarırlar (Parent, 1992a: 80). Cinsiyet, ırk ve sınıf ilişkileri de bu teorilerin merkezinde yer alır (Parent, 1992b).

Toplumlarımızın kapitalist patriarkal düzenini sorgulayarak bu yapıdaki toplumların kadınlara sunduğu son derece sınırlı sosyal hayat imkânlarının altını çizen feminist araştırmacılar ile aynı görüşü paylaştığımızı belirtmek isteriz. Araştırmamız sırasında yaptığımız anket ve karşılıklı görüşmelerin incelenmesine dayanarak Türkiye'de kadınların hayatlarını yönetmeye devam eden ataerkil sistemin kadınların mahpusluğuna sebep olan önemli etkenlerden biri olduğunu iddia edebiliriz (Merçil I., Aksoy E.R., Doğuç S., 2016).

Aşağıda incelediğimiz saha verileri yukarıda alıntıladığımız farklı çalışmaların doğrular niteliktedir. Araştırma sırasında görüşme yaptığımız kadın mahpusların pek çoğunun hayatlarında, erken yaşlarından itibaren karşılaştıkları, cahillik, erken yaşta eğitim hayatını terk etme, erken yaşta ve/veya zorla evlilik, çok eşlilik, erken doğum, aile içi şiddetin çeşitli şekillerinin iz bırakmış olduğunu tespit ettik. Bu etkenler kadınları mahpusluk veya çeşitli mahpusluklar ile bölünmüş bir yaşam biçimini benimsemeğe yöneltmektedir.

Görüşme yaptığımız kadınların dile getirdikleri hikâyelerde sıklıkla aynı sorunlardan bahsettiklerine küçük yaşlardan itibaren sahipsizlik, fakirlik ve cahillik nedeniyle savrulduklarını ifade ettiklerine şahit olduk. Savrulmak, rastlantılar üzerine kurulu bir hayatın içinde kaybolmak, yanlış insanlarla karşılaşmak, yanlış kararlar almak dinlediğimiz kadın hikâyelerinin hemen hepsinde vardı. Ayrıca “hayat hikâyelerine ensest, tecavüz, terk edilme, kötü muamele, taciz, fuhuş gibi değişik şiddet biçimleri damgasını vurmuştu” (Lhuillier, 2001: 115). Aşağıda birbiri ardına paylaştığımız üç örnek, görüşme yaptığımız mahpusların birçoğunun hikâyeleriyle benzerlikler göstermektedir. Bu hayat hikâyelerinden de anlayacağımız gibi kadınların erken yaşta yasalar tarafından suç kabul edilen eylemlere ilişkilennmelerinde ataerkil düzenin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin çok güçlü etkileri vardır.

16-17 yaşına kadar ailemle köyde yaşadım. Sonra gönlümü kaptırdım birine, kaçtım. 9 ay evli kaldık. İmam nikâhıyla. Çevreden çok konuşan oldu, ayrıldık. Çocukluğum çok şiddetli geçti. Babam, halamın kızı, amcam, babaannem dövdüler beni. Ben ranzanın altına saklanırdım. Saçımdan çekip çıkarırdı. Eşimden bir tokat yedim. Asıl kaynımdan dayak yedim. Eşimden ayrıldıktan sonra işe girdim. Eşimden ayrıldım diye ailemden şiddet gördüm. Amcamın oğlunun tacizlerine dayanamadım. Dulum ya, elle taciz ediyordu. Dayanamadım. İkinci evliliği tercih ettim. Altı sene iyi gitti. Aile tanıştırdı, görücü usulü evlendik. (imam nikâhı) Kurtuluş olarak gördüm onu. O Bartınlı ben Niğdeli. Fabrikada çalışıyordu. Sıkıya gelince kaçmaya başladı. Yürütemedik işte. Şanssızlık mı uğursuzluk mu? Bundan 10 yaşında erkek çocuğum var. 2006'da ayrıldık. Ailemin yanına geldim. Asıl başkası tecavüz etti bana. Alt komşumuzdu. Hastabakıcı kursuna gidiyordum ben. Sertifikasını almak için çocukla birlikte dışarı çıkmıştım, para vereceğim diye. Yolda karşılaştık. “Atla arabaya, gidelim” dedi. Param da yok, bindim. Hareketlerinden anlayamadım. Abdestinde, namazında bir adam. Karısını görsen benden güzel. Hamile kaldım bundan. Altı ay gizledim. Anlayamadım. Anladığımda geçmişti zaman. Kendimi öldürmeye çalıştım, ama çocuk öldü. Altı aylık çocuk yüzünden yatıyorum. (Tezel)

Adıyaman Besni doğumluyum. On yaşına kadar köydeydim. On iki yaşında beni okuldan alıp kocaya verdiler. Başlık parası için. On beş yaşında da kaçtım. İstemiyordum. Oğlumu aldım. On üç yaşında anne olmuştum. Babamın evine geldim. Tabii beni istemediler. Ben de kaçtım. İlk önce Antep'e, oradan Adana'ya, en son da İstanbul'a işte. İstanbul'da ev tuttum. Ben safım tabii. Lü sahibi bana tecavüz etti. Mecbur kaldım onunla evlenmeye.

Onunla bayağı bir süre evli kaldıktan sonra başka birine tutuldum. Sevdığım kişi eşimi öldürdü. Çocukluğumda dayak çok gördüm annemden. Kime kızsı bana vururdu. İlk eşimle evlendiğimde on iki yaşındaydım. O da yirmi dört yaşındaydı. İkinci eşimle on yedi yaşında evlendim. O elli iki yaşındaydı. Cezaevinden yeni çıkmıştı. Bana tecavüz ettikten sonra şantaj yaptı. Senin fotoğraflarını aileme gönderirim, herkese söylerim dedi. Zaten hakkımda ölüm emri vardı. O zaman ben de köyden gelmişim. Cahilim. Şimdi olsa böyle olur muydu? Düşünün kendimi hamileyken bıçaklamıştım. İntihara kalkmıştım.(Gönül)

Evlendim o yüzden buraya geldim. 13 yaşında evlendim. Mecbur kaldım. Yurttaydım. İstanbul'a kaçtım. İş buldum. Anne-babayı buldum ama evlenmiş ikisi de. Anne istemiyor baba istemiyor. Ondan önce çok şey yaşadım. 7 yaşındaydım yurda bırakıldılar. Tam yurt değil. Anne baba ayrıldı. Ben babada kaldım. Bakamadı. Anneye verdi. Anne dedi kocam var. Dayıma verdi. Yengem şiddet yaptı. Kaçtım. Yuvada taciz oldu. Çalıştığım yerde oldu. Aile yok, bir şey yok. Ben gittim, evlendim. O aile uyuşturucu ticareti yapıyor diye. Eşim yakalanıyor. Sonra çocuklarımla yanından beni de aldılar. Hiçbir şey bilmiyorsun. Bir sefer evlendim. Resmi nikâhım eşimden değil. (tecavüz eden adamla evli) Halen boşanamadım düşmedi. Ben tecavüze uğradım. Oğlum dünyaya geldi. Bizi bir araya getirdiler. Sonra ben ayrıldım. Sonra bu eşimle. Çok şiddete maruz kaldım. Eşim cezaevinde, 3 çocuğun babası. 3 aydır yazışıyoruz. Çok şey anlatıyor. Çok işkence yaptı. Çok şey yaptı. Zincire bağlamalar, kömürlüğe bağlamalar vs. çok şeyini gördüm. Çok kıskançlıklar. Ben bıraktım onu. Dönme-yi düşünmüyorum ben ona. 5-6 yıldır yatıyor. Seninle bitti benim hayatım dedim. Bana bakmadınız dedim. Orada olay çıkartmış. 2-3 kişiyi dövmüş. Koşuş değiştirmişler. Geçen cinayetten tahliye oldu. Ama uyuşturucudan geri gelmiş. (Ayşel)

BAKIRKÖY L TİPİ KADIN KAPALI CEZA İNFAZ KURUMU

Araştırma evrenimizi oluşturan Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Türkiye'deki kadın mahpus nüfusunun dörtte birini barındırması ve ülkenin en büyük kadın cezaevi olması sebebiyle seçilmiştir.

Bakırköy Kadın ve Çocuk Tutukevi 1997 yılı Şubat ayı içerisinde hizmete açılmıştır. Fiziki koşulları itibarıyla olumsuzlukları bulunan ve çağdaş infaz rejimi gereklerinin yerine getirilmesinde güçlük yaşanan İstanbul Bakırköy Kadın ve Çocuk Tutukevi 14 Mayıs 2004'te boşaltılarak yıkılmış ve bu cezaevinde bulunan kadın mahpuslar, Üsküdar Paşakapısı Cezaevi'ne nakledilmiştir. Bakırköy Cezaevi 28 Ocak 2008'de Bakırköy L Tipi Kadın Kapalı C.İ.K. olarak tekrar hizmete açıldığında 12'şer kişilik 38 ünite, 3'er kişilik 2 ünite ve 44 adet tek kişilik odalar da yaklaşık 506 mahpusu ağırlamak üzere düzenlenmiştir.

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Kanun'a göre;

"Kapalı ceza infaz kurumları, iç ve dış güvenlik birimleri bulunan, firara karşı teknik, mekanik, elektronik veya fiziki engeller ile donatılmış, oda ve koridor kapıları kapalı tutulan, ancak mevzuatın belirttiği hallerde aynı oda dışındaki hükümlüler arasında ve dış çevre ile

temasının olanaklı bulunduğu, yeterli düzeyde güvenlik sağlanmış ve hükümlünün gereksinimine göre bireysel, grup halinde veya toplu olarak iyileştirme yöntemlerinin uygulanabileceği tesislerdir. Kadın kapalı ceza infaz kurumları, kadın hükümlülerin hapis cezalarının infaz edildiği, iç güvenlik görevlilerinin kadınlardan oluştuğu kurumlardır.”

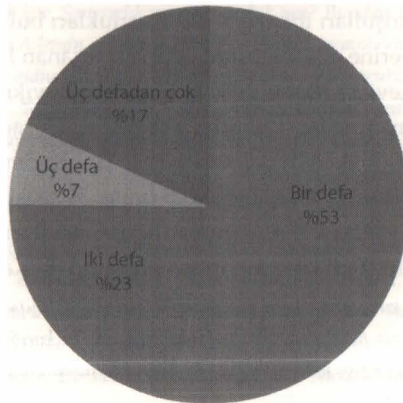
Aralık 2011 itibariyle Bakırköy Kadın Kapalı C.İ.K.’nda bir müdür ve dört ikinci müdür görev yapmaktadır. Kurumda 134 infaz koruma memuru çalışmaktadır ve 950 ila 1.100 (2 Nisan 2012’de 1.016 kişi) arasında kadın mahpus barınmaktadır. Bu sayı Türkiye’deki kadın mahpusların yaklaşık %25’ine tekabül etmektedir. Kurumda barınan mahpus sayısı her gün değişmektedir. Bu durumda mahpusların yaş, suç türü ve eğitim durumuna göre dağılımlarını gösteren bilgiler de günlük olarak değişmektedir.

Bakırköy Kadın C.İ.K’nun nüfusu çok dilli, çok kültürlü ve çok dinlidir. Kurumda dünyanın 50 farklı ülkesinden gelen yaklaşık 250 yabancı uyruklu mahpus bulunmaktadır. Cezaevi içerisinde diğer mahpuslar ve cezaevi görevlileri tarafından “Kaşımpaşalılar” ve “Arabacılar” olarak tanımlanan Roman vatandaşlar en kalabalık etnik grubu oluşturmaktadır (sayıları yaklaşık olarak 150 ila 200 arasındadır). “Terörle Mücadele Kanunu” kapsamında cezaevinde olan kadın mahpusların sayısı ise 150 ila 200 arasında değişmektedir.

ARAŞTIRMA GRUBUNDA YER ALAN KADIN MAHPUSLARIN PROFİLİ

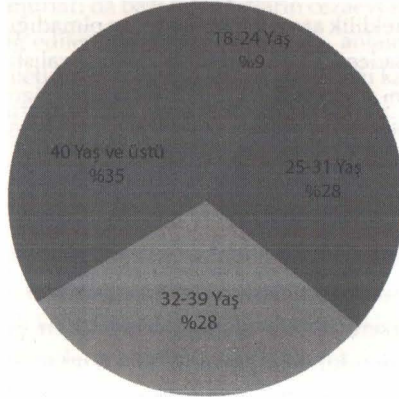
Araştırma grubunda yer alan kadınların büyük bir çoğunluğu (%71,3) ilk kez cezaevine girdiklerini belirtmişlerdir. Mükerrer suçluların oranı düşüktür. Kadınların %69,2’si bir yıldan fazladır cezaevinde bulunmaktadır (%39,3’ü 1-3 yıl, %26,2’si 4-9 yıl). Mükerrer suçluların daha önce cezaevine giriş sayıları aşağıdaki şekildedir:

Mükerrerler

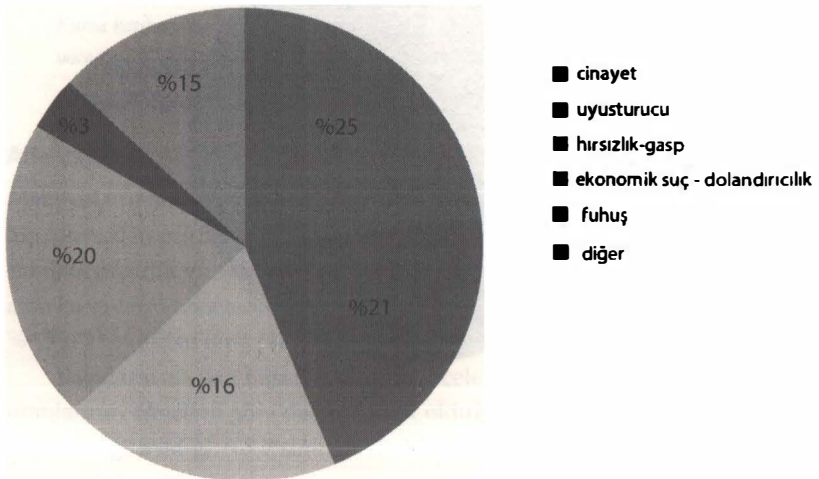
Anket çalışmamıza katılan kadınların %9,3'ü 18-24 yaşları arasındadır. Mahpusların %28'i 25-31 yaşları arasındayken, %28'i 32-39 yaşları arasındadır. 40 yaş ve üstünde olan mahpusların oranıysa %34,6'dır. Mahpusların büyük çoğunluğu doğurganlık yaşında genç kadınlardır.

Yaş Dağılımı

Araştırma grubumuzda yer alan kadınların suç tiplerine göre dağılımı aşağıdaki şekildedir:

Suç Tipine Göre Dağılım

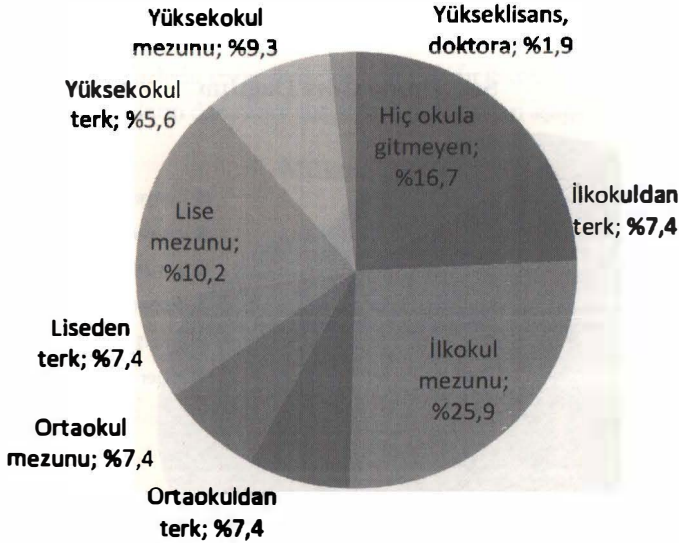
Araştırmamıza katılan kadın mahpusların işledikleri suçlar arasında cinayet (%25) ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada yer alan uyuşturucu ile ilgili suçları (%21), ekonomik suçlar ve dolandırıcılık izlemektedir(%20).

İş Hayatı

Kadın mahpusların %91,7'si cezaevine girmeden önce kentte yaşamaktadır, %64,4'ü cezaevine girdikleri sırada çalışıyor olduklarını ifade etseler de çoğunluğun nitelikli ve süreklilik arz eden bir işe sahip olmadığı görülmüştür. "Çalışıyorum" diyenlerin sadece %3,5'i kamu sektöründe çalıştığını bildirmiştir. Özel sektörde çalıştıklarını söyleyenlerin %33,3'ü düzenli, sigortalı bir işte çalışırken %36,6'sı ise geçici, sigortasız işlerde ücretli olarak çalıştıklarını belirtmişlerdir. %22,6'sı ise kendi işyerinin sahibi olduğunu beyan etmiştir.

Öğrenim Düzeyi

Araştırma grubumuzda yer alan kadın mahpusların çoğunluğunun öğrenim düzeylerinin düşük olduğu anlaşılmıştır. Mahpusların %16,7'si hiç okula gitmediğini ifade ederken, %7,4'ü ilkokulu bitirmeden okuldan uzaklaşmıştır. %25,9'u ilkokul mezunudur. Mahpusların %7,4'ü ortaokuldan terk iken, %7,4'ü ortaokul mezunu, %7,4'ü liseden terk, %10,2'si lise mezunu, %5,6'sı üniversite veya yüksekokuldan terk, %9,3'ü üniversite, yüksekokul mezunudur.

Okumaz-yazmazlık durumu cezaevinde bulunan mahpuslar için önemli bir engeldir. Okumaz yazmaz kişilerin yargılanma ve mahpusluk süreçlerini yönetmeleri, cezaevi kurallarını öğrenmeleri ve cezaevi sonrası yaşamlarına hazırlanmaları diğerlerine göre çok daha zor olmaktadır. Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde Bakırköy Kadın Kapalı Cezaevi'nde mahpusların yaklaşık dörtte birinin okuma yazma konusunda yeterli olmadıklarını görmekteyiz. Görüşme yaptığımız infaz koruma memurları da bazı mahpusların cezaevi kurallarını veya mahkemede kendine tebliğ edilen hükümleri okumakta, anlamakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Yazılı iletişimin zorunluluk haline geldiği kampüs cezaevlerinde okumaz yazmaz mahpuslar daha fazla zorlanmaktadırlar. Adı geçen cezaevlerinde mahpusun her türlü talebi yazılı olarak gerçekleşmekte ve okumaz yazmaz mahpuslar bu talepleri için diğer mahpuslara bağımlı hale gelmektedirler. Cezaevinde çeşitli düzeylerde okuma yazma kursları ve bu kurslara katılarak okuma yazma öğrenen mahpusların varlığına rağmen Bakırköy Kadın Cezaevi'nde öğretmenler kadın mahpusların bazılarının bu kurslara katılmakta isteksiz olduklarını ve kendi koşullarından çıkmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Öğrenme faaliyeti mahpusların zihnini meşgul ederek en azından her gün belli saatlerde onların cezaevinin monotonluğundan uzaklaşmalarına neden olur. Aynı zamanda mahpusların gelecek hayatlarına hazırlık yapmalarının ve başkalarına bağımlı olmadan yaşamalarının önünü açar (Colin & Klinger, 2004: 43). Okuma yazma öğrenmenin tüm getirilerine rağmen özellikle belli yaşın üzerindeki mahpusların mecbur olmadıkça cezaevinin kamusal alanına çıkmayı tercih etmediklerini gözlemledik. Yaptığımız görüşmelerde okuma yazma bilmeyen mahpusların aşağıdakilere benzer ifadeleri ile sıklıkla karşılaştık:

Kursa katılmadım hiç. Hiç içimden gelmedi. Okula bile gitmedim. Bu yaştan sonra ne okuyacağım? Hâlbuki okumam yazmam da yok (Aslı)

40'ıma geldim. Bundan sonra kafam almaz. (Ebru)

Aile yapısı

Mahpusların aile yapıları incelendiğinde, oldukça düşük eğitim seviyesine sahip ailelerden geldikleri görülür. Özellikle mahpus kadınları yetiştiren annelerin okuryazarlık ve eğitim durumları dikkat çekicidir. Araştırma grubunda yer alan kadınların annelerinin %42,6'sının hiç okula gitmediği görülür. Annelerin %9,9'u ilkokuldan terk, %29,7'si ise ilkokul mezunudur.

Babaların en son bitirdiği okullar incelendiğinde, eğitim ve okuryazarlık oranlarının annelere göre daha yüksek olduğu saptanır. Babaların %20,2'sinin hiç okula gitmediği, %7,7'sinin ilkokuldan terk olduğu %47,2'sinin ilkokul mezunu olduğu görülür.

Çoğunluğu kalabalık ailelerden gelen mahpusların %43,4'ünün hem annesi hem babası, %26,4'ünün annesi, %9,4'ününse babası halen hayattadır.

Medeni Durum

Araştırmamıza katılan kadınların %40,7'si resmi olarak evli olduklarını belirtmişlerdir. %25,9'u bir birlikteliği olduğunu ifade ederken, mahpusların %33,3'ü cezaevine girdiği sırada yalnız olduğunu beyan etmiştir. Bir birlikteliği olan kadınların %63,8'i cezaevinde de olsa halen birlikteliğini sürdürmektedir.

Mahpusların %65,5'i bir kez, %22,6'sı ise iki kez evlenmiştir. TÜİK'in 2006 yılında 18 yaşından büyük, 24.647 kişiyle yaptığı Aile Yapısı Araştırması'na katılanların sadece %4'ü iki kez evlenmiştir (Aile Yapısı Araştırması 2006, 2009, 52). Mahpus kadınlar arasında ikinci kez evlenme oranının yüksek çıkması, mutsuz evlilik yaşantısının kadınları suç kabul edilen eylemlere iten sebepler arasında sayılabileceği şeklinde değerlendirilebilir.

Başından evlilik geçmiş kadın mahpusların %11'i ailelerinin zoruyla evlendiğini ifade etmiştir. %22'si görücü usulüyle evlendiğini belirtirken, %42'si severek ve ailelerinin rızasıyla, %24,4'üyse ailelerinin karşı çıkmasına rağmen evlendiğini ifade etmiştir.

Mahpuslar arasında ilk evlilik yaşı oldukça düşüktür. Evlilik yapmış mahpusların %64,3'ü ilk evliliklerini 18 yaşın altında yapmıştır. İlk evliliklerini 18-24 yaş arasında yapanların oranıysa %29,8'dir. TÜİK'in Aile Yapısı Araştırması'na katılan kadınların %31,8'si ilk evliliklerini 18 yaşından önce yaptığını belirtmiştir. (Aile Yapısı Araştırması 2006, 2009, 23) Anket çalışmamıza katılan kadın mahpuslar arasında ilk evliliklerini 18 yaşın altında yapanların oranının bu rakamın iki katından fazla çıkması, kadın mahpusların eğitim seviyesinin düşüklüğünü açıklayan nedenlerden biridir.

“Evlilik mi Evcilik mi? Erken ve Zorla Evlilikler Çocuk Gelinler” raporuna göre, evlendirilen çocuklar, aile ve arkadaşlarından kopmakta, toplumsal aktivitelerden uzaklaşmakta, evde sömürüye, her türlü şiddete istismara ve yoksulluğa açık hale gelmektedirler (Aydemir, 2011: 23). Çoğunlukla parçalanmış ailelerde büyüyen kadın mahpuslar erken yaşta evlenmek zorunda kalmışlardır. Mahpusların bir kısmı çocukluk çağlarında yaşadıkları şiddet ortamından kaçmak için erken yaşta evlenmeyi tercih ederken bazıları da ailelerinin zoruyla erken yaşta evliliğe yönelmişlerdir. Erken ve/veya zorla yapılan evlilikler ve bu evlilikler de yaşanan her türden şiddet ve çaresizlik, sahipsizlik, yalnızlık kadınları suça iten sebeplerden bir diğeridir. Görüşme yaptığımız mahpuslar evlilik hikâyelerini aşağıdaki şekilde anlatmışlardır:

Parlak bir çocukluğum yok. Ananem ve dedem büyütti. Anne baba ile görüşmüyorum. Tanımıyorum. Hiç görüşmedim. Ayrılmışlar ben küçükken. Ananem ve dedemle de yarım yamalak bir çocukluk yaşadım. Çiftlik vardı. Köy yeri gibiydi. Büyürken şiddet, taciz olmadı. Buraya gelene kadar. Evlendim. Ortaokul terk. Orta 2. Okuyamadım, fırsatım olmadı. Bir kız büyüyünce köy yerinde peşinden koşanlar oluyor. Dedem okuma dedi. Kıramadım. 13 yaşında evlendirdiler. 14 yaşında kızımı doğurdum. Sonra oğlum. Onlar ağlıyordu ben de onlarla birlikte ağlıyordum. O kadar küçüktüm. (Ahu)

Evlendim o yüzden buraya geldim. 13 yaşında evlendim. Mecbur kaldım. Yurttaydım. İstanbul'a kaçtım. İş buldum. Anne-babayı buldum ama evlenmiş ikisi de. Anne istemiyor baba istemiyor. Ondan önce çok şey yaşadım. (Aysel)

Babam görücü usulü verdi. Dayımın oğluna vereceğim dedi babam. Dayım gelmiş ziyarette. Babam çok sevinmiş. Babam 5 kızım var 5'i de kurban olsun dedi. 14 yaşındaydım. O 27 yaşındaydı. Evlendik. Baya evli kaldık. Sonra buraya geldik. Bir çalışıyordu bir çalışmıyordu. Ailem bakıyordu. (Refika)

17 yaşında sevdiğim insanla kaçarak evlendim. Ailem vermedi beni. Aracı ile kendi isteğimle kaçmaya karar verdik. Zaten sonra da hayatım karardı. Beş yıl sürdü. Bitti. Eşim kötü yola saptı. Kendine zarar verdi. Alkol almaya başladı. (Fadik)

Eşlerin mesleği

Cezaevine girdiğinde halen bir beraberliği olan mahpusların eşlerinin %10,7'si hiçbir diplomaya sahip değildir. % 41,3'ü ilkokul mezunuyken, %13,3'ü ortaokul, %20'si lise mezunudur. Yüksekokul veya üniversite mezunu eşlerin oranı ise % 12'dir. Eşlerin sadece %22'si düzenli ücretli bir işte çalışmaktadır. Kendi işinin sahibi veya işveren konumunda olanların oranı %27,8 iken düzensiz, geçici işlerde çalışanların oranı %16,7'dir. Mahpusların % 37,5'i eşlerinin diğer işlerde çalıştığını belirtirken herhangi bir tanımlama yapmamışlardır. Bu diğer işler arasında kumarıcı, uyuşturucu satıcısı, hırsız gibi işler de bulunmaktadır.

Mahpusların, ailelerine, eşlerine ve kendilerine ait demografik bilgiler incelendiğinde onların iktisadi, kültürel ve sembolik olarak tahakküm altındaki sınıflardan geldiklerini ve kadın olarak bu sınıflar içerisinde daha fazla tahakküm altında olduklarını (Boumaza, Brillet, 2008; Joel, 2017) söyleyebiliriz. Aşağıda okuyacağınız mahpusların şiddet geçmişleri bu tahakküm ilişkilerini ve bu tahakkümün devam edebilmesi için kadınların maruz kaldıkları çeşitli şiddet biçimlerini gözler önüne serecektir.

Mahpusların Şiddet Geçmişi

Anket çalışmamıza katılan kadınların erken yaşta şiddetle tanıştıkları belirlenmiştir. Mahpusların %33'ü çocukluk dönemlerinde şiddete (fiziksel, cinsel,

psikolojik) maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Karşılıklı görüşme yaptığımız 40 mahpusun ise tamamına yakını hayatlarının çeşitli evrelerinde çeşitli türden şiddete maruz kaldıklarını söylemişlerdir. Çocukluk döneminde yaşanan şiddet kadın mahpusların eğitim sitemini erken terk etmelerine yol açan sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Derinlemesine görüşmelerde çocukluk döneminde yaşanan şiddet aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

Çocukluğum çok şiddetli geçti. Babam, halamın kızı, amcam, babaannem dövüldü beni. Ben ranzanın altına saklanırdım. Saçımdan çekip çıkarırdı. (Tezel)

Babamın işi nedeniyle bir köyden başka bir köye taşındık. Yedi yaşında tecavüze uğradım. O on sekiz yaşındaydı. Sonra babamın bana bakıp "ne oldu sana?" dediğini hatırlıyorum. Herhalde kanları gördü. Anneme "al bunu eve götür" dedi. Ben sonra çok kötü oldum. Her şeyden korkuyordum. Öylece oturuyordum. Ben okula beş yaşında başlamıştım. Olay olduğunda üçüncü sınıftaydım. Okula gidiyordum, ama dersleri anlayamıyordum. Bana izin verdiler okuldan. Öyle oturup kalıyordum. Bu kötü hissetme dönemim iki sene falan sürdü. Hâlbuki ben okumak istiyordum, ama okulda da hiç anlamıyordum, dinleyemiyordum. (Dicle)

İçinde bulundukları sevgisiz ve parçalanmış aile ortamı, erken yaşlardan itibaren onları yalnızlaştırmış, tehlikelere karşı korumasız bırakmıştır. Görüşmecilerimizden bazıları aile sevgisi ve desteği eksikliklerini aşağıdaki şekilde dile getirmişlerdir:

Tek kızım. Annem babam ben 1 yaşındayken ayrılmışlar. Parçalanmış bir aile. Bazı özel zamanlarda anne eksikliği hissettim, babam büyüttü. (Şeyda)

İnsan sevgiye muhtaç. Burada anladım. Anne-baba sevgisi görmeyince böyle oluyor. (Ahu)

Anne baba eksikliği olunca büyüyemiyorsun, 50 yaşına da gelsen büyüyemiyorsun. (Tansu)

Ayrıca çocukluk döneminde görülen şiddet ve baskı mahpusların erken yaşta evlerini terk etmelerine ve onların suça iten ortamlarla ve kişilerle tanışmalarına, bazen de yukarıda belirttiğimiz şekilde erken yaşta evlenmelerine yol açmıştır. Görüşmecilerimiz içinde yaşadıkları baskı ve şiddet ortamını aşağıdaki şekilde anlatmışlardır:

Dayak yedim, ağabeyim beni zincire bağladı. Bir hafta kalorifere bağladı... İki buçuk sene boyunca sokakta yaşadım ben. Mecburen bu görüntüyü. Ben kız gibi görünmeyeyim diye saçımı kesti ağabeyim, kaşımı kesti. (Figen)

Babam alkolikti. Ergenlikten sonrası kötü geçti. Fiziksel şiddet çok görmedim ama psikolojik şiddet daha fenaydı. Beni evden kovardı hep. Okuldan almakla tehdit ederdi. Çok sıkıntılı geçti. 15 yaşında evden çıktım. O sıra eroini kullanan biriyle çıkmaya başladım. Tam onunla tanıştığım dönemdi. Evden kovuldu ve bir daha gitmedim. (Zeliha)

On altı on yedi yaşında uyuşturucu ile tanıştım. Tekstilden arkadaşlar beni alıştırırdı. Esrar yaygın zaten. Sonra extasy'e başladım. Esrar içiyordum. Aile içinde çok şiddet vardı bizim.

Daha rahat yaşamak için başladım. Evde çok baskı vardı. Oraya gitme, geç gelme. Babam anneme saldırdı bir gün. Engel olmaya çalıştım. Onun yerine ben dayak yedim. Sonra aileyi takmamaya başladım uyuşturucunun yardımıyla. On sekizde kocaya kaçtım. O da aynı uyuşturucu çevresindendi. (Makbule)

Anket çalışmamıza katılan kadın mahpuslar arasında yetişkinlik döneminde herhangi bir türden (fiziksel, cinsel, sözlü) şiddete maruz kalanların oranı %42,2'dir. Görüşme yaptığımız mahpuslar yetişkinlik döneminde maruz kaldıkları şiddet biçimlerini aşağıdaki şekilde ifade etmişlerdir:

İçtiği zaman esrar çektiği zaman kendini kaybediyordu. 3 hafta komada kaldığını biliyorum. Dövünce arkadaşta kalıyordum. 3 hafta yataktan kalkamıyordum. (Seza)

On altı yaşında evlendim. On yedi yaşında anne oldum. Kaçarak evlendim. Eşim otuz iki yaşındaydı. Bu benim ilk evliliğim. Beş sene sürdü. Bu evlilikten bir kızım oldu. Kendisi uyuşturucu bağımlısıydı. İmam nikâhı ile evliydik. Her türlü şiddet ve dayak vardı. Zaten ilk günden hamile kaldım. Beni hep çocukla tehdit etti. Benim yaşı küçük olduğu için çekiniyordum hep. En sonunda artık dayaktan, uyuşturucu âlemlerinden bıktım. (Cahide)

Eşimden çok şiddet gördüm. Hamile kaldım bu sırada. Çocuğu düşürdüm. Yani yarım düşürdüm. Kürtaj olmak zorunda kaldım. Çocuk sakat olacaktı. On gün ondan saklansam on birinci gün beni buluyordu. Altı yedi sene boyunca ailemden uzak kaldım. Kokain içmiyordum içmeye başladım. Bir süre sonra "sen de satacaksın" dedi. Reddetsem yine şiddet. Binlerce kez kaçtım, ama her seferinde buldu. (Makbule)

Çok dayak yedim. Sofrada kavga çıkarıyor. Huzursuzluk. Esrar içiyor. (Ece)

Evlilik döneminde karşılaşılan şiddet bazen kadınları suça iten başlıca sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Eşin işsizliği, alkol kullanması, aile içi şiddet faktörlerinin kent yaşamının zorlukları ile eklemlendiği durumlar kadınların suça ilişkili eylemlere yönelmelerini artırmaktadır.

Bana neden öldürdün boşanmadın diyorlar. Ben bir şey yapmadım da gittim öldürdüm değil. Kağıt üzerinde değil ki. Ben kılık değiştirdim, kilometrelerce uzağa gittim geldi buldu. Boşanma davası açtım ama mahkemeden 2 gün önce alıkoyuldum. Sonra mahkemeye kadar döviildüm. Sonra sokağa atıldım. (Şeyda)

Eşimin işi yoktu. Çok içiyordu. Sürtüşmeler devam etti. Dişlerimi kırdı. Silahla peşime düştü. Balkondan atladım, bacağı kırıldı. Yine bir gün biz kavgaya tutuştuk. Saçından aldı yere vurdu. Boynumu kırmaya çalıştı. Kafamı bacaklarının arasına sıkıştırdı. Avcı bıçağı varmış cebinde, o cebinden düşürdü. Ben de aldım, saçımı bıraksın diye salladım. Boynuna geldi. Boşanmak ölümden beter. Ben yaşadığım için biliyorum. (Tansu)

16 sene şiddetin her türlüünü yaşadım. Ya ben kalacaktım ya o. Ben varım o yok. (Şeyda)

Bazı mahpuslarının hayatlarının şiddet sarmalı içinde geçtiğini söyleyebiliriz. Çocukluktan itibaren görülen fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet suç ortamına itilmelerinin en önemli sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadın Mahpusların Dini Aidiyetleri

Cezaevinde dini faaliyetler mahpuslar arasındaki sosyalleşmeyi artıran faktörlerden biridir. Bakırköy Kadın Kapalı Cezaevi'ne din görevlileri düzenli ziyaretler yaparak mahpuslar ile görüşürler. Müslüman mahpuslar için Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yapan vaizeler düzenli olarak cezaevine gelerek mahpuslara Kur'an dersleri ve vaazlar verirler, Ramazan ve Kandil günleri için mukabele, Mevlut, ilahi gibi özel programlar düzenlerler. Ayrıca Hristiyan din görevlileri de on beş günde bir pazartesi günleri ve Hristiyanlar için önemli günlerde gelerek ibadetleri yönetirler.

Bazen koğuşa hoca geliyor. Sohbet ediyoruz. İyi oluyor. İsteyen derse de gidebiliyor. Hiçbir şey bilmeyen burada alıştı. Kur'an, namaz öğretiliyor Perşembe akşamları Kur'an okuruz. Yazın bahçede ama kışın balkonda yapıyoruz. (Gonca)

Burada her pazartesi Katolik kilisesinden bir papaz geliyor, ben de İngilizceden Rusçaya tercümeleri yapıyorum. Müslüman bir ülkede böyle bir fırsat verilmesi çok iyi. (Teira)

Her şeyi yapabiliyoruz. Christmas varken Papaz geliyor. Yeni başladı. Başka koğuştan arkadaşlar görüyoruz o zaman. (Yewande)

Bayramlarda toplu bayramlaşma, Ramazan ayında iftar, teravi namazı gibi ibadetler, kandillerde, bir mahpusun yakını vefat edince Kur'an ve/veya Mevlut okunması, ramazanda mukabele, Perşembe akşamları Yasin okunması gibi faaliyetler sırasında mahpuslar bir araya gelirler. Görüşme yaptığımız mahpusların çoğu toplu ibadetlerden özellikle ramazan ayında yapılan toplu iftarlar birlikte kılınan namazlardan aldıkları zevki dile getirmişlerdir.

Kandillerde falan toplu halde kılıyoruz. Ortak alana örtü, paspas seriyoruz. İsteyen katılıyor. Sabaha kadar kılıyoruz. (Sezin)

Oturma odasına isteyen herkes seccadelerini koyuyor. Ayda bir Kur'an okuyoruz. Halime Hoca kadir gecesi yaptırıyor. Hatim bitti. Sonra namaz kıldırıyor bize. Çok memnunum. (Fahriye)

Dini faaliyetlere katılma kişinin cezaevi toplumunda kendini sosyal olarak yeniden sınıflandırmasının, saygınlık kazanmasının, bir grup tarafından tanınmasının ve benimsenmesinin bir yolu olabilir. Ayrıca bir gruba dâhil olduktan sonra orada yer edinmenin, kendini ifade etmenin ve göstermenin bir yöntemi de olabilir (Béraud, Galembert ve Rostaing, 2016). Toplu ibadetler ve bu ibadetler sırasında kantinden alınarak ikram edilen atıştırılmalılar mahpusların dışarıdakine yani kendi evlerindeki, mahallelerindeki benzer bir kadın sosyalliğini yaşamalarına fırsat verir ve mahpusları dışarıdaki kadınlara yaklaştırır.

Kandil gecelerinde, birinin akrabası öldüğünde mevlit okunabiliyor. Bayramlaşma oluyor Kantinden bir şeyler alıp, dağıtıyorlar (Seda)

Biz arkadaşlarla oturuyoruz. Okumayı bilen okuyor. Yasin vs. diğerleri takip ediyor. Okutan bisküvi oesaire dağıtıyor. (Latife)

Dışarıda yaşanan dinsel kadın sosyalliğinin bir başka şekli olan salat-ı tefriciye duasının toplu okunması mahpusları bir araya getiren bir diğer dini ritüel türüdür. Mahpuslar mahkemeleri öncesinde veya dışarıda bulunan yakınlarının önemli meseleleri için arkadaşları ile bir araya gelerek 4444 kez salat-ı tefriciye duasını bir gün içinde okuyarak adaklarının gerçekleşmesi için dilekte bulunurlar. Mahkemelerin yaklaştığı dönemde bu dua okuma eylemi sıklaşır, mahkeme sonrası arzu edilen sonuç alınmadığı takdirde mahpus bir süre dini eylemlerden uzaklaşabilir.

Salat-ı Tefriciye okuyorum arkadaşlarla. O kadar. Mesela bugün senin dileğine okuyoruz. Bir günde tamamlıyoruz. (Aysel)

Mahpusların din ve dini ibadetler ile olan ilişkileri cezaevinde değişebilir. Mahpusluk öncesinde kendini dinine bağlı, ibadetlerini yapan kişiler olarak tanımlayanlar cezaevinde bu ibadetleri bırakabilirler, ya da bazılarını yapabilirler. Bazı mahpuslar cezaevi ortamını ibadetlerini yerine getirmek için uygun bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu da içerisi ile dışarı arasında kesin bir ayrım yaptıklarını ve içerisini dini ibadetlerin saflığıyla bağdaştıramadıklarını göstergesidir.

Daha önceki gelişimde ibadet ediyordum. Dua, Kur'an. Bu sefer yapmıyorum. Koşuşumuzda bir düzensizlik, pislik var. (Ayça)

Bazı mahpuslar ise dışarıda ibadetlerini düzgün olarak yerine getirdiklerini ancak moral bozukluğundan cezaevinde dini ibadetlere odaklanamadıklarını belirtmişlerdir.

Namaz kılar, oruç tutarım dışarıda. İki seneden beri burada yapmıyorum. Moral bozukluğundan burada her şeyden vazgeçtim. Çıkarsam evimde tutacağım orucumu. . (Aslı)

İlk başta boşluğa düşüyorsunuz. Namaz kılıyordum sonra bıraktım. Zorla olmuyor içinden gelecek (Deniz)

Ben dışarıdayken kapalıyım. Dört beş sene namaz kıldım. Burada iki kere hatim ettim. Kur'an'ı bitirdim. Arapçadan okuyorum ben. Ama inan artık yapamıyorum. Uyku hapları yüzünden konuşamıyorum. Şu an çok zorlanıyorum konuşurken. Uyumuyorum (Figen)

Bazı mahpuslar tarafından dile getirilen ibadetlere veya dini derslere odaklanamama sorunu görüşme yaptığımız vaizeler tarafından da belirtilmiştir. Mahpusluk öncesi yaşamlarında ibadet etmeyen mahpusların bir kısmı ise cezaevinde ibadet etmeğe başlayabilirler, inançları kuvvetlenebilir, dini kuralları, ibadet biçimlerini ilk kez cezaevinde öğrenebilirler. İnanç ve ibadetler mahpusun cezaevi yaşantısına katlanmasını kolaylaştırabilir ve sabrını artırabilirler. İlahi adalete atıfta bulunmak, suçlamalar temelinde kurulan hiyerarşinin ötesine

geçmeyi mümkün kılabilir (Béraud, Galembert ve Rostaing, 2016). Sosyalleşme işlevinin yanında din mahpuslara kendi hayatlarını yeniden yapılandırma imkânı sunar, bazen de onları tedavi edici bir işlev görür (Sarg & Lamine, 2011: 86)

Kur'an dersine gidiyorum. Aslında buraya düşmem iyi oldu. Kur'an öğrendim. Ben alkolik olmuştum. Son zamanlarda kafam hep iyiydi. (Gönül)

Ben dışarıda daha agresiftim mesela, şimdi daha sakinim. Burada Kuran okumanın çok faydası oluyor. Kuran çok demokrat. (Nefaset)

İbadet buraya dayanmamı sağlıyor. Annem Müslüman, babam Hristiyan. Ama ben umursamıyorum. Her ikisi de dua etmek sonuçta. Tanrı sayesinde devam edebiliyorum. Seni iyi tutan bir şey. Cezaevinde toplu ibadet mümkün. Koğuştaki dua ediyoruz. Kahvaltıda dua ediyoruz birlikte. Uyuyan bile olsa geliyor. Atıştırmalıklar konuşuyoruz. Birbirimizi güçlü kılıyoruz. Ayda bir papaz geliyor. Bu bize çok iyi geliyor. (Mary)

Cezaevinde mahpuslar farklı inançları eklemleyerek kendi inanç ve ibadet sistemlerini kurabilirler. İnançsız olarak cezaevine gelen bir mahpus cezaevinde inançlı olabileceği gibi din değiştirenler ya da birden çok inancın ibadetlerini aynı anda yerine getirenler olabilir.

*Namaza cezaevine geldiğimde başladım. Bilmezdim. Koğuştaki öğrendim Kuran okumayı. Kuran kursuna gitmedim, o aralar psikolojim bozuktu. Arkadaşım gösterdi. Ben Alevi'yim ama iki türlü de oruç tutuyorum. Ramazan'da da tutuyorum. Bektaşilerde namaz da var, abdest de var. Herkes oruç tutamıyor burada. Mevlitleri ben okuyorum. Akşam namaz kıl-
dıran oluyor. Hatim, Kuran... (Cahide)*

Ben aslında katolikim, ama burada bir dönem Müslüman oldum buradaki insanların da etkisiyle. Çünkü burada dine çok ihtiyacımız var, dua etmeye ihtiyacımız var. (Teira)

Mahpusluğun İlişkilere Yansıması

Hapsedilme insanları ailelerinden, arkadaşlarından, meslektaşlarından ayırır. Ancak bu ayrılık diğer ayrılıklar gibi örneğin bir yakının kaybı ya da rahatsızlığından doğan ayrılıklar gibi toplumun diğer üyeleri tarafından sempati ile karşılanmaz. (Bulow, 2013: 777). Kriminolojik araştırmalar hapsedilmenin zararlı etkilerinin hapisane duvarlarını aştığını ve bu süreçten mahpuslar kadar onların ailelerinin, çocuklarının ve arkadaşlarının da etkilendiğini belirtirler (Comfort 2007; Arditi et al 2003; Murray 2005, Bulow, 2013).

Mahpusların birçoğunun aile bağları oldukça kuvvetlidir. Cezaevinde olmalarına rağmen aile bağlarını korudukları hatta cezaevinde olma durumunun aile bağlarını daha da güçlendirdiği iddia edilebilir. Araştırmamıza katılan mahpusların %81,5'i, cezaevine girdikten hemen sonra yakınlarından biri tarafından ziyaret edildiklerini belirtmiştir. Mahpusların %43,8'i, ailelerinin

cezaevine girdikleri ilk günden beri kendilerine destek olduğunu ifade ederken, %27,6'sı ailelerinin desteğinin artarak devam ettiğini, olumlu yönde değiştiğini ifade etmiştir. Ebeveynleri hayatta olan mahpuslardan %53,8'i cezaevine girdikten sonra annesiyle %45'i babasıyla ve %56,6'sı kardeşleriyle birbirlerine daha çok kenetlendiğini ifade etmiştir.

Dört kardeşiz. Gelip gidiyorlar. Aile bağlarımız çok güzel. Dışarıdayken nasılsa burada da öyle. Her hafta geliyorlar. .. İlk girdiğimde babam beni reddeder mi düşündüm. Cinayetten girdiğim için. "Köpek yavrusunu atıyor mu?" dedi babam. (Seda)

Ailem de her hafta gelir. Ailem bana dört elle sarıldı bu sürede. (Makbule)

Eşimle, çocuklarımla yakınım. Düzenli olarak gelirler. Amcam geliyor. O da havalara uçuyorkızım çıkacak diye. (Aslı)

Mahpusların cezaevine girdikleri sırada var olan birlikteliklerini korudukları, bazılarınnsa bu ilişkileri güçlendirdiği tespit edilmiştir. Resmi ya da gayri-resmi bir birlikteliği olan mahpusların %44,8'i, birlikte olduğu kişinin cezaevine girdiğinden beri kendisine destek olduğunu belirtmiştir. %17,9'u birlikte olduğu kişiyle ilişkilerinde olumlu yönde değişim olduğunu ve bu kişinin kendisine daha çok destek olduğunu ifade etmiştir. %34,5'i, cezaevine girdikten sonra birlikte olduğu kişiyle birbirlerine daha da kenetlendiğini söylemiştir.

Her hafta geliyorlar. Ayrı kaldığımız için sevgimiz daha da kuvvetlendi. Daha önce de iyiydi. Ama hiç ayrı kalmadığımız için ilk defa, zorlandı biraz. Bana bağlı çok. Çapkınlık yapmaz. Belli bir ihtiyaçlarımız var tabii. Avrupa'da mesela görüşüyorlar haftada bir gün. Bire bir sevgisini hissetmek çok iyi olurdu. (Deniz)

Eşim fırıncı olduğu için ayda bir gelebiliyor. Ekmek çıkarması gerektiği için izin alamıyor. Kızlar her hafta geliyorlar. İlişkimizde değişiklik olmadı. Evin her şeyi benden sorulurdu. (Gönca)

Yukarıda görüşmecilerimizce ifade edilen kuvvetli aile bağları bütün mahpuslar için geçerli değildir. Hapsedilme sonrasında bazı mahpusların aileleri ve yakınları ile ilişkileri tamamen kopar.

Ama ailemden gelen yok. Evdekiler beni istemiyorlar mı acaba? Annemi görmem lazım göremedim. (Feride)

Dört yıldır gelen gidenim, para yatıranım yok. (Fadik)

Cezaevi geçici bir dışlanma yeri olarak mahpusları damgalar (Goffman, 1974). Bazı mahpuslar cezaevine girdikleri zaman aileleri, eşleri ve çevreleri tarafından dışlanırlar Cezaevinde bulunan yakınları "suç" işlemiş yani Sulhi Dönmezer' (1975; 45) in tanımıyla "topluma zarar verdiği ya da tehlikeli olduğu yasa koyucu tarafından kabul edilen ve belirtilen eylem" de bulunmuş ve bu eylemin sonucunda özgürlüklerinden mahrum bırakılmışlardır. Bazı mahpus

yakınları cezaevinde bulunan yakınlarının bu eylemlerinden utanç duyarlar ve bu eylemin etkilerinin bulaşıcı olacağını ve kendilerini de lekeleyeceğini düşünerek (Merçil, 2018) mahpus olan yakınlarıyla ilişkilerini keserler. Kadınlar bu damgalanmayı daha şiddetli yaşarlar. Toplumda suç ve suçla ilişkilendirilen eylemler toplum tarafından erkek eylemleri olarak kabul edilir. Suç işlemiş veya suçla ilişkilendirilmiş kadınlar bu yüzden damgalandıkları gibi toplum tarafından benimsenen kadın kabulünün dışına çıktıkları için ikinci kez damgalanırlar.

Bayanın cezaevinde ne işi var? Ne dayım ne amcam benimle konuşmuyor cezaevinde olduğum ve kaçtığım için.. Erkek girse belki bu kadar tepki vermezlerdi. (Makbule),

Kendi akrabalarından başka kimse yok benim için. Burada da ne kadar sordukları ortada. Basından görünce kaçtılar, uzaklaştılar hepsi. İnsanların bu kadar vefasızlıklarını kaldırmıyorum artık. (Serap)

İlk ziyaretçim annem bir sene sonra geldi. Babam lafı sokar kaçar. Moral vermez. Ben insanım, senin evladını. Bir defa geldin laf sokuyorsun. Bir buçuk senedir de gelmedi. Bir iki kere açık görüşe geldi. Annem daha sık gelecek ama babam engelliyor. (Tezel)

Cezaevi mahpusu sorumsuzlaştırır ve her türlü ihtiyacı için başkalarına bağımlı kılar. Bu süreçte mahpus birey olarak bağımsızlığını ve özerkliğini kaybeder (Chantraine, 2003). Mahpusun dışarıdaki yakınlarının desteği olmadan içeride hayatını sürdüremeyeceği veya çok zorlanacağı gerçeği mahpusu onlara bağımlı kılarak çocuklaştırırken yakınlarının sorumluluklarını artırır (Merçil, 2018). Bu bağlamda aile ve yakınlarla ilişkilerin devam etmesi mahpusların cezaevinde yaşamlarını devam ettirebilmeleri için çok önemlidir. Zira kendi geliri olmayan ve cezaevinde çalışmayan mahpusların aileleri veya yakınları mahpusun hesabına her hafta bir miktar para yatırarak mahpusun ihtiyaçlarını karşılamasını sağlarlar.

Yakınları tarafından desteklenmeyen ve hayatlarını idame ettirmekte, geçimlerini sağlamakta oldukça zorlanırlar. Çünkü cezaevlerinde üç öğün yemek ve aydınlatma elektriği dışında her şey paralıdır. Mahpuslar, telefon kartı, pul alabilmek, SGK kapsamına girmeyen özel ilaçlarını temin edebilmek, çamaşırlarını makinede yıkatmak, sigara, su, temizlik malzemeleri başta olmak üzere beslenmelerini çeşitlendirebilmek için kantinden alışveriş yapabilmek, buzdolabı, televizyon, kettle vs. aletleri kullanabilmek için gereken elektriğin parasını ödeyebilmek için maddi desteğe ihtiyaç duyarlar.

Ailem bana para vermezse ben külot bile yıkarım. Suyu bile satın alıyorsun. Babam emekli maaşının yarısını bana veriyor. (Seda)

Mahpusun mektubunun ve ziyaretçinin gelmesi, parası yattığı için ihtiyaçlarını karşılayabilmesi onun cezaevi görevlileri ve diğer mahpuslar nezdindeki itibarını artırır.

Burada paran ve görüşün varsa, her hafta kantin yapıyorsan senden itibarlı kimse yok. (Tezel)

Banyo yaptım. Çamaşır yok. Islak ıslak yattım. Cezaevinde en kötü şey sahip çıkmanın olmaması. 1-2 ay gelen giden yoktu. Sonra ablamlar kayıbet getirdiler. Bir bardağım bile yoktu. Ayran kabıyla çay içtim diye dalga geçtiler. (ağlıyor anlatırken) (Seza)

Görüşlerin haricinde mahpusların yakınları ile telefon ve mektup aracılığıyla ilişki kurarlar. Mektup ve telefon uzun mesafeler yüzünden ziyaretçileri gelemeyen yabancı mahpuslar için yegâne haberleşme aracıdır. Mektup ve telefon, mahpusları dışarıdaki yakınlarına bağlar, dışarıdan içeriye haber getirir ve cezaevi yaşantısını hareketlendirirler.

Benim buradaki tek bağlantım mektup. Her gün mektupları verseler cezayı nasıl yattığımızı bilmeyiz. (Fadik)

Yukarıda belirttiğimiz gibi Bakırköy Kadın Cezaevi'nde çok sayıda yabancı mahpus bulunmaktadır. Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin yasal mevzuatı gereğince de ceza infaz sürecinde yabancı uyruklu mahpuslar ile Türkiye vatandaşları hemen hemen eşit haklara sahiptir (Demirbaş, 2016, 171). Ancak yabancı mahpuslar diğer mahpuslara göre daha kırılgan bir durumdadırlar ve durumlarından kaynaklanan özel ihtiyaçları vardır. Kadınlar sözkonusu olduğunda kırılganlık ve özel ihtiyaçlar ikiye katlanmaktadır. Demirbaş yabancı mahpusların Türkiye cezaevlerinde karşılaştıkları sorunları dil ile ilgili engeller, adalete erişim, sağlık hizmetlerine erişim, ziyaretçi kabul ve telefon ile haberleşme hakları, nakil, kültür ve din, ayrımcılık, maddi sorunlar, göçmen statüsünde olmak şeklinde özetlemiştir (Demirbaş, 2016: 174). Yabancı mahpus, kadın ya da çocuklu kadın olunca yukarıda belirtilen sorunlar katlanarak artmaktadır.

Aileden uzak, başka bir ülkede, başka bir kültürde cezaevinde olmak çok zor. (Teira)

Yabancı mahpusların yakınları ile ilişkilerini korumaları uzak mesafeler nedeniyle çok daha zordur. Bu ilişkiyi telefon ile sürdürebilmek mahpusun bağlı bulunduğu konsoloslüğün gösterdiği çabaya ve telefon ücretleri nedeniyle mahpusun maddi durumuna bağlıdır.

10 dakika konuşuyorum ama 6 kart gidiyor. 1'i 4 lira. Bazen tek sesini duyuyorum kapıyorum. Annem rahatsız burada olduğumu söylemek istemiyorum. Telefon sorun oluyor. Bizim konsolosluk ilgilenmiyor. (Yewande)

Çoğunun ülkelerini arama hakları yok. Konsolosluğunuz izin verirse ailenizi, ülkenizden birilerini arayabiliyorsunuz. Benim konsolosluğum çok aktifti, ben ailemi arayabiliyorum. Diğer kızlar konsolosluklarına güvenmiyorlar. Daha da fazla sorun çıkmasından, ailelerine zarar vermekten korkuyorlar. Ermeniler var mesela onların konsoloslukları yok biliyorsunuz. (Teira)

Ziyaretçisi gelemeyen yabancı mahpusların sadece 10 dakika telefon haklarının olması kendi yakınları ile olan ilişkilerini zayıflatmaktadır.

Her hafta bir kez konuşuyoruz. Cuma sabahları 10 dakika telefon hakkım var. Ama her zaman müsait olmayabiliyorlar. Neden iki numara arayıp beşer dakika konuşamıyoruz mesele? 10 dakika çok az ve tek bir numara arayabilmek de kötü. Ben bir hafta annemle bir hafta kız kardeşimle görüşüyorum. (Teira)

Yabancı mahpusların çoğunluğu için ziyaretçi kabulü mesafelerin uzaklığı ve maddi nedenler yüzünden oldukça sınırlıdır. Ayrıca ziyaret süreçlerinin kanışıklığı ve dil engeli pek çok mahpus yakınına ziyarete gelmekten ala koymaktadır.

Gelmek istedi, ama ben gerek olmadığını söyledim. Çünkü prosedür zor. Türkçe bilmiyor. Denilenleri hiç anlamıyor. . (Mary)

Ziyaretçim yok. İstiyorum görüşmek ama kimse yok. Çıkan arkadaşlarımız gelemiyorlar. İzin verilmiyor. (Erica)

Bu durumda yabancı mahpusların dışarıdaki yakınları ile tek ilişki kurma yöntemi mektup olmaktadır. Mektup yabancı veya Türk tüm mahpusları yakınlarına bağlayan en önemli haberleşme aracıdır. Her ne kadar görevliler tarafından okunmuş ve mahremiyeti ihlal edilmiş olsa da mektup yakınları cezaevi koğuşuna taşır. Ziyaretler yarım saat, telefon görüşmeleri on dakika ise de mektup mahpusla birlikte kalır. Gece gündüz her özlem anında, her yalnızlık hissinde tekrar tekrar okunarak mahpusa sevdiklerinin sıcaklığını hissettirir.

Her mektupta ağlıyorum ama çünkü okurken onların sesini duyuyorum gibi oluyorum, yüzlerini hayal ediyorum. Mektubu yazarken ağladığını anlıyorum onların da, mektup sayfasından, kelimelerinden anlaşıyor ağladıkları (Teira)

Mahkumların özel bir noktası vardır: Mektup gelişi. Haber oradan gelir. Benim buradaki tek bağlantım mektup. (Fadik)

Mektupların zamanında dağıtılmaması veya mektupların çöpe atıldığı iddiaları elektronik haberleşme yöntemlerinin ulaşmadığı cezaevleri için halen en etkili haberleşme aracı olan mektupları bekleyen mahpusları çok etkilemektedir.

Tek problem mektup bölümü. Bazen çok geç veriliyor mektuplar ki onlar bizi en çok motive eden şeyler. Babamla konuştum telefonda. İki ay önce bir mektup göndermiş. Ama gelmedi daha. (Mary)

Mektup sorunu çok yaşıyoruz. Zaten her şey kısıtlı. Bir tek mektup var başka ne var. Bazen haftada bir, nadiren iki. Çok çok kafalarına eserse üç. (Nedime)

Sosyal sınıfları, statüleri, meslekleri, yaşları, cinsiyetleri ne olursa olsun cezaevinde bulunan yakınlarını ziyarete giden kişiler “mahpus yakını” statüsünü kazanırlar. Comfort bu statüyü “yarı mahpus” statüsü olarak tanımlar (Com-

fort, 2007). Görüş sırasında içerinin teamülleri dışarıdaki kişilere uygulanır (Ri-cordeau, 2012: 97), mahpusun yakınının bedeni de mahpusun bedeni gibi dene-tim altına alınır. (Merçil, 2018) Hapsedilme sürecinde mahpusu ziyaret gelerek cezaevi koşullarına maruz kalan yakınlarının yaşadıkları sıkıntılar mahpuslar için bir üzüntü kaynağı olarak dile getirilmektedir.

Ailemin aranması benim zoruma gidiyor. Babamın parmağındaki yüzüğünü alıyorlar. Sut-yenleri çıkartıyorlar. Babam üzülüyor.(Seda)

Bir ara görüşmecilerimizi de çamaşırlarına kadar soyup otur kalk yaptırmışlar. Çok kötü. (Seza)

Ailesinin maddi manevi desteğine sahip olanlar dâhil olmak üzere mah-pusluk tüm mahpuslar için hayatı kaırmaktır. Ailesi ile bağları kopmayan mahpuslar bile önemli günlerde ailelerinin yanında, onların hayatlarının içinde yer alamazlar. Hapsedilme yakın ilişkilerden uzaklaşmak anlamına da gelir. Mahpusluk aynı zamanda dışarıda olanların hayatına dâhil olamamak, sevin-ci, kederi iyi ve kötü günleri paylaşamamak, doğumları, düğünleri, cenazeleri kaırmaktır.

Ben buradayken ananem, dayım, amcam vefat etti. Ananeme çok üzüldüm çok sormuş beni. Niye aramıyor diye. Bilmiyordu cezaevinde olduğumu. (Seza)

Babam ölünce cenazeye gidemedim. İzin çıkması uzun sürüyor. Bekletsinler istemedim. (Melis)

Beni şimdi Tahran'a koysalar ben afallayacağım. Kardeşim evlenmiş. Kuzenler evlenmiş. Annem başka eve taşınmış.(Peride)

KAYNAKÇA

- Adler, F. (1975) *Sisters in Crime: The Rise of the New Female Criminal*, New York, McGraw Hill.
- Akbaş, M. (2011) *Mamak Kitabı*, Ankara, Ayizi Yayıncılık.
- Arditi, J.A., Lambert-Shute, J., Joest, K. (2003) "Saturday Morning at the Jail: Implications of Incarceration for Families and Children," *Family Relations*, 52 (3): 195-204.
- Aydemir, E. (2011) *Evlilik mi Evcilik mi? Erken ve Zorla Evlilikler Çocuk Gelinler Raporu*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Barnes, L.S. & Stringer, E.C. (2014) "Is motherhood Important? Imprisoned Women's Maternal Experience Before and During Confinement and Their Post Release Expectations," *Feminist Criminology*, 9 (1): 3-23.
- Beraud, C., Galember, de C., Rostaing C. (2016) *De la religion en prison*, Rennes, Presses universitaires de Rennes.
- Berktaş, N. (2011) *DATA Dosyası*, İstanbul, Yediveren Yayınları.
- Blomm, B.E. & Covington, S.S. (2003) "Gendered Justice: Women in the Criminal Jus-tice System" Blomm, B.E. (der.) *Gendered Justice: Addressing Female Offenders*, Carolina Academic Press.
- Boumaza, M. & Brillet, E. (2008) *L'influence de l'incarcération sur les trajectoires de dépendan-ce des femmes toxicomanes, Rapport final*, MILDT-INSERM.

- Boumaz, M. & Campana, A. (2007) "Enquêter en milieu "difficile," *Revue française de sciences politique*, 57(1): 5-25.
- Bülow, W. (2014) "The Harms Beyond Imprisonment: Do We have Special Moral Obligations Toward the Families and Children of Prisoners" *Ethical Theory and Moral Practice*, (17) 4: 775-789.
- Çelik, M.E. (2005) *Demir Parmaklıklar Arasında. Üç Dönem Üç Kuşak Kadınlar*, İstanbul, Ceylan Yayınları.
- Celinska, K. & Siegel, J.A. (2010) "Mothers in Trouble: Coping with Actual or Pending Separation from Children due to Incarceration," *The Prison Journal*, 90 (4): 447-474.
- Çeşmecioğlu, K. (der) (2015) *Ateşe Uçan Pervaneler*, İstanbul, Kalkedon Yayınları.
- Chantraine, G. (2003) "Prison, désaffiliation, stigmata," *Déviance et Société*, 27 (4): 363-387.
- Colin, P. & Klinger, M. (2004) "Vécu carcéral et situations d'illettrisme," *Déviance et Société*, 28 (1): 33-55.
- Comfort, M. (2007) "Punishment Beyond the Legal Offender," *Annual Review of Law and Social Sciences*, 3: 271-296.
- Demirbaş, H.B. (2016) "Yabancı Mahpusların Güncel Durumu" Algan, A.(der.) *Türkiye'de Mahpus Olmak*, İstanbul, TCPS Kitaplığı.
- Devecioğlu, A. (2004) *Kuş Diline Öykünen*, İstanbul, Metis Yayınları.
- Dönmez, S. (1975) *Kriminoloji*. İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2018, Sulhi Garan Matbaası Koll.Şti.
- Erdal, M. (1997) *Gözetimde Tecavüz*, İstanbul, Çiviyazıları.
- Ersanlı, B. (2014) *Bulut Fahi. Bir BDP'linin Cezaevi Tanıklığı*, İstanbul, Can Yayınları.
- Galembert, C., De Henneguelle, A., Touraut C. (2017) "Prison et méthode de recherche: présentation," *Criminocorpus* [En ligne], Prison et méthodes de recherche, Présentation de la journée d'étude, mis en ligne le 30 juin 2017, consulté le 04 avril 2020. URL: <http://journals.openedition.org/criminocorpus/3501>
- Goffman, E. (1974) *Stigmaté, les usages sociaux des handicaps*, Paris, Les éditions de Minuit.
- Güvenli, A.M. (2018) *Taş Duvarları Aşan Kahkahalar*, Ankara, FAVORİ Yayınları
- İçli, T. (2013) *Kadın Suçluluğu*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- İsvan, R. (1989) *Ne Söylersen Bir Eksik*, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Joël, M. (2017) *La sexualité en prison de femmes*, Paris, Presses de Sciences Po.
- Kamer, V. (2011) "Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Kadın Hükümlü ve Tutuklular" *Adalet Dergisi*, 41(1): 361-381.
- Karaca, A. (2010) "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fahişe Hatırlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün" Naskali, E. G. & Altun, H.O. *Hapishane Kitabı*, İstanbul, Kitabevi.
- Karataş, S. (2015) *Metris'ten Mektuplar*, Ankara, La Kitap.
- Kızılkın, A. Ö. (2011) *Osmanlı'da Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkumlar (1839-1922)*, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lhuillier, D. (2001) *Le choc carcéral*, Paris, Bayard Editions.
- Merçil, I., Retornaz E.A., Dogaç S. (2016) "Türkiye'de Kadın Suçluluğu ve Cezaevinde Kadın Olmak" Kağıtçıbaşı, Ç. Şunga, H. Vd. (der.), *Kadın Odaklı*, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 317-347.
- Merçil, İ. (2017) "La détention des femmes en Turquie et la maternité à l'épreuve de l'incarcération," *Déviance et Société*, 41(4): 620-655.
- Merçil, İ. (2018) "'İçerisi' ile 'Dışarı' Arasında Mahpus Yakınları," *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (18): 374-387.
- Murray, J. (2011) "The effects of imprisonment on families and children of prisoners" Liebling, A. & Maruna, S. (der.) *The effects of imprisonment*, New York, Routledge. 442-462.
- Oral, Z. (1997) *Bir Ses*, İstanbul, Milliyet Yayınları.

- Özdek, Y. (2000) "Küreselleşme Sürecinde Ceza Politikalarındaki Dönüşümler" *Amme İdaresi Dergisi*, 33 (4): 21-48.
- Öksüz, H.Ç. (2014) *Kadın ve Zindan*, İstanbul, İkinci Adam Yayınları.
- Özay, T. (2008) *Bedel*, İstanbul, Doğan Kitap
- Özgür, S. & Sunar, D. G. (1982) "Social psychological patterns of homicide in Turkey: A comparison of male and female convicted murderers" Kağıtçabaşı, Ç. (der). *Sex roles, family and community in Turkey*, Bloomington, Indiana University Turkish Studies 3.
- Parent, C. (1992a) "Au-delà du silence: les productions féministes sur le " criminalité " et criminalisation des femmes," *Déviance et Société*, 16 (3): 297-328.
- Parent, C. (1992b) "La contribution féministe à l'étude de la déviance en criminologie," *Criminologie*, 25 (2): 73-91.
- Rang, S., Lamine, A.S. (2011) " La religion en prison. Norme structurante, réhabilitation de soi, stratégie de résistance," *Archives de sciences sociales des religions*, 153: 85-104.
- Ricordeau, G. (2012) "Entre dedans et dehors: Les parloirs," *Politix*, 25 (97): 101-123.
- Ricordeau, G. (2019) *Pour elles toutes. Femmes contre la prison*, Montréal, Lux Éditeur.
- Rostaing, C. (1997) *La relation carcérale. Identités et rapports sociaux dans les prisons de femmes*, Paris, PUF.
- Rostaing, C. (2017) " Quelques ficelles de sociologie carcérale," *Criminocorpus* [En ligne], Prison et méthodes de recherche, Communications, mis en ligne le 30 juin 2017, consulté le 04 avril 2020. URL: <http://journals.openedition.org/criminocorpus/3552>
- Rostaing, C. (1996) "Les détenues: de la stigmatisation à la négociation d'autres identités" Paugam, S. (der) *L'exclusion, l'état des savoirs*, Paris, Editions La Découverte, 354-362.
- Savcı, İ. (2004) *Adını Kader Koyduk*, Ankara, Phoenix Yayınevi.
- Sağır, A. (2015) *Bizi Güneşe Çıkardılar*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Seki, D. (2016) *Deniz'in Dibi*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- Sivri, G. (2017) "Osmanlı'da Kadın Mahkum Olmak: Kadınları Mahkum Etme ve Denetleme Pratikleri Üzerine Bir Değerlendirme (1840-1919)" *Toplumsal Tarih*, 283: 84-91.
- Sivri, G. (2020) "Hapiste Kadın Olmak: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Suçluluğu ve Kadınların Hapsedilmesi (1840-1919)," *Feminist Tahayyül*, 1 (1): 7-28.
- Soysal, S. (1996) *Yıldırım Bölge Kadınlar Koşuşu*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Snyder, Z.K., Carlo, T.A., Mullins, and M.M.C. (2002) "Parenting from Prison," *Marriage and Family Review*, 32 (3-4): 33-61.
- Tekin, S. (2010) "Osmanlı'da Kadın ve Kadın Hapishaneleri," *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29 (47): 88-102.
- Wacquant, L. (1999) *Les Prisons de la misère*, Paris, Raison d'agir.
- Wright, E.M. vd. (2012) "Gender- Responsive Lessons Learned and Policy Implications for Women in Prison," *Criminal Justice and Behavior*, 39(12): 1612-1632.
- Yıldız, G. (2012) *Mapushâne. Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul, Kitabevi.
- Yıldız, P. (2007) *O Hep Aklımda*, Ankara, Penta Yayıncılık.
- Kaktüsler Susuz da Yaşar Kadınlar Mamak Cezaevini Anlatıyor (2011) Ankara, Dipnot Yayınları.
- UnutMAMAK 12 Eylül Kadınları (2017) Ankara, Redaksiyon Kitap Yayınları.
- Tanıklıklarıyla 12 Eylül Kadınlar Anılarını Anlatıyor (2010) İzmir, Kadın Yazarlar Derneği.
- Aile Yapısı Araştırması 2006 Raporu (2009) Ankara, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Türkiye İstatistik Kurumu.
- Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar için Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı (2008) Newyork, Birleşmiş Milletler.
- İstatistiklerde Kadın 2011, (2012) Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu.
- Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü Resmi Sitesi. <http://www.cte.adalet.gov.tr> 2011/Ceza İnfaz Kurumları Genel Bilgi

CEZAEVİNE GİRİŞ

İpek Merçil

GÖZALTI VE SORGU SÜREÇLERİ

Elinizde tuttuğunuz kitabın bu bölümünde, kadınların cezaevine girişlerini inceleyeceğiz. Kitabın amaçları arasında yer almasa da cezaevine girişi daha iyi anlayabilmemiz için o ana gelene kadar, yani gözaltı ve sorgulama süreçlerinde, kadınların yaşadıklarına kısaca değineceğiz.

Bir suç isnadı yapıldığı andan itibaren sorgulama, yargılama ve cezaevi süreçlerinde kadınların farklı ihtiyaçları vardır. Bu süreçlerde kendi cinsiyetlerinin özelliklerinden kaynaklanan veya cinsiyetlerine atfedilen toplumsal roller gereği daha kınlgan, daha savunmasızdırlar.

Cezaevine giriş öncesinde sorgulama ve mahkeme süreçleri, bütün gözaltına alınanlar için genellikle uzun ve yıpratıcı geçer. Gözaltına alınmanın şokuna eklenen en iyi ifade ile kötü nezarethane koşulları, mahpusların psikolojik dengesini bozar. Görüşme yaptığımız mahpusların pek çoğu, bu süreçlerde oldukça yıprandıklarını belirtmişlerdir:

Karanlık bir oda vardı, su içinde, bir gece kaldım. (Latife)

Yakalandıktan sonra nezarethane çok kötüydü. (Deniz)

Hastane kontrolüne götürdüler, panik atak geldi, polis dinlemedi, gözümü açtığımda ambulansın içindeydim. (Gökçe)

Gözaltı süreci başladığından itibaren kadınlar ve erkekler farklı deneyimler yaşarlar. Bazı karakollarda kadın mahpuslar için ayrılmış gözaltı bölümünün olmaması, çok küçük olması ve erkek bölümlerine göre çok daha az kullanılan bu bölümlerin pisliği, kadınların bu süreci daha zor geçirmelerine neden olur.

Alibeyköy karakoluna götürdüler, Gece yarısı nezarethanede 8 kişi, artık insan nefesinden tuhaf bir koku var. Sizi 8 bayanı koyacak yer yok, Eyüp çocuk şubeye götüreceğiz dediler, Battaniye yok nevresim yok oturduğunuz yer demir... Titremekten uyuyamadık. Bir saat önce tanıştığım kızla sarmaş dolaş oldum, ısınmak için. O gece yemek vermediler, yakınının verdiği yiyeceği yedim. 5 gibi Alibeyköy'den 9 gibi Eyüp'e gittik. Sabah parası olana poğaça aldılar. (Gökçe)

Gözetimden alındıkları andan itibaren kadınların, özellikle de hamile, bebekli veya çocuklu kadınların, farklı ihtiyaçları ortaya çıkar. Örneğin emziren bir kadın, gözetimine alınarak bebeğinden ayrılmak zorunda kaldığında yaşadığı sıkıntılar aşağıdaki gibidir:

Gayrettepe şubede sorgudayken çocuğum yanımda olmadığı için memelerim çok şişmişti. Polisler falan bana hiç yardımcı olmadılar. (Makbule)

Karakol ve gözetim süreçlerinde kadınların temizlik ve hijyene yönelik ihtiyaçlarının karşılanması daha zordur. Karakollar, genellikle erkeklerin yoğunlukta bulunduğu, eril bir dilin ve davranışların hâkim olduğu mekânlardır. Bu dil ve davranışlar genellikle kadınları rahatsız eder.

Beş gün kaldım narkotikte. Duş alamadım. Tuvalete gitmek istediğimde sorun, çünkü kapıyı vuruyorum, kimse gelmiyor. Su bile sorun karakolda. Çaycı su verdi. Polis "Niye verdin? Musluktan içmesi gerekiyor" dedi. Karakolda tuvalete gittiğimde çamaşırları yıkayıp tekrar giyiyordum. İç çamaşırı çok önemli kadın için. (Mary)

Polis karakolunda iki gün geçirdim, psikolojik aşığılama vardı. Ben kocaman/devasa bir kadındım, 100 kilonun üzerindeyim, maşallah falan deyip güldüler, parmakla göstermeler falan. Dillerini anlamıyordum ama kendimi çok kötü hissettim. Bir öğretmen olarak aşağılandığımı hissettim, erkek arkadaşım tarafından, polis tarafından ve gardiyanlar tarafından. Ama dayak olmadı. (Teira)

Kadın nezarethanesinde sanki fuhuş çetesinde çalışıyormuş gibi bir muamele var. Söz yoksa muamele var. (Gökçe)

Görüşme yaptığımız mahpusların çoğu, gözetim sürecinde şiddet gördüklerini ve kötü muameleye maruz kaldıklarını belirtmişlerdir:

Gayrettepe'deydik. Bir ay kendime gelemedim ben cezaevine gelince. Polis baskısından dolayı. İlk tutuklandığım zaman, elliden fazla polis kapıdaydı. Dört sivil polis üstüme çıktı. Tekme atılar. Kadın olduğumu biliyorlardı. Kadın olduğum belli. Kimliğimi gösterince inandılar.(Figen)

Karakolda çok dayak yedim. Bana dediler kabul et. Neyi kabul edeceğim. Gene de ağzımı açmadım. Sultanbeyli karakolu. Normalde nezarette değildik biz. En üst kata çıkardılar. Bağırсан cam yok. Çok dayak yedim. Ben dedim bilmiyorum. Kabul etmedim. (Seza)

Gayrettepe'de çok baskı yaptılar. Sözlü de oldu, şiddet de gördüm. (Latife)

Beni hastaneye götürdüler. Darp izi vardı. Polisler sorguda beni dövdüler. Doktor "darp izi yok" raporu verdi. Sırtıma ve kafama tekme attılar polisler. Kafandaki şişlik kaldı, hala bazen sızlar. Savcılık bana inanmadı. (Makbule)

Yabancı mahpuslar için bu süreçler, çok daha zorlu geçer. Dilini ve kanunlarını bilmedikleri, ailelerinin ve tanıdıklarının bulunmadığı bir ülkede yalnız ve savunmasızdırlar. Eğer bağlı bulundukları konsolosluk durumdan haberdar

olmamışsa ya da konsolosluklar gözaltına alınan vatandaşları ile ilgili değilse yabancı mahpusların durumu daha da zorlaşır.

Tercüme de bir işkenceydi, yargıç da anlamadı. Aslında haklarım olduğunu biliyordum ama İngilizce konuşuyorum, anlamıyorum onları, onlar da anlamıyorlar. Kimseyi aramama izin vermediler. (Teira)

Polis zaten sert davranıyor. Benim için tercümana ihtiyaç var. Tercüman gelmeden imzalamam için kâğıt veriyorlar. Ama ne imzaladığınızı bilmiyorsunuz. Ben de reddettim. Kimsenin konuştuğunu anlamıyordum Türkçe olduğu için. Bu imza seni hapse götürebilir. Burada polis çok sert, imzalaman gerektiği konusunda sana bağlıyor. (Mary)

Görüşme yaptığımız mahpuslar, özellikle yabancı mahpuslar, gözaltı sürecinde mahremiyetlerine saygı gösterilmediğini ifade etmişlerdir. Kadınlar bu süreçlerde daha kırılgan ve tacize daha açıktırlar. Mevcut yasalara aykırı bir şekilde, erkeklerin önünde çıplak kalmak durumunda olduklarında çektikleri sıkıntılar ile yaşadıkları utanç ve aşağılanma ikiye katlanır. Bu sıkıntılar aşağıdaki şekilde dile getirilmiştir:

Karakolda da soydular beni. Adam içerideyken. Çok utandım. Tanımıyorum bile. Çıkmak istemedi. (Mary)

Taksim ilk yardıma getirdiler. Polis soyun dedi. Ben her şeyi çıkarmak zorunda kaldım. Utandım. (Peride)

KADIN MAHPUSLARIN ADALETE ERİŞİMLERİ

Kadınların adalete, adli mekanizmalara, avukata ulaşmakta yaşadıkları zorluklar çeşitli çalışmaların konusu olmuştur. Seda Kalem adalet mekanizmaları içerisinde kadınların çoklu ayrımcılığın, çoklu mağdurlaştırmanın en önemli öznelere olduğunu belirtmiştir (Kalem, 2011). Aydın ise adli makamlara başvuru, hukuki bilgiye ulaşma, dava açma süreçlerinde ekonomik kaygılar, kent içi ulaşım olanakları vb gibi nedenler; genel olarak yoksulluk, eğitim, gündelik hayata ve kent yaşamına kabılma gibi süreçlerde eşitsizliğin, kadınların, adalete erişim süreçlerindeki pozisyonlarını farklılaştıran etkenler olduğunu ifade etmiştir (Aydın, 2015).

Kalem, İstanbul Barosu'nun 2008-2010 arası döneme ilişkin verilerinden yola çıkarak adli yardım talebiyle Baro' ya başvuran kadınların sayısının erkek başvuru sahiplerinin neredeyse üç katı olmasının kadınların hukuki desteğe erkeklerden daha fazla ihtiyaç duyduklarının bir göstergesi olarak okunabileceğini söylemiştir (Kalem, 2011). Bakırköy Kadın Cezaevi'nde yaptığımız görüşmelerde mahpusların pek çoğu, avukat tutacak maddi durumlarının olmadığını kendilerine barolardan tahsis edilen avukatların ise ilgili olmadıklarını ifade etmişlerdir. Kadınların adalete erişimlerinin önündeki önemli engellerden birisi avukat hizmetine erişimin maliyetinin kadınlar açısından yüksek olmasıdır.

Avukatım olmadığı için baro avukatı oldu. Tamam, iyi savundu, ama hiç görüşmedik. Baro avukatı olduğu için cezaevinde görüşmemiz yasakmış. Bir miktar para vermek lazımmış. Ben veremedim. Hiç gelmedi. Gerçekten avukatım olsaydı belki bu cezayı almazdım. (Makbule)

Avukat yoktu. Barodan geldi. Savunma yapmadı. Savunulmadım hiç. (Seza)

Avukat ilgilenmedi benimle. Babamın arkadaşı buldu. Sadece para aldı. Mahkemeye geliyordu oturuyordu. Sonra da ben ne yapıyım medyatik olmuş dedi. (Peride)

Avukatım yok. Avukatlar savunmadı, artık parasını mı vermediler? (Ayça)

Kadınların adalete erişimlerindeki önemli sorunlardan bir diğeri hukuk diline yabancı olmalarıdır. Bakırköy Kadın Cezaevi'nde mahpusların düşük okuma yazma oranlarına bir önceki makalemizde değinmiştik. Okuma yazma bilmeyen veya çok az bilen görüşmecilerimizin bir kısmı gözaltına alınmanın da etkisiyle ifadeleri alınırken tam olarak anlamadıkları belgeleri imzaladıklarını veya yargılama sırasında kendileri ile ilgili kararları anlamadıklarını belirtmişlerdir.

Avukatın olup olmadığını bilmiyorum, hatırlamıyorum. Baro avukatı olduğu için. Avukat "iyi gidiyor" dedi. Ceza aldım. "Temyize göndereceğim" dedi. Temyiz ne, onu bilmiyorum. Şahsen görsem tanımam şu an. Unuttum adanı. (Tezel)

Bana bir şey imzalattılar. Okumadım. Baronun avukatıymış. Karşı taraf yönlendirmiş. Ben gerçek avukat bildim onu. Temyiz için aileni uğraştırıyor. Şu an bir avukat bulmuşlar. 40 milyar istemiş. (Seda)

Ceza yargılamalarında kadınları mağdur eden nedenlerden bir diğeri de bazı durumlarda avukatın aynı suçla ilişkilendirilmiş diğer kişiler, özellikle de aynı aile bireyleri veya eşler tarafından tutulmasıdır. Böyle durumlarda kadınların mağduriyeti katlanmakta ve bazen de toplumsal cinsiyet rolleri gereği kendileri farkında olmadan feda edilmektedirler.

Avukat var, ama ilgilenen yok. Onun (kocas) avukatı ile benimki ayrı. Mahkeme aynı olmasını kabul etmedi. Onun ailesi tuttu avukatı. Değiştirmek için yapabileceğim bir şey yok. Ailem ilgilenmedi. Avukatım gelmiyor (Tuna)

Avukatım vardı. Eşimin kendi avukatıydı. Ceza aldıktan sonra görmedim. İki buçuk milyar-mış ama vermemişler adama parayı. Benimle hiç ilgilenmedi. Baktım hep onları savunuyor. Orada kendimi tek hissettim. Eşimden de ailesinden de tiksindim orada. (Aysel)

Yukarıda saydığımız sebepler yüzünden adalete erişimlerinde yaşanan sıkıntılar özellikle de temsil eksikliği nedeniyle kadınlar erkeklere nazaran daha fazla tutuklu yargılanmakta ve/veya tutuklu yargılanma süreleri uzamaktadır.

CEZAEVİNE GİRİŞ RİTÜELLERİ

Cezaevine giriş, ilk kez girenler için büyük bir şok yaratır. “Giriş” bölümünde belirttiğimiz gibi anket çalışmamıza katılan mahpusların çoğunluğu ilk kez ceza evine girmişlerdir (%71,3) Mahpusların %73,1’i cezaevine girdiklerinde büyük bir şok yaşadıklarını, inanmadıklarını belirtmişlerdir. Cezaevi şoku öncelikle mahpus için ait olduğu ortamdan ve yaşam biçiminden beklenmeyen, güçlü bir kopuş, başka bir dünyaya, bilinmeyen bir sahaya dalıştır (Lhuillier, 2001: 19). Bu şok aynı zamanda dışarıdaki varoluşla içerideki arasında büyük farkın bilinç üzerinde yarattığı etki olarak da tanımlanabilir. Yakınlarından ayrılmak, mekânın daralması, mahremiyet kaybı, eşyalarını bırakma, genellikle çirkin, kısıtlayıcı bir ortamla karşılaşma, emirler, gürültü, yalnızlık, şiddet cezaevine yeni giren mahpusun üzerinde derin izler bırakır (Delarue, 2012: 76).

Foucault hapishaneyi şiddet, korku ve kuşku ile özdeşleştirir ve hapishanelerin karanlığının yurttaşlar için bir güvensizlik kaynağı olduğunu, yurttaşların burada büyük haksızlıklar yapıldığını düşündüklerini ifade eder (Foucault, 2015: 181). Chauvenet’ye göre cezaevlerinin meşruiyeti her zaman tehlikeli ve ahlaksız olarak tanıtılan mahpusların temsiline bağlı olarak yaydıkları korkunun üzerine oturur (Chauvenet, 2006: 43). Korku cezaevi ile özdeşleşmiş bir duygudur. Cezaevi içinde yaşayanlara, çalışanlara, mahpus yakınlarına ve bütün topluma korku verir. Böyle bir kuruma ilk kez girenler öncelikle korku yaşarlar. Bu kişiler için içeride kendilerini beklediğini düşündükleri yaşam koşulları, cezaevi görevlileri ve diğer mahpusların hepsi ayrı ayrı korku kaynağıdır. “Cezaevinin içinde de korku korunur, hatta özel bir alana sahip olamama, zamanın kişisel denetiminin son bulması, sürekli itaat, mahremiyet alanının daralması ve/veya aynı yaşam alanını pek çok mahpusun paylaşması durumunda imkânsızlaşması ile artar” (Fixot, 2012: 109)

Cezaevine ilk kez giren kişi çoğunlukla kendisini cezaevine sürükleyen eylemi tam olarak sorgulamamış, bu eylemin kendisi ve çevresi üzerinde yaratacağı sonuçlarının farkına varmamıştır. Ayrıca yukarıda açıkladığımız gibi mahpuslar gözaltı, sorgulama ve yargılama süreçlerinde yorulmuşlar, yıpranmışlar ve en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamamışlardır. Bazıları kötü muameleye maruz kalmış, mahremiyetleri ihlal edilmiş ve cinsiyetlerinden kaynaklanan ihtiyaçları karşılanmamıştır. Görüşmecilerimiz cezaevine girişi aşağıdaki şekilde anlatmışlardır:

Bütün o mahkeme, polis stresinden sonra kapalı bir yere geliyorunuz. (Makbule)

Şok ediciydi. Hapisteydim (Mary)

Elli yedi yaşındayım ilk defa cezaevi yüzü gördüm. Bayıldım ilk gelince. Aldılar beni buraya getirdiler. Çocuklarım yıkıldı. Resmimi çektiler. Üstümü başımı aradılar. Üstten aradılar. Soyma falan yok. Odaya geldik dünya başıma yıkıldı. Çocuk gibi ağladım. Sıkıntıdan yüzün yaralandı. (Aslı)

Cezaevine ilk geldiğim günü hiç unutmam. Arkana son kez bakıyorsun. Yanında görevli var. Arka tarafta askerler var. (Seza)

Mahpus ilk girişte cezaevi görevlileri tarafından teslim alınır. Burada kullanılan “teslim alma” kelimesi bile mahpusun nesneleştirilme sürecine girdiği gerçeğinin dile ve yönetmeliklere yansımasıdır. Kimlik tespitinin ardından mahpus üzerinde bulunan değerli eşyaları ve cezaevinde bulunmasına izin verilmeyen eşyalarını teslim eder. 5275 sayılı Ceza Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’un “Kuruma alınma ve kayıt işlemleri” başlıklı 21. Maddesi-ne göre Cumhuriyet Başsavcılığının yazılı emriyle ceza infaz kurumuna gönderilen mahpuslar üstleri ve eşyaları arandıktan sonra kabul odalarına konulur ve hekim muayenesinden sonra kuruma yerleştirme işlemleri yapılır, parmak ve avuç içi izleri alınır, fotoğrafları çekilir, kan grupları, vücutlarının dış özellikleri ve ölçüleri belirlenir. Bu işlemler aynı zamanda kişinin “dışarıyla kopuşu ve yeni bir dünyaya girişi anlamına gelir” (Lhuillier, 2001: 9).

Çocuklarıyla birlikte cezaevine giren mahpusların giriş sürecinde çocukları için de yapılması gereken işlemler, sunulması, doldurulması gereken evraklar vardır. Bu evraklar sunulmadığı sürece mahpusun çocuğuyla birlikte cezaevine giriş işlemleri tamamlanamaz. Çocuğun mahpusa yüklediği sorumluluk giriş anından itibaren hissedilir. Bu zorlayıcı kurumda mahpus kendisi kadar çocuğundan da sorumludur.

Sonra Cezaevine gelince ilk kapıda çocuğumun doğum belgesi olmadığı için almadılar onu içeri. Ben de dedim “girmem ben.” Bekledik kapıda gelmesini. Sonra bir akşam müşahedede kaldık. Sonra da koğuşa verdiler. (Makbule)

Cezaevi görevlilerinin özellikle kadın infaz koruma memurlarının çocuklu mahpuslara bu süreçte destek oldukları mahpuslar tarafından dile getirilmiştir.

Kapıdan girerken herhalde ben burada kendimi öldürürüm dedim. Bir yandan çocuk ağlıyor. Daha çok küçük. O sırada burada bir görevli vardı. Sonra da zaten aramız çok iyi oldu. “Düriye Anne” derdik.. Düriye Anne “ver çocuğu bana” dedi. Sonra arama yapıldı. (Makbule)

Cezaevine girişte yalnız görevliler değil kurum da mahpusu teslim alır. Yapılan uygulamaların bir kısmı mahpusa artık kendine değil kuruma ait olduğunu keskin bir şekilde hatırlatır. Cezaevine giriş bölümü içerisi ile dışarısı arasında geçişin gerçekleştiği, mahpusun bundan sonraki yaşamı ile ilk yüzleştiği yerdir. Kapatılmış kişi giriş sürecinde dışarıdaki belli rollerine de kaybetmiş olduğunu fark eder. Artık anne, eş, evlat, kardeş, arkadaş olmaktan önce mah-

pustur. Cezaevinde kendisine atfedilen rol mahpus rolüdür. ""Kuruma giriş süreci genel olarak başka tür kayıpları ve aşağılamayı da beraberinde getirir. Kabul işlemleri 'kırpma' [trimming] ya da 'programlama' [programming] olarak adlandırılabilir çünkü kuruma yeni gelenler bu şekilde hizaya getirilerek kurumun idari makinesine dâhil edilirler. Rutin işlemlerle, üzerinde rahatlıkla çalışılabilecek bir nesne halini alacak şekilde biçimlendirilir, tek tipleştirilir ve kodlanırlar"" (Goffman, 1968: 28-29).

Cezaevine girişte kadın mahpusu en çok hırpalayan, utandıran uygulama, çıplak aramadır. Türkiye'de cezaevlerinde gerekli görüldüğü takdirde çıplak aramaya izin veren bir mevzuat bulunmaktadır (Bkz. Tüzük madde 46). Bu yöntem cezaevine girişte mahpusun en basit tanımla çırl çıplak soyularak aranması olarak ifade edilebilir. Kadın infaz koruma memurları tarafından yapılan arama sırasında mahpuslar çıplak olarak öksürtülerek, oturup kaldınlarak vücut boşluklarında uyuşturucu madde, telefon kartı veya kesici ufak aletler gibi cezaevinde yasak olan aletlerin bulunup bulunmadığı kontrol edilir. "Aramalar personel için çok istenmeyen bir iş, mahpuslar için bir yıpranma veya yapılaş şekline göre bir travmadır" (Delarue, 2012: 80). Kadınlar sözkonusu olduğunda bu tip aramalar cinsel, fiziksel ya da psikolojik şiddet niteliğine bürünebilir (Duman, 2016: 77) .

Otur-kalk, domal yaptırdılar. Çok kötü bir şey vücut araması. (Ayça)

Anadan doğma soyunduk. Çömel kalk yaptılar. (Makbule)

Otur kalk yaptırdılar. Çırlıçıplak soyuldum. Ama cezaevinde arama normal. Kadın kadını arıyor. (Mary)

Cezaevine girişte aramalar kadın görevliler tarafından yapılsa da yakınlarda bulunan ve dış güvenlikten sorumlu olan askerler mahpusta tedirginlik yaratabilir. Askerlerin yanında dikkatli davranılmadığı durumlarda mahpusun mahremiyeti iki kez ihlal edilir

Sutyenini çıkarıyorsun, külotunu indiriyorsun. Öne doğru ve arkaya doğru eğilip kalkıyorsun. X raydan geçiyorsun. Mesela askerler orada. Sutyen yok. İncecik bir penye var. Ama üstümüz incecik penye. Beyazdı bir de. Olduğu gibi görüyor askerler. (Deniz)

Güvenlik sebebiyle de, olsa yapılan bu incelemeler, kapatılmış kişiyi tanımadığı kişiler karşısında – infaz koruma memurları - fiziksel olarak teşhir eder. (Goffman, 1968: 36) Mahpusun beden bütünlüğüne yönelik bu arama şekli bazen de görevlilerin ellerine geçirdikleri bir eldivenle mahpusların beden boşluklarını bizzat aramaları şeklinde gerçekleşebilir. Bu arama yöntemi "beden çukurlarında arama" veya "oyuk araması" diye adlandırılır. Bu arama sırasında arayan kişi bireyin özel alanına girer ve bireyin benliğinin alanlarını ihlal eder.

(Goffman, 1968, 40) Birey dışarıda bedeni ve bazı kişisel eşyalarının yabancı ve kirleten şeylerle temas etmesini engelleyebilir. Ama total kurumlarda benliğin bu alanları ihlal edilir, bireyin 'kendi varlığıyla kendi çevresi arasına koyduğu sınır ihlal edilir ve benliğin somut hallerinin kutsallığı bozulur Goffman cezaevine giriş ile birlikte mahpusun karşı karşıya kaldığı bu aşağılama bir çeşit kirletici teşhir [contaminative exposure] olarak tanımlar. (Goffman, 1968: 35).

Kadın mahpuslar sözkonusu olduğunda rektal aramanın yanı sıra vajinal boşluk da aranacak alanlara dâhildir. Bu arama biçimi, adet dönemindeki kadın mahpuslar tarafından daha aşağılayıcı biçimde yaşanır.

Arama oldu. Hasta bezi giyiyordum. Külot bile yok. Kalsam bir iki hafta kalmam lazım hastanede. Adım atmaya dermanım yok. Aramayı Allah düşmanıma göstermesin. Hastaneden geliyorum dedim, ona rağmen aradılar. Temizlik yok bende. İlk önce alt araması. Eğil-doğrul yaptılar. (Canlandırdı eğilme hareketlerini.) Zaten eğilince her şey meydana. Sonra altımı giydim. Kanlar içinde olduğum için çıplık duramıyorum. (Ağladı.) Sonra üstü çıkardılar (Tezel).

Beden bütünlüğüne yönelik böyle bir psikolojik ve fiziksel saldırıya maruz kalan kadın mahpuslardan bazıları dehşete düşmüş ve arama sırasında Türk toplumunun önemli değerlerinden biri olan bekâretlerini kaybetmekten endişe ettiklerini belirtmişlerdir. Türk toplumunda özellikle geleneksel kesimlerde özel önem taşıyan evlenmemiş kadınların bekâretleri namus kavramıyla ayrılmaz bir bütün oluşturur. Kızlığı bozulan bakire kayıp bir kadın haline gelir. (Mernissi, 2003: 104) Mahpus olarak belli statü kaybına uğrayan kadınlar bu aramalar sırasında bekâretlerini kaybederek ikinci bir statü kaybına daha uğramaktan duydukları endişeyi aşağıdaki şekilde dile getirmişlerdir:

Kadın eldiveni geçirdi. Şok geçirdik. Otur kalk yaptırdılar. Ablam o bekâr kızdır bir şey yapmayım dedi. Zaten adetli dönemimiz. Ablamın o şokunu unutamıyorum. (Serap)

Otur kalk yaptırdılar. Utandım. Yerin dibine girdim. Arama yaparken bakireyim, kız oğlan kızım dedim.(Figen)

Yukarıda dile getirilen ve cezaevine giriş sürecinde gerçekleşen bu uygulamalar Goffman'a göre mahpusun benliğini alçaltan, aşağılayan küçük düşüren ve kutsallığının bozan uygulamalardır. Bu uygulamalarla kişinin benliği sistematik bir şekilde çoğunlukla kasıtsız olsa da aşağılanır (Goffman, 1968: 26). Skyes ise kişinin benliğini zayıflatan bu süreçlerin bütün total kurumlarda hemen hemen aynı olduğunu ifade eder (Sykes, 1958). Ayrıca aramalar cezaevi sürecinde "en ufak işlemlerine kadar itaatkâr olması talep edilen bedene" (Foucault, 2015: 235) yeni koşullarının öğretilmesidir.

Cezaevine ilk kez gelen mahpus duvarların arkasında ne olduğunu, cezaevinde bir günün nasıl düzenlendiğini kurallar ve alışkanlıklar ile neyin yasaklandığını neyin serbest olduğunu bilemez... Bu bilgiden yoksunluk güvensizlik ve belirsizlik yaratır. Belirsizlik hissi hapsedilmenin başında, mahpus cezaevinin "kullanma kılavuzunu" keşfetmeden önce daha güçlüdür (Lhuillier, 2001: 32). Cezaevine giren her mahpusa cezaevi kurallarının bildirilmesi gerekmektedir. Kuralların bildirilmesi ilk kez girenler için çok daha önemlidir. Goffman cezaevi kurallarını kapatılmış kişinin davranışlarıyla ilgili temel gereklilikleri düzenleyen, görece doğrudan belirtilmiş, resmi talimatlar ve yasaklamalar dizisi olarak tanımlar. Kuruma alınan kişiyi geçmişteki desteklerinden mahrum bırakan kabul işlemleri, kişiyi kurum kurallarına göre yaşamaya hazır hale getirme şekli (Goffman, 1968: 59) olarak da görülebilir. Cezaevi kuralları uygulanması bir cezaevinden diğerine, cezaevinin tipine, kadın ya da çocuk cezaevi olmasına göre değişiklik gösterebilir.

Yukarıda adı geçen kanunun 22. Maddesinin 1. Fıkrasına göre Hükümlülere, kuruma alındıklarında uygulanacak iyileştirme çalışmaları, disiplin suçları ve cezaları, bilgi edinme ve şikâyet yolları, hak ve sorumlulukları gibi konular ile kurumdaki yaşam biçimine uyum sağlamaları için gereken bilgiler, kurum yöneticileri tarafından sözlü olarak anlatılır ve yazılı olarak tebliğ olunur. Bu kurallar yabancı mahpuslara da anlayabilecekleri bir dilde tebliğ edilmelidir. Ancak mahpuslar hakları hakkında bilgiye ulaşım konusunda eşit değildirler. Eğitim düzeyleri düşük mahpuslar tüzük ve yönetmelikleri anlamakta onların diline hâkim olmakta zorlanırlar, yabancılar eğer adı geçen belgeler kendi dillerinde basılmamışsa tam olarak haklarına vakıf olamazlar. Bakırköy Kadın Cezaevinde 50 ülkeden mahpus olduğunu düşünürsek yabancı mahpusların pek çoğunun kendi dillerine çevrilmemiş bu kuralları tam olarak bilmediğini iddia edebiliriz. Ayrıca anket çalışmamıza katılan mahpusların %80,4'ü cezaevine girişte cezaevi kurallarının kendilerine bildirilmediğini ve %87'si ise bu kuralların rahatlıkla görebilecekleri bir yerde bulunmadığını belirtmiştir, görüşme yaptığımız yabancı mahpuslar da bu tür bir bildirim ile karşılaşmadıklarını dile getirmişlerdir.

Müşahedeye gelince çok kötüydü. "Nasıl hapishane burası?" diye düşünüyorsunuz. Hiçbir açıklama olmadığı için bilemiyorsunuz. Kimse İngilizce konuşmadığı için anahtarımı teslim etmem gerektiğini bile anlamadım. İki gün kaldım müşahade, ama hep orada kalacağımı sandım. Altı ay sonra bir kitapçık getirdiler. Koşuş için bir tane, her kişi için değil. Bir İngilizce, bir Fransızca, bir Türkçe kopya. Ama ilk geldiğinde hiçbir şey söylemiyorlar. Koşuşta öğreniyorsun. (Mary)

Yok, kimse bana kurallar ya da haklarını konusunda bir şey söylemedi, burada öğrendim.

Sadece döviz değişimi ve telefon taleplerinin Cuma günü olduğunu söylediler. (Teira)

Hapsedilmeyle gelen yalnızlık iki katlıdır bir yandan aileden, meslektaşlardan, arkadaşlardan ayrılmayı diğer yandan geçmişle kopuşu içerir. Yeni gelen eski rollerini bırakmış, kendisiyle özdeşliğini kaybetmiş ve “özgür insan geçmişinden ayrılmıştır” (Lhuillier, 2001: 30) Mahpus artık kendi kendine ait değildir, sosyal kimliklerinden yoksun kalmış ve kendisini gözetme görevi verilmiş hapisane yetkililerinin iktidanna teslim edilmiştir. (Lhuillier, 2001: 9-10) Giriş işlemleri tamamlandıktan sonra mahpuslar haftanın belirli günlerinde yapılan koğuş aramasını beklemek üzere müşahede koğuşuna gönderilir. Bu süreçte aramalar ve müşahede koğuşunun koşulları mahpusların en çok rahatsız oldukları konulardır. Bakırköy Kadın Kapalı Cezaevi’nde mahpusların koğuşlarına dağılımları Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri yapılır.

Cezaevine gelen kişiler farklı ortamlardan, farklı sosyalleşme biçimlerine, farklı kültürlere ve alışkanlıklara sahip olarak gelirler. Farklı yaşlarda, farklı eğitim düzeylerine hatta farklı uyruklara sahip kişilerdir. Farklı suçları işlemişler ve farklı hükümler giymişlerdir. Dışarıda kendilerini diğerlerinden farklılaştıran bütün özelliklerini, rollerini, statülerini geride bırakmış ve mahpus statüsünü kazanmışlardır. Müşahede koğuşu her türden mahpusun bir arada barındırıldığı ve yeni gelen mahpusun henüz düzenini kuramadığı, temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı bir alandır. Müşahede mahpusun geçmişinden koptuğu ve cezaevi ile yüzleştiği ilk yerdir. Artık hayatı eskisi gibi olmayacaktır. Kimliğinin önemli bir kısmını oluşturan eşyalarından, sevdiklerinden, tanıdıklarından uzaklaşmıştır. Yeni gelen mahpusa -eğer getirebildiyse -yanında getirdiği eşyalar henüz teslim edilmemiştir. Eğer tutuklama anı olarak gerçekleşmişse yani mahpus kendi teslim olmamış ve/veya beklemediği bir anda gözaltına alınmış ve tutuklanmış ise zaten yanında eşyaları yoktur. Görüşçüsünün gelebilmesi veya yakınlarının ona eşyalarını getirmesi için bazı bürokratik işlemlerin tamamlanması gerekir. Mahpus ikametgâhunun olduğu şehirden farklı bir yerde tutuklandı ise, yakınlarının kendisini cezaevine getiren koşullardan haberleri yok ise ve avukat tutacak maddi koşullara sahip değil ise yakınlarının durumdan haberdar olması ve gerekli işlemlerin tamamlanması biraz daha uzun bir zaman alabilir. Tutuklandıkları sırada üzerlerinde para olmayan ve yakınları tarafından hesaplarına hemen para yatırılmayan mahpuslar müşahede koğuşundayken alışveriş yapamaz, temel ihtiyaçlarını -temizlik malzemesi, battaniye, çarşaf, kaşık, çatal, sigara, ped gibi- dahi karşılayamaz. Hafta sonu cezaevine giren mahpuslar paraları olsa bile bu parayı kullanabilmek için hafta başını beklemek zorundadırlar. Müşahede koğuşunda birey yumuşak bir yatak ya da gece sükünet (Goffman, 1968: 54) gibi basit konforlarını bile kaybettiği gerçeğiyle yüzleşir.

Bu koşuşda herkes geiciidir ve kısa bir süre için orada bulunmaktadir. Bu nedenle koşuşun mmssili, mahpuslar arasında temizlik vs. gibi gündelik işler için oluşturulmuş bir iş bölümü yoktur. Dolayısıyla koşuşun fiziki koşulları oldukça kötüdür. Mahpusların bu koşuşa dair anlattıkları genellikle olumsuzdur. Pislik, soğuk, açlık en sık dile getirilen sorunlar arasındadır. Mahpus ayrıca iyi bakılmayan, iyi temizlenmeyen müşahede koşuşlarında kan, sa vb. gibi "kendinden önceki bedenlerin izleriyle karşılaşır" (Lhuillier, 2001: 106). Gözaltı, sorgulama, yargılama süreçlerinden yorgun olarak çıkmış, belki birkaç gün uykusuz kalmış, kötü muamele ve şiddete maruz kalmış, tutuklanmanın şokunu ve üzüntüsünü yaşamış mahpuslar koşuşlarına teslim edilmeden önce müşahede (Bazı mahpuslar karantina diye adlandırır.) diye adlandırılan geçici koşuşun kötü koşullarına katlanmak zorunda kalırlar. Karşılıklı görüşmelerimize katılan mahpuslar müşahede şartlarını aşağıdaki şekilde dile getirmişlerdir:

1 gece karantinada kaldım. arşaşlar leke içinde. Tabldotlar pis. Yemek vermiyorlar. Bayat etmek, reçeller verdiler. Çorbayı danonenin kabıyla içtik. Kaşık vermiyorlar. Cuma geldiysen yandın, 3 gün. Pazartesi, arşamba, Cuma mahkum dağıtma günleri. Arabacılar vardı. Tırnaklarımı kestirdiler. Kendilerini tatmin etmek için kestirmiş. Üstümdeki penyeyi aldılar. Karantinada uyuşturucu almışlar sapıtıyorlar. O gün ayak uçlarında oturdum sabaha dek. (Deniz)

Geçici koşuşa gidiyorum şimdi. Masa, yatak hiçbir şey yok. Kaşık, atal yok. Bir gün kaldım. Beni pazar akşam teslim etmişlerdi. Hep orada kalacağıım sandım. Hiç buradan ıkmayacağıımı düşünüyordum. İlk gelişi kötü. Hatırlamak bile istenmiyorum. (Sezin)

Sonra beni geçici koşuşa verdiler. Tuvalet falan yok. Sekiz yatak var. (Tuna)

Karantinada kpeğı bağılarsın o kadar. Ben bir gece kaldım. Ben ilk geldim baktım ben burada mı kalacağıım dedim. Orada 10 gün kalsa ölür dedim ya da öldürür kendini. Kocaman böcekler. (Nedime)

Yukarıda saydıımız süreçleri yaşamış mahpusların cezaevi ile yzleştiğı ve her türden mahpusun aynı yerde tutulduğı geçici müşahede koşuşlarında yanında çocuğı ile cezaevine giren mahpusları daha zor koşullar beklemektedir. Bu koşuşta içinde bulundukları şartlar ile yüzleşen ve durumlarını kabul etmekte zorlanan mahpuslar kendi ihtiyaçlarının yanında çocuklarının ihtiyaçlarını da karşılamak zorundadırlar. Cezaevi koşulları anneleriyle birlikte kalan çocuklar için uygun değıldir. Cezaevinin genelinde olduğı gibi bu koşuşlarda da mahpusların tümünün bir çocukla birlikte olmaktan hoşnut olacaklarını ya da çocuklu mahpuslara yardımcı olacaklarını söylemek mümkün değıldir.

Müşahedeye gittiğimizde altı yedi kişi vardı. Çok korktum orada. Bir kadın "seni de çocuğunu da boğarım" dedi. Ben de ne yapayım "çocuk bu" dedim. Ağlar yani. "Ağlayamaz" dedi. Sonra görevli geldi. "Bunu koğuştan al" dedim. "Alamam" dedi. "O zaman ya onu ya beni al" dedim. Onu aldılar sonra. İnsan ne yaptığını bilmiyor ilk geldiğinde. Çocuk olunca daha da zor. (Makbule)

Koğuşlarına gönderilen mahpuslar içinde ilk günler, bir düzen kurana kadar geçen süre çeşitli sorunlarla doludur. Eski mahpuslar özellikle hüküm almış olanlar yeni gelenlere çok sıcak yaklaşmazlar. Yeni gelenin kimliği, ilişkileri bilinmediği için tedirginlik yaratır.

Hükümlüler yeni gelenleri sevmeyiz. Hiçbir şey net değil. Gitme gelme vesaire. Bitirmişsiniz. Yeni gelen sürekli sorar. Hükümlüye de geçiyor bu stres.. Yok, elli günüm kaldı, yok avukat geldi. Siz sıkılıyorsunuz bir süre sonra. (Zeliha)

Ayrıca mahpuslar arasında kabul edilen bazı suç hiyerarşileri vardır. Bazı koğuşlar cinayetten hüküm giymiş kişileri, bazı koğuşlar yabancıları, bazı koğuşlar çocuklu mahpusları istemezler.

Koğuş ortamına göre değişiyor. Bazılarında fuhuş çok kötü. Bazılarında cinayete kötü bakıyorlar. Uyuşturucu, cinayeti de fuhuşu da istemiyor. Cinayetçilerde böyle bir şey yok. Uyuşturucu, cinayeti de fuhuşu da istemiyor. (Sezin)

En hor görüleni cinsel taciz, çocuk cinayeti, sebepsiz adam öldürme, ölüye eziyet etmek. Hele öldürdüğün hamileyse... Zevkine adam öldürmek, çocuğu öldürüp gömmek vahşice. Cinayetle gasp anlaşılamaz. Hırsızlıkla gasp anlaşılır. Cinayeti ağır olanla hafif olan bile ayrılıyor. Hor görülüyor. Özellikle fuhuştan yatanlar. (Makbule)

Kimse istemedi beni cinayetçi olduğum için. (Tezel)

Kadın cezaevlerinde çocuklara yönelik suç işleyen mahpusların koğuşlara kabulleri kolay değildir. Bu kişiler diğer mahpusların arasına karıştırılmadan önce uzun bir süre yukarıda incelediğimiz müşahade koğuşunda ya da hücrede tutulurlar.

Dışlanan tek suç çocuk ölümü. Başka şey olur ama çocuk ölümü dışlanır. Hiçbir şeyi yok onun. Açıklaması. Koğuşa verilmiyor onlar. Hücreye kamuyor. (Ahu)

Müşahade 5'te Anne-kız var. Üvey oğlunu parçalara bölüp poşetlere atıyorlar.. İnsan yüzü görmüyorlar. Çok zavıflamışlar, bitkinler. (Sezin)

Her ne kadar cezaevi görevlileri mahpusların cezaevine girme sebeplerini açıklamasalar da medyaya düşmüş bazı olaylara karışmış kişilerin hikâyeleri cezaevine kendilerinden önce gelir. Çocuklara, yaşlılara yönelik suç işlemiş ya da suçla ilişkilendirilmiş kişilerin kadın cezaevinde bir koğuşa kabulü oldukça uzun zaman alabilir.

Koğuşta ilk tepkili davrandılar bize. Yaşlıyı öldürüp malına konmuşlar diye. Gazetede manşet olmuştu. (Serap)

İlkten koğuşa istemediler. Bir hafta hiçbir şey yiyemedim. Dolaba suyumı koydum. Sen kardeş katilisin deyip suyumı attı benim. İlk defa burada koluma jilet attım. Değiştirmediler koğuşumu (Sezin)

Koğuşa kabulde çıkabilecek başka sorunlar da vardır. Fiziksel olarak farklılıkları bulunan mahpuslar ya da eşcinsel olabileceği varsayılan mahpuslar da koğuşlara kabulde zorluk yaşarlar.

Koğuşta hepsi erkek sandı beni. Teknisyen geldi sandılar. Nefaset geldi yanıma. İlk önce ısınmadım. Bıçak alıp kesmeye çalışıyordum kendimi. Cezaevinden korkuyordum. Sülalem polis yüzu görmüş değil. Nefaset beni yıkadı. Onun koynunda yattım bir sene. O bana çeki düzen verdi. Ortamı anlattı. (Fiğen)

Kapasite fazlalığı bir insan hakları ihlalidir. Yere yatak ilave edilerek kapasite artırılrsa bile koğuşun kapasitesi, banyo ve tuvaletlerin kapasitesi bellidir. Mahpuslar kendi koğuşlarının genellikle zaten dolu olan kapasitesini yeni gelenleri kabul ederek artırmaya pek istekli olmazlar. Kapasite fazlalığının olduğu zamanlarda iki kişilik odalar yere atılan bir yatakla üç kişiye çıkabilir. Bu Bakırköy Cezaevi'nde bir kişi için tasarlanmış odaların üç kişi tarafından kullanılması anlamına gelir ki böyle durumlarda mahpus mecburen koğuşa kabul edilse bile kendini odasına kabul edecek kimseleri bulamayabilir. Eski mahpuslar yeni gelenlere karşı temkinlidirler. Ne olduğu, kim olduğunu bilmedikleri kişileri hemen odalarına almak istemezler. Böyle durumlarda mahpus bir süre ortak alanda kalmak zorunda kalabilir. Koğuşa ve odaya yerleştirildikten sonra mahpusun o koğuşun işleyişini, koğuştaki ve cezaevindeki güç ilişkilerini çözmesi, kantinden alışveriş yapabilmesi, yakınlarıyla haberleşmeye başlaması kendine bir düzen kurabilmesi ve eşyalar edinebilmesi oldukça zaman alır. Bireyin kişisel eşyaları bireyin benliğini inşa ettiği materyallerin önemli bir parçasıdır. (Goffman, 1968: 89) Mahpus kendisine ait diye tanımlayabileceği eşyaları (çamaşır, giyecek vs.) kantinden alışveriş veya yakınlarının getirmesi yoluyla elde edebildiği ve küçük ve sınırlı da olsa kendine ait bir alan oluşturabildiği zaman yavaş yavaş girişte parçalanan benliğini onarmaya ve cezaevi yaşantısını kabullenmeye başlar.

- Chauvenet, A. (2006) "Privation de liberté et violence: Le despotisme ordinaire en prison," *Déviance et Société*, 30 (3): 373-388.
- Delarue, J-M., 2012, "Continuité et discontinuité de la condition pénitentiaire," *Revue de MAUSS*, s.73-102.
- Duman, E. (2016) *Türkiye'de Kadın Mahpus Olmak*, İstanbul, TCPS Kitaplığı.
- Fixot, A.M, (2012) "Sortir de la sinistrose carcérale," *Revue de MAUSS*, 40: 103-123.
- Foucault, M. (2015), *Hapishanenin Doğuşu*, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları.
- Goffman, E. (1968) *Asiles. Études sur la condition sociale des malades mentaux*, Paris, Les éditions de Minuit.
- Hatipoğlu, A. D. (2015) "Kadınların Adalet Erişimi," *Ankara Barosu Dergisi*, 4: 77-107.
- Kalem, S. (2012) *Türkiye'de "Adalet Erişim": Göstergeler ve Öneriler*, İstanbul, TESEV Yayınları.
- Lhuillier, D. (2001) *Le choc carcérale*, Paris, Bayard Editions.
- Mernissi F. (2003) "Bekâret ve Ataerki," İlkarcan P. (der.). *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Sykes, G.M. (1958) *The Society of Captives, a Study of Maximum Security Prison*, Princeton, Princeton University Press.

HAPİSHANEDE GÜNDELİK YAŞAM: KAPATILMANIN ZAMAN-MEKÂNSAL REJİMİYLE BAŞ ETMENİN GÜNDELİK HALLERİ

Seçil Doğuç Ergin

Bu makale kadın mahpusların kapatılmanın zaman-mekânsal rejimiyle nasıl baş ettikleri sorusunun cevabını arayacaktır. Hapishanede mekân ve zamanla kurulan ilişki biçimlerini merkeze alarak, mahpus kadınların kapatılma deneyimlerini anlamaya odaklanacaktır. Bu amaca uygun olarak öncelikle hapishane mekânının ve hapishanede zamanın ve zamansallığın özellikleri tartışılacaktır. Ardından bu kavramsal çerçeve dâhilinde koğuşun, odanın ve hapishane içindeki diğer alanların mahpuslar tarafından hangi simgesel anlamlarla donatıldıkları, nasıl dönüştürüldükleri ve sahiplenildikleri ve bu mekânların ne tür çatışma ve mücadelelerin konusu oldukları incelenecektir. Yürütülecek sorgulamanın ikinci ayağında ise “çekilen ceza”nın ölçüsü ve kendisi olan “ceza olarak zaman”la nasıl baş edildiği, nasıl kullanıldığı ve nasıl anlamlandırıldığı sorgulanacaktır. Mahpusların hapishanedeki zaman-mekânsal deneyim ve stratejilerinin farklılaşmasında hangi faktörlerin etkili olabileceği tartışılacaktır.

“DÖRT DUVAR SANA NE YAPABİLİR?” HAPSEDİLMENİN MEKÂNIYLA BAŞ ETMEK

Hapishane her şeyden önce bir kapatılma ve toplumsal dışlanma mekânıdır. Hapsedilmek kişiyi süresi belirli ya da belirsiz bir zaman dilimi boyunca dış dünyadan koparır ve ikisi arasındaki her türlü etkileşimi kendi denetimi altına alır, kısıtlar ve büyük oranda yasaklar. Kişinin hareket ve eyleme özgürlüğünü elinden alarak onu kendi sınırları içinde tutar. Mahpusla dış dünyayla arasındaki yüksek duvarlar, teller, parmaklıklar, kilitler, elektronik kapılar ve gözetleme kulelerinden oluşan engeller aynı zamanda hapishane mekânının tahayyülündeki öncelikli imgeler olarak zihinde canlanırlar. Dış dünya, hapishanenin yasak alanlarından en belirgin olanıdır. Sykes’a (1958: 65-78) göre hapsedilmenin yol açtığı acı ve yoksunlukların başında gelen özgürlükten mahrumiyet, mahpusun dış dünyadan bu şekilde kapatılarak tecrit edilmesiyle ger-

çekleşir. Goffman'a (1968: 57-58) göre ise mahpusun dış dünyadan yalıtılması, total kurumlarda gözlemlenen ve kişinin benlik ve onurunun kınılmasına dair tekniklerin başında yer alır. Ancak hapishane mekânı, yalnızca mahpusu dış dünyadan koparmak suretiyle özgürlüğünden mahrum bırakmasıyla tanımlanmaz. Aynı zamanda kendi içinde de, özellikle mahpusların ama aynı zamanda gözetim personelinin hareketlerini ve mekân içinde dolaşımını katı biçimde düzenleyen bir "zamansal ve mekânsal bölümlenme ilkesine" (Chauvenet, A. et. al. 2008: 20) dayanır. Koğuşlar, hücreler, ışıklar, derslikler, sağlık birimleri ve idari birimler birbirleriyle olabildiğince kesişmeyecek şekilde tasarlanır ve bu şekilde birbirinden farklı birçok toplumsal dünya birbiriyle ancak sınırlı bir şekilde karşılaşacak şekilde düzenlenir. Bu mekânsal düzenlemelerin yanı sıra, mahpusun günün hangi saatlerinde koğuşunda veya hücresinde bulunabileceği, hangi zaman dilimlerinde ve koşullarda hücresini veya koğuşunu terk edebileceği, koğuşu ya da hücresi dışındaki alanların hangilerine hiç giremeyeceği, hangilerindeki varlığının personel gözetimi ve eşliği altında serbest olduğu yasalar, genelgeler ve yönetmeliklerden oluşan bir kurallar bütünü tarafından belirlenir. Mekânın ve zamanın bölümlenerek düzenlenmesi mahpusların denetim ve gözetimini sağlayan temel araçlardan biri olarak belirir. Suç tiplerine, yaşlarına, tutukluluk ya da hükümlülük durumlarına ve risk değerlendirmelerine göre mahpusların sınıflandırılıp ayrıştırılması, belli grupların birbirleriyle birarada bulunması ya da temas etmemelerinin sağlanması da yine mekânsal bölümlenme esasıyla işlerlik kazanır. Hapishane mekânı aynı zamanda çeşitli yoksunluklar, yasaklar, sınırlamalar ve kısıtlamalarla biçimlenir. Mahpusun hareketleri, dolaşımı kadar nesnelerin ve eşyaların da hapishane dışından hapishane içine ve hapishanenin kendi içindeki farklı mekânlar arasında dolaşımını sınırlandırılmış, kısıtlanmıştır. Mahpusun hücresi elzem olan yatak, tuvalet gibi donanımlarla, idarenin denetimi altında sınırlı olarak içeri sokulmasına izin verilen ve her an idarenin düzenli olarak gerçekleştireceği aramalardan birinde el konulabilecek, geri alınabilecek kişisel eşyalarından ibarettir. Bu anlamda kişinin kendinin kılabilceği, kişiselleştirebileceği, sıcak bir mekân olma imkânını pek de sunmaz. O halde hapishane mekânını dışlayıcı, tecrit edici, bölümlenmiş, kısıtlanmaların ve yoksunlukların tanımladığını; herkesin en ufak hareket ve eyleminin detaylı kurallara tabi kılındığı ve rutin gözetim ve denetim prosedürleri dışında eylemsizlik ve hareketsizliğin esas olduğu bir mekân olduğu söylenebilir.

Hal böyleyken, içinde geçen tüm insani eylemlerin kurumun kendi düzenlemelerine tabi kılındığı böylesi bir mekânda dahi içeride tutulan ve çalışan insanların bu durumun yarattığı zorunluluklara pasif bir şekilde ve koşulsuz

olarak boyun eğgeceğini düşünmek yanlış olur. Nitekim kurum içindeki hayatta mahpusun yeni kimliği, kişiliğin öldürülmesine yönelik çeşitli süreç ve tekniklerle (Goffman 1968) ve tabiiyet ilişkileriyle tanımlanmış olsa da bu, onun yine de eyleme kapasite olan bir aktör olduğu gerçeğini değiştirmez. Onu "güçsüzleşmiş bir aktör" (Payet ve Lafourge 2008: 9) kılar. O halde bizler için önemli olan da hapishanenin yaşanan bir mekân olarak mahpuslar tarafından nasıl algılandığını, kullanıldığını, sahiplenilip, dönüştürüldüğünü, bu mekâna mahpusların nasıl uyum sağlayıp direnç gösterdiklerini anlamak olmalıdır. Bu bağlamda öncelikle Bakırköy Kadın Hapishanesinde mahpusların hangi fiziki koşullar içinde, nasıl bir mekânsal düzenleme içinde yattıklarını, gündelik hayatın çoğunun geçtiği mekân olarak koğuşun nasıl tasarlandığını ve kullanıldığını, koğuştaki hangi alanlara ne anlamlar ve işlevler verildiğini tartışacağız. Ardından, koğuş ve oda dışındaki hapishane mekânlarına ve etkinliklerine, tanımları itibarıyla koğuşun/hapishanenin içerisi ile dışarısı arasındaki eşik ve geçiş alanlarına ileride daha detaylı olarak değineceğiz.

KOĞUŞLARIN FİZİKİ KOŞULLARI VE KOĞUŞ İÇİ HAYAT

Bakırköy L Tipi Kadın Hapishanesi'nde mahpuslar A, B ve C Blok olmak üzere uzunlamasına üç blok üzerinde sıralanmış 12 kişilik koğuşlarda kalıyorlar. Koğuşların her biri zemin ve merdivenle çıkılan üst kat olmak üzere iki katta bulunan tek kişilik 6'şar oda; her iki katta herkesin ortak kullanımına açık, masa, sandalye, mutfak tezgâhı, televizyon ve buzdolabı gibi ortak eşyaların ve iki banyonun bulunduğu alanlar ve 45 metrekairelik ve dört tarafı yüksek duvarlarla çevrili, beton zeminli bir havalandırmadan oluşur. Koğuşların içinde yer alan ve mahpusun içeriden kilitleyebildiği demir bir kapısı olan, mahpusa kendine ait özel bir alan sunması beklenen odalar ise 7-8 metrekaire civarında, dikdörtgen ve uzunlamasına tasarlanmış, içinde bir yatak, bir alaturka tuvalet, bir lavabo ve demir bir eşya dolabı bulunan, gün ışığını alabilecek şekilde penceresi olan alanlardır. Koğuşlar, mahpusların büyük çoğunluğunun haftanın yedi gününü, günün yirmi dört saatini geçirdikleri ve bunu hapishanede bulundukları süre boyunca yaptıkları mekândır; kısacası mahpusların yaşam alanıdır. Hapishane mimarisinin, fiziki yapı ve koşullarının mahpusların bedensel ve ruhsal sağlığı üzerinde etkisi olduğu kadar, o hapishanedeki toplumsal yaşam ve ilişkilerin şekillenmesinde de belirleyici rolü olduğu açıktır. Nitekim hapishanenin doğuşundan bugüne, farklı hapishane tasarımları ve mimarileri gerek güvenlik ve denetim, gerekse mahpusların birbirleriyle, dış dünyayla ve personelle temasını tanımlanan amaçlara uygun şekilde gerçekleştirebilecekleri

iddiasıyla ortaya çıkmış ve bu ölçütler uyarınca da değerlendirilmişlerdir. Ancak hapishane tarihi ve sosyolojisi alanındaki çalışmalar kadar kendi hapishane deneyimini yazarak aktarabilmiş olan mahpusların tanıklıkları, hapishanenin mimari ve işleyiş bakımından tasarlanmış haliyle pratikte yaşanan hali arasında her zaman bir mesafe olduğunu, “onu tasarlayanların niyetlerine karşı garip bir şekilde dirençli” (McGowen 1998: 72) olduğunu gösterir. Bundan dolayı, yukarıda tarif ettiğimiz “tasarlanmış” (Lefebvre 1991) kapatılma alanlarını “yaşanan” kullanılan ve dönüştürülen mekânlar olarak ele almak gerekmektedir.

Bakırköy hapishanesinde “tasarlanmış” mekânı, yaşanan mekândan ayıran en önemli unsur hapishane toplam nüfusedir. Başlangıçta da belirtildiği üzere, normal koşullarda 506 kişilik bir kapasitesi olan bu hapishane, saha araştırmasını gerçekleştirdiğimiz dönemde 1000 kişinin biraz aşağısı ve yukarısı arasında dalgalanan bir nüfusa sahipti. Bu da her şeyden önce on iki kişilik koğuşların kapasitesinin, odalardaki tek kişilik yatakların iki kişilik ranzalara çevrilmesi suretiyle, iki katına yani yirmi dört kişiye çıkarılması anlamına geliyor. Öyle ki henüz 2008 yılında kurulmuş olan bu hapishanede koğuş ve odalar hakkında bilgi sordüğümüz herkes, idareciler ve kurum uzmanları da dâhil olmak üzere, hapishane baştan öyle tasarlanmışçasına koğuşların yirmi dört kişilik, odalarınsa iki kişilik olduğunu, ama nüfus çok kalabalıklaştığı zaman bir odada üç kişinin kaldığının da olduğunu söyledi. Artık karuksanmış olsa da, bu nüfus fazlalığının dar koğuş yaşamında etkileri olacağı yadsınamaz. Oda içine baktığımızda, tek kişilik yatağın yerini alan ranzanın pencerenin önüne denk gelip pencere kullanımını kısıtladığını, odadaki demir dolapların koğuşun koridoruna çıkarılarak kullanıldığını görüyoruz. Mahpuslar çamaşırlarını ve özel eşyalarını koymak üzere dolaplardan daha az yer kaplayan ve kantinde satılan plastik sebze raflarını kullanıyor, parasını ödeyebildikleri halde aldıkları televizyonları da bu rafların üzerine koyuyorlar. Odaların içinde masa bulunmasına imkân olmuyor, sınırlı sayıdaki masalar yalnız ortak alanda bulunuyor. Bu da, mahpusların oda içinde zaman geçirirken uğraşabilecekleri etkinlikleri sınırlandırıyor. Bunun yanı sıra odanın sıkışıklığını paylaşan mahpusların birbirleriyle zorunlu biraradalığı, mekânın kullanımı ve paylaşımı, mekân içindeki aktivitelerin zamanının düzenlenmesi, işbölümü ve ihtiyaçların karşılanmasına dair bir dizi çözülmesi gereken soruyu da beraberinde getirmektedir. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen, eski cezaevlerinin koğuş sistemini de deneyimlemiş olan mahpuslar, odaların varlığının koğuş içindeki mahpusun hayatını belli açılardan rahatlattığını, uyumak, televizyon izlemek, çamaşır yıkamak ve banyo yapmak gibi eskiden koğuşun ortak düzenleme ve kurallarına tabi ihtiyaçları kendi odanın içinde ve kendi karanınca karşılaşmanın önemli olduğunu belirttiler.

“Paşakapısı’nda yirmi dört kişi bir alandaydı. Banyo saatli. Tuvalete gidiyorsun daha oturmadan biri kapıya vurur. Orası böyle bir yerdi. Burada istediğin zaman banyo yap. İpini ger çamaşırını as.” (Gonca)

Tasarlanan mekânla içinde yaşanan mekân arasındaki bir diğer mesafe de sıhhi ve fiziksel koşulların zamanla kötüye gitmesinden kaynaklanmaktadır. Mevcudu yirmi dörtten otuza kadar çıkan koğuşlardaki fiziki koşulları aşağıdaki tabloda sunulan veriler üzerinden değerlendireceğiz:

	Memnunum	Memnun Değilim	İlgilenmiyorum	Boş	Toplam
Binanın Bakımlılığı	28	68	3	1	100
Cezaevinin Isınması	55	39	3	3	100
Spor ve Egzersiz İmkânları	16	51	32	1	100
Sıcak Su Dağıtım Sıklığı	61	38	0	1	100

Görüldüğü üzere mahpusların üçte ikisi için binanın bakımlılığı bir rahatsızlık kaynağıdır. Anketler gerçekleştirilirken, mahpusların anlamaması halinde bu soruyu açıklamak üzere rutubet, badanasızlık vb. sorunlar örnek gösterilmişti. Zira, bir hapishanenin fiziki koşullar açısından ilk açıldığında standartlara uygun olması halinde dahi, genelde olduğu üzere maddi ödenek eksikliği ve düşük bütçeler nedeniyle çoğunlukla zaman içinde bu koşulların kötüleşeceğini, zamanın yıpranma ve çürüme lehine işleyeceğini varsayıyorduk. Nitekim dört yıllık bir geçmişi olan Bakırköy Cezaevinde de durum bu varsayımı doğrular niteliktedir. Mülakatlarda çıkan tabloya göre kurumda ciddi bir rutubet sorununun yanı sıra haşarat sorunu da bulunmaktadır. Müşahede odalarından, yemekhane ve koğuşlara hapishane içinde bir türlü engellene-meyen, önlem alınamayan bir haşarat sorunu mevcuttur. Bu durum mahpuslar ve personelin sıhhi bir ortamda bulunmadıkları hissini besleyerek yedikleri yemekler ve bulaşıcı hastalıklar konusunda kaygılanmalarına neden olmaktadır. Diğer yandan rutubet de koğuş ve odalardaki yaşamı zorlaştırmaktadır.

Hapishanedeki fiziki koşullara dair diğer bir önemli rahatsızlık kaynağı da spor ve egzersiz imkânlarının kısıtlılığıdır. Bakırköy hapishanesinin yenilenerek işlemeye başlamasından önceki süreçte kullanılan Paşakapısı Kadın Cezaevi’nin ve diğer birçok eski tip kapalı hapishanenin aksine, Bakırköy L Tipi Kadın hapishanesinde mahpuslar açısından koğuşlar arasında dolaşmak söz-

konusu değildir ve koğuşların ortak kullandığı açık bir bahçe de bulunmamaktadır. Eski tip kapalı hapishanelerde, özel olarak bu amaç için yapılmış kapalı ya da açık spor salonları olsun olmasın, memurlarla mahpusların hep birlikte kullandıkları ve toprak zeminli bahçelerin olması, mahpusların mekân içinde hareket, egzersiz ve toprağa basma ihtiyacını karşılar nitelikte görünmektedir. Nitekim birçok mahpus ve personel geçmişteki hapishane deneyimleriyle şimdiki durumu karşılaştırdıklarında eski hapishanelerin, diğer olumsuzlukları bir yana, bu açıdan çok daha güzel ve rahat olduğunu ifade ettiler.

Paşakapı'nın bahçesi çok iyiydi. Kapımız açılırdı sabah. Diğer arkadaşlarla görüşürdük. Bahçede top oynardık. Burası kötü, üstüne kapı kapalı. Paşakapı'da hastamız olduğunda revire götürebiliyorduk. Orada koğuş sistemi olsa da...(Ayça)

Paşakapısı acayip bir yerdi. Oldukça da rahattı. Kamera sistemi yoktu. Nöbet noktamız yoktu. Kışın zor yazın da çok keyifliydi. (İKM 27, 9 yıl)

En çok özlediğim şey bazı cezaevlerinde havalandırmak için daha geniş yerlere çıkarıyorlar. Bazen insanlar sırf hava almak için hastayım diyor. Dikdörtgen bir gökyüzümüz var bizim. Kışın beş, yazın yedi gibi kapanıyor. Daha geniş avlu gibi bir yer olsa. (Zeliha)

Eskinin bahçesinin yerini alan havalandırma, zemini toprak olmadığı, daha küçük ve duvarlarla çevrili olduğu için mahpuslar tarafından gerçek anlamda bir spor ve egzersiz mekânı olarak değerlendirilmemektedir. Ancak bu değişikliğin karşısında, mahpuslara açık ya da kapalı spor salonundan düzenli olarak yararlanma imkânı da sunulmamaktadır. Kapalı spor salonuna çıkmak suretiyle spor ve bedensel egzersizler yapma imkânı herkesin düzenli olarak faydalanabileceği bir imkân olarak değil, sosyokültürel etkinlikler kapsamında 2-3 aylık dönemlerle, seçilmiş mahpusların katıldığı bir hobi faaliyeti olarak düzenlenmiştir. Memnun olmayanların yanı sıra ilgilenmiyorum şikkının da yüksek oranda görünmesi, bir hobi faaliyeti olarak spora hiç katılmamış olanları da içermesi nedeniyledir. Spor ve egzersiz imkânları açısından gösterdiği elverişsizlikten ayrı olarak, mahpusların gündelik hayatta koğuş dışında biraraya gelebilecekleri hiçbir alanın olmaması, hapishane reform süreciyle beraber küçük birim kapatılmasına (small-unit confinement) geçişle (İbikoğlu 2012: 88-89) ilgilidir. Koğuş tipi hapishaneler kalabalık, mahpusa kişisel bir alan sağlamayan yapıları, güvenlik ve hijyene dair kimi idari sorunun kaynağı olarak görüldükleri için terkedilirken, yerini alan küçük yaşam birimleri içinde kapatılma esasına dayanan hapishane tipleri, sözkonusu yaşam birimi kaç kişilik olursa olsun gündelik hayatın bütünü bu birimin içiyle sınırlandırmaktadır. Bu, küçük yaşam birimlerindeki mahpus sayısı kaç kişiyle sınırlıysa, bu kişilerin gündelik hayatı kendi havalandırması olan ünitenin mekânı ve sosyalliği ile sınırlı

olması anlamına gelir. Öyle ki, farklı yaşam birimlerindeki mahpusların yemek, banyo ya da çamaşır yıkama gibi gündelik ve rutin etkinlikler için hapishane içinde biraraya geldikleri ortak alanlar ve zaman dilimleri öngörülmediğinden, mahpuslar açısından kapatılma mekânının ve hareket imkânının daha da daraltılması anlamına gelmektedir. Bu alanın ötesine çıkmak ancak süreli ve kısıtlı sayıda mahpusu içerebilecek kurs ve hobi faaliyetlerine katılmak, iş yurtlarında ya da hapishane içi görevlerde çalışmak, revir, ziyaret, mahkeme ve hastaneye gitmek amacıyla hapishane dışına çıkarken mümkün olur.

Son olarak ısınma ve sıcak su dağıtımıyla ilgili değerlendirmelere değineceğiz. Bakırköy cezaevinde günün her saati musluklardan su akarken, sıcak su iki günde bir, sabah ve akşam birer saat verilmektedir. Mahpuslar da bu programa göre banyo yapıp çamaşırlarını yıkıyorlar. Bu konudaki sıkıntı bir yandan sıcak su dağıtımının yetersiz olmasından ve belirlenen saatlerin banyo yapmaya ya da çamaşır yıkamaya uygun olmayan sabahın çok erken saatlerinde olmasından, diğer yandan da memurların bildirilmiş saatte sıcak su musluğunu açmayarak gecikmelere neden olmasından kaynaklanmaktadır. Cezaevinde banyo yapmanın bir diğer yolu da, özellikle sıcak aylarda, sıcak su saatlerinden bağımsız olarak ısıtıcıyla su ısıtmaktır. Her koşulda genelde yıkanılan alanlar, koğuşun ortak alanlarında bulunan banyo değil, odanın içindeki alaturka tuvaletlerdir. Kadınlar için kendi odalarındaki tuvaleti sıhhi ve temiz bir halde muhafaza etmek ortak duşun temizliğini sağlamaktan daha kolay ve garantili olduğundan böylesi bir yola başvursalar da, tuvalet ve banyonun aynı yer olması, hem sağlığa uygunluk hem de sakatlanma tehlikesi açısından sakıncalar barındırmaktadır.

Koğuş içindeki belirli alanların mahpuslarca nasıl kullanılıp anlamlandırıldığına geldiğimizde ise, mahpuslar açısından odaların kendi kendilerine kalıp kitap okumak, televizyon izlemek, dinlenmek, düşünmek ya da kendi işlerini yapmak için kullanacakları; aynı zamanda günün belli saatlerinde diğer odalardaki arkadaşlarını, “komşularını” sohbet, çaya davet edebileceği alanlar oldukları kadar; aynı zamanda gizlilik içinde yaşanması gereken ilişkilerini de sürdürebilecekleri mekânlar olduğunu görüyoruz. Bu anlamda odanın, hapishane koşulları elverdiğince mahpus gözünde mahrem ve eviçi alanın simgeleriyle donatıldığını söyleyebiliriz. Birçok mahpusun ifadesinde yer aldığı ve araştırma ekibi olarak bizlerin de kurumu gezdiğimiz esnada gözlemlediğimiz üzere kadın mahpuslar koğuşlardaki odalarını bir hapishane mekânından çok bir evin odasına benzer şekilde düzenlemiş ve süslemişlerdir. Örtüler, perde olarak kullanılan çarşaf, dantel oyları çoğu mahpus odasının ayrılmaz par-

çalarıdır. Bu durum, hapishaneye “yerleşme,” hapishaneyi “benimseme” ve dolayısıyla onu kendinin kılacak şekilde dönüştürme (de Certeau 1990: 51-56) çabasının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Temizlik konusunda odamı, etrafı dizayn etmek beni sakinleştiriyor. Mutlu ediyor. Odamdaki her şeyi yaşanabilir hale getiriyorum. Kovayı fiskos yaptık mesela. Daha bir rahatlıyor insan. Kadın olmak böyle bir şey. Daha yaşanılır hale getirmek. Üstümüze kapılar kapamıyor ama biz daha yaşanılır hale getiriyoruz. (Şeyda)

Valla ortada Kürt çalıyor Çingen oynuyor. Ben bağırışmaya gelemiyorum ama. Benim odam çok güzel. Böyle yuvarlak fiskos masam var, boncuklarım, yatağım, televizyonum. Uzatıyorum ayaklarımı yatıyorum. Rahat ediyorum. Oda arkadaşım da tahliye oldu. Ben tek kalıyorum şimdi. Zaten ben herkesle anlaşıyorum. (Gönül)

Ancak odalarla eviçi alan arasında kurulan bu paralellik, yalnızca eviçinin barındırdığı sıcaklık, rahatlık gibi olumlu anlamlar aracılığıyla değil, aynı zamanda eviçinin şiddetle bağıntısı bakımından da geçerlidir. Zira odalar, mahpusların diğer mahpuslara şiddet uygulamasına izin veren güvensiz alanların da başında geliyor. Oda kapılarının içeriden kapanması ve odaların içinde kamera bulunmayışı, bu mekânları hem gözetim açısından kör noktalar haline getiriyor; hem de olası bir müdahaleyi de son derece zorlaştırıyor:

Mesela geçen Perşembe bizim koğuşta bir gariban vardı. Kızın gelen gideni yok. Dövüyor-muş bunu. Bak, dedim, bana yalan söyleme, gereken yardımı yapayım. Müdüre söyledim. Kız korkuyor, dedim. Kendini anlatmaya çalış, dedim. Bu konuştu. Müdür bana, takip et bildir, dedi. Ben bildirdim. Dilekçe yazdım sonra müdür dedi kendi imza atsin. Yan odasındaki Deniz'i dövüyor. Çingenenin stres topuydu kız. Kolu mosmor. Dedim müdür ben bunu vermek istemiyorum size. Deniz'i çağırın koluna bakın. Belden aşağısını görmüş. Yalan söyledi kadın. Derslikte sigaramı unuttum diyor kızın arkasından gidiyor revire. Çıkıyorlar. Şimdi başka koğuşa verdiler. Rahatmış. Kadın hala araştırıyor kim yaptı diye. Müdür bunu bildiği halde onu orada tutuyor. Bu bayan tehlikeli. Bizim gibilerin içinde tutulmaması gerekiyor. Yeri geliyor jilet atıyor, kaynar su döküyor. Hala bizim aramızda. (Seza)

Koğuşun ortak alanları ise daha ziyade kişinin kendi kendine kalmayı bunalıcı ve psikolojik olarak tahrip edici bir deneyim olarak algıladığı, kendinden ve sıkıntılarından uzaklaşmak, vakit geçirmek, oyalanıp neşelenmek istediği zamanlarda kullanılan sosyalleşme mekânları olarak temsil ediliyor mahpuslarca. Aynı zamanda bu alanlar, mahpusların doğumgünleri, bayramlar, yılbaşıları gibi özel günleri birlikte kutladıkları, hep birlikte ibadet ettikleri ve bunu yaparken de birbirlerinin varlığına mecburen katlanan yabancılar gibi değil, üyelerinin toplumsal bir harçla birbirine bağlı olduğu bir topluluğun üyeleri olarak yan yana geldikleri mekânlara dönüşebiliyor. Yine de, sandalye ve masaların plastikten oluşu, kırık dökük halleri, sayıca yetersizliği başta olmak üzere bu

alanların mekânsal tanzimi ve donanımı onların “yabancı ve soğuk” hapisane mekânına ait olduklarını unutmaya izin vermiyor mahpusların gözünde. Öte yandan koğuş ortak alanında fazla bulunmak ve görünür olmak, başkalarının aralarındaki sorun ve kavgaların içine çekilmek, “başını belaya sokmak” riskini de taşıdığından tekinsiz alanlar olarak da tanımlanıyor.

Masalar var. Ama kullanışlı değil. Masalar bank gibi olsa... Sinirlenen masa, sandalye fırlatıyor. Sigara dışında çok ortak alana gitmiyorum. (Seda)

Çayımızı demliyoruz. Masamız var. Doğun günü kutluyoruz. Ortak alanda yaşıyoruz. Ben herkesin odasına girmem. Uyku ilacı kullananlar var. Vücutlarından çok pis kokular geliyor. Ortak alana gelirse görürüm. Yoksa alırım örgümü örerim. (Ahu)

Koğuş içindeki sosyalleşme alanından uzaklaşmanın bir diğer yönteminin ise kurum içindeki eğitim programlarına ve kültürel faaliyetlere katılmak ve iş yurtlarında çalışmak olduğunu görüyoruz. Nitekim işçi koğuşu diye de adlandırılan ve iş yurtları ile hapisanede ki temizlik ve mutfak işlerinde çalışan mahpusların bulunduğu koğuşlardaki genel havanın, diğer koğuşlara göre daha sakin ve çatışmasız olduğu; koğuşun, gündelik hayatı etrafında örgütleyen ve hayatta kalma stratejilerinin içinde gerçekleştiği sosyallik alanı olmaktan çıkıp dışarıdaki hayatta olduğu gibi, işten sonra dönülen dinlenme, huzur, sıcaklık ve güven çağrışımlarıyla dolu eviçine kısmen de olsa dönüştüğü gözlemlenmektedir.

Koğuş ve oda kullanımında etkili olan bir diğer faktörün de mevsimler olduğunu görüyoruz. Havanın daha sıcak olduğu bahar ve yaz aylarında, daha havadar ve odalara oranla daha serin olan ortak alan ve avlu kullanımı artarken; soğuk güz ve kış aylarında ortak alanlarda daha da fazla hissedilen ısınma sorunu nedeniyle hayat daha ziyade odalarda geçme eğiliminde olmaktadır.

Koğuştaki işbölümüne geldiğimizde, kendi kantin ihtiyaçlarını karşılayamayan mahpusların bu işbölümündeki rolüne değinmek gerekir. Koğuşun ortak alanlarındaki temizlik işlerinin mahpuslar tarafından sırayla yapılmasının yerleşik bir uygulama olduğu görülmektedir. Ancak pratikte bu düzen, yoksul ve durumu olmayan mahpusların, sırası gelen mahpus arkadaşları adına o günkü işleri yapması karşılığında bir ya da iki paket sigara alması usulüyle gerçekleştirilmektedir. Aynı alışveriş; oda arkadaşlarının ya da koğuştaki diğer mahpusların oda temizliği, çamaşır, yemek ve bulaşık gibi işlerini yapmak karşılığında da yapılabilir. Yani koğuş ve odalardaki işlerin ne olduğu ve nasıl bölüştüğü aşağı yukarı belirlidir, ancak bu bölümde kendine düşen görevi başkalarına sigara karşılığında yaptıranlar vardır. Nakit paranın ve bir birinin hesabına para aktarmanın mümkün olmadığı bu ortamda, sigara adeta bir para birimi gibi iş gören bir değer tokuş aracına dönüştürülmüştür. Nitekim

kazanılan sigara, kantin memurları tarafından, önceden satın alınmış olup kantine iade edilerek yerine başka bir kantin ürünü alınıyormuş gibi işleme konur. Bu düzende, sabah sayımının ardından ekmek dağıtımı anonsu üzerine, sonrasında gün içindeki yemek dağıtımlarında koğuş ya da oda arkadaşları adına sıraya girip ekmek ve yemekleri alanlar, koğuşun çöpünü bırakanlar ve koğuştaki temizliği üstlenenler, oda arkadaşlarının ya da diğerlerinin odalarındaki temizlik ve çamaşır yıkama işlerini yapanlar bu yoksul mahpuslardır.

HAPİSHANEDE ZAMAN VE KOĞUŞ İÇİ GÜNDELİK HAYATIN AKIŞI

“Hapishanede zamansallık,” yani bu ortamda zamanla kurulan ilişki biçimlerinin nasıl yaşanıp temsil edildiği (Cunha 1997) üzerine düşünüldüğünde her şeyden önce karşımıza çıkacak olan “kayıp, tahrip edilmiş, ve yaşamdan koparılmış” (Goffman 1968: 112), her biri diğerinin aynı olan günlerin birbirini izlediği, değişim ve farklılaşmaya yer tanımayan, dolayısıyla akmayan, askıya alınmış bir zaman imgesidir. Cohen ve Taylor, dışarıdaki hayatta zamanın bir kaynak olarak algılanıp kullanıldığını, buna karşılık olarak hapiste zamanın cezanın kendisine dönüştüğünü belirtirler. Mahkum için zaman artık ona ait sınırlı bir kaynak değildir. Tam tersine üzerinde hiçbir hakkı olmadığı, uçsuz bucaksız, bitimsiz bir şeydir. Mahkumun denetleyicisi haline dönüşen bu zaman mahkumun kullanımında değildir, tersine mahkum ona hizmet eder, onu bitirmeye, tüketmeye çalışır (Cohen ve Taylor 1972: 89). Birbirinin aynı ve birbirini takip eden aylar, günler ve haftalar kişide çizgisel bir ilerleme duygusu yaratmaz. O nedenle hapishanede geleceği ve kalan zamanı düşünmek yerine, anlamsız ve sürekli birbirini tekrar eden rutin etkinliklerle dolu olsa da içinde bulunulan şimdiki zamana kendini vermek, şimdiden kopmamak ve şimdiye konsantre olmak gerekmektedir (Cohen ve Taylor 1972: 86-92). Sözü edilen bu “şimdiki zamanın” her günkü akışına değinmek bu anlamda anlamlıdır.

Koğuştaki gündelik hayatın ortalama akışından söz edildiğinde, işe sabah sayımlarıyla başlamak gerekiyor. Sabah sekizde başlayan sayım, mahpusların çoğunluğu için günün başladığı an olmaktan ziyade, uykunun bölündüğü, uykuya kısa bir ara verilen ya da günün bitip uykunun başladığı andır. Sayımla beraber güne başlayanlar genelde kurumda çalışan ya da kurs ve eğitim faaliyetine katılan mahpuslarla, ihtiyaçlarını karşılamak ve kantin alışverişi yapabilmek için koğuşun ya da arkadaşlarının bazı işlerini yapan yoksul mahpuslardır. Bunun dışında güne sayımla başlayanlar, bunu “adli” yatış biçiminden sıyrılmak, düzenli ve verimli bir gündelik hayat adına yapanlardır. Geri kalan önemli bir kesim için uyanma ve güne başlama zamanı öğle saatlerini hatta akşama doğruyu bulabilmektedir. Özellikle uzun süredir hapis yatanlar ya da

koşuş hayatının içiçeliğı ve hareketliliğinden hoşlanmayanlar sözkonusu oldu-ğunda gece ve gündüz döngülerinin tersine çevrildiğini, bu mahpusların koşuşun daha canlı ve hareketli olduğı gündüz saatlerini uyuyarak, geri kalanların uyuduğı saatleri ise uyanık geçirdiklerini görüyoruz:

İlk hıktımlülerle kaldığım için onlarda gündüz yoktu. Gece gündüz gündüz geceydi. Temizlik, yemek, monopoly oynuyorduk. Gün işiğna çıkmıyorduk. Uzun yatarlı olanlar ses kaldıramıyorlardı. (Sezin)

Sabah sayımıyla beraber kalkıp kurslara ya da iş yurtlarına giden mahpusların dışında koşuşta kalanlardan mahkemeye ya da hastaneye gidecek olanlar koşuşlardan alınıp götürölüyorlar. Mahpusların dilekçeleri yine bu sabah hareketliliğı esnasında toplanıyor. Kurum içinde psikolog, öğretmen, doktor ya da idarecilerle görüşme talebi olanların dilekçeleri ilgili birimlere iletildikten sonra, genelde öğleden sonra dilekçesi olanlar arasından yetkililerce yapılan elemeye göre seçilenler görüşmeye çağrılıyorlar. İş yurtları ve kurslara öğle yemeğı için ara verildiğinde mahpuslar koşuşlarına geri geliyorlar, yemekler dağıtılıp yendikten sonra, öğleden sonraki kurslar ve iş yurdu seansı için yeniden odalarından çıkarılıyorlar. Kurum içindeki kurslara katılan, iş yurduna giden ya da uzman ve idarecilerle görüşmeye çıkmış olan mahpusların hepsi öğleden sonra saat dört buçuk beşe doğru koşuşlarına dönmüş oluyorlar. Bundan sonra geriye akşam sayımı kalıyor. Akşam sayımıyla beraber koşuşların bahçe kapıları kapanıyor ve mahpuslar koşuşun kapalı alanında günün kalanını geçiriyorlar.

Koşuşta herkesi kapsayan ve zamanın geneline yayılan belli bir gündelik hayat temposundan ziyade, dönemlere ve mahpuslara göre değışen bir zaman akışı ve kullanımından söz etmek daha uygun olacaktır. Sözgelimi kurs, faaliyet, ziyaretler, revir, mahkemeler ve hastane sevkleri gibi hareketlilikler barındıran hafta içi bir günle, bunlardan hiçbirinin olmadığı bir hafta sonu günü ne aynı hızda ne de aynı şekilde geçmemektedir. Hafta içi, görece akan ve ilerleyen bir zamanken, hafta sonu zamanı daha durağan, daha boş ve ağır geçen bir zaman olarak algılanır:

Biz burada hafta arasını seviyoruz. Haftasonu herkes kapısını kapatır. Mektup yok, görüş yok. Kantin, mektup, kurs, bahçede oturma, sporla geçiyor zaman. Bol bol dizi izliyoruz. İffet, Muhteşem Yüzyıl. Sinema gibi oluyor. Herkes kendi odasında izliyor. (Safiye)

Haftalık döngü kadar mevsimsel döngü de önemlidir. Zira kurs ve faaliyetlerin çoğuna yaz aylarında ara verilirken, günlerin uzaması ve havanın ısınmasıyla havalandırmada geçirilen zaman artar. Bu dönemler, mahpusların vakitlerinin büyük bölümünü koşuşta geçirdikleri, zamanı tüm durağanlığı ve monotonluğu içinde deneyimledikleri aralıklardır.

Hapishane zamanının içi boşaltılmış, rutin ve tekrarlara dayalı bir zaman olduğunu belirtmiştik. Ancak mahpusların bu boşaltılmış zamanla ne yaptıkları, nasıl başa çıktıkları meselesine geldiğimizde hapishane sosyolojisi alanındaki araştırmalar bize mahpusların hepsinin aynı biçimde bu zamanla baş etmediklerini, zamanla kurdukları ilişkinin ve mahpusluk sürelerini geçirme biçimlerinin farklılaşabileceğini gösteriyor. Chantraine (2004), Hirschman'ın (1972) kurumlardan duyulan memnuniyetsizlik karşısında bireylerin geliştirdiği tepki biçimlerine dair oluşturduğu tipolojiden yola çıkarak, bu tepki biçimlerine kendisi de yeni bir tip ekleyerek uygular. Buna göre, kurumun amaçlarına uyum göstermek ve bu amaca sadık kalmanın hapishane koşullarında zamanla ilişki kurma biçimi olarak karşılığı "zaman öldürmek," "zamanın içini boşaltmak" ve "etkinliklerin köklü bir biçimde robotlaşması" olarak kendini gösterir (Chantraine 2004: 167-170). Bu tutumda esas olan zamanın geçmesini sağlamak, cezayı bitirmek, meşguliyetler yaratarak günleri tamamlamaktır. Televizyon izlemek, kitap okumak, kahve içmek, örgü örmek, yemek yemek, etkinliklere katılmak ya da iş yurtlarında çalışmak gibi etkinlik ve eylemlerin hepsinin temel gayesi içi boşaltmış zamanın geçmesini sağlamaya yöneliktir:

Sabah sayıma çıkıyorum. 4'e kadar kuafördeyim. Sonra bağlama kursu var. Kızıma örgü yapıyorum. Ne isterse artık. Koşuş temizliği var. 7. Yıldan gün alacağım. 12 yılım daha var. Ben hiç boş kalmadım. Kurslara hep katıldım. Sertifikalar aldım. Sonra kitap okuyorum. Ben gece oturmaya alışkın değilim. Bazen kalp ritmim bozuk atıyor. Hayat'a bir şey olunca hissediyorum. Ablamdan haberini alıyorum. Normalde 12-1 gibi yatarım. Sabah kalkarım. (Seza)

Telefon, saz kursu, kahvaltı oda arkadaşım. Sayımdan sonra 10'a kadar yatıyorum. Uyku ilacı içiyorum. Çocuklarla konuşuyorum. Namazlarımı kılıyorum. Hatim, Kuran... Lise sondayım. Ders çalışıyorum. Kahve yapıp, fal bakmalar. Hava ısındığı zaman voleybol oynuyoruz. Gündüzleri daha zor. Geceler daha sakin, kitap okuyorum. Diziler... Oda arkadaşı çok önemli. Aynı şeyleri sevmiyorsan kötü. Sıkılıyorsun. O yatmak istiyor, sen istemiyorsun. Oda arkadaşım çok iyi. O da okuyordu, bitirdi. Ders çalıştırıyor. Üniversite bitirdiği için İngilizce falan öğretiyor bana. 12'de televizyonu kapatıyoruz. 3'e kadar kitap okuyoruz. (Cahide)

Chantraine'in tipolojisinde yer verdiği ikinci tip "uyuşturulmuş zaman"ı yaşayan "patojen kayıtsızlık" tavrıdır. Bunalım, kendine kapanma, yaşama şevkinin büyük oranda kaybolması gibi belirtilerin eşlik ettiği bir psikik "devamsızlık" durumu sözkonusudur:

Hapishanede bu türden bir devamsızlık kendini silmekle açığa vurulur. Sessizce, bazıları yatağını dünyası haline getirir, yemek yemeği bırakırlar, bedenlerini ve bedensel ihtiyaçlarını ihmal ederler.[...] Kendinden vazgeçmek hiçbir tutamaç sunmaz. Kapatılmanın etkisine daha fazla katlanmamak için kendi kendini kaybetmeye, uykuya kaçmaya, kendiyi ve başkalarıyla ilişkiden kurtulmaya yol açar. (Lhuillier ve Lemiszewska 2001: 208, aktaran Chantraine 2004: 171)

Genelde uyku ilaçları ve antidepresanların eşlik ettiği, uyku ve televizyonun çokça yer kapladığı bu zamanla ilişki biçimi kadın mahpuslar arasında da karşılığını buluyor.

Ben antidepresan hastasıyım. Salat-ı tefriciye çekiyorum. Yemekle aram yok, genelde odamdayım. İlaç alıyorum, gündüz de sakinleştirici. Temizlik yapıyorum 7-8 kişi için. Sigaramı çıkartıyorum. Ay başına 2 paket sigara, listede sıra kime geliyorsa. Ayda 16 paket sigara ediyor. Kimi sigara alıyor. Kimi başka şey alalım diyor. Yardım parası veriliyor deniyor. Tursil vs. arkadaşlar alıyor. İlacla uyuyorum. Arka fonda hep sorunlar var. Gitsen nereye gideceğim çıkınca diyorum. Çaresizlik. Kalsam nerede. (Aysel)

Hiçbir şey yapmıyorum. Sayımda kalkıyorum. Sonra ağlıyorum. Sigara içiyorum. Televizyon var, sıkıldığımda bakıyorum. Artık bıktık hep aynı şeyler. (Gece)

Ne zaman sabah olacak diye bekliyorum. Gün bile geçmiyor. Allah düşmanımı düşürmesin. (Aşlı)

Bu cezaevi beni bitirdi. Saçlarım bembeyaz oldu. Sabah 6'da yatıyorum. Akşam altı buçukta kalkıyorum. Daha uyumadım, sayıma kalktım. Abur cubur yiyorum TV karşısında. Eskiden sürekli kitap okurdum. Burada hiç yapamıyorum. Burada etkinlik yok. Kurs adı altında saçma sapan şeyler var. Burada oda sistemi ama hiç. Etkinlik yok ilgilenen yok. (Latife)

Artık hiçbir şey yapamaz hale geldim. Kitap okuyabiliyordum. İngilizceyi unutmamak için ders çalışabiliyordum. Hatta Oxford sözlük getirtmiştim. Ama konsantrasyonum sıfır bu ara. Son zamanlarda uyumaya alıştım. (Safiye)

Zamanla ilişkide gece ile gündüzün yer değiştirmesi ve televizyon başında geçirilen saatlerin çokluğu yukarıda sözünü ettiğimiz iki tip zamansal yaşantıda da karşımıza çıkan yöntemlerden biridir. Mahpusların gündüz ve gecelerini nasıl geçirdiklerine dair anlatılarına bakıldığında, mülakat yapılan kırk mahpustan on altısının (%40) "gececi" diye tanımladıkları tarzı benimsediklerini gösteriyor. Buna göre gece ile gündüz yer değiştirir gibidir ve mahpus gündüzün daha sosyal, gürültülü ve olaylı ortamının yerine gecenin sakin, sessiz, olaysız ve başkalarının varlığına çok maruz kalmak gerekmeyen zamanını koyar. Gece 3 ile 6 arasında uyuyan mahpus sabah sayımından sonra yeniden uyur ve öğle saatlerinde ya da akşama doğru yeniden kalkar. Bu yatış tarzının genellikle eşlik ettiği, ancak "gececi" olanlarla sınırlanmayacak en yaygın zaman öldürme aracı televizyon izlemektir. Nitekim anket yapılan mahpusların arasında hiç televizyon izlemeyen ya da günde bir saatten az televizyon izleyenlerin oranı %7 iken, günde iki ile dört saat arası televizyon izleyenler %51'lik bir kesimi oluşturmaktadır. Ankete katılanların %17'si günde 5 saat ile 7 saat arasında televizyon izlerken, % 25'i içinse televizyon izlemek günün on saat ve daha fazlasını kapsayan bir zaman dilimini içermektedir. Sonuç olarak ankete katılan mahpusların %42'si günde beş saatin üzerinde bir zamanı telc-

vizyon karşında geçirirken, okuma ve yazma etkinlikleri mahpusların çoğunluğu açısından zamanı geçirmek, değerlendirmek ya da öldürmek açısından pek tercih edilen etkinlikler gibi görünmemektedir. Nitekim hiç okumam diyen %10 ile her gün okumayan %23 ve her gün herhangi bir şey okumaya ayırdığı zaman dilimi bir saatin altında olan %31lik kesimi bir arada düşündüğümüzde, televizyonun aksine okuma etkinliğinin mahpusların %64ünün gündelik hayatında yer etmediği görülüyor. Kalan %36'yı günde bir buçuk iki saat arası okuduğunu belirten %24'lük kesim ile üç saat ve daha fazla okuduğunu belirten %12'lik kesim oluşturuyor. Nitekim mülakat yapılan kırk mahpus arasından da yine dokuzu (%23), günü nasıl geçirdiğini aktarırken kitap okumaya zaman ayırdığını, düzenli okuduğunu belirtti.

Chantraine'in önerdiği tipolojideki üçüncü tip, toplu eylemler ve bireysel direnişleri kapsayan "çekerek koparılan zaman" dır. Kurumsal işleyiş içindeki rutin işlem ve prosedürlere karşı direniş göstermek, bir yerden bir yere giderken ayak sürümek, personeli meşgul etmek için çeşitli bahanelerle çağırmak, açlık grevi yapmak, aramalara engel olmaya çalışmak gibi eylemler ve en açık olarak da isyan çıkarmak bu tipin içine dâhil edilebilecek olan eylemlerdir (Chantraine 2004: 173). Bu şekilde kurumsal işleyiş, kurumun dayattığı zaman-mekânsal rejim aksatılır ya da geçici olarak durdurulur. Bakırköy kadın hapisanesinin adli mahpusları arasında kendi deneyimledikleri bir toplu isyan vakası anlatısı bulunmasa da, beden ya da oda aramalarında sürtüşmeler yaşandığı, mahpusların bu aramalara belli durumlarda karşı çıktığı ya da direnmeye çalıştıkları söylenebilir. Chantraine'in direnilen zaman tipine dâhil ettiği bireysel tutum ve davranışların bir ucunda kendini koy vermemek, fiziksel ve ruhsal olarak çökmek ve çeşitli psikolojik sorunlar karşısında ilaç kullanımının yol açtığı uyuma ve uyku halinden sıyrılmak dururken diğer ucunda da kurumun mahpusun bedeni ve zamanı üzerinde kurduğu tahakkümden sıyrılmak ve kendi taleplerini duyulur kılmak amacıyla kendi bedenine zarar vermesi yer alır:

Annemle görüştüm. Annem Müge Anlı kameramanlarını getirdi buraya. İlk defa burada koluma jilet attım. Değiştirmediler koğuşumu. Son raddeye gelince annemi aramak zorunda kaldım. [Kurum müdürü] bu kıza hiçbir şey olmayacak dediği için bir şey olmadı. On bir aylıkken çalışmaya başladım. Sonra A koğuşuna geçtim. Koğuşta hep büyükler var. İyiler, rahatım. Üç yıldır da kantinde çalışıyorum. (Sezin)

Çok oldu. Teşebbüs ediyorlar. Ben çok karşıyım. Ölmeye karar versem... öylesine, göz dağı vermek için olmaz. Burada kimse kimseye zarar veremez. Neden yaptın? Kollar çizik içinde. Psikolojisi bozulmuş. İki sohbet et, kitap oku, ibadet et. O moda oldu kesmek. Bunun suçu yine idarede. Suç işlemi yap o bir kişiye, diğerleri de yapamaz ondan sonra. Oysa bunlar hastaneye götürüyorlar, bakıyorlar. Jilet atınca başka bir şey eline geçmiyor insanın. İn-

tihar eden değil cıngar çıkaran insanlar avantaj sağlıyorlar. Jilet vuranlar saçmalık. Ben ona psikolojik de demiyorum. Çok mantıksız. İdare ne yapıyor? Hücreye atıyor. Ne kadar keserse kessin. Ama ne yapacak idare? Ben sana disiplin cezası vereyim. Baskıcı yöntem uygulamaya çalışıyorlar. (Fadik)

Psikolojik olarak burama geldi, dışarı vurmak, kusmak istiyorum. Zor burası o açıdan. Psikologlar yardımcı olurlar tabii ama ben kendim güçlü olmak durumundayım, onlar bana yardım edemezler. Ben kendim de ifade edemiyorum, yaşadığım durumu açıklayamıyorum, neden böyle oluyor. Bir dakika çok mutlu oluyorum, sonra çok kızgın, bıkkın. İnsanın biraz kendisi üzerinde çalışması, kendiyi uğraşması gerekiyor. Günlük programının olması gerekiyor, bunlar yorucu olabilir ama yine de değişmek için bir şeyler yapabilir insan. Buradaki ve hastanedeki psikiyatrlar gerçekten destek olmaya çalışıyorlar. Psikiyatr cuma günleri ilaç falan yazıyor. Buna kızıyorum, mutlu olmayı kendim sağlamalıyım, bunun kaynağını kendimde bulmalıyım. Ama dışarı çıktığımda öncelikle doğaya yakın bir yere gitmeye ve bir ya da iki hafta bir psikolojik tedaviye ihtiyaç duyacağımı hissediyorum. Benim gibi problem yok desen de olmuyor. (Teira)

Ceza olarak zamanla ilişkinin son biçimi ise bu zamandan kaçış ve terk-tir. Hapishaneden firar etmeye teşebbüs, ya da firar planları kurmak bu türden ilişkinin somutlandığı eylem ve tutumdur. Genel anlamda tüm mahpuslar ve hapishane türleri açısından firar olasılığı hapishanenin güvenlikçi önlemlerinin temel hedefini oluştursa da aslında genel olarak oldukça nadir gerçekleşen bir eylem türüdür. Saha araştırmasını gerçekleştirdiğimiz kadın hapishanesinde ise firar etme düşü, planı ya da geçmişte buna yönelik bir teşebbüsünü bize aktarmış bir mahpus görüşmemiz olmamıştır.

SÜRTÜŞME ANLARI, EŞİKLER VE ÖZEL ZAMANLAR

Mahpusların zamanlarının çoğunu geçirdikleri yaşam alanları olan koğuş ve odalardan ve buradaki gündelik hayatın akışından bahsettikten sonra şimdi de bu akış içinde mahpusların personelle karşı karşıya geldiği bazı an ve durumları, bunların hapishane düzeni, hapishanedeki toplumsal yapı ve ilişkilerle bağlantıları içinde ele alacağız. Anthony E. Bottoms, hapishane ortamındaki kişilerarası şiddetin ortaya çıkışını “gündelik hapishane yaşamının toplumsal bağlamı içinde” (1999: 207) incelediği makalesinde, özellikle mahpuslarla personel arasındaki bireysel şiddet olgularının hapishane rejiminin ve hapishane gününün potansiyel bazı “sürtüşme noktaları”yla bağlantılı olduğunu belirtir (Bottoms 1999: 268). Personelin mahpusa emir verdiği durumlar, beden ve oda aramaları, mahpusun hapishanenin bir noktasından başka bir noktasına götürülmesi gibi kurumsal rutin uygulamalar, hem mahpusun göziinde meşruiyeti sorgulanabilir bir içeriğe sahiptir; hem de personelin mahpus üzerindeki yasal

gücünü açıkça ortaya koyduğu anlardır ve mahpusa karşı açık güç gösterileri haline dönüştüklerinde ya da mahpus tarafından böyle algılandıklarında sürtüşmelere yol açabilirler (Bottoms 1999: 264-265). Bu sürtüşme noktaları belirli anlara dair oldukları kadar belli mekânsal ilişkileri de barındırmaktadır. Oda aramaları mahpusun hapisane koşulları içinde “sahiplendiği” bireysel ve özel mekânlara dışarıdan yapılan bir müdahalenin olası gerilimlerini taşıırken, ziyaretler mahpusun diğer mahpuslar ve personelle etkileşimiyle sınırlı gündelik alanının ötesine geçmesi ve dışarının da mahpusun yeni evreninden içeri girmesiyle gerçekleşen, dışarıyla temas anlarına denk düşer. Dışarıdaki özgür ve haklarla donanmış olan kendi ile şimdiki kapatılmış ve aşağılanmış, hakları askıya alınmış olan kendini aynı anda deneyimlemesi gereken bu temas mekânları ve buralara geçiş ve geri dönüşün can alıcı noktaları olan koğuş kapısı, hapisane girişi gibi çşık mekânlar bu anlamda gerilim barındırırlar.

Bakırköy Kadın Cezaevi’nde her gün gerçekleşen sayımlar kadar oda ve üst aramaları da yukarıda sözünü ettiğimiz sürtüşme anlarına dâhil edilebilirler. Özellikle sabah sayımları, ilerideki bölümlerde de görüleceği üzere mahpusların personel tarafından gürültülü bir biçimde uyandırılarak gerildikleri anlar olarak temsil edilmektedir. Akşam sayımları ise, mahpusun üzerine kapıların kapandığı, vardiya personeli dışında kurumda kimsenin kalmadığı, dolayısıyla sessizlik ve güvende olmama halinin baskın olduğu günün ikinci yarısının başladığı anları işaret etmektedir.

Üst aramaları mahpusun koğuşundan dışarı her giriş-çıkışında infaz koruma personeli tarafından gerçekleştirilmesi öngörülen aramalardır. Bunlar normal koşullarda mahpusun kıyafetleri üzerinden personelin elle gerçekleştirdiği aramalardır. Kuruma ilk girişte gerçekleştirilen veya açık görüşten dönen kimi mahpuslara uygulanan detaylı vücut aramalarından farklı olarak kurumdaki rutin hayatın parçası olan “üstten” aramalardır. Ancak bu aramalarda mahpusun vücut bütünlüğünü ve onurunu zedeleyecek şekilde davranılmaması ilkesi her zaman sağlanamamakta, personel mahpusun bu ihtiyacına cevap veremebilmektedir. Bu durum ve zamanlar ise mahpus için ya tepki verip disiplin cezası olasılığını göze almak ya da kendini tutmaya çalışarak susmak arasında tercih yapmayı gerektiren durumlar haline gelir.

Oda ve koğuş aramaları ise düzenli olarak gerçekleştirilen mekân aramalarıdır. Ayda bir gerçekleştirilen bu aramalarda mahpusların koğuşları ve odalarının içleri, kişisel eşyaları da dâhil olmak üzere aranılır. Aramalara infaz koruma personeli, yanlarında infaz koruma başmemuru olmak üzere katılırken, iki aramadan birinde onlara hapisanenin dış korumasından sorumlu olan jandarmalar da katılır. Mahpus ve personelin anlatılarından anlaşıldığı kadarıyla

mekân aramalarında da, üst aramalarında da aramanın ne kadar detaylı olacağı mahpusun kim olduğuna, kuruma yasak ve tehlikeli madde sokma potansiyeline ve koğuş nüfusunun özelliklerine göre değişiyor. Kimi koğuşlarda asker araması daha nadir ve genel olarak çok detaylı bir biçimde yapılmazken; diğer koğuşlarda asker araması daha sık ve detaylı yapılmaktadır. Aramalar esnasında mahpuslar, bunu yapacak zaman kalmışsa, oda ve koğuşlarını düzenlemek ve süslemek için kullandıkları malzemeleri geçici olarak kaldırır. Perde haline getirilmiş nevresimler ve halı olarak kullanılan battaniyeler yerlerinden alınır. Mekânlar idarenin kurallarına uygun hale getirilir.

Battaniyeleri yerlere seriyoruz. Nevresimleri koyuyoruz. Odalar temizleniyor. Onlar arama olunca kaldırılıyor. Askerler öyle bir giriyor ki. Basıyorlar her yere. Biz her gün temizlik yapıyoruz. Bunlar gidince de. Yatakları kaldırıyorlar. Dolapları dağıtıyorlar. Bakıyorlar. (Feride)

Mahpusların aramalara dair anlatılarında bunların yapılış biçimine dair genel ve daimi bir rahatsızlıktan söz etmek mümkün olmasa da; böylesi bir rahatsızlığın özellikle dış güvenliğin katıldığı aramalarda hissedildiğini yadsımak da mümkün değildir:

Tabii hap arıyorlar, keskin bir şey arıyorlar. Açıyorum her şeyi ben. Bakmıyorum. Ama boncuklarımı dökmeyin diyorum. Zaten benim odam tertemiz, bembeyaz. Bazen asker geliyor. Bayan komutan geliyor. Çamaşırlara falan bayan görevliler bakıyor. Mahremiyetimize saygılılar. Sorun yok. (Gönül)

Aramaları önceden asker yapıyordu. Şimdi bayan gardiyanlar yapıyor. Bazısı gıcıklığına dağıtıyor. Kimisi de hiç dağıtmıyor. Rahatsız oluyorum. (Aysel)

Sıkıntı yaşıyoruz. Bir bayan olarak mahrenimi kimsenin görmesini istemem. Helalim haric. İç çamaşırlarımız özelimiz, hepsi ellerinde sallanıyor. Onlar da nihayetinde erkekler, gençler, askerler. Gülerler, eğlenirler tabii ki. Ben onlara kızmıyorum. Suç, emri onlara verenlerde. Bayanlar baksınlar bize. Nasıl cesaret edip başka bir erkek buna el atıyor? Ha tecavüze uğramışsın ha bu! Bir ayda iki üç kez arama oluyor. Bir kez asker arıyor. Haddini aşan insanlar var. Onlar da nispet olsun diye bir iki eşyani alır götürürler. (Feride)

Uluslararası cezaevi standartlarına göre aramalar hem kurumun güvenliğini sağlayacak hem de mahpusun şahsi eşyalarına saygı gösterecek şekilde ve arama esnasında mahpusun da arama mahallinde bulunmasına izin verecek şekilde yapılmasını öngörse de, kişinin özel alan ve eşyalarının yabancı kişiler tarafından izni ve rızası olmaksızın görülüp incelenmesi başlı başına “mahremiyet” duygusuna aykırı bir durum olacağından, mahpusta mahremiyetine saldırılmadığı ve aşağılanmadığı duygusunu yaratmak, yukarıda görüldüğü üzere, personelin hem insani iletişim hem de iş yapma becerilerine çok bağlıdır.

Cezaevi rutinindeki önemli “gerilim” anlarına değindikten sonra, M. I. Cunha’nın (1997) da belirttiği gibi mahpuslar açısından hapisyanenin monoton ve homojen zamansal rejiminde bir fasıla yaratan; takvimdeki noktalarla dış dünyayı eklemlenerek hafta, ay gibi süreleri cezaevi yaşamına uygun birer dönemşelleştirme aracına dönüştüren; anlam yükü açısından son derece yoğun olan “ziyaret” ve “görüş” günlerinden söz etmek gerekmektedir. Bakırköy Kadın Cezaevi’nde kapalı ve açık görüş günleri ile bayram ve özel günlerdeki ziyaretler mahpusların aile ve yakınlarıyla görüşebildikleri zamanlardır.

Kapalı görüşler, “Hükümlü ve tutukluların ziyaret edilmeleri hakkında yönetmelik” (2005) tarafından “hükümlü ve tutuklular ile ziyaretçilerinin her türlü maddi temasının önleniği, konuşulanların hazır bulunan görevli tarafından işitilebilecek şekilde izlenebildiği ve ceza infaz kurumu idaresinin bu iş için tahsis ettiği özel bölümde yapılan görüşmeler” olarak tanımlanmışlardır ve mahpusla ziyaretçisinin birbirleriyle karşılıklı olarak oturup birbirlerini gördükleri halde, aradaki cam separatör nedeniyle fiziksel temas olmaksızın ve telefon ahizesi aracılığıyla iletişim kurdukları, haftada bir, her koğu ve mahpus için ayrı gün ve saat dilimlerinde programlanmış ziyaretlerdir. Kapalı ziyaretler görüşmenin fiilen başladığı andan itibaren en az yarım saat en fazla da bir saat sürerler. Açık görüş yapma hakkı tanınmayan ikinci ve üçüncü dereceden akrabalar ve mahpusun kuruma girişte adını verdiği, kan bağı koşulu aranmayan üç kişinin mahpusu kapalı görüşte ziyaret hakkı bulunmaktadır⁷. Cam separatör ve ahi-ze aracılığıyla görüş yapmak, hem mahpus ve ziyaretçisinde yarattığı olumsuz hissiyat hem de konuşmaların santral tarafından dinleniyor olmasının mahremiyeti zedelemesi nedeniyle, mahpusların tercih ettikleri görüştürüne girmiyor. Bunlar daha ziyade açık görüşe gelineemediği hallerde yapılacak, mahpusa para yatırmak ve eşya getirmek gibi mahpusun daha ziyade cezaevindeki yaşantısını kolaylaştıracak, onun içerideki ve dışarıdaki hayatına dair bilgi alışverişinde bu-

⁷ “Hükümlü ve tutuklular; eşi, anne, babası, büyükanne ve büyükbabası, çocuğu, torunu, kardeşi, gelini, damadı, kayınbiraderi, baldızı, yengesi, eniştesi, görümcesi, kayınvalidesi, kayınpederi, kayınvalidesinin annesi ve babası, kayınpederinin anne ve babası, eşinin başkasından olma çocuğu, büyükanne ve büyük babasının anne ve babaları, torun çocuğu, kardeş çocuğu, eşi, amcası, halası, dayısı, teyzesi ve bunların eşleri ile vasisi ve kayyımıyla görüşebilir. Hükümlü ve tutuklular, birinci fıkrada sayılanlar dışında kalan üç ziyaretçisinin adı ve soyadı ile bilmesi hâlinde adresini ceza infaz kurumuna kabulünden ve kendisine bu hususun tebliğ edildiği tarihten itibaren 60 gün içinde bildirir....Aynı ceza infaz kurumu içinde bulunan hükümlü ve tutuklular, birinci fıkrada sayılan kişilerden olmaları şartıyla bu Yönetmelik hükümleri kapsamında birbirleri ile görüşebilir....Birinci ve ikinci fıkrada gösterilen ziyaretçilerin, belirlenen ziyaret günü ve saatleri dışındaki ziyaretleri ile birinci ve ikinci fıkrada sayılanlar dışında kalan kişilerin ziyaretlerine, makul sebep bulunması halinde Cumhuriyet başsavcılığı tarafından yazılı olarak izin verilebilir. Bu hüküm, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükümlüler hakkında uygulanmaz.” (Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik, madde 9)

lunulacak ziyaretler olarak algılanıyor. Nitekim genelde mahpuslar çocuklarının ve çok yakın akrabalarının kapalı ziyarete gelmelerini tercih etmiyorlar:

Üç çocuğum var. Parçamın biri dışarıda. Sadece açık görüşten açık görüşe görmek istiyorum. Camın ardında çok kötü. Neden dokunmadığımı, buradan olduğunu, anlatamıyorum. En küçük 4 yaşında. (Deniz)

Açık görüşler ise mahpusun anne, baba, eş, çocuk ve torunlarıyla ayda bir gün yapmasına izin verilen, mahpusla ziyaretçinin maddi temasına imkân veren, cezaevinin bu ziyaretler için özel olarak tahsis etmiş olduğu alanlarda, görevlilerin de hazır bulunmasıyla gerçekleştirilen ziyaretlerdir. Bayramlar ve özel günlerde yapılan açık görüşlere yukarıdakilerin yanı sıra kardeşler, büyükanne ve büyükbaba da katılabilirler. Sayılan yakınlıkta akrabaları olmayan mahpuslar ise üçüncü dereceye kadar akrabalarından en çok üçüyle açık görüş yapabilirler. Açık görüşler en fazla bir saat sürer ve bittikten sonra mahpuslar aranıp sayılarak koşullarına gönderilir, ziyaretçilerse arama ve sayımın sorunsuz tamamlanmasının ardından kurumdan çıkarılır.

Mülakatlar bizlere kimi mahpusların ziyaretlerden sonra vücut boşluklu aramaya tabi tutulduklarını, kimilerininse kıyafet üzerinden aranarak koşullarına gönderildiğini gösteriyor⁸. Belirsiz bir ölçüte dayanılarak kimi mahpuslara düzenli uygulanan vücut boşluklu aramaların, ayrıca sağlık uzmanı yerine kurum personeli tarafından ve erkek dış güvenlik elemanlarının görüş alanı içinde gerçekleştirilmesi gerek cezaevi kural ve standartlarına uygun olmadığından, gerekse mahpusların haysiyetine dokunduğundan çatışma ve gerilim nedeni de olabilmektedir. Bununla birlikte kendilerini hapishaneye uyuşturucu, hap ve kesici madde sokma olasılığı olduğu düşünülen daha “güvenilmez” mahpuslardan farklı gören ve hapishanenin bu konuda önlem almasını doğru bulan mahpuslarca da makul bulunuyor:

Açık görüşlerde beni o kadar aramıyorlar. Kimi arayacaklarını biliyorlar. Ayda bir oda araması oluyor. Bazen görevli bazen asker arıyor. Biz bahçede bekliyoruz. Fazla eşyası olana “fazla eşyanızı gönderin” diyorlar. Soyarak aramıyorlar. (Aslı)

⁸ Uluslararası standartlar ve kurallar, çıplak arama ve vücut boşluklu aramanın kişinin beden bütünlüğüne ve mahremiyetine ciddi bir müdahaleyi içeren; istismar, kötü muamele ve işkenceye dönüşme riski ile kişinin psikolojik iyilik halini bozma ve haysiyetini yaralama riski yüksek uygulamalar olmaları nedeniyle yalnızca çok zaruri hallerde ve son çare olarak başvurulabilecek uygulamalar olduklarını belirtir. Bu çerçevede çıplak arama ve vücut boşluklu aramanın rutin prosedürler olarak uygulanmasına karşı çıktığı gibi, hangi koşullar gerçekleştiğinde, ne şekilde, kim tarafından ve nerede yürütüleceklerinin kanun, tüzük ve yönetmeliklerle sıkı sıkıya düzenlenmeye tabi olması gerektiğini ve mutlaka bu konuda eğitim almış bir sağlık doktor ya da sağlık görevlisi tarafından, başka mahpus ya da kurum personelinin göremeyeceği şekilde, kişinin mahremiyeti ve haysiyeti kınlanmadan, yapılmasını salık verirler. (PRI / Association for the Prevention of Torture (APT), 2013)

Genital bölge araması iki sefer. Açık görüş sonrası yapıldı. Kasımpaşa, arabacı... Onlar uyuşturucu sokuyorlarmış. Kalaycılar var bir de. Üç sefer arandım. Bir seferinde indirdim arattım. Açık görüş mahalli var. Gardiyanlar bir odaya üç kişi giriyorlar zaten. Üçüncüde itiraz ettim. "Çağır doktoru o muayene etsin" dedim. Elle baktı. İkincisinde otur kalk yaptırdı. Bir tane eldiven takıyor. Hijyen sıfır. En basiti mantar. İtiraz edince aramadı. Hap sokanları çok iyi biliyorlar, bazıları usta. (Gökçe)

Mahpuslar açısından açık görüşler yakınlarıyla ayda sadece bir saat yüz yüze geçirebildikleri özel zamanlardır ve çoğu bu görüşlere önceden hazırlanarak çıkarlar. Normal zamanlarda görünümüne, saçının biçimine, makyajına ve kıyafetlerine dikkat etmediğini ve bunları önemsemediğini ifade eden mahpuslar dahi açık görüş öncesinde saçlarına şekil verdiklerini, makyaj yaptıklarını ve ellerindeki en güzel kıyafetleri giyerek yakınlarının yanına olabildiğince bakımlı ve şık çıkmaya gayret ettiklerini belirttiler. Bu özen ve hazırlık bir yandan yakınlarla geçecek bu anların özel zamanlar olmasından kaynaklanırken, diğer yandan da "içerideki" hayatlarının dışarıdakinden ne kadar uzak olduğunu yakınlarından saklama amacını taşır. Aynı şekilde görüşler, hapisanenin benliklerinde yarattığı kırılmayı bir saatliğine de olsa aşmalarını sağlayıp onları dışarıda bıraktıkları kimlikleri ve rolleriyle yeniden buluşturur.

Ancak ziyaretler, özellikle açık görüşler, mekânsal açıdan bakıldığında hem mahpusun dışarıda ve özgür olma duygusuna yaklaştığı hem de mahpus yakınlarının içeride olma deneyimini yaşadıkları çelişkili ve iki dünya arasındaki mekânlardır (Ricordeau 2012: 105). Bu çerçevede, görüşlerin hapiste gerçekleştiğinin, mahpusların hem kendileri hem de ziyaretçileri üzerinde söz hakkı olan kurum idaresinin belirlediği prosedür ve kurallar dâhilinde yakınlarıyla görüşebildiklerinin altının çizilmesi mahpuslar açısından görüş günlerinin neden yukarıda anlattığımız çahşma noktalarına dâhil olduğunu da açıklamaktadır. Keza kendilerinin aranmasını bir noktaya kadar kabul edebilseler dahi ziyaretçilerinin aramalar esnasında kötü muameleye maruz kalması mahpuslar açısından son derece yıkıcı bir etki yaratmaktadır. Tersine, ailelerinde ve özellikle çocuklarında, bulundukları mekânın hapisaneden başka bir yer olduğuna dair yaratmak istedikleri illüzyon konusunda onlara yardımcı olan, özellikle çocuğun korkmaması, kötü hissetmemesi için gayret eden memurlara minnet duymalarını sağlar:

Ben anneyim. Kızım bakıyor bana ne yapsam onu yapıyor. Açık görüşten açık görüşe bakımımı yapıyorum. Getiriyorlar ruj, rimel. Yetiyor. Binde bir göz farı çekerim. Saçlarımı kendim yaparım zaten. Giyim konusunda da aklımda belirlerim bir gece önceden. Akşamdan gözden geçiririm. Çok seçenek yok, sınırlı zaten. (Seza)

Anneler olunca ayrılmak zor oluyor. Saçlarımı açmıştım. Tuttu, saçını yolarım, dedi annemin yanında. Ailemiz burada nasıl yaşadığımızı biliyorlar. (Sezin)

Sabırlı, anlayışlı bir anneyim. Büyüğü 12 yaşında. Düdük çaldığında hadi anne diyor. Asker aramasından geçiyorlar. Anne bizi niçin arıyorlar diyorlar. Külötlarının içine bakıyorlar. Açık görüşte 40 dakika. Yetmiyor kucağıma alamıyoruz. (Deniz)

Ayda bir açık görüş var. Kucağıma alıyorum. Çocuklara bir şey söylemiyorlar. İKM nazik ve kibar davranıyorlar çocuklara. Çocuklar da arıyor. Bu rahatsız ediyor. (Gökçe)

Açık görüşlere dair en çok dile getirilen sıkıntı, açık görüş mekânının düzenlenişine dairdir. Hapishane nüfusunun, kurum kapasitesinin çok üzerinde insan barındırması nedeniyle açık görüş alanları, mahpusun yakınlarıyla sağlıklı bir iletişim ve temas kurabileceği ve bu sayede dışarıdaki toplumsal ve ailevi bağ ve rollerini bir nebze korumasına imkân verecek mekânlar olabilmeyin çok uzağındadır. Oldukça büyük bir salon olan görüş alanlarında masaların bitişik olarak dizilmesiyle oluşturulan birkaç blok masa vardır. Bu blokların bir tarafına yerleştirilmiş sandalyelerde ziyaretçiler, diğer tarafta kalan sandalyelerde ise mahpuslar otururlar. Sonuç olarak oluşan manzara uzun bir masa bloğunun iki yanına dizilmiş mahpuslar ve ziyaretçilerdir. Bu düzen, hem yarattığı gürültü ve keşmekeş, hem mahpusla ziyaretçinin birbirine dokunmasına, temas etmesine izin vermeyen oturma düzeni, hem de sıkışık oturma düzeniyle mahremiyete izin vermemesi nedeniyle sağlıksız ve mahpusun aile içi rolü başta olmak üzere dış dünyadaki rollerini ve bağlarını koruyup devam ettirebilmesi konusunda çok yetersiz kalmaktadır.

SONUÇ YERİNE

Bu bölüm, hapsedilme deneyimini mekân ve zamanla kurulan ilişki üzerinden anlamaya odaklandı. Kadın mahpusların mekânla kurdukları ilişkide, erkek mahpuslara oranla mekânı daha fazla sahiplenme ve dönüştürme eğiliminde olduklarını; hapishane içindeki gündelik yaşam alanlarını eviçine referansla düzenleme ve deneyimlemeye dönük bir direnme hali gösterdiklerini söyleyebiliriz. Ancak evcilleştirilen hapishane mekânı da genel anlamda eviçinin hem güven hem de şiddeti barındıran özelliklerine sahiptir. Oda, bir yandan süslenip temizlenip yaşanır hale getirilen, koğuşun tekinsizliği ve keşmekeşi karşısında bir sığınak görevi görürken, bir yandan da kapalı kapısının ardında mahpusun, kimsenin müdahale edemeyeceği şekilde şiddete uğrayabileceği bir mahrem alandır. Öte yandan mekân, ne kadar uğraşılsa uğraşılsın, yeterince eviçine benzemez. Koğuşun ortak alanı, tıpkı sokağın yabancılığı gibi, plastik sandalyeleri, betonu, grisi ve tekinsizliğiyle kadınları davet etmez, içinde barındırmaz, öteler. Zamanla ilişkide ise, öldürülen zaman ile uyuşturulan zaman mahpusların çoğunluğunun zamanla ilişkisini tanımlamaya yakın olan ilişki biçimleri gibi görünmektedir. Dışarıya duyulan özlem ve dışarıdaki yakınlarla

dair kaygılar, içeride yaşanan derin bunalım, kurum içi etkinliklerin nadirliği ve koşullardaki aşırı kalabalık mahpuslara zamanı daha yapıcı ve kendilerini güçlendirecek bir şekilde geçirme imkânını tanımamaktadır. Zaman, büyük ölçüde “ceza” olan, kayıp bir zaman olarak geçmektedir.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı (2005) “ Hükümlü Ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik,” Resmi Gazete, No:25848.
- Bottoms, A. E. (1999) “ Interpersonal Violence and Social Order in Prisons,” *Crime and Justice*, Vol. 26: 205-281. URL: <http://links.jstor.org/sici?sici=0192-3234%281999%2926%-3C205%3AIVASOI%3E20.CO%3B2-P>
- Chantraine, G. (2004) *Par delà les murs*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Chauvenet, A., Rostaing, C., Orlic, F. (2008) *La Violence Carcérale en Question*, PUF, Paris.
- Cohen, S., Taylor, L. (1972) *Psychological Survival, The Experience of Long-Term Imprisonment*, Penguin Books, Middlesex.
- de CERTEAU, M. (1990) *L’invention du quotidien*, 1. Arts de faire, Editions Gallimard, Folio essais, Paris.
- Goffman, E. (1968) *Asiles, Etudes sur la Condition Mentale des Malades Mentaux*, Editions du Minuit, Paris.
- Hirschmann, A. (1970) *Exit, Voice and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations and States*, Harvard University Press, Cambridge, Massachussets.
- İbikoğlu, A. (2012) *Incarcerating Politics: Prison Reform in Contemporary Turkey*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Washington, Department of Political Science.
- Lefebvre, H. (1991) *The Production of Space*, Blackwell, Oxford.
- Manuela Ivone CUNHA, “Le temps suspendu: rythmes et durées dans une prison portuguese,” *Terrain*, 29, 1997, URL: <http://terrain.revues.org/3224>; DOI:10.4000/terrain.3224
- McGowen, R. (1998) “ The Well-Ordered Prison: England, 1780-1865,” Morris, N., Rothman, D. J. (der.), *The Oxford History of the Prison. The Practice of Punishment in Western Society*, Oxford University Press, New York & Oxford, pp: 71-99.
- Payet, J. P., Laforgue, D. (2008) “Introduction: Qu’est-ce qu’un acteur faible? Contributions à une sociologie morale et pragmatique de la reconnaissance,” Payet, J. P., Giuliani, F., ve Laforgue, D. (der.), *La Voix des acteurs faibles. De l’indignité à la reconnaissance*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, pp: 9-25.
- Penal Reform International ve Association for the Prevention of Torture (2015) “ Factsheet: Body Searches,” *Detention Monitoring Tool: Assessing Risk Factors to Prevent Torture and Ill-Treatment*. URL: <http://www.apr.ch/en/resources/detention-monitoring-tool-addressing-risk-factors-to-prevent-torture-and-ill-treatment/?cat=17>
- Ricordeau, G. (2012) “ Entre dedans et dehors: les parloirs,” *Politix*, 97:101-123. DOI 10.3917/pox.097.0101
- Sykes, G. (1958) *The Society of Captives*, Princeton University Press, New Jersey.

KOĞUŞ YAŞAMINDA DAYANIŞMA, DENETİM VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ

Seçil Doğuç Ergin

Hapishane sosyolojisinin ana damarlarından biri, mahpus toplumunun şekillenışı ile bu şekillenışı belirleyen etmen ve süreçlerle ilgilenir. Bu anlamda erkek mahpuslarla ilgili çalışmalar yoğunluklu olsa da, kadın mahpuslar üzerine yapılmış çalışmalar da özellikle son yıllarda artmıştır. Bu makalede, saha araştırmasının geçtiği hapishanede kadınlar arası sosyalliğin belirgin özellikleri, dinamikleri, bu sosyallik biçiminin ne ölçüde ve nasıl bir toplumsal denetim ve dayanışmayı beraberinde getirdiği ve hangi iktidar ilişkileri tarafından beslenip yeniden üretildiği tartışılacaktır.

MAHPUS TOPLULUĞU VE KADIN MAHPUSLARIN SOSYALLİĞİ

Mahpusların hapsedilme deneyimine ve hapishanenin toplumsal yapısına yönelik sosyolojik bir anlayış geliştirmek üzere kaçınılmaz olarak incelenmesi gereken alanlardan en önemlisi de mahpusların birbirleriyle ilişkilene biçimleridir. Mahpuslararası ilişkiler alanı ile kastettiğimiz hem her mahpusun, hapishane yaşantısını paylaşmak mecburiyetinde olduğu diğer mahpuslarla karşılıklı etkileşiminde benimseyeceği tavır, tutum ve davranış örüntüleri; hem de tüm bu etkileşimin içinde gerçekleştiği toplumsal çerçevenin özellikleri, düzenleyici ilkeleri ve bunları belirleyen farklı etmenlerdir. Bu ikisi birbirinden bağımsız anlaşılamayacağı gibi, her ikisini de total bir kurum olan hapishanenin yapısal dayatmalarından ve mahpus statüsünün içeriğinden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir.

Mahpusların toplumdan ve birbirlerinden yalıtılarak kapatılmaları mantığına dayanan hapishane ortamında, mahpusların kendi aralarında yoğun bir etkileşim ve alışveriş olması, hele de bu etkileşimin dayanışmacı ve kaynaşmacı bir özellik göstermesi hapishane idarelerince istenmeyen bir durum olarak görülmüştür. Mahpus kültürünü ve mahpusların kendi aralarındaki kuralları benimsemek, kurum kurallarınca tarif edilen uyumlu davranış kalıbına ters düşer. Bir açıdan, mahpuslararası sosyalliğin kısıtlı ve anomik özellikler göster-

mesinin tam da kurumca arzu edilen bir hal olduğunu söylenebilir. Nitekim özellikle “denetim modeli”ne (DiIulio, 1987) yakın hapishane yönetimi anlayışında hapishane içinde düzen, denetim, disiplin ve güvenlik gibi meseleler ele alınırken de mahpuslararası serbest iletişim ve etkileşim ile cezaevlerinin “kötü” işleyişi arasında doğrudan ya da dolaylı bir bağlantı kurulmaktadır (Ryan S. King 2005: 379-381). Benzer şekilde bu durumun, hapishanenin suçlular üzerinde kendi arzuladığı etkileri yaratmasına engel olduğu, mahpusların biraradalığının sapkın ve suçla iç içe bir kimlik ve yaşam tarzına yönelmelerine neden olduğu hapishanenin doğuşundan bu yana söylenegelmiştir (Hanway 1776; Howard 1777; Bentham 1802).

Öte yandan hapishane sosyolojisi alanında 1940’lardan bugüne uzanan çalışmalar, mahpuslaşma süreci, mahpus kültürünün içeriği bu kültürün ortaya çıkış nedenleri, mahpuslararası toplumsal yapı ve mahpusların ne oranda bu kültür ve kuralları benimsediği üzerine gerçekleştirilmiş sorgulamalar üzerinden ilerlemiştir. Donald Clemmer (1940) mahpuslaşma sürecini, mahpusun hapishane kültürünü zaman içinde benimsemesi ve onun bir parçası olması olarak tanımlar ve hapishanede geçen sürenin uzamasıyla mahpuslaşma arasında olumlu bir bağıntı olduğunu söyler. Buna göre hapishanede geçen süre, mahpusun kuruma ve kurum personeline, dolayısıyla toplumun suç dünyasına ve suça karşı görüşlerine karşıtlığıyla tanımlanan, mahpus topluluğuna ve mahpus kurallarına sadakati gerektiren mahpus kültürünü benimseme olasılığını artırır. Clemmer’in bu öncü saha araştırmasının ardından Stanton Wheeler (1961), bu süreçte hapishane içinde geçen zaman kadar hapishaneden çıkış için kalan zamanın da belirleyici olduğunu ve mahpus kültürünü benimseme olasılığı ile zaman arasındaki ilişkiyi u-ğrisinin açıkladığını belirtmiştir. Wheeler’a göre, mahsuplaşma derecesi hapsedilmenin ilk safhasında düşükken, orta dönemde en yüksek seviyesine ulaşır, ancak serbest bırakılma süreci içindeki son aylarda yine düşer. Clarence Schrag (1961), Donald Garrity (1961) ve Peter Garabedian (1964) gibi araştırmacılar ise mahpuslaşma sürecinin mahpus üzerindeki etkisinin, mahpus topluluğu içindeki farklı toplumsal tiplere dâhil olmakla ilişkisini ortaya koymuştur.

Gresham Sykes ve Sheldon Messinger’in öncülüğünü yaptığı “yoksunluk” teorisi, mahpus kültürünü veri olarak kabul edip mahpusların ne oranda mahpuslaştığını ölçmenin ötesine geçerek bu kültürün ortaya çıkışını hapsedilmenin yol açtığı yoksunluklarla ilişkisi içinde analiz ettiler (Sykes 1958; Sykes ve Messinger 1960). Buna göre mahpus kültürü ve mahpuslararası toplumsal sistem hapsedilmenin yol açtığı özgürlükten, özerklikten, güvenlikten, heteroseksüel

ilişkilerden, kimi mal ve hizmetlerden yoksunluğun yarattığı ıstırapların yükünü azaltmayı hedefleyen bir kültürdür. Dolayısıyla mahpuslararası toplumsal sistem ve normları mahpusluk durumunun yarattığı yoksunluklar açıklar.

Irwin ve Cressey'in (1962) başını çektiği, ileriki yıllarda hapishane çetelelerinin ortaya çıkmasıyla James Jacobs (1974, 1977) gibi araştırmacıların da katkılarıyla geliştirilen diğer bir yaklaşım ise mahpus topluluğunun kültürünü ve toplumsal sistemini açıklamak üzere, Sykes (1958) ve Goffman (1961) gibi hapishaneyi dışarıdaki toplumdan ayrı bir mikro evren olarak ele almaktan ziyade, dışarıdaki toplumla hapishane evreni arasındaki içiçe geçişleri hesaba katmak gerektiğini söyleyen bir analiz çerçevesi ortaya atmıştır. Buna göre, mahpus kurumdan içeri girdiğinde dışarıdaki kimlik ve statüsü ile hapishane öncesindeki kültürel ve normatif referanslarını kapının dışında bırakarak kurumun tarif ettiği şekliyle kimliğinden soyulmuş bir mahpusa dönüşmez. Dışarıdan içeri girerken kendisiyle birlikte bireysel özelliklerini, kimlik ve kültürünü, davranış kalıplarını ve normatif yönelimlerini de birlikte getirir. Dışarıdan kuruma getirdiği kişisel özellikleri, eğilimleri ve davranış kalıpları da mahpushane içindeki kültürü ve toplumsal yapıyı şekillendirmek konusunda belirleyici olacaktır bu bakış açısına göre. Buna göre hapishanenin yarattığı ortak yoksunluklar ve acılar karşısında mahpuslar yaşları, suç deneyimleri ve tipleri, suçlu kültürüne dâhil olup olmadıkları, hapishane öncesi ve hapishane dışı hayatlarındaki toplumsal konumları, davranış kalıpları, sosyalleşme biçimleri ve yönelimlerine göre farklılaşan tepkiler gösterebilecektir. Dolayısıyla mahpus tiplerine göre mahpus kültürü ve hapis yatma biçimleri de çeşitlenecektir. Ancak mahpus kültürü ve topluluğu hakkındaki bu iki temel yaklaşım ve bunlara yönelik çeşitli eleştiriler mahpus nüfusunun çok büyük bir çoğunluğunu oluşturan erkek mahpuslar hakkında yürütülmüştür. Kadın mahpusların varlığı sosyolojik araştırmanın ilgisini daha geç çekmiş ve erkek mahpus topluluğuna göre halen çok daha az sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir.

Kadın mahpuslar hakkındaki ilk önemli çalışmaları gerçekleştiren David Ward ve Gene Kassebaum ile Rose Giallombardo, kadın mahpusların hapishane deneyimlerinin ve kadın hapishanelerindeki toplumsal yapı ve kültürün erkek mahpuslarınkinden farklı olduğunu ortaya koymuşlardır. Ward ve Kassebaum (1964), erkek hapishanelerinde çalışmalar yürütmüş olan araştırmacıların varlığını ortaya koyduğu mahpus kurallarının kadın mahpus topluluğunda aynı ölçüde sahiplenilmediğini, erkek topluluğundakiyle benzer biçimde farklılaşmış mahpus tiplerinin ve güçlü bir mahpuslar arası dayanışmanın varlığına dair çok az bulgu olduğunu belirtirler. Buna karşılık, kadın mahpus toplulu-

ğunda gözlenen uyum sağlama pratiklerinin kadınlar açısından hapsedilmenin yarattığı iki özel yoksunluğa cevaben şekillendiğini iddia ederler. Dışarıdaki hayatında erkeğe göre ilişkisel olarak daha bağımlı bir toplumsal role ve kendi başının çaresine bakma beceri ve deneyimine daha az sahip olan kadın mahpuslar, hapisane içinde yaşadıkları duygusal yoksunluk ve alışılageldikleri toplumsal desteklerden yoksunluk karşısında eşcinsel pratiklere yönelirler. Ward ve Kassebaum'a göre kadın mahpus topluluğundaki temel mahpus rolleri, bu nedenle, cinsel roller etrafında şekillenir. Genelde geçici ve içinde bulunulan durumun yarattığı bir pratik olarak eşcinsel ilişkiler ve bunlar içinde oynanan roller kadın mahpus topluluğunun başta gelen özelliği iken, idareye isyan, psikolojik olarak içine kapanma ve hapisaneyi yurt edinme gibi diğer uyum sağlama biçimleri ise çok daha nadir olarak gözlenir bu araştırmacılara göre.

Rose Giallombardo (1965, 1966) ise kadın mahpusların hapisane ortamına uyum sağlama biçimlerini ve mahpus topluluğunun yapısını incelediği saha araştırmasının bulgularına dayanarak, kadın mahpus topluluğunun şekillenişinde ne sadece hapisanede yaşanan yoksunlukların ne de dışarıdan içeriye taşınan kültürün ve özgür toplumda kadın ve erkeklere atfedilen toplumsal cinsiyet rollerinin tek başına açıklayıcı olamayacağı sonucuna varır. Kadın mahpus topluluğunda da mahpus kurallarının ve hapisane ortamının yoksunluklarının hafifletilmesine yarayan bir enformel toplumsal yapının bulunduğunu, Ward ve Kassebaum'un belirttiğinden farklı olarak bu enformel toplumsal yapının içinde de açıkça tanımlanmış toplumsal rollerin ve mahpus tiplerinin yer aldığını belirtir. Bu mahpus tipleri bir yandan mahpusların arkadaşlık ve dostluk ilişkilerinde benimsenebilecek rolleri; mahpusların idareden gizli olarak kimi mal ve hizmetlere erişimi ile bunların değişim ve dolaşımına dair rolleri; mahpusların idareye diğer mahpuslar hakkında bilgi vermemesine dair kurala yönelik olası tutumları tanımlar. Öte yandan Giallombardo'nun araştırmasında da çok yaygın olduğunu bulguladığı eşcinsel ilişkilerdeki çeşitli olası rolleri de kapsar. Giallombardo kadın mahpusların oluşturduğu bu enformel toplumsal yapıyı açıklarken hapsedilmenin yoksunluklarının yanı sıra dışarıdaki ve içerideki kültürlerin birbirleriyle ilişkisinin değerlendirilmesi gereğinin altını çizer. Ona göre Amerikan kültüründe kadınlara daha edilgen bir rol tanınmış olması ve saldırganlığın erkeklikle özdeşleştirilmesi kadın mahpusların açık saldırganlık ve şiddetten uzak davranışlarını, eşcinsel ilişkilerin şiddet ve zorlamayla değil karşılıklı rıza içinde gerçekleşmesini ve kadın mahpuslar arasında cesaret ve dayanıklılık gibi değerleri yücelten toplumsal rollerin bulunmayışını açıklar. Kadınların, kendi hemcinslerine yönelik kamusal alanda sevgi ve şefkat

göstermesinin kültürel olarak kabul edilebilir sayılması ile kadınlara saygı ve statü kazanmaları için sunulan rollerin ağırlıklı olarak ilişkisel, ailevi ve “erotik roller” (1965: 23) olması ise yine kadın hapisanelerinde eşcinsel ilişkilerin yaygınlığını ve toplumsal yapının eşcinsel çift etrafında örgütlenmesini, bunun dışında kalan dostluk ve dayanışma ilişkilerinin ise anne, kız çocuk, kız kardeş gibi ailevi roller üzerinden tanımlanmasını kolaylaştırır. Kadınlar arası rekabet ve kıskançlığa vurgu yapan popüler kültürün içeri taşınması ise yine geniş çaplı bir dayanışma ve mahpus kurallarının etkili olduğu bir toplumsal evren yerine “hesaplı bir dayanışma” halinin geçerli olmasına, “yani her bir durumu kendi çıkarları açısından algılayan mahpus tarafından daimi bir yorumlamaya tabi tutulan bir birlik hali”ne neden olur (1965: 23; 1966: 271).

Ward ve Kassebaum ile Giallombardo’nun çalışmalarının yanısıra, kadın mahpusların hapisane evreni üzerine gerçekleştirilmiş olan öncü çalışmalarından biri de Esther Heffernan’a (1972) aittir. Heffernan, kadın mahpusların hapisane hayatına uyum sağlama biçimlerinin farklılaştığını ve tek bir mahpus sistemi ya da kültüründen ziyade farklı hapis yatma biçimleri etrafında şekillenen farklı alt sistemler oluşturduğunu görmüştür. Hapsedilmenin yoksunluklarının ve içeriye taşınan toplumsal cinsiyet rollerinin bu uyum sağlama biçimlerinin farklılaşmasını ancak kısmen açıklayabileceğini belirterek (aktaran Kruttschmitt ve Gartner 2003: 26) kadın mahpusların hapsedilme öncesindeki yaşamları, suç tipleri ve kariyerlerinin farklılaşmasına göre hapisane hayatına uyum sağlama biçimlerinin de farklılaştığını ortaya koymuştur. Heffernan kadın mahpus topluluğunda temelde üç mahpus tipi görüldüğünü belirtir: Bunlardan ilki Türkçe’de kader mahkumu olarak da tanımlanan kazara hapse düşmüş, daha önce bir suç kariyeri ve hapisane deneyimi olmayan, hapisane dışındaki toplumsal hayatta yerleşik olan norm ve değerlere bağlı *Square* (doğrucu, eski kafalı anlamında); ikincisi fahişelik, hırsızlık, uyuşturucu kullanımı ve benzeri küçük suçlardan ötürü sürekli hapse girip çıkan ve sokak dünyasının görece daha sapkın bir suçlu kimliğini benimseyen *Life* (hayat); ve son olarak organize ve daha sofistike suçlardan ötürü hapsedilmiş olup hapisane ortamını kendi avantajları ve çıkarları doğrultusunda manipüle edebilen *Cool* (havalı, serinkanlı) mahpustur (aktaran Banks 2003: 48). Heffernan da kendinden öncekiler gibi hapisane ortamında ailemsi yapılanmaların ve eşcinsel ilişkiler etrafında örülmüş toplumsallaşmanın önemini vurgular.

Bu öncü çalışmaları izleyen araştırmalar ise kadın mahpusların hapisaneye uyum sağlama süreçlerinde dışarıdaki toplumsal ilişki ve bağları ikame etmeye yönelik ailemsi yapıların, eşcinselliğin ve kişilerarası dostluk ilişkileri-

nin gerçekten ne derece yaygın ve yoğun olduğu konusunda çeşitli ve yer yer birbiriyle çelişen bulgular ortaya koymuşlardır. (Greer 2000; Kruttsschmitt ve Gartner 2003). Kimi güncel araştırmalar yukarıda aktarılan çalışmaların izleğinden giderek benzer bulgulara ulaşmış, ancak bunları patolojik tepkiler olarak değil etkin bir direniş biçiminin parçası olarak yorumlamışlardır (Bosworth 1999; Owen 1998). Diğerleri bu tür ilişki motiflerinin sanıldığı kadar yaygın olmadığını belirterek kadın mahpusların aralarındaki ilişkilerin varsayılandan daha yüzeysel, çıkara ve güvensizliğe dayalı olduğunu belirtmişlerdir (Greer 2000; Severance 2005).

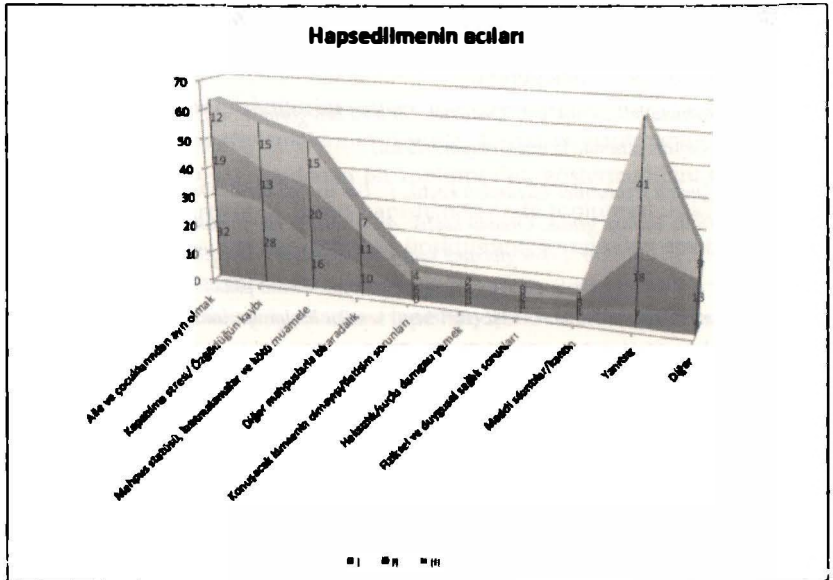
Greer (2000), saha araştırmasını yaptığı kadın hapishanesinde kişilerarası ilişkilerin manipölasyon ve güvensizliğe dayalı olduğunu belirtirken, kadın mahpusların bilinçli olarak hapishane ortamında yakın dostluklar kurmaktan imtina ettiklerini, böyle dostluklar kurmanın kendini riske atmak anlamına geldiğini belirtir. Tanıdıklar ve daha yüzeysel arkadaşlıklar ile dostlar arasında bir ayırım yapan kadın mahpuslara göre, dost edinmemenin bir nedeni genel güvensizlik ortamıyken diğeri de hapishane ortamındaki ilişkilerin geçici doğasından kaynaklanmaktadır. Yine cinsel birliktelik ve etkinlik içinde bulunan mahpus oranının, mahpus topluluğunun ancak yedide birine denk geldiğini ve kadınların bu ilişkilere ekonomik gerekçeler, yalnızlık, merak, grup baskısı ve samimi ilişki arayışı gibi farklı nedenlerle dâhil olduklarını belirtir. Greer'a göre kadın mahpuslar, hapishane içinde aile kurmaktansa dışındaki yakınlarıyla bağlarını korumaya çalışmakta ve cezalarını yatarken daha bireysel bir yaklaşım göstermektedirler. Keza, ailemsi ilişki biçimleri de içeride kimsenin güvenilir olmayacağı algısından payını almaktadır. Avrupa'da gerçekleştirilen kimi çalışmalar da kadın mahpusların ikame aileler ve eşcinsel çiftlerden oluşan sosyalleşme kalıplarının Amerika dışında pek yaygın olmadığını ortaya koymuştur (Rostaing 1997).

KADIN MAHPUSLARIN GÖZÜNDEN HAPSEDİLMENİN İSTIRAPLARI

Kadın mahpuslar özelinde hapsedilmenin acılarının en çok aile ve çocuklarından yoksun kalmakla, eş, sevgili, anne, kız çocuk ya da abla/kardeş gibi ilişkisel rollerinden ve bu ilişkiler ağının sağladığı duygusal destekten yoksun kalmak olduğu belirtilmiştir. Kadın mahpuslar açısından hapsedilmenin acılarına, mahpusların dile getirdiği biçimiyle yer veren Karlene Faith'in (1993) uzun listesinin ilk sıralarında hapsedilmenin içerdiği damgalanma; kapalı alanda tutulmanın yarattığı stres; açık havaya duyulan özlem; öldürücü sıkıntı; fiziksel hareketlere getirilen katı sınırlar ve kurumun bir noktasından diğesine gitmek

için gerekli olan mahpus geçiş izinleri; aile ve çocuklara dair kaygılar ve onları kaybetmenin yarattığı yıkım; yakın aile üyelerinden, eş ve sevgililerden uzak kalmak; daimi gözetim ve denetim altında olmanın verdiği asabiyet; personel ve diğer mahpusların kişinin sorun ve sıkıntılarına karşı duyarsızlıkları ve gücün kötüye kullanımından kaynaklanan sıkıntılar gelmektedir (153-154).

Anket yaptığımız mahpuslara hapisane hayatının dayanılması en zor olan taraflarını sıralamalarını istediğimizde verdikleri ilk üç yanıtta yola çıkarak, bu sıralamanın büyük ölçüde araştırmamızın bulgularıyla uyuştuğunu söyleyebiliriz. Aşağıdaki grafikte görüleceği üzere kadınlar açısından hapsedilmenin dayanılması en zor yanı ailesinden, sevdiklerinden ve çocuklarından kopmuş olmak ve onların iyiliğine, ne durumda olduklarına dair taşıdığı kaygılarla başa çıkmaktır. Bunu, kapalı tutulmak, dört duvar arasında kalmak, sınırlı olmak, kilitli olmak ve dilediğini yapma özgürlüğünün elinden alınması gibi ifadelerle dile getirilen kapatılma stresi izliyor. Mahpus statüsüne geçmenin ve kurumsal yaşamın yasak ve kısıtlamalarının verdiği aşağılanma ve yabancılaşma duygusu ile kurum personeli ve idaresi tarafından hor görülme ve kötü muameleyle maruz kalma duygusu ise hapsedilmenin dayanılması en zor olan üçüncü boyutunu oluşturuyor. Bunu diğer mahpuslarla sürekli bir arada bulunmak, konuşacak ve güvenecek kişilerin yokluğu, haksızlığa uğrayarak hapsedilmek, hapsedilmekten kaynaklanan sağlık sorunları ve maddi sorunlar izliyor.

Kadın mahpuslar üzerine gerçekleştirilen araştırmaların, kadınların dışındaki hayatlarında kendilerini var ettikleri anne, eş, sevgili, kardeş ve kız çocuk gibi ilişkisel rollerden mahrum kalmalarını telafi etmek üzere eşcinsel çiftler ve aile benzeri yapılar etrafında örgütlenen bir sosyal yapı oluşturduklarını vurguladığını belirtmiştik. Nitekim Bakırköy Kadın Hapishanesi'nde gerçekleştirdiğimiz araştırmanın bulguları, buradaki kadın mahpus topluluğu içinde de eşcinsel ilişkilerin varlığını gösteriyor. Katılımcılara göre eşcinsel birlikteliklerin yanı sıra hapishane ortamında davranış ve konuşmaları itibarıyla erkeksileşen mahpuslar da bulunuyor.

Çok lezbiyen var. 40- 50 kişi var. Bizim koğuşa gelmişti. Gönderdik. Ne yapacak belli değil. Allah'tan kapını kilitleyebiliyorsun. Gece gelse boğarsın. Sonra cinayet. İdare de çözemiyor. (Seda)

Ben hiç erkeksileşmedim. Ama çok şahit oldum. Maalesef bu anlamda kendini çok bozan arkadaş gördüm. Üzüliyorum onlar adına. Ama burada bayan arkadaş bir sene sonra baya baya her yerinden kadınlık akan kadınların erkek gibi konuşup yanına bir kadın alıp sevgili diye gezdiğini gördüm. Kadın erkek cinsiyeti diye bir şey kalmadı bende. (Latife)

Ben 7 senedir değişmedim. Ne kadınlığımdan ödün verdim ne de erkeksi oldum. Ama yeni gelenlerde erkeksi tavır lezbiyenlik gördüm. Ben bunlara kızıyorum. Ben anneyim. Kızım bakıyor bana ne yapсам onu yapıyor. (Seza)

Bununla birlikte bu tür ilişkilerin ne derece yaygın olduğuna dair bir görüş birliğinin olmadığını, bir mahpusun eşcinsel ilişki yaşadığına dair bilginin genelde söylenti ve dedikodularla yayıldığını, böyle bir ilişki içinde bulunduğunu ya da böyle bir ilişkiyi bir dönem denediğini belirten mahpus sayısının oldukça sınırlı olduğunu belirtmek gerekir.

Bizim koğuştaki lezbiyenlik yok. Dedikodu var ama ben görmedim. Dedikodudan nefret ediyorum. Benim yanımda konuşulmuyor. (Erica)

Eski koğuştan lezbiyenler yüzünden kaçtık. [...]de iki kişi vardı. Onlar lezbiyendi. [...]Dilekçe verdik. Buraya geldik. Oradan kaçtık. Aynı şeylerle karşılaştık. Hem de hiç ummadığımız biri. [...] Biri var. Erkek gibi ama kadın. Bana dediler erkek gibi olan sana aşık olmuş. Dediler sizi sohbet ettirelim dediler. Bahçeye çıkalım. Benim psikolojimi bozdular. Ben yaşamadım yaşamamı dedim. O kişi çekti beni, senden hoşlanıyorum, dedi. Ben de müebbet de olsa karşı cinsle evleneceğim dedim. [...] Yeri geldi benim de adım çıktı biliyor musun? Utanın dedim, ben nasıl olurum? Allah'a şükür geçti gitti. (Feride)

Yani eşcinsel ilişkiler, açıkça ve etraflarında örülmüş gelişkin toplumsal rol tanımları ile birlikte mahpus hayatının belirleyici unsurları olmaktan ziyade varlığından haberdar olunmakla birlikte, kimi zaman hakkında yaptırım uygulanırsa ve ayıplansa da, kısmi bir görmezden gelme ve kabullenme ile karşılanan deneyimler olarak yer alıyor kadın mahpusların hayatında. Hakkında lezbiyen

olduğuna dair tanıklık ya da şüphe bulunan mahpuslarla lezbiyen çiftler genel olarak kabul görmekten ziyade ahlaken yargılanan, koğuştan alınmaları için haklarında idareye başvurulana, bu davranış ve tutumları nedeniyle dışlanan, hatta kimi zaman da bu nedenle diğer mahpusların fiziksel şiddetine maruz kalan mahpuslar oluyor. Bu anlamda açıkça lezbiyen ilişkileri onaylayan ve kendisinin de lezbiyen deneyimleri olduğunu söyleyen mahpuslar yok denecek kadar azken, mahpus topluluğunun bu konudaki tavrı katı bir yargılama ve dışlayıcılıkla hoşgörü ve bireysel tercihe saygı arasındaki bir uzama yayılıyor. Yani lezbiyen ilişkiler koğuş hayatı içinde var olmakla beraber, dışlama, dedikodu, fiziksel şiddet ve resmi şikayet gibi yöntemlerle denetlenmeye çalışılan bir alan olarak görülmektedir.

Burada kadınlardan tiksindim. Kadın olmaktan. Götünü başımı açıyorlar. Lezbiyenler var. Sonradan olanlar var. Öyle gelen var. Yiyorlar dayağı oturuyorlar. Bizim koğuşta vardı diyorlar ama günahını alamam. (Melis)

Bir senedir kalan bir kadına lezbiyen dediler. Biz bir şeyini görmedik. Olduğu zaman "size ne" diyor idare. "Kapımızı kilitleyin yatın" diyorlar. (Dicle)

Çevremde, yakınımda gördüm. Bunu nasıl kendilerine yakıştıyorlar hiç bilmiyorum. Kendilerini aldatıyorlar. Olmadığı hislerden, içten gelmeyen hislerden kuvvet alıyorlar. Ben lanet yağıdırıyorum. İğrenç, çirkef bir şey bu cinsel ilişki. Dudak dudağa sarılıp koklaşmalarını gördük. Yedi yıllık evlilik hayatım oldu. Çok sevdim kocamı. Ben böyle bir bakışma yaşamadım. İğreniyorum. Herkesin bazı arzuları var, ama sonuçta iki bayan cinsel ilişkiye giremez. (Fadik)

Yine yaşça diğer mahpuslardan daha büyük sayılabilecek az sayıda kadın mahpusun kendilerini koğuştaki diğer mahpusların "annesi" ya da "ablası" olarak gördüklerini söylemelerinin dışında, koğuş ve hapisane yaşantısının aile içi roller etrafında yapılanan bir toplumsallık göstermediğini tespit ettik. Bu anlamda araştırmamız, kadın hapisanelerinde toplumsal ilişkilerin eşcinsel çiftler ve ailemsi yapılar etrafında örüldüğünü tespit eden araştırmacıların bulgularıyla örtüşmemektedir.

Öte yandan Bakırköy Kadın Hapishanesi'ndeki mahpusların hapsedilmenin maddi ve duygusal yoksunluklarıyla baş etme biçimleri arasında, diğer araştırmalarda varlığı tespit edilmemiş başka bir yöntemle karşılaştık. Bu da erkek hapisanelerindeki mahpuslarla mektuplaşarak yürütölen romantik ilişkilerdir. Herkesin başkasına attığı ve açıkça kabul görmeyen eşcinsel ilişkilerin aksine -birçok kadının bu türden ilişkileri olduğunu rahatlıkla aktarması ve bu ilişkilerin herhangi bir resmi ya da enformel bir yaptırımını olmamasından yola çıkarak- bu yöntemin daha kabul edilebilir ve meşru görüldüğünü rahatlıkla

söyleyebiliriz. Kadınların birbirlerine aracı olduğu ve mektupla tanışılarak geliştirilen bu ilişkiler birçok kadın için hapisane koşullarında kadın olduğunu hissetmenin, özel biriyle duygusal bir bağı sürdürmenin, duygusal ve maddi olarak desteklenmenin bir yolu olarak görülüyor. Genelde mahpusluk süresiyle sınırlı olan bu ilişkiler kadınları bir yandan duygusal olarak güçlendirirken, bir yandan da karşı tarafın kadın mahpusa para göndermesi halinde kadının hapisane içindeki hayatını da kolaylaştırmaktadır:

Silivri cezaevindeki bir erkekle mektuplaşıyorum. Burada çok yaygın. İlk geldiğimde baktım herkes mektuplaşıyor. Annem atmıyordu çok. Arkadaşıma söyledim. Kızın birine her gün iki tane geliyor. Sordum. "Aa" dedi. "Sen bilmiyor musun?" 20 tane erkek fotoğrafı koydu önüme. Suçlara göre bakıyoruz. Oda arkadaşım Koah hastasıydı. Bir ricası oldu. Dışarıdan bir arkadaşına mektup yazmamı istedi. Durdum dedim ki "Bu çocuk benle mektuplaşır mı?" O mektubun kenarına yazdım kendimi. Bekar, tapu-gasp çetesindenmiş. Fotoğraf yolladım. Çıkınca mektuplaşmayı düşünüyorum. Bu ortamdan bıktığını söylüyor. Çıkınca postaneden mektup kutusu kiralarım. (Gökçe)

Arkadaşın arkadaşısı olarak başlıyor. Yaz kafan dağılır diyorlar. Öyle başlıyor. Çoğu insan adamı para için kullanıyor. Bazı insanlar da dost anlamında mektuplaşıyor. Benim dost anlamında bir mektup arkadaşım var. (Makbule)

Cezaevinde yazıttığın insanlar sana cenneti vaat ediyorlar. Gerçekten seni motive ediyorlar. Sevgiyi hissediyorsun. Ama gerçekten tanıımıyorsun o insanları. Görmedin, dokunamıyorsun. Bazen gerçek olduğunu hissediyorsun. Biri bana babasının telefon numarasını verdi. Çıkınca babamı ara sana anlatsın diyor. Ciddi görünüyor, ama... Cezaevindeki erkekler çok ciddiye alıyorlar. Mektup kadınları mutlu eden bir şey cezaevinde. Mektup olmazsa kadınlar için iyi olmaz. Daha huzurlu, barışçıl oluyorlar böylece. Olmazsa onlar için gerçekten kötü olur. (Mary)

Bu makalede lezbiyen ilişkiler ve diğer hapisanelerdeki erkek mahpuslarla kurulan romantik ilişkiler üzerine daha fazla yoğunlaşmayacağız. Bu ilişkilerin mahpusluk deneyimindeki yer ve işlevleri bu kitap içindeki başka bir makalede ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır. Ancak eldeki tablonun, mahpus sosyalliğinin eşcinsel roller ve ailemsi yapılar etrafında şekillendiğini söylemeye izin vermediğini, eşcinsel ilişkilere dair söylem ve tutumların genelde ahlaken suçlayıcı bir tonda olduğunu, ve Greer'in (2000) çalışmasında ortaya koyduğuna benzer bir şekilde, kendisinin de bu ilişkilere dâhil olduğunu belirtenlerin oranının düşük olduğunu gösterdiği söylenebilir. Araştırmanın gerçekleştirildiği hapisanedeki sosyal ortamın diğer özelliklerine bakıldığında da, buradaki kişiler arası ilişkilerin genel olarak güvensizlik ve kuşkuya dayalı olduğu görülmektedir.

TEKİNSİZ VE DÜŞMANCA BİR SOSYALLİK İÇİNDE BİR SINIFLANDIRMA, DENETİM VE BAŞETME ARACI OLARAK DEDİKODU

Araştırmaya katılan mahpusların hapisane ortamına dair algılarını ölçmeye yönelik olan ve katılımcıların birden fazla şıkkı tercih edebildikleri sorunun dağılım tablosunu incelediğimizde, hapisane ortamının örneklemin çoğu tarafından dayanışma ve yardımlaşmanın güçlü olmadığı, herkesin kendi sorun ve çıkarıyla ilgilendiği, kimsenin birbirine güvenmediği, dışarıdaki ilişkilere kıyasla samimiyetsiz ve hayatta kalmak için güçlü olmak, ya da en azından güçlü görünmek gereken bir ortam olarak algılandığı gözlemleniyor. Aynı şekilde, dayanışma, yardımlaşma, birbirinin derdine ortak olmak gibi özellikler de cezaevi ortamını niteleyen özellikler arasında son sıralarda yer alıyor.

Cezaevi ortamı algısı	Dağılım (kişi)
Burada çıkar ilişkileri yaygındır.	74
Buradaki arkadaşlıklar samimi değildir.	70
Burada kimse başkasının derdiyle ilgilenmez, herkesin kendi derdi vardır.	67
Burada güçsüzlüğünü belli etmemek gerekir.	64
Burada orman kanunu geçerlidir, güçlü olanın dediği olur.	58
Burada bir aile gibiyiz.	30
Mahpuslar arasında güçlü bir dayanışma, yardımlaşma vardır.	29
Burada herkes birbirinin derdine ortak olur.	29
Burada çıkarsız ilişkiler yaygındır.	6

Ancak bu durum, mahpusların kendi aralarında güven ve dayanışmaya dayanan bir sosyallik geliştirmeye ihtiyaç duymadıkları ya da bunu tercih etmedikleri anlamına gelmiyor. Her ne kadar ileride göreceğimiz üzere, mahpuslar bu algıya paralel olarak gerek koğuş gerekse hapisanenin tamamındaki topluluk hayatına dâhil olmaktan kaçınıp diğer mahpuslara karşı temkinli bir tutum almaya meyilli olsalar da, hangi koşulların daha farklı olması halinde hapsedilme deneyiminin görece katlanılır hale gelebileceğine dair soruya verilen yanıtlar, güven ve dayanışmaya dayalı ilişki biçimlerinin eksikliğinin, mahpusluk deneyimini ağırlaştırabilecek denli önemli bir etmen olduğunu gösteriyor:

Cezaevi yaşantısını kolaylaştırabilecek etmenler	Dağılım (kişi)
Yakınlarımla daha rahat görüş yapabileceğim koşullar olsaydı.	87
Mahpuslar arasında daha fazla dayanışma olsaydı	86
Rahat konuşabileceğim birileri olsaydı	86
Madden daha az sıkıntı çekseydim	68
Cezaevindeki ve duruşmamla ilgili sorunlarımı için hukuki destek alabilseydim	66
Dışarıdaki yakınlarım ve ailemle ilişkilerim daha iyi olsaydı	57

Daha yakından bakıldığında, koşullardaki ortak yaşamda mahpusların birbirine yönelik şüphe, güvensizlik, ilgisizlik ve samimiyetsizlik hislerinin koşu yaşamında yaygın olduğu belirtilen dedikodu, iftira, kavg ve kıskançlıktan beslenen bir psikolojik, sözel ve fiziksel şiddet ortamından beslendiğini görüyoruz. Keza, mülakat yapılan mahpusların tamamı koşullarda ve genel olarak dedikodunun çok olduğunu, bu nedenle kavgaların çıkabildiğini ifade ettiler. Mahpusların ifadesiyle “kadının olduğu yerde dedikodu olmaz mı?” diyerek, bu olgunun yaygınlığını kadınların doğasına dair kültürel bir şablonla açıklamaktansa bu durumun hangi ihtiyaç ve koşullardan beslendiği, ya da hapisanedeki sosyalleşme dinamikleri içinde nerede durduğu sorularından hareketle anlamlandırmaya çalışmak daha yerinde olacaktır.

Dedikoduyu “toplumsal ağların oluşumu, dönüşümü ve korunması çerçevesinde ortaya çıkan ve bilgilendirmeye, bağ kurmaya, dışlamaya, konum yükseltmeye ve normları ifade etmeye yarayan, kişiler hakkında değer yargısı taşıyan toplumsal gevezelikler” (DiFonzo ve Bordia 2006: 31), “orada olmayan kişiler hakkında değerlendirici ve her zaman enformel bir konuşma biçimi” (Einat ve Chen 2012: 111) olarak tanımlayabiliriz. Bu tanım uyarınca dedikodunun ille olumsuz ve karalayıcı bir içeriği olması gerekmezken, olumlu içeriğe sahip dedikoduların nadir olduğunu söylemek de yanlış olmaz. Dedikodular, yukarıda belirttiğimiz üzere normatif yargılar taşıyan ve konu aldığı kişi ya da grubu karalamaya dönük, bu anlamda ahlaki bir sisteme referans vererek içirme, dışlama ve sınır çizme süreçlerini etkileyen, ancak yöntem olarak açık diyaloga dayalı bir kamusalılıktan farklı olarak gizlilik, şaibe ve kuşku uyandırma yoluyla iş gören ve konu edilen kişiye söz ve katılım hakkı tanımayan bilgi aktarma biçimleridir. Bu anlamda dedikoduyu yayanlar ve dinleyenler, hakkında konuştuıkları kişi ya da grupla doğrudan bir yüzleşme öngörmezler, hatta böylesi

bir yüzleşmenin olmayışı tercih sebebi olabilir. DiFonzo ve Bordia (2006: 23-45) bizlere dedikodunun kişilerin potansiyel ya da gerçek bir toplumsalyalıtım tehlikesini azaltmak ve aidiyet ihtiyaçlarını karşılamak üzere toplumsal ağlar oluşturmalarına, var olan toplumsal ağlara dâhil olmalarına, bunları korumalarına ya da düzeltmelerine yaradığını söylerler. Bu mantık silsilesi içinde, kişiyle paylaşılan dedikodu kişiyi grup hakkında bilgilendirecek, dedikodu yapanla kişi arasındaki bağları güçlendirecek, dedikoduyu paylaşan kişinin itibarını gö-reli olarak yükseltecek, dedikodunun hedefindeki kişi ya da grubu dışlayacak ve grubun normlarını ifade edecektir. Aynı şekilde dedikodunun, bir grubun üyelerine o grubun norm ve değerlerinin önemini hatırlatan enformel bir yol ol-ması ve bu normların dışına çıkanları cezalandırma biçimi olarak kullanılması itibariyle bir toplumsal denetim aracı olarak rolü de birçoklarınınca vurgulanmış-tır (aktaran Einat ve Chen 2012: 109).

Kadın hapisanelerinde şiddet olgusunu inceleyen birçok araştırmacı bu ortamlarda erkek hapisanelerine oranla oldukça sınırlı bir fiziksel şiddet ol-gusundan bahsederken, özellikle çağdaş çalışmalar, bu ortamlarda “ilişkisel bir saldırı” biçimi olarak dedikodunun yaygınlığının kadın mahpuslar arasındaki sosyalliği nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Rebecca Trammell ilişkisel saldırıyı “ilişkileri bozmak ve toplumsal bağları koparmak için kullanılan bir tür duy-gusal ve psikolojik şiddet” (2009: 268) olduğu tanımından yola çıkarak toplu-luktan dışlama ve dedikodu yapmayı ilişkisel saldırı biçimleri olarak ele alır. Okul çağındaki genç kızlar üzerine yapılmış araştırmaların bulgularından ha-reket eden Trammell, erkeklerin daha çok yöneldiği ve bedensel tahribata yol açan fiziksel şiddete oranla, genç kızların başkalarını dışlamak ve akranlarını denetlemek üzere başvurdukları dedikodu ve klikleşmelerin fiziksel tahribat oluşturmamakla birlikte toplumsal tecrit ve düşük özsaygıyla sonuçlandığı bul-gusundan hareketle, dedikodunun kadın mahpuslarca da diğerlerini denetle-mek üzere kullanıldığını belirtir. Kadın mahpuslar için hapisane ortamındaki ailemsi yapıların ve anlamlı ilişkilerin ne denli hayati dayanak noktaları olduğu düşünüldüğünde, dedikodu ve dışlamayla bozulan bu ilişkilerin kadın mah-puslar açısından çifte bir tahribat ve kayıp olarak yaşandığının anlaşılabilceği-ni belirtir Trammell (2009: 269).

Einat ve Chin (2012) ise, dedikodunun kadın hapisanelerinde yaygın ol-duğu bulgusunu desteklemekle birlikte, bu olgunun yalnızca olumsuz etki ve işlevlerine vurgu yapmakla yetinmez. Bu yazarlara göre kadın hapisanelerin-de dedikodu maddi yarar sağlamak, can sıkıntısının üstesinden gelmek, kişisel meracın tatmin edilmesi, kıskançlık ve haset duyulan kişinin canını yakarak

kendi hapsedilme acılarını hafifletmek gibi amaçlarla da yapılmaktadır ve bu açıdan, kadın mahpuslar arasındaki ilişkileri ve dayanışmayı tahrip etmekle birlikte mahpusun sosyal ve maddi konumunu yükselterek hapishane yaşantısını iyileştirmek gibi bir işlevi de vardır.

Araştırmanın gerçekleştirildiği hapishanede dedikodular içerik olarak konu edilen kişinin cezaevinde bulunmasına neden olan suç öyküsüne dair olabileceği gibi, kişilerin dışarıdaki hayatlarına ya da koğuş içindeki ilişkilerine, davranışlarına dair de olabiliyor. Bu şekliyle dedikodu, kişinin kim olduğuna ve suçunun ne olduğuna dair, kendini diğer mahpuslara sunma biçimine uygun olarak kurduğu anlatının içeriği hakkında- ki buna anlatıda hiç değinilmeyen ya da örtük olarak gönderme yapılan alanlar da dâhil- yeni ve anlatıyı bozacak bir bilginin dolaşıma sokulması yoluyla koğuştan ya da genel olarak mahpus toplumundan dışlanmasına, kişinin varolan ilişkilerinin bozulmasına, fiziksel ya da sözel şiddete maruz kalmasına neden olabiliyor. Mahpusların birçoğu cezaevine ilk geliş sürecinde, verildikleri koğuş tarafından kabul edilme ya da dışlanma deneyimlerinde suçları hakkındaki soruşturma ve dedikoduların hayatı bir yer tuttuğunu ifade ettiler:

“İlk geldiğimde koğuşa iftiraya uğradım. Meğer bana iftira atan herkese atıyormuş. Keklik diye bir kadın vardı. Adamın penisini kesmiş. O demiş ki, ben onun öldürdüğü adamın dostuymuşum. Koğuştaki herkes bana cephe aldı. Bir gün dayanamadım. Herkesi topladım. Derdiniz neyse söyleyin dedim. Öğrendikten sonra dosyayı istedim. Dedim onlara “eğer doğruysa ben kendimi burada gözünüüzün önünde asacağım. Ama eğer değilse o kadın ölümünden ölüm beğensin. Sonra herkes saygı duymaya başladı.” (Gönül)

Yukarıdaki örnekte olduğu üzere, dedikodunun kişinin suçu ve suçuyla bağlantılı hayat hikâyesiyle ilgili bu yanı, kadın mahpusların cezaevinde olmalarına neden olan suçlarıyla ilişkilerine ve birbirlerini de bu açıdan yargılama, tasnif etme biçimlerine dairdir. Erkek mahpuslar sözkonusu olduğunda, “gayri meşru âlem”e ait kod ve hiyerarşilerin cezaevi hayatında da etkili olduğu ve mahpus kimliği ve kültürünü şekillendiren temel bileşenlerden biri olduğu söylenebilir. Oysa kadın mahpusların çoğu için ne böylesi bir dünyaya aidiyet, ne de buna uygun bir mahpus kimliğinden ya da kültüründen bahsetmek zordur. Keza kadın mahpusların suçlarıyla ve suç hikayeleriyle ilişkilenme biçimlerine baktığımızda, kendilerini ya kurban ya da hayatlarındaki önemli erkek figürler tarafından mağdur edilmiş ve kullanılmış olarak sunduklarını gözlemliyoruz. Bu açıdan- tüm mahpuslar için en aşağıda yer alan ve kalın bir sınır çizgisiyle normatif açıdan kabul edilebilir olanın öte yanına yerleştirilen çocuk katillliği dışında- yerleşik ve yaygın kabul gören bir suç hiyerarşisinden söz etmek de

olanaksız. Başka bir deyişle kadınlar için, erkek mahpuslar içinde rastlanılabileceği gibi daha saygın ya da daha itibarlı suç kategorilerinden ziyade, anlayış gösterilebilecek ya da gösterilemeyecek, haklı ya da haksız bulunacak, hoş görülebilecek ya da damgalanacak suç hikâyeleri olduğu söylenebilir:

Koşuş ortamına göre değişiyor. Bazılarında fuhuş çok kötü. Bazılarında cinayete kötü bakıyorlar. Uyuşturucu, cinayeti de fuhuşu da istemiyor. Cinayetçilerde böyle bir şey yok. En kötü şeyin cinayet olduğunu düşünüyorum ben. Bankacılar daha güzel gözle görülüyor. N... Abı'a bazen ne kadar dolandırdın? diyorum. Dolandırıcılar çıktı ben buradayım, diyor. Bizimki memur koşuşu zaten. (Sezin)

Siyasilere özel bir şey var sadece. Cinayet cinayettir. Çocuklara karşı bir şey var. Çocukla ilgili bir durumda... Mesela çocuk öldürüp gelmiş ona daha farklı davranıyorsun. Laf sokma oluyor. Ben şiddet yapamam ama çok sinirlendiysem laf sokarım. P... diye bir arkadaş var, doğum yapmış. Torbaya koymuş top gibi oynamış. Buraya gelince de uzun süre müşahadede kalmış. Koşuşlar kabul etmemiş. O çocuk olayları bana anormal geldiği için laf sokuyorum. (Deniz)

Buradakiler gazeteyi takip ederler. Bu buraya gelecek [derler]. Mesela bazen istemediklerini almazlar. İstemediklerinde baş memur gelir. Cinayetse, öldürdüğü kişi kötüyse... Kadın cinayeti, çocuk cinayeti, ölen kişinin çok kötü şekilde olması kabul edilemez. Vicdanları el vermiyorsa almak istemezler. (Feride)

Mahkumlar arasında suça göre değerlendirme olabiliyor. Cinayet genelde ağır mahkum oluyor. Kader mahkumu diyorlar. Ben insanı insan olarak değerlendiriyorum. Karaktere göre. Ama hırsızlıktan gelen bir daha geliyor. Herkes karakterine göre değerlendirmiyor burada. Kavganın ortasında her şey kullanılabiliyor birbirine karşı. (Tuna)

Hırsızlık, torbacılık, yankesicilik gibi suçlar nedeniyle hapisaneye girip çıkmanın hayatlarının normal akışı içinde yer aldığı, hem suçun hem de hapis hayatının nesilden nesile bir devamlılık gösterdiği ve "Kasımpaşalılar" olarak adlandırılan küçük bir kesim hariç, suç ve hapisane sürecinin hayatlarında keskin bir kopuşa neden olduğu bu kadınlar için hapiste olmak, kendilerini ait hissettikleri ama onları dışlamış olan toplumun gözüyle kendilerine baktıklarında, büyük bir aşağılanma ve damgalanma nedenidir. Bunu tersine çevirme, kim olduklarını kendi öznel bakış açılarıyla yeniden tanımlama ihtiyacı ise diğer mahpusların kim olduğunu ve suç hikayelerini yorumlama, bu damgalanma ve aşağılanmayı gerçekten kimin hak ettiğini, kimin gerçekten kurban ya da kandırılmış olduğunu değerlendirme ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Kadın suçlular arasında yaygın olan dedikodu olgusunun suç hikâyelerine dair olanları, böylesi bir yargılama ve değerlendirme süreci içinde konu ettikleri kişiler hakkında oluşacak kanaati ya da yargıyı etkilemeye dönüktür.

Öte yandan dedikodu ve iftira, yukarıda da belirttiğimiz üzere yalnızca geçmiş yaşantılar ve suç hikâyesine dair olmayıp, kişilerin koğuş içinde yapıp ettikleri, koğuş ve oda arkadaşlarıyla ilişkilerine de dair olabilmektedir. Küçük gruplaşma ve iki üç kişiyle sınırlı yakın arkadaşlıkların yaygın ve tüm koğuşu kapsayan sosyallik hallerinin kısıtlı olduğu koğuşun bu parçalı sosyal sisteminde, dedikodular bu küçük gruplara ve eşleşmelere dâhil olma, bunları yeniden şekillendirme ve bunlardan dışlanma süreçleriyle doğrudan ilişkili bir etkinlik olarak görülmektedir.

*Ben uyumlu olmaya çalışıyorum. Bir kadın gelmişti. Dört ay sahte imzadan gelmişti. Ame-
liyat olduğunda maddi masraflarını üstlendi. İçinden geldiği için. Param olduğu zaman
yaparım kantin alışverişi. Benim oda arkadaşım da bana yardım edebilir. Hemen dedikodu
ediyorlar. S... "Boşver, kim ne derse desin" diyor. Aramızı bozmaya çalışıyorlar, ama biz
aile gibiyiz. Birbirimizi tanıdık artık. Mesela bir kadın var ki kimse kalmaz onunla. İyi an-
laşıyorsan çekemiyorlar. (Makbule)*

Bu örnekten hareketle, dedikodunun yanı sıra mahpuslar arasında görülen diğer fiziksel ve sözel şiddet olgularının da çok temel bir hayatta kalma ve ihtiya-
yaçlarını karşılama uğraşısıyla bağlantısına değinmek gerekiyor. Hapishane dı-
şındaki hayatlarında çoğunlukla yoksul ve eğitimsiz kesimlerden gelen, ya ça-
lışma hayatında yer almamış ya da düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmış
kadın mahpuslar, hapishanede hayatlarını maddi açıdan rahat geçirme, kantin
alışverişlerini rahatlıkla yapma olanağından yoksunlardır. Nitekim mahpus-
ların yalnızca %49'una aile veya yakınları tarafından düzenli olarak para ya-
tırılırken; geri kalan %51'lik kesimin %34'üne yakınları zaman zaman ve im-
kânlar dâhilinde destek olmakta, %16'sına ise hiç kimse destek olmamaktadır.
Bu koşullar altında kadın mahpusların yalnızca %4.6'sı hem kendi ihtiyaçlarını
karşılama hem de arkadaşları ve koğuş için alışveriş yapabiliyor; %39'u kendi
ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabiliyor; kalan %56'sı ise ihtiyaçlarını karşılamak
için çeşitli oranlarda koğuş arkadaşlarının desteğine mecbur kalıyor:

*Koğuş içi yardım yapılıyor. Dış macunu, Orkid, diş fırçası, sabun... Ama bana annem ba-
kıyor. Burada parasız yaşamak imkânsız. Para yoksa insan değilsin, varsa saygı var. Satıyor
insanlar. Dışarıda bunları görmüyorsun. Burada görüyorsun. İnsanlara yaklaşmıyorum.
Buraya düşünce utandım. (Erica)*

*"İşte bu koğuş ağası" dediler. Sonra bana bu malzemeleri satın alacaksın dediler. Ben de
dedim 'benim şu an durumum yok, alamam.' 'Yok alacaksın' dediler. 'Ben de alamam şu
an' dedim. Bir tanesi 'şimdi alacaksın' dedi. Bir kadın çıktı 'bırak almasın, ben alırım' dedi.
Onun yanında kaldım. Bir süre arkadaşların temizliğini yaptım. İşte karşılığında üç paket
sigara, bazen çocuğa mama, kıyafet, bez alıyordum. (Makbule)*

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere, koğuşça yapılan kimi yardım ve desteklerden bahsetmek mümkün olsa da, bunlar düzenli ve kapsayıcı bir nitelik göstermediğinden, maddi açıdan yoksun durumda bulunan mahpusun, ihtiyaçlarını karşılayacak bir oda arkadaşına ya da yakın arkadaşına ihtiyacı olmaktadır. Başkasının da ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda olan kadınların sayısı, ihtiyaç içindekilere oranla daha düşük olduğundan, kendini böyle bir ağın içine sokmak üzere yardım edilen bir kadını devre dışı bırakmak, yoksun durumdaki mahpusun cezaevindeki hayatta kalma mücadelesinde stratejik bir yer tutmaktadır:

Yeni gelene eziyet. Dövüyorlardı çok kötü. Ben kendim de yaşadım. Tahliye olan bir arkadaşım eşyalarını bana bırakmıştı. Onları benden almak için üç dört kişi dövdüler. Dolabı bana ver diye. "Allah bir ömür boyu kullanmayı nasip etsin" dedim. Butona basıldı, görevliyi içeriye almadılar. Avukat geldi sonra, revire çıktım. Şikayetçi olduğum halde hiçbir şey yapmadılar. (Nazmiye)

Öte yandan, dedikodu, kavga çıkarmak, fiziksel şiddet, iftira atmak, ya da lezbiyen ilişkiler gibi koğuş hayatında sorun yaratan olguların yaygın oldukları kadar belli bir oranda denetlenmeye ve engellenmeye de çalışıldığını da gözden kaçırmamak gerekiyor:

Olmaz mı dedikodu? Kadın olur da dedikodu olmaz mı? Mesela bize hiç hissettirmeden koğuş sorumlusu kişi engelleyebiliyor mesela bunu. Hakkında konuşuyorlar. Alakan yoksa bir şey olmuyor. Ben yaşadım. Bir kadın oğlunun fotoğrafını yırttı başkasına attı. Beni şahit gösterdi. Ben 2 aylıktım. Kavgayla varıyorduk. Hemen koğuştan atıldı. Toplu dilekçeyle. (Deniz)

GÜNDELİK HAYAT KURALLARI, DİSİPLİN VE TOPLUMSAL HİYERARŞİ

Koğuş hayatında toplumsal denetime tabi olan başka alanların hangileri olabileceğini sorgulamak ve koğuştaki bu anomik unsurların yanı sıra mahpusları bağlayıcı ahlaki kodlar ve davranış kuralları bulunup bulunmadığını incelediğimizde gündelik hayatın akışına dair bir düzen ve disiplin ihtiyacına yönelik sessizlik, temizlik ve koğuştaki oda dışı alanların kullanımına dair kurallar ile büyüklerle saygı ve karşısındakine suçu hakkında konuşmamak gibi kurallar çıkıyor. Bunlar geçmişte var olmuş bir koğuş kültürünün parçası oldukları kadar, daha eski ve uzun süredir hapiste olan mahpusların devam ettirmeye çalıştıklarını ancak şimdiki durumda herkes tarafından kabul edilip uyulması sağlanamayan düzenlemelerdir de:

Koğuşta disiplin var. Eski kızlar disiplin tutuyor. Yeni insanlar geliyor bozuyor. Bir saygı olması lazım. Bizim koğuşa gelenler gitmek istemiyor. Geceleri sessiz. Herkes sessizlik istiyor. Burada olay çıkaranlar gitsin. (Irica)

Genelde ailesi ile ilgili. Cezası ve suçu ile ilgili konuşmamak gibi. Karga esnasında kalkıp ailesine küfür etmemek. Büyüklere saygı göstermek. Bu pek yapılmıyor ama bazı küçükler saygısızlık yaptıklarında kınıyorum. (Latife)

Z... çoğu kişiyi şikayet etmiş. Kendini kurtarmak için yakınısı herkesi. Kendini sildirmiş. Herkesi şikayet etmiş. A...’dan, İ... abladan, R...’ın oda arkadaşından. Birçok kişi ifadeye gittiler. Bir de bana selam yolladılar. O şikayetten sonra Z... ile konuşmayacaksın dediler. (Feride)

Paşakapısı’nda disiplin vardı. Koşuş yaşamı olduğu için sabah kalkınca yatağını toplamak zorundaydın. Çünkü kalabalık. Bizim yatakta üç kişi yattığımız oluyordu. Şu an bizim koşuşta on dokuz kişi var. İki kişi daha geldi yırını bir olduk. Odada büyük biri olduğu zaman saygı oluyor. Ama bazı büyükler taraf tutuyor. Hiç kinise geleni beğenmiyor. Paşakapısı arkadaşlık bakımından daha iyiydi. (Dicle)

Temizlik işlerini yapan kişi belli. Temizlik bu saatte yapılır bu saatte yapılmaz bu tür şeyler belirleniyor. Mümessillikte de genelde bu tür şeylere ihtiyaç duyuluyor. Herkesin rızasıyla konuyor kurallar. (Zeliha)

Aynı şekilde hapisane ortamının eski toplumsal sisteminde son derece yaygın olan koşuş ağalığı kurumu burada dönüşerek devam eder görünmektedir. Koşuştaki toplumsal hiyerarşi ve sosyallik biçimi ile karşılıklı bir belirlenim ilişkisi içinde ve cezaevi idaresince de tanınan “koşuş mümessilliği” kurumu, kimi koşuşlarda eskide kaldığı söylenen ağalık sisteminin isim değiştirmiş hali olarak devam ederken, kimilerinde demokratik mekanizmalarla seçilip işleyen bir düzenleyici ve arabulucu olarak iş görüyor.

Biri çıkıyor ben adayım, mümessil olmak istiyorum diyor. Destekleyenler el kaldırabilir mi, diyor. Öyle. Bizim koşuşta gruplaşmalar olmuyor çok, tabii oluyor ama parayla ilgili gruplaşmalar yok. Temizlik işlerini yapan kişi belli. Temizlik bu saatte yapılır bu saatte yapılmaz, bu tür şeyler belirleniyor. Mümessillikte de genelde bu tür şeylere ihtiyaç duyuluyor. Herkesin rızasıyla konuyor kurallar. Yaz geldi mesela bunu saat bir yapalım mı, yapalım, ne zaman, Nisan sonu, gibi. Bizim temizlik yapan bir kişimiz var mesela. Mümessilsiz de gidiyor bunlar. Ben çok mümessil taraftarı değilim. (Zeliha)

(Koşuş ağalığı) var. Mevkii sahibi olmak isteyen kendini kabullendiriyor. Yeni gelene gıcık olunca engelliyor. Sevince yüz seksen derece dönüyor. Görevliye yaptırıyor her dediğini. Koşuş ağası parası olanlardan seçiyor. Sömürü düzeni. Siz geldiniz. Paranız var. En ufak bir şeyi bile para haline getiriyor. Para vermediğim için ben yıprandım. Koşuş ağasına idare karışmıyor. Fuhuş türü ya da gaspçı koşuş ağası olur genelde. Her koşuşta vardır. Koşuş mümessilli ile koşuş ağası aynı. İdare ile ilgili işleri onlar yönetiyor. (Serap)

Cezaevinde koşuş ağası diye dolaşanlar var. Bizde yok. Toplu olarak seçiyoruz. O çözüyor konuları. O güzel bir dille çözüyor. Koşuş mümessilinden dayak yiyenler var. İdare de biliyor. (Sezin)

SONUÇ

Sonuç olarak, Bakırköy Kadın Cezaevi'nde adli mahpus topluluğunun tamamı ya da belli bir kesimi için geçerli olduğu düşünülebilecek, kuralları ve çizgileri belirgin bir toplumsal sistemden bahsetmek pek olanaklı değil. Ancak bu, tam anlamıyla anomik bir ortamın sözkonusu olduğu anlamına da gelmiyor. Mahpuslararası sosyalliğe dair anomik unsurlar oldukça yaygın bir biçimde gözlemlenebilir olsa da kimi davranış kalıpları ve kurallarının varlığını sürdürdüğü görülüyor. Ancak bu kalıplar mahpus toplumunun tamamının anlayış ve davranışlarını şekillendirecek kadar kapsayıcı ve yaptırım gücü yüksek olmadıklarından, mahpus topluluğu içinde ve onlar tarafından sürekli yeniden şekillendirilen, yontulan anlamlandırma ve düzenleme adacıkları olarak var olabiliyorlar. Ahlaki ve davranışsal normların, statü referanslarının değişiklik gösterdiği bu ortamda, toplumsal bir yaşam sürülen en küçük birim yani belli bir koğuş içinde geçerli olan norm ve referansların meşruiyet ve denetim gücü de bir o kadar sorgulanabilir ve aşınabilir görünüyor. Yani koğuş hayatına dair ve mahpus topluluğunu tanımlayan tüm kural, norm ve statüler içerideki hayatı bir şekilde düzenlemek ve anlamlandırmak için gerekli görülse de asla mahpus topluluğunun tümünü kapsayacak kadar genel geçer bir hal alamıyor ve geçerli olduğu adacıkta da asla tam anlamıyla işlerlik kazanmıyorlar. Bu durumda mahpuslararası ilişkiler alanında dayanışma ve yardımlaşmaya dayalı, belli kural ve ilkeler etrafında örülmüş kaynaşmacı özelliklerden ziyade gerek kişilere-rası sömürü ve çıkarın gerekse fiziksel, sözel ve psikolojik şiddetin yoğun olduğu ve güvensizlik duygusunu besleyen özellikler baskın çıkmaktadır. Bu durum karşısında mahpusların çoğunun koğuştaki ortak hayattan çekilme, bu hayata katılmama, başkaları arasındaki çatışmalara müdâhil ve taraf olmama tavrını benimsedikleri; barışçıl ve olumlu sosyalliklerin daha ziyade odalarda ve odalar arası komşuluk ilişkilerinde gerçekleştiği, çoğu mahpusun, diğer mahpuslarla ilişkilerini kendi küçük birincil grubuyla sınırlı tuttuğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

-
- Banks, C. (2003) *Women in Prison: A Reference Handbook*, ABC-CLIO, California.
- Bentham, J. (1802) *Traité de législation civile et pénale*, Paris.
- Bosworth M (1999) *Engendering Resistance: Agency and Power in Women's Prisons*. Ashgate, Dartmouth.
- Clemmer, D. (1940) *The Prison Community*, Rinehart & Co., New York.
- DiForzo, N.ve Bordia, P. (2006) "Rumeurs, ragots et légendes urbaines. Contextes, fonctions, et contenus," *Diogenes*, 213: 23-45.
- Difulio, J. J. (1987) *Governing Prisons. A Comparative Study of Correctional Management*, Free Press, New York.

- Einat, T. ve Chen, G. (2012) "Gossip in a Maximum Security Female Prison: A Exploratory Study," *Women and Criminal Justice*, 22:2, 108-134.
- Faith, K. (1993) *Unruly Women. The Politics of Confinement and Resistance*, Press Gang Publishers, New York.
- Garabedian (1964) " Social Roles in a Correctional Community," *Journal of Criminal Law and Criminology*, 55(3): 338-347.
- Garrity, D. (1961) " The Prison as a Rehabilitation Agency," Cressey, D. R. (der.) *The Prison: Studies in Institutional Organization and Change*, Holt, Rinehart & Winston, 358-380.
- Giallombardo, R. (1965), *The Seasonless World: A Study of a Women's Prison*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, NorthWestern University, Illinois.
- Giallombardo, R. (1966) " Social Roles in a Prison for Women," *Social Problems*, 13(3): 268-288.
- Goffman, E. (1961) *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Anchor Books, New York.
- Greer, K. R. (2000) " The Changing Nature of Interpersonal Relationships in a Women's Prison," *The Prison Journal*, 80(4): 442-468.
- Hanway, J. (1776) *Solitude in Imprisonment*, Londra.
- Heffernan, E. (1972) *Making it in Prison: The Square, the Cool, the Life*, Wiley, New York.
- Howard, J. (1777) *The state of prisons in England and Wales with preliminary observations and an account of some foreign prisons*, Londra.
- Irwin, J. ve Cressey, D.R. (1962) "Thieves, Convicts and the Inmate Culture," *Social Problems*, 10: 142-155.
- Jacobs, J. (1974) "Street Gangs Behind Bars," *Social Problems*, 21: 395-409.
- Jacobs, J. (1977) *Stateville. The Penitentiary in Mass Society*, The University of Chicago Press, Chicago ve Londra.
- King, R. S. (2005) " Governance," Bosworth, M. (der.) *Encyclopedia of Prisons and Correctional Facilities içinde*, Sage Publications, Thousand Oaks, 377-381.
- Kruttschmitt, C. ve Gartner, R. (2003) " Women's Imprisonment," *Crime and Justice*, 30: 1-81.
- Rostaing, C. (1997) *La Relation carcérale: identités et rapports sociaux dans les prisons de femmes*, PUF, Paris.
- Schrag, C. (1961) " A Preliminary Criminal Typology," *The Pacific Sociological Review*, 4(1): 11-16.
- Severance, T. (2005) "'You know who you can go to': Cooperation and exchange between incarcerated women," *Prison Journal*, 85(3): 343-367.
- Sykes, G. (1958) *The Society of Captives*, Princeton University Press, New Jersey.
- Sykes, G., Messinger, S. L. (1960) " The Inmate Social System," Cloward, R. et. al. (der.) *Theoretical Studies in Social Organization of the Prison*, Social Science Research Council, New York, 5-19.
- Trammell, R. (2009) " Relational Violence in Women's Prison: How Women Describe Interpersonal Violence and Gender," *Women and Criminal Justice*, 19:267-285.
- Ward, D. ve Kassebaum, G. G. (1964) " Homosexuality: A Mode of Adaptation in a Prison for Women," *Social Problems*, 12(2): 159-177.
- Wheeler S. (1961) " Socialization in Correctional Communities," *American Sociological Review*, 26: 697-712.

KURUMUN MAHPUSLA, MAHPUSUN KURUMLA İLİŞKİSİ

Seçil Doğuç Ergin

Bu bölümde, birbirleriyle kısmen ilişkili üç başlık incelenecektir. Bunlardan ilki mahpuslara yönelik bakım ve iyileştirmeye yönelik hizmet ve etkinliklerin kurumun güvenlikçi yapısı, fiziki koşulları ve insan kaynakları dâhilinde ne oranda, nasıl bir anlayış içinde ve hangi çatışma ve gerilimler dâhilinde gerçekleştirildiği sorularını ele almaktadır. Bu soruşturma, kurumda geçerli olan kapatma anlayışı ile kurum işleyişinde görev alan farklı failler tarafından mahpusun nasıl tanımlandığını anlamak açısından olduğu kadar mahpusların resmi olarak kendilerine tanınan hakları nasıl ve ne ölçüde kullanabildiklerini anlamak ve gerçekte içinde bulundukları hapsedilme koşullarını kavrayabilmek açısından da yol gösterici olacaktır. İkinci aşamada ise mahpus ile mahpusun denetim ve gözetiminden sorumlu infaz koruma personeli arasındaki ilişkiler mercek altına alınacaktır. Son olarak, mahpusun hapsedilme deneyimine ve kurumla ilişkisine değinilecektir.

GÜVENLİK VE BAKIM ARASINDA: HAPİSHANEDE SAĞLIK, EĞİTİM, KÜLTÜR HİZMETLERİ VE ÇALIŞMA

Philippe Combessie (2009), Alvaro Pirès'in (1998) modern ceza rasyonalitesinin teorik temellerini inceleyişinden yola çıkarak, ceza müeyyidelerinin zamansal yönelimleri, kimi hedef aldıkları, altlarında yatan bakış açısı, beklenen hedef ve etkinlik bakımından, dört temel biçimde meşrulaştırıldığını belirtir. Bunlardan ilki ve en eskisi cezanın, yapılan kötülüğün, işlenen suçun kefareti olarak tanımlandığı, yüzünü geçmişe dönen, kuşkucu ve kötümser bir bakış açısının temellendirdiği, suçu işleyen kişiyi hedef alan ve cezanın süresiyle sınırlı bir etkisi olan cezalandırıcı, kefaret ödetmeci mantıktır. İkinci ve yine klasik ceza teorisinde yer alan mantık ise, faydacı anlayışın ürünü olan caydırma mantığıdır. Burada, cezanın olası suçlulara yönelik, geleceğe dönük ve uzun vadeli bir etkide bulunacağı varsayılır. Cezadan beklenen ileride işlenme olasılığı olan suçları önlemesidir. Cezanın meşrulaştırılmasında karşılaşılan üçüncü man-

tık ise etkisizleştirmedir. Suçlunun etkisiz hale getirilerek yeni suçlar işlemesini önlemek ve bu yolla toplumun korunmasını sağlama amacını taşıyan bu faydacı mantık, yine geleceğe dönük olmakla birlikte suçluya dair olumsuz ve karamsar varsayımlardan beslenir. Son olarak, ceza suçlunun topluma yeniden uyum sağlamasının bir aracı olarak meşrulaştırılır. Faydacı ve geleceğe dönük bu mantıkta cezanın işlevi suçlunun kendisine yönelir ve suça yönelen kişinin okuma yazma öğretilerek, mesleki formasyon ve eğitim verilerek, psikososyal destek ve terapi programları sağlanarak, kısacası ihtiyaçlarına uygun bir tretmana tabii tutularak normalleştirilmesine ve iyileştirilmesine yönelik iyimser bir inancı barındırır. Geçmiş dönemlerdeki ceza biçimleri ile günümüzün özgürlükten men etmeyi içermeyen ceza seçeneklerinden farklı olarak hapsedme cezasının bu dört hedefin dördünü de yerine getirme imkânı olduğu varsayılır (Combessie, 2009: 15-20). Ancak bu hedeflerden hangisinin öncelikli olduğu, bu mantıkların birbirleriyle ne derece uyuşabilip anlamlı bir bütün oluşturabileceği, bir amacın diğerinin gerçekleştirilmesinin önünde ne türden engeller oluşturabileceği ve hapisane kurumunun bu hedeflerin birçoğundaki başarısı da hapisanenin kuruluşundan beri tartışıl gelmiş; hapisanenin suça bulaşmış ya da bununla yargılanan kişileri cezalandırmak ve toplumdan uzaklaştırmak amaçlarına hizmet ederken, caydırıcılık ve topluma kazandırma işlevlerini ne kadar yerine getirebildiği sürekli sorgulanmıştır (Cressey, 1959; Galtung, 1958, 1961; Wright, 1973; Hawkins, 1976; Tonry (der.), 2004). Hapishaneye atfedilen işlevlerin yanı sıra, içinde bulunduğumuz yüzyılın ikinci yarısında hapisanenin giderek istisnai bir kurum olmaktan çıkarak normalleşmesi, mahpusların muhafaza koşulları ve hapisanenin iç işleyişinin hukuka ve temel insan haklarına saygılı olma gereği ile bu kurumlar üzerindeki idari, hukuki ve toplumsal denetim ve gözetimin artması da günümüz hürriyeti bağlayıcı cezalarının uygulanmasında, mahpusun temel insan haklarına uygun koşulları sağlamayı kurumların sorumluluk aları içine katmıştır (Jacobs, 1977; Vacheret ve Lemire, 2007; Rostaing, 2007).

O halde, bir örgüt olarak hapisanenin kendi iç işleyişinde mahpuslara yönelik etkinliklerini iki grupta toplayabiliriz. Bunlardan ilki, kurum içinde güvenlik ve düzeni sağlamaya yönelik olan denetim ve disiplin uygulamaları; ikincisi ise mahpusların hem fiziksel, ruhsal ve zihinsel açıdan sağlıklarını korumaya ve iyileştirmeye hem de onların hapisaneden çıktıktan sonra suça karışmaksızın yeniden yaşamlarını kurabilmelerine yardımcı olacak kültürel ve mesleki bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik hizmetlerdir. Pratikte denetim ve güvenliğe yönelik hedef ve araçlar her zaman koruyucu, destekleyici ve geliştirici etkinlik ve hizmetlerin önüne geçtiğinden, bu sonuncular birçok hapisane-

nede sorunlu etkinlik alanları olmaya devam etmektedir. Bakırköy Kadın Cezaevi'nde de başta hapishane nüfusunun kurum kapasitesinin iki katına ulaşmış olmasından; ardından mahpuslara sağlanacak sağlık, eğitim ve psiko-sosyal destek hizmetlerinden sorumlu personel sayısının, teknik ve maddi donanımın yetersizliğinden; son olarak da bu hizmetlerin yerine getirilişine dair yasal ve idari düzenlemelerden kaynaklı olarak benzer bir durum söz konusudur. Biz öncelikle mahpusların fiziksel ve ruhsal sağlıklarının korunması başlığını inceleyip ardından kurum tarafından sunulan kültürel ve eğitim faaliyetlerine değinecek, son olarak da hapishanede çalışma olanak ve koşullarını inceleyeceğiz.

SAĞLIK HAKKI VE PSİKOSOSYAL DESTEK

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 25. maddesi ve Anayasa'nın 56. maddesinde güvence altına alınan temel bir insan hakkı olan sağlık hakkı, hem sağlıklı koşullarda yaşama hem de sağlık hizmetlerine erişimi kapsamaktadır. Mahpus olmayan kişilerin sahip olduğu tüm sağlık hakları mahpus kişi için de geçerlidir. 2006 tarihli Avrupa Cezaevleri Kuralları da mahpusun sağlığını koruma yükümlülüğünü hapishane idaresine verir (Aksoy-Retornaz, 2011: 24). Türkiye'de CGTİHK'a kadar mahpusların sağlık ve muayene hakkı kanunen düzenlenmemiş, yalnızca eski Tüzük'ün 227. maddesinde kurum tabibinin her gün hasta olduğu bildirilen mahpusları belli saatlerde muayene ve tedavi edeceği belirtilmiştir (Demirbaş, 2013: 292). Bu bakımdan 2004 yılında kabul edilen, 2013 ve 2014 yıllarında yapılan eklemeler ve değişikliklerle mahpusların sağlık hakkını düzenleyen Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (CGTİHK) ile bu alanda belirli bir gelişme sağlandığı söylenebilir. CGTİHK'un 78. maddesinin gerekçesinde de mahpusların sağlık haklarının güvence altına alınması gereğinin, içinde bulundukları özel koşullar ve mahrumiyetler nedeniyle daha da önem arz ettiği belirtilmiştir:

Ceza ve tutukevleri, tutuklu ve hükümlülerin sağlık hizmetine ulaşmada sınırlılıkları ve tümüyle cezaevi sistemine bağımlı olmaları nedeniyle daha da özellikli konumdadır ve gereksiz acı ve mağduriyetten tutuklu ve hükümlüleri koruyacak fiziksel ve ruhsal sağlık hizmetlerine cezaevlerinde önemle yer verilmelidir. (Özbek, 2013: 182)

Yine CGTİHK, mahpusun muayene ve tedavi hakkını düzenlerken, mahpusun öncelikle kurum hekimine, kurum içinde tani ve tedavi imkânları bulunmuyorsa kurum hekimi tarafından kurum dışında bir hastaneye sevk edileceğini belirtir.

Bakırköy Kadın Cezaevi'nde sağlık hizmetlerini yürüten Sağlık Birimi'nin şefi, kurumda sürekli görevli olarak bulunan bir kadın-doğum uzmanı doktordur. Kendisine bir hemşire ile iki sağlık memuru yardımcı olmaktadır. Bu memurlardan biri aslen radyoloji eğitimi almış ve radyologken, diğeri sağlık

memurluğu ön lisans mezunudur. Kurumun imkânlarının yetersiz kaldığı durumlar söz konusu olduğunda, CGTİHK'in öngörmüş olduğu üzere, mahpuslar kurum doktorunun yönlendirmesiyle hapishane dışındaki sağlık kurumlarına sevk edilebiliyorlar. Hapishanede görevli olan sağlık birimi ve personeli, kurum personelinin genelinin aksine Adalet Bakanlığı'na değil Sağlık Bakanlığı'na bağlı olarak çalışmaktadır. Yakın zamanda yapılmış olan bu değişiklikten önce sağlık ve eğitim personeli de Adalet Bakanlığı'na bağlı ve hapishanenin kurumsal hiyerarşisi içinde kurum müdürü ve savcısının astları olarak görünmekteydiler. Sağlık hizmetlerinin özerkleşmesini ve sağlık personelinin alacağı kararlarda kurum amirlerine ve hiyerarşisine bağlı olmaksızın karar vermesini sağlayan bu düzenlemenin, hapishane idaresi tarafından dirençle karşılandığı belirtilmektedir. Söz konusu olan hem kurum içi hiyerarşinin değişmesi, hem de hapishane ortamında ve idaresinde baskın olan güvenlikçi anlayışın, sağlık hizmeti ilkelerinin öne çıkmasıyla yaşayacağı çelişkidir:

"Onlara bağımlı olmamızı istiyorlar. Ben Sağlık Bakanlığı'na bağlıyım. Adalet Bakanlığı'na bağlı olmamızı istiyorlar. (...) Bilgi taşıma olasılığından çekiniyorlar. Mahkumdan ailesine. Başka bir kuruma bağlısın çünkü. Az önce müdür geldi kapıyı tıklatmadan girdi baktı. İçeride kadın hasta olabilir. Ben onun odasına gittiğimde düğme ilikliyorsa o da buraya geldiğinde yapmak zorunda." (Sağlık Birimi Personeli)

Sağlık biriminin kendi görev alanlarının gereğini yapmak konusunda birlikte çalışırken en sık ve ciddi sorunları yaşadığı birim ise dış güvenlikten sorumlu olan askeriyedir. Zira mahpusun hapishane dışında muayene ve tedavisi gerektiğinde mahpusu söz konusu hastaneye götürmek ve geri getirmekle yükümlü olan jandarma birliğidir. Ancak mahpusların transferinin jandarma tarafından planlanıp gerçekleştirilmesi, özellikle aciliyet arz eden durumlarda, hapishane idaresi ve sağlık birimi ile jandarma arasında çatışmaya neden olup, mahpusun sağlık hakkının gaspına yol açabilmektedir:

"Jandarma ile sorun yaşıyoruz. İstedğimiz şeylere uymuyorlar. Ameliyat olması gereken hastaların ameliyat olmaması için ellerinden geleni yapıyorlar. Kendi içlerindeki görev dağılımından kaynaklı. Herkes benden sonraki uğraşsın diyor. Ameliyat olunca hastanede kalacak ya nöbet tutmak istemiyorlar. Muayene için dış hastaneden randevu alıyoruz. Hastayı saatinde götürmüyorlar." (Sağlık Birimi Personeli)

Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı arasında 2003 yılında imzalanmış ve 2011 yılında kimi değişikliklere gidilse de geçerliliğini koruyan üçlü protokol uyarınca, jandarmaların mahpusun muayene ve tedavisi esnasında hastanede beklemesi gerekmekte, hatta çoğu durumda muayene odasında mahpusla doktorun yanında bulunmasına yetki verilmektedir. Bu durum, doktor hasta ilişkisinin gizliliğini ve kişinin vücut mahremiyetini ihlal

ederken, mahpusların birçoğu için sağlık hizmetinden vazgeçecek kadar onur kırıcı ve caydırıcı bir etki yaratmaktadır:

3-4 defa revire, 2 sefer dış hastaneye [gittim]. Kelepçe takılıydı. Komutanların azarlamaları. Doktordan kötü bir şey görmedim. Doğuma gidecektim. Ambulans çağırdılar. Görevliler ne gerek var dedi. Kanamam başladı. Sedyenin üzerinde kelepçeli... Asker içeriye girmeye çalışıyor doktor bakarken. Kaldım bir gece orada. Doğum yapmış bir kadın, kanlar içinde. Dört tane asker... Kapıyı kapatamıyorsunuz, kalkmaya utanıyorsunuz. Meme vermek gerek. (Nazmiye)

Kadın doğum kontrollerine gidiyorum. Dış hastaneye gidince erkek olunca yapamıyorum. Erkek doktordan çekiniyorum. Orası çok değişik bir yer. İçeride görevli, komutan hepsi oluyor. Doktor uyarıda bulunmuş. Arkadaş gitmiş. Hastanın mahremi olur. Doktor çıkarmış. Mahkumun böyle bir hakkı yok. (Ahu)

Mahpuslar açısından hapishane dışındaki hastanelerde tedaviye gitmenin ring aracının koşulları, ellerinin kelepçelenmesi ve asker nezaretinde gitmenin dışında da caydırıcı yanları vardır. Hastaneye gelindiğinde diğer hastaların bakışları ve hastane doktorlarının diğer hastalardan farklı ve ayrımcı bir tutum içine girmesi de mahpuslar açısından küçük düşürücü bulunmaktadır:

Doktorun bana davranışından hiç hoşlanmadım. Tahlil yapıyor. Canım acımasın dedim. "Sen katlanırsın bunlara. Bunun için yatıyorsun zaten" dedi. Ufuk Abi'ye diyorum dış hastaneye gönderme beni. Kelepçeli çok kötü. Ameliyattan gelen birine bile kelepçe takıyor. (Sezin)

Mahpusların sadece beden sağlığı değil ruh sağlığı da hapishane idaresinin sorumluluğundadır. Ancak bin mahpus barındıran kurumda toplamda iki psikolog devamlı olarak çalışmaktadır ve onların da görev alanları mahpus kadınların ruh sağlığı ve psikolojik sorunları konusunda onlara destek olmakla sınırlı değildir. Psikologlar, gelen mahpusların kuruma kabulü esnasında uzmanlar tarafından gerçekleştirilmesi gereken "anamnez türü" görüşmelerin yanı sıra, hapishanenin dışarıdaki kurumlarla işbirliği ve heyet ziyaretlerine katılım gibi daha idari ve kurum tanıtımına dair görevleri de üstlenmiş durumdadır. Bunun neticesinde, hapishane ortamındaki psikolojik hizmetlerle dış dünyadaki psikolojik destek ve hizmetler arasındaki mesafenin kapanmaktan uzak olduğu anlaşılmaktadır:

"Yani bir anlamda her işi yapıyoruz diyebiliriz. Spesifik bir görevimiz var, sadece onu yapıyoruz, psikolog şunu yapar gibi bir durum yok yani." (Kurum Psikologu)

Psikologların, mahpuslara psikolojik destek sunmanın dışında görevlerinin de olması, hapishanelerde psiko-sosyal hizmetlerin son yıllarda yeni yeni yerleşiyor olması ve mahpus nüfusunun kurum kapasitesinin çok üzerinde olması gibi nedenler, psikologla görüşmeyi ancak çok özel ve olağanüstü koşullara bağlamaktadır. Suç hikayesinin travmatik olduğu durumlar, hapishaneye

giriş sürecini ağır bir şok olarak yaşayanlar ve intihar girişiminde bulunanlarla, koğuş içindeki arkadaşlarıyla ya da personelle müdahale gerektiren sorunlar yaşayanlar psikolog görüşmelerinde öncelikli kategorilerdir.

Bin küsur kadın var. Bir anımız diğerine uymuyor. Bir bunalım oluyor bir iyi oluyor. Geldiğimden beri psikologlar benimle görüşüyorlar. Ben ölüyle aynı evde kaldım ya. Ölü kokusu burnumdan hiç gitmiyor. Görevliler bunu biliyorlar. Dilekçe yazmasam da bazen alıyorlar beni. (Dicle)

Ankete katılan kadın mahpusların sağlık durumlarıyla hapisane deneyimleri arasındaki ilişkiyi ve mahpuslara sunulan sağlık hizmetlerini nasıl değerlendirdiklerine geldiğimizde mahpusların neredeyse tamamının (%93) sağlıklarının mahpusluk durumundan etkilendiğini ifade ettiğini görüyoruz. Daha detaylı bir bakışla, hapsedilmeye birlikte fiziksel ve/veya ruhsal anlamda sağlıklarının kötüye gittiğini, kendilerini bu anlamda geçmişe göre daha kötü bir durumda hissettiklerini ve genel anlamda sıhhatli bir ortamda bulunmadıklarını düşündüklerini görüyoruz:

Cezaevine girdikten sonra... Cezaevinde geçirdiğim sürede...	Kişi /109
... daha sık ve kolayca hastalanıyorum.	39
... çıkan hastalıklarım oldu.	37
... zaten varolan hastalıklarım daha da ilerledi.	30
... fiziksel olarak değilse de ruhsal rahatsızlıklarım oldu.	43
... hem fiziksel hem de ruhsal olarak sağlığım kötüleşti.	49
... kendimi her an hasta hissediyorum.	22
... sağlığımda düzelme oldu. Burada koşullar daha iyi.	3

Mahpusların kendilerini, dışarıdakine göre daha sağlıklı hissetmeleri yalnızca aldıkları sağlık hizmetinin niteliğiyle bağlantılı değildir. Yukarıdaki başlıklarda sergilemiş olduğumuz hapisanenin fiziksel ve sosyal koşulları, hapsedilmiş olmanın yarattığı psikolojik sıkıntıların hepsi hapisaneyi kişi için sağlıklı bir ortama dönüştürmektedir. Böylesi elverişsiz fiziksel, sosyal ve psikolojik koşullarda kişinin nesnel ve öznel olarak sıhhatinin bozulması, ya da bozulduğu duygusunu yaşaması kaçınılmazdır.

Sağlık hakkının sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının dışında sağlık hizmetlerine erişme hakkını da kapsadığını belirtmiş ve kurumda sunulan sağlık hizmetlerinin düzenlenişinden kaynaklanan hak ihlalleri ve sorunlara değinmiştik. Bu çerçevede mahpusların, hapisanenin sağlık biriminde ve hastane ortamında kendilerine sunulan sağlık hizmetini hem nesnel imkân ve koşullar

açısından hem de kendilerine gösterilen insani muamele açısından nasıl değerlendirildiği önemlidir. Ankete katılan kadın mahpusların %20'si hapishanedeki sağlık biriminin sunduğu hizmetten hem fiziki imkânlar hem de gördükleri muamele açısından memnunken, % 21'i personelden memnunken imkânların yetersiz olduğunu düşünmektedir. Buna karşılık geri kalanların %27'si iki açıdan da pek memnun olmadıklarını ve %30'u sağlık hizmetlerinden her iki açıdan da hiç memnun olmadıklarını belirtmiştir. Sağlık sorunları nedeniyle hastaneye sevk edilmiş olduklarını beyan eden 83 görüşmecinin yalnız %28'i hastaneye sevk edilme konusunda bir sıkıntı yaşamadığını, buna karşılık %64'ü hastaneye sevk edilme konusunda sıkıntı yaşadıklarını beyan etmişlerdir. Hastanede karşılaştıkları hizmetten memnuniyet seviyesine geldiğimizde, soruyu yanıtlayan 69 kişinin %52'sinin hem insani hem de tıbbi koşullar açısından memnun olduklarını, %6'sının tıbbi açıdan verilen hizmetten memnun değilken insani yaklaşımla ilgili bir sorun yaşamadıklarını; %25'inin yalnızca tıbbi açıdan memnun ve %17'nin de hiçbir açıdan memnun olmadıklarını tespit ettik. Tüm bu verilerin ötesinde, mülakat yapılan mahpuslar açısından sağlıkları konusunda belki de en büyük kaygı ve güvensizlik duygusunu yaratan unsurun, revire çıkabilmenin dilekçe yazmak koşuluna bağlı olması, revire çıkabilmek için birkaç hafta boyunca tekrar tekrar dilekçe vermek zorunda olmaları ile hafta sonu ve akşam vardiya saatleri arasında hapishanede doktor bulunmayışı ve vardiya memurlarının da mahpusu hastaneye yönlendiremeyeşi olduğunu görüyoruz. Tablonun tamamı bizlere, sürece dâhil olan tüm aktörler nezninde mahpusun sağlık hizmetine ihtiyaç duyduğunu beyan etmesinin, onun gerçekten ihtiyaç içinde olduğuna kanaat getirmek için her zaman yeterli olmadığını; mahpusun da dışarıdaki özgür kişiler kadar sağlık hizmetine ulaşma hakkının olduğu ilkesininse yeterince inandırıcı görünmediğini gösteriyor.

EĞİTİM FAALİYETLERİ VE KURLAR

Batı dünyasında cezai alanda refah devleti anlayışının baskın olduğu 1970lerin ortalarına kadar cezaevlerinin kişiyi yalnızca toplumdan soyutlamak ve cezalandırmak için varolan kurumlar değil, aynı zamanda kişinin topluma yeniden kazandırılmasını da hedefleyen yapılar olduğu geniş kabul gören bir anlayıştı. Bu tarihten sonra, gerek " topluma kazandırma " ve " rehabilitasyon " kavramlarının ideolojik altyapılarına yöneltlen eleştirilerin, gerekse bu amaçla geliştirilen programların cezaevine yeniden girmek konusunda yeterli bir etki yaratmaması ve çok masraflı olması gibi savların, gerekse suç kontrolüne dair daha cezalandırıcı ve zorlayıcı politikaların da desteklediği bir dönüşümle cezaevleri, suçun önlenmesi ve cezalandırılması için en öne çıkan araç haline

gelirken cezaevi içindeki mahpusa yönelik programlar da kendilerine eskiden atfedilen önemlerini yitirdiler (Morris, 1974; Martinson, 1974; Garland, 2001). Hal böyleyken, mahpuslara yönelik eğitimin ve kültürel programların onların topluma yeniden kazandırılmalarına katkısı ne kadar sorgulanırsa sorgulansın, cezaevinde geçirdikleri sürede “ oyalanmalarını,” “ meşgul olmalarını ” (Rostang, 1997) ve hapsedilmenin ruhsal durumlarında ve benlik algılarında yarattığı tahribatı hafiflettiği açıktır. Yani cezaevlerinde sağlanan bu hizmetlerin mahpusun iyi anlamda dönüşmesine ve hapishaneden salıverilme sonrasında yasalara uygun bir hayat sürmesine katkısı olması umulurken; bu hizmetlerin başka bir etkisi de mahpusun hapishanede bulunduğu sürede psikolojik ve sosyal olarak kötüye gitmemesini sağlamak ve hapishane ortamını iyileştirmek olacaktır.

Bakırköy Kadın Cezaevi’nde eğitim programları, mesleki ve hobi kursları kurumun eğitim birimi tarafından organize edilmektedir. Bu kapsamda birinci kademe okur-yazarlık sertifika programı ile ikinci kademe sertifika programı kurum öğretmenlerince yürütülüyor. İkinci kademe sertifikasını almak ilköğretim beşinci sınıfı başarıyla tamamlamış olmaya tekabül ediyor. Dışarıda veya kurum içinde ilköğretim seviyesini tamamlamış olan ve devam etmek isteyenler için ilköğretim ve lise eğitimi tamamlamaya yönelik olarak açık öğretim kursları; üniversite sınavlarına girmek isteyen mahpuslar için üniversite hazırlık kursları bulunuyor. Açık öğretim ve örgün öğretim kurumlarında öğrenci olan mahpusların kayıt ve sınavlarıyla ilgili süreçler de yine eğitim biriminin gözetiminde takip ediliyor.

Hapsedilmeden önce almış oldukları en son diplomanın ne olduğunu sorduğumuz kadın mahpuslardan on sekizi (%17) hiç okula gitmediğini, sekizi (%7) hiç diploması olmadığını, otuz altısı (%34) ilköğretim mezunu olduğunu, on altısı (%15) ortaokul (şimdiki ilköğretim) mezunu olduğunu, on yedisi (%16) lise diploması olduğunu, on ikisi (%11) üniversite diploması olduğunu ve biri de cezaevine konduğu sırada öğrenci olduğunu belirtmiştir. En az sekiz yıllık eğitimin mecburi olduğu günümüzde kadın mahpusların yarısının en fazla beş yıllık bir okullaşma deneyiminin olduğunu gösteren bu tablo, kadın hapishanelerinde eğitim faaliyetlerine yönelik ihtiyacın erkek hapishanelerinden de yoğun olduğunu göstermektedir. Hal böyleyken, bir yandan kimi mahpusların okuma yazma öğrenmeyi gereksiz bulması, diğer yandan bildikleri halde okuma yazma bilmediklerini beyan eden mahpusların olması eğitim birimi açısından mücadele edilmesi gereken alanlar olarak ortaya çıkmaktadır:

Gruplar genelde Kasımpaşa grubu oluyor. Onları da koğuştan çıkarıp getirmek gerçekten çok zor. Okuma yazma bilmemeyi eksiklik olarak algılamıyorlar çünkü. Anlamıyorum diyor. Bazısı bilse de bilmiyorum diyor. (...) Ona da bir şey yapamıyoruz, çünkü beyana göre alıyoruz okuma yazma kursuna. (Kurum öğretmeni)

Kursa katılmadım hiç. Hiç içimden gelmedi. Okula bile gitmedim. Bu yaştan sonra ne okuyacağım? Halbuki okuma yazmam da yok. Ben dört gözle çıkmayı bekliyorum. Bir imzaya bakıyor Gül'ün. Ama bekliyoruz işte. (Aslı)

Ankete katılan kadın mahpuslardan kırk ikisi (%38,5) halihazırda cezaevinde verilmekte olan eğitim programlarından birine katıldığını belirtirken; cezaevinde bulunduğu süre içinde aldığı bir diploma olup olmadığı sorusuna on dördü henüz bir sertifika ya da diploma almamış, on dördü birinci kademe sertifikası almış, on ikisi ikinci kademe sertifikası almış olduğunu, ikisi liseden ve üçü de üniversiteden mezun olduğunu belirterek cevaplandırmışlardır.

Bazı mahpus grupları açısından eğitim faaliyetlerine yönelik bir ilgisizlikten bahsedilebilirse de nüfusun geneli göz önünde tutulduğunda her türlü kurs ve eğitim faaliyetine yönelik anlamlı bir ilginin de bulunduğu gözlemleniyor. Nitekim ankete katılan mahpuslar içinde son bir yıl içinde cezaevinde herhangi bir eğitim, kurs ya da hobi faaliyetine katılmış olanların oranı %67dir.

Bütün kurslara gittim. Bütün kurslar var. Bir tek saz kalmıştı. Şimdi ona gidiyorum. Hocalar, kurslar çok güzel. Beni aşığlamıyor. Güzel öğretiyorlar. Mahkum gibi bakmıyorlar. (Cahide)

Grafik tasarım vardı. Katıldım bitirdim. Sertifika aldım. Folklor ve aşçılığa gidiyorum. Eksik kalıyor. Daha uzun olmalı. Photoshop bilmiyorum ben. Öğretmen çok iyiydi. Öğrendik ama yetersiz. Aşçılık öğretmeni de çok iyiydi. Spor hocamız da çok iyiydi. Her Salı spora özellikle Zeynep Hanım aşçılık hocamız mahkumdan yana. On kişiyiz. Biz sadece Cuma günleri gidiyoruz. Mesela ben sekiz aydır un helvası yiyemiyorum. Çok severim. Kursta yapıyorum yiyorum. Haftanın beş günü gelecek Zeynep öğretmen. (Deniz)

İsterdim. Neden olmasın? Mesleğin olacak. Altın bilezik. Kurslar açılıyor ama hocalar doğru dürüst gelmiyor. Gitsen de gitmesen de sana sertifika geliyor. Ne anladım ben bu işten? Hoca gelmese de gelmiş gibi gösteriliyor. (Dicle)

Ancak mesleki, hobi ve eğitime dair kursların açılması, yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü üzere, bunların mahpuslar ve kurumun eğitim birimi açısından içerik olarak tatmin edici olduğu anlamına gelmiyor. Görünen o ki, Adalet Bakanlığı'nın son yıllarda cezaevleri reformu kapsamında bu kurumlarda güvenlik personeli dışındaki personel ve uzman sayısını artırmaya yönelik hamlelerinin yanı sıra, cezaevlerindeki etkinliklere dair düzenli rapor olarak kurum idareci ve uzmanlarının performanslarını değerlendirirken bu verilerden de yararlanma stratejisi, kurumları her dönem belli sayıda kurs ve eğitim programı açıp Bakanlıkça belirlenen asgari sayıdan az olmayacak kadar mahpusu bu programlardan faydalandırmaya ve sertifika vermeye sevk ediyor. Ancak niceliksel olarak kurumlar için teşvik edici görünen bu uygulama, sözkonusu programların içerik ve eğitim kalitesi açısından da iyileşmesini sağlayamıyor; niceliksel artış niteliksel iyileşmeyi beraberinde getirmeyebileceği gibi buna köstek de olabiliyor.

Bir de Adalet Bakanlığı'nın kriterleri, rapor talepleri var düzenli. Mesela bilgi yarışması, münazara yapılacak diyor. Burada ve her yerde yapılması gerektiğini söylüyor. Ama isteyen yok bunlara katılmak. Biz de o durumda varmış gibi, yapmışız gibi gösteriyoruz. Çünkü Bakanlık sayılara bakıp notlandırıyor. O oranlar sıkıntı veriyor bize, tamamlamak kolay olmuyor. [...] Bilgi yarışması yapılmayabilir. Ya da açık öğretimde okuyan 50 kişi var, bunların içinde gerçekten okuyan az aslında. Gerçekten okumak isteyenler okur sayıya bağlı kalınmasa. Yaklaşık 25 tane kursumuz var, listede 250-300 kişi var. [Kurum Öğretmeni]

Mahpuslar açısından bu faaliyetlere katılmanın başka bir önemli getirisi de, derslikte bulundukları süre boyunca, mahpustan öğrenciye dönüşüyor olmalarıdır. Cezaevi rutininin geri kalan kesimlerinde oynamaları ve kabullenmeleri beklenen rol, onlar için kabul etmesi zor, aşağılayıcı ve olumsuz değerler barındıran “mahpus” konumuna uygun olan rolken; derslikler ve işliklerde mahpusluktan geçici olarak da olsa sıyrılıp öğrenciye ve işçiye dönüşürler. Burada artık öğretmen öğrenci ilişkisinin dinamikleri belirleyicidir. Öğretmene gösterilen saygı, mahpus olmaktan değil, öğrenci olmaktan ileri gelir. Öğretmen de onlara mahpus olarak değil, kendisinden bir şey öğrenmek için orada bulunan öğrenciler olarak karşılık verir:

Ben derse girmeden önce çok öyle öğretmen gibi hissetmiyordum. Derse girince mutlu oluyorum. O zaman öğretmen gibi hissediyorum. [...] Buradaki tutuklular genelde çok saygılılar, bize karşı da dışarıdan gelen hocalara karşı da. Değer veriyorsa taşkınlık yapmıyor, söz dinliyor, sorun çıkarmıyorlar.[...] Orda öğrenci oluyorlar, tutuklu / hükümlü gibi olmuyorlar. Tıpkı okuldaki gibi davranıyorlar. Biz öğretmeye çalışıyoruz onlar da öğrenmeye çalışıyorlar. (Kurum Öğretmeni)

ÇALIŞMA VE İŞ YURTLARI

CGTIHK'in 29. Maddesine göre hükümlülerin iş yurtları ve atölyelerde çalıştırılmalarının amacı “hükümlülerin saliverilmelerinden sonra yaşamlarını sürdürecektir meslek ve sanatları öğrenmelerini sağlamak, çalışma ve üretme isteklerini geliştirmek veya güçlendirmek” olarak tanımlanmıştır. Hukuki dayanağını saliverilme sonrası topluma ve çalışma hayatına dâhil olma hedefinde bulan cezaevinde çalışma etkinliği, ucuz emek sömürüsüne imkân tanıdığı ve cezaevi dışındaki istihdam piyasasını da emekçilerin aleyhine etkilediği için eleştirilegelmiştir. Gerçekten de, hapishane içinde çalışma koşulları ne kadar hukuki olarak topluma kazandırma ve çalışma hayatına katılımla ilişkili olarak ve toplumda geçerli sosyal güvence ve haklarla uyumlu olacak şekilde düzenlenmiş olursa olsun, mahpusun koşullarının dışarıdaki en kötü koşuldaki vatandaşın koşullarından daha kötü olması gerektiğine dair kadim anlayış ve piyasa dinamikleri, cezaevinde çalışma olgusunun sömürüyle birlikte var olmasına ne-

den olmaktadır. Nitekim Bakırköy Cezaevi'nde bulunan ve özel bir firmanın tekstil işlerini yapan atölyedeki çalışma ve ücret koşulları, cezaevlerinde emek sömürüsünün ne denli yoğun olabileceğinin somut örneklerinden birini teşkil etmektedir. İş gününün sabah sekizde başlayıp akşam altıda bittiği; gün içinde 12:30 ile 13:15 arasında kırk beş dakikalık bir öğle arası ile sabah ve öğleden sonra birer çay molası dışında aralıksız çalışılan bu atölyede, mahpuslar ayda en fazla yirmi üç iş günü çalışabilmekte olup, günlük yevmiyeleri altı liradır. Buna göre ayın yirmi üç günü tam mesai çalışan bir mahpusun eline geçen net ücret yüz otuz sekiz Türk lirasından ibaret olabilir. Ancak her mahpus için ayın her iş günü çalışmak mümkün değildir. Zira atölye, alınan siparişler üzerinden yürüdüğünden mahpuslar işlerin yoğunluğuna göre çağrılır ve çağrılmadıkları günler için ücret alamazlar. Aynı şekilde, mahpus, sağlık durumu elvermediği için atölyeye gidemediğinde de, bu günler mahpusa maddi kayıp olarak yansır:

Dört yıldır gelen gidenim, para yatıranım yok. Tekstil atölyesinde çalıştığım için (idareden) yardım alamıyorum. Ama hasta olduğunda param kesiliyor. 110 TL'den 60-70 TL'ye düşüyor gelirim. Bu parayla ne alacaksın? Kendimi kısarak idare ediyorum. İki haftadır koğuştta yattığım için su da sigara da tükendi. Elde avuçta kalmadı. Şimdi çalışacağım. Paranın yatmasını bekleyeceğim. (Fadik)

Bu açıdan bakıldığında, mahpusların emeğinin maliyeti firma açısından cezaevi dışındaki istihdam piyasasında bulabileceğinin beş katından da düşük olup ücretli izin, hastalık izni gibi maliyetler de barındırmamaktadır. Dolaşısıyla mahpusun topluma kazandırılmasından çok kar amacının öne çıktığı gözlemlenebilmektedir. Buna paralel olarak mahpusun aldığı ücret, doğrudan cezaevindeki hesabına yatırılmakta ve topluma kazandırma perspektifiyle görece uyumlu olan başka düzenlemelerde görüldüğü üzere bir kısmı mahpusun ailesine ya da salıverilme sonrasında kullanılmak üzere tasarruf hesabına aktarılmamaktadır. Niteliksiz işgücü istihdamının dışarıda da çok yoğun olduğu, genelde niteliksiz kadın işgücünün yöneldiği ve araştırmaya katılmış birçok mahpusun da cezaevinden önce çalışmış olduğu tekstil sektöründeki bir atölyede çalışmanın, mahpusun salıverilme sonrasında istihdam piyasasındaki şansını artırmaktan uzak olacağı da açıktır. Ancak çalışmanın, kendisine içkin olan sömürüye ve salıverilme sonrasındaki etkisinin şüpheli olmasına rağmen, topyekun bir olumsuzluk olarak değerlendirilmesi aceleci ve tek boyutlu bir yorum olacaktır. Zira böylesi bir yorum çalışmanın mahpusun cezaevi içindeki hayatına yaptığı etkileri görmezden gelmiş olacaktır. Oysa iş yurdunda çalışmak, ücreti ne kadar düşük de olsa, dışarıdaki yakınları tarafından hiçbir destek görmeyen kimi mahpusların gözünde cezaevindeki asgari ihtiyaçları-

nı karşılayabilmelerini sağlayan bir olanaktır. Kurum idaresi de bundan hareketle, atölyede çalışmanın koşulu olarak dışarıdan ziyarete gelecek aile ya da avukatının olmamasını koymuştur. Resmi olarak böyle bir kriter konamasa da, uygulama maddi desteği olmayan ve cezaevinde yaşamını başka türlü sürdüremeyecek mahpuslara öncelik tanımaktadır. Bunun yanı sıra çalışma, mahpusun zamanını geçirmesini, oyalanmasını, üretime katılmasını ve mahpus kimliğinden sıyrılıp çalışan kimliği alabilmesini sağlamaktadır. Bunların her biri birçok mahpusun gözünde ayrıcalıklı olmanın işaretidir:

İşe yarıyor olmak güzel. Boş boş oturabilen biri değilim. Memnunum. Ayda 100-125 alıyorum. Sistem her yerde aynı. Firma temsilcilerimizle iletişimiz yok. Usta var. Sabah 8 akşam 6. 10'da, 15.30'da çay, bir de öğlen aramız var. Her giriş çıkışta arıyoruz. (Şeyda)

Ücretten memnun değiliz. Çıkardığımız ürün kolay iş değil, sabit, değerli iş, yüksek kalite. Buna bir şey yapamıyoruz. Adalet Bakanlığı böyle uygun görmüş. [...] Rahat ediyoruz. Değişik bir şey hissediyoruz. Çok seviyoruz, memnunuz. İdareden şikayetçi oluyoruz. En ufak bir kavgada bizi işle tehdit ediyorlar. Bu dönemde ben denk gelmedim, ama tehdit var hala. Tartıştım biriyle ama bunun benim işimle alakası yok. Bu bizim zayıf noktamız idareye karşı. (Fadik)

Hapishanedeki birçok hizmet ve etkinlikte yaşandığı belirtilen bir sorun, çalışmaya dair de karşımıza çıkmaktadır. Gerek revire çıkacak mahpuslar, gerek etkinlik ve derslere çıkacak olanların kimi personelden gördüklerini belirttikleri ve şikayetçi oldukları “engelleme mantığı,” iş yurtlarında çalışan mahpuslar tarafından da dile getirilmiştir. Söz konusu olan, iki aşamalı bir engellemidir. Bunlardan ilki mahpusun hak ve hizmetten yararlanma talebinin iletilmesine dairken; ikincisi mahpusun kendisine sunulan hizmet ve hakları kullanmak üzere koğuş ve odasından çıkarılıp hizmet alacağı yere intikalini engellemeye dönüktür. Mahpusların kurumla ilişkilerine dair bölümde de inceleyeceğimiz üzere, mahpusların dilekçelerinin ilgili birim ve mercilere ulaştırılmaması; talep, şikayet ve sorularını ifade ettikleri dilekçelerin alıcısına ulaşmadan “yırtılması” mahpusların kurumla ilişkilerini sakatlayan önemli unsurlardan biriyken; koğuştan alınıp revire, derslik ya da işliğe götürülmemek de bu ilişkiyi zedeleyen, mahpusla personel arasındaki “gerilim hattı”na dâhil olan bir unsurdur:

Görevliler atölyeye bile zor çıkarıyorlar. Otursunlar, çalışmasınlar istiyorlar görevliler. “Ben olmasan sen de olmazsın” diyorum. Birbirimize saygı duymamız lazım. Ben çoğundan eskiiyim, eski mahkumum. Ben senden iyi biliyorum kuralları. (Dicle)

İnfaz koruma memurları bazen tutuklulara yapılan eğitimlerin gereksiz olduğunu düşünüdüğünü belli ediyor. Ne gerek var? Yine mi? Okuma da öğrenmesin diyenler oluyor. [...] Çıkarılmadıkları zaman bizim yüzümüzden gibi geliyor onlara. Ama onu çıkarmak benim işim değil, İnfaz koruma memurunun işi.[Soru: Nasıl çıkarılmıyor peki mahpus?] Öğren-

cinin alınması unutuluyor mesela. Çağırın diyorsun, gelmiyor, diyor. Öğrenci, kimse beni çağırmadı, diyor. Memur, çağırdım gelmedi, diyor. Arada kalabiliyoruz. [Kurum öğretmeni]

Sonuç olarak, kurum içindeki hizmetlerin ne oranda ve ne şekilde sunulduğu öncelikle mahpus kişilerin toplumsal ve bireysel kimliklerinin “mahpusluk” statüsüyle ne derece sakatlanacağı, hapishane yaşamının çok boyutlu zorluk ve risklerinin fiziksel, zihinsel ve ruhsal sağlıklarını ne derece örseleyeceği ve hapishaneden çıkıştan sonra topluma ne kadar intibak edebilecekleri üzerinde belirleyici olacak unsurlardandır. Ancak bunlar aynı zamanda idareyle mahpus arasındaki ilişkinin dinamiklerinde de etkili olur ve idarenin hapishanede toplumsal düzeni sağlamak üzere kullandığı araçların başında gelirler. Bu hizmetlerin bazıları mahpusun iyi hali ve kuruma uyum sağlaması koşuluna bağlı ödüller olarak tasarlanmış olsalar da, temel ve tüm mahpusları kapsayan haklardan faydalanmanın da yer yer hak edilmesi gereken ödüllere dönüşme riski bulunmaktadır.

İNFAZ KORUMA PERSONELİ VE MAHPUS İLİŞKİSİ

Hapishanelerde, özgürlüğünden mahrum edilerek kapatıldıkları kurumun kurallarına itaat etmeleri beklenen mahpuslarla, işleri onların kapatıldıkları bu yerden kaçmamalarını ve kurallara uygun davranmalarını sağlamak olan, eski ve daha evrensel olan adıyla ‘gardiyanlar’, şimdiki tanımıyla ‘infaz koruma memurları’ arasında aşılmaz ve tamir edilemez bir mesafe ve karşıtlık olduğu hapishane sosyolojisinin klasik bakış açısını yansıtır. Goffman, total kurumlarda tutulan kişilerle onların gözetiminden sorumlu personel arasında temel bir bölünme olduğuna işaret eder ve bu grupların her birinin diğerini düşmanca kalıplar üzerinden algılamaya meyilli olduklarını belirtir. Buna göre personel, mahpus veya hastaları şiddetle yüklü, bilinmezlerle dolu ve güvenilmez olarak görürken, mahpus ve hastalar da personelin tavırlarını küçümseyici, zorba ve kötü niyetli bulurlar. Personel kendini üstün ve haklı görürken, hasta ve mahpuslar kendilerini belli açılardan küçük, zayıf, kabahatli ve suçlu görmeye meyillidir (Goffman, 1961:18).

Benzer şekilde Weinberg (1942) de, aralarındaki toplumsal mesafenin sonucunda kendini diğerinden soyutlayan bu iki grubun birbirleri hakkındaki yargılarının aralarındaki tahakküm ilişkisine dair ikili karşıtlıklar üzerinden kurulduğunu belirtir. Buna göre personel mahpuslar üzerindeki tahakkümünü meşru kılmak üzere bir “karşıtlık algısı” geliştirir ve bu çerçevede mahpusa özgü bir doğa tarif eder. Personelin bakış açısından, kendileri kural ve kanunlara uyan, topluma hizmet eden ve toplumu koruyan bir konumdayken, mah-

puslar ise “nihayetinde suçlu,” doğuştan kötü, güvenilirmez, ahlaki, zihinsel ve duygusal olarak kusurlu kişiler olarak tanımlanır. Kendilerini denetleyemeyen ve toplumsal hayatın kurallarını çiğneyen bu uyumsuz kişilerin “hizaya sokulması,” katı disiplin önlemleri altında denetlenmesi gerekmektedir. Buna karşılık mahpuslar açısından, “gardiyanlar,” ekonomik olarak başarısız olmuş, başka işlerde dikiş tutturamamış ve en büyük zevkleri kapıyı üzerinize kapamak ve size ne yapacağınızı söylemek olan insanlardır. Onlara göre, kendilerinin suç işlemiş olmasında toplumun sorumluluğu vardır ve aynı toplum aslında onların yeniden kazandırılmasıyla ilgilenmemektedir. Hapishane idarecileri de, hapishanedeki tüm personelin de onları topluma kazandırmak gibi bir kaygısı yoktur bu bakış açısına göre. Bu ikili karşıtlığın dışına çıkmak ve karşısındaki mahpus ya da personele bireysel özelliklerine ve durumun özelliklerine göre nesnel bir biçimde bakmak; daha olumlu, dostane ve insanî ilişkiler kurmak isteyenler olsa da, ait oldukları grubun baskısı altında yukarıda tarif edilen bu ikili karşıtlığın dışına çıkma olanakları dar ve kısıtlıdır.

Bu klasik bakış açısı cezaevi içindeki bu en kalabalık iki grubun, hem aralarındaki tahakküm ilişkisinin doğasından, hem de genel olarak toplumsal hayattaki konumlanış ve ideolojik aidiyetlerinden beslenen birer alt-kültüre sahip olduklarını söyler. Ancak daha dikkatli bir bakış, hele de günümüzün kolektif aidiyetleri parçalayan ve her iki kesimde de toplumsal atomizasyonu besleyen hapishane yapılarında, böylesine monolitik yapıların her iki grup içinde geçerli olmadığını görecektir. Yukarıdaki bölümde, mahpuslar arası toplumsal sistemin parçalı yapısı ve anomik unsurlarını betimlerken, mahpusların tamamını niteleyebilecek bir alt kültürün olmadığını vurgulamıştır. Benzer şekilde, ikiliğin karşısındaki diğer grup olan infaz koruma personeli söz konusu olduğunda da homojen bir kültürden bahsedemeyiz. Hal böyleyken hapishane personeli hakkındaki tek boyutlu ve kategorik temsiller mahpuslarınkine nazaran daha uzun ömürlü olmuşlardır. Zira hapishane üzerine yapılan sosyolojik araştırmaların, son dönemlere kadar, çoğunun merkezinde mahpuslar ve mahpus toplumu olmuş; mahpusların gözetim ve güvenliğinden sorumlu personel, cezaevi idari örgütlenmesi içindeki konum ve işlevi ile mahpuslarla arasındaki asimetrik ve hiyerarşik ilişkisi çerçevesinde değerlendirilen homojen bir grup olarak ele alınmıştır. Bu anlamda da personelin gerek içinde yer aldığı kurumla ve kendisine atfedilen işlevlerle, gerekse de mahpusla kurduğu ilişkide birbirinden farklılaşabilecek tavır ve tutumlar benimseyebilecekleri göz ardı edilmiştir (Hawkins, 1976:84-86). Ancak 1970’lerin ortalarından beri gelişen başka bir yaklaşım, bu genellemeciliğin dışına çıkarak infaz koruma personelinin görev ve rollerine dair benimsedikleri tutum ve düşünceleri ile mahpuslara yaklaşım-

ları açısından farklılaştıklarını ortaya koymuştur (Lombardo, 1981; Kauffman, 1988; Benguigui et. al., 1994; Rostaing, 1997; Bennett et. al., 2008; Liebling et. al., 2011). Bu farklılaşmada bir yandan hapisanelerin kurumsal yapılanması içinde güvenlik ve topluma kazandırma işlevlerinden hangisinin daha fazla ağırlık kazandığı ve infaz koruma personelinin bu iş bölümü içinde hangi işlevlerinin daha fazla öne çıktığı belirleyici olurken; diğer yandan da personelin sosyokültürel profili ile görevde geçirdiği süre gibi etmenler etkili olmaktadır.

Mahpuslarla infaz koruma personeli arasındaki ilişkinin sabit bir karşıtlık üzerinden açıklanamayacağının hapisanenin toplumsal düzeni ve işleyişiyle ilgili temel bir vechesi daha vardır. Her ne kadar mahpuslar karşısında infaz koruma personelinin kağıt üzerinde üstün bir konumu ve yetkisi olsa da, kurum içindeki gündelik rutinleri gerçekleştirebilmek yalnızca bu güç ilişkilerine ve zorlamaya dayanamaz. Personelin, kurum içi rutinleri sorunsuz yürütebilmesi için mahpusun rızası ve katılımına ihtiyacı da vardır. Bunu sağlamakta personelin mahpuslarla kuracağı karşılıklı ilişkilerdeki becerisi etkili olacaktır. Bu beceri, mahpusa kendisini horlanmış ve bir şey yapmaya zorlanıyor hissettirmeden ve duruma içkin gerilimi yumuşatarak gündelik işleyişi yürütmeyi sağlar.

Yürütmüş olduğumuz saha araştırmasının sonuçlarının personel ve mahpuslar arasındaki ilişkilere dair bu bölümünde de mahpus ve personel arasındaki ilişkilerin taraflarca genel olarak nasıl algılandığına, personel içinde mahpuslara yaklaşım açısından nasıl bir farklılaşma olduğuna ve bu farklılaşmada etkili olabilecek unsurlara değineceğiz.

Daniel Glaser (1964), cezaevi ve şartlı tahliye sisteminin, mahpusların yeniden suç işlemesini engellemekte ne kadar etkili olduğunu araştırdığı geniş kapsamlı saha araştırmasında gerek henüz hapisanede bulunan gerekse hapisaneden çıktıktan sonra yeniden suça yönelmemiş eski mahpuslarla gerçekleştirdiği görüşmelerde onlara güvenlik ve gözetim personelinin tavır ve davranışlarından hangilerinden hoşlanıp hangilerinden hoşlanmadıklarını ve hangi türden davranışların onların rehabilitasyonunda etkili olduğu düşündüklerini sormuştur. Buna göre hem halihazırda mahpus olan görüşmecilerin personeli sevme nedenleri hem de eski mahpusların iyileştirmeye yönelik olarak olumlu bulduğu davranışlar birbirleriyle örtüşmektedir ve hepsinin ısrarla vurguladıkları özellikler “arkadaşça ve hakkaniyetli” olmaları:

“Bu tanıklıkların hepsinin ortak noktası olarak görünen, bu adamların rehabilite edici etkiler olarak itibar ettikleri memurlar, mahpuslara öz saygılarını kazandıranlardır. Bu, görevlilerin yumuşak huylu, gevşek ya da fazla müsamahakar oldukları anlamına gelmiyordu; sadece bu insanlara kişisel bir ilgi ile ve gösteriş ya da lütuf içermeyecek şekilde yaklaştıkları anlamına geliyordu. Görevliler hor görmeden ziyade güven ve saygı uyandıracak bir biçimde dostaneydiler; dürüst, adil ve düşünceliydiler.” (aktaran Hawkins, 1976:91)

Bakırköy Kadın Cezaevi'ndeki mahpusların personele dair değerlendirmeleri de bu tanıklıkları araştırmaktadır. Araştırmaya katılan kadın mahpuslara, infaz koruma personelinin onlara yaklaşımı konusunda ne düşündüklerini sordüğümüzda yanya yakırı çoğunun yaklaşımından memnun olduğunu belirtirken, yaklaşık dörtte biri genel olarak memnuniyetsizliğini ifade etti ve kalan kesim ise personelin yaklaşımını karşısındaki mahpusun kim olduğuna bağılı olduğunu ifade etti:

Personelin sizlere yaklaşımı hakkında ne düşünüyorsunuz?	Dağılım (%)
Çoğunun yaklaşımından memnunum.	45
Personelin yaklaşımı karşısındaki mahpusun kim olduğuna göre değişir.	29
Çoğundan memnun değilim ama iyiler de var.	14
Personelin yaklaşımından hiç memnun değilim.	10
Boş	2
Toplam	100

Bu memnuniyetsizliğin kaynağında iki taraf arasındaki ilişkilere fiziksel şiddetin içkin olması, ya da daha ziyade personelin mahpusa yönelik fiziksel şiddet kullanımı olup olmadığını sorguladığımızda ise, ankete katılan mahpuslar arasında çok küçük bir kesimin infaz koruma personeliyle fiziksel şiddet içeren bir durum yaşadığını belirttiğini görüyoruz:

Bu cezaevinde personelle fiziksel şiddet içeren bir olay yaşadınız mı?	Dağılım(%)
Ben personele saldırdım.	3
Ben personelin saldırısına uğradım.	6
Böyle bir olay yaşamadım.	72
Boş	19
Toplam	100

Her ne kadar katılımcıların beşte birine yakınının bu soru karşısında sessiz kalmayı tercih etmiş olması üzerinde düşünülmesi gereken bir durumsa da, kalanların arasında fiziksel şiddet deneyimi olduğunu söyleyenlerin yine de çok düşük bir oranda seyretmesi, mahpuslarla personel arasındaki ilişkideki ağırlıklı sorunu başka yerde aramak gerektiğine işaret ediyor.

Sparks ve Bottoms (1995), mahpusların hapishaneyi meşru bir kurum olarak algılanmasında infaz koruma görevlileri tarafından insanca, saygıya değer ve adilane bir biçimde muamele görmelerinin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Hapishanede mahpusa gösterilebilecek saygı genel olarak onun haysiyetini gözeterek nezaket içinde ve anlayışlı davranmak olarak algılanır (Liebling, 2004; Butler ve Drake, 2007). Saygıyı daha geniş bir çerçevede ele alan bir diğer görüşe göre ise mahpusun beklediği saygı birbirini tamamlayan iki boyuttan oluşur. Nazik davranış, mahpusun iletişimsel ve duygusal ihtiyaçlarını dikkate almaya tekabül ederken tek başına yeterli görülmez. İkinci boyut ise mahpusun hapishane hayatı içindeki pratik ihtiyaçlarının ciddiye alınmasıdır (Hulley, Liebling ve Crewe, 2011). Yaptığımız araştırmada da mahpusların beklediği türden saygının, hem iletişimsel ve duygusal hem de hapishane hayatının pratik gereklerine dair ihtiyaçlarının ciddiye alınması tanımına daha yakın olduğunu gördük.

Mahpuslar açısından, personelden memnun olma ve olmamanın en temel ölçütlerinin personelden yakınlık ve ilgi görmek ile personelin herkese adilane ve dürüst davranması olduğunu söyleyebiliriz. Mahpus açısından dikkate alınmak, insani olarak ilgi ve anlayış görmek, karşısındakinin ona mahpus ve suçlu yani kendisinden aşağı bir varlık olarak değil de cezaevinde bulunan bir insan haysiyetine uygun olarak davranması anlamına geliyor. Bu tavır, mahpusun kendini konumlandırması ve kendiyle ilişkisi açısından da hayati önem taşıyor. Zira kendilerini tanımlayan tüm olumlu sıfat, kişi ve nesnelerden soyulmuş oldukları bu ortamda, mahpusun en önemli savaşlarından biri de "mahpus" statüsüne rağmen, saygı ve ilgiye değer bir insan olduğunu hissetmek ve kabul ettirebilmektir:

Memurlar çok iyi. Gençler de iyi ama yaşlılar çok iyi. Onların problemleri yok bizim suçumuz. Çok sevdiğim var. Dinliyorlar çünkü hastayım, ateşim var diyorum dinliyor bazen yok yok diyor ama herkes iyi. (Yewande)

Memurların üçü iyiyse üçü kötü. Memur sizi tanıdığında iyi. Konuşma tarzı iyi oluyor seçiyorsun. Güler yüzlü oluyor, öbürü somurtuyor. Değer veren memurları seviyorum. Büyülenmiyor. İkrâm ettiğimde elimden alıp yiyebiliyor. O zaman bu memur iyi bir insandır. Kibir yoktur. Kimisi seni bir şey yerine koymuyor. Eskiler mahkûmla oturmuş yemek yemiş. Mahkûmu insan olarak görüyor. Yeniler geldi. Paşakapı'da onlar da çok iyi insanlar. Ama bu dönem gelenler hoş değiller. (Ahu)

Memurlarla pek ilişkim yok. Seviğim memurları daha sıcakkanlı oldukları ve insan ayrımı yapmadıkları için seviyorum. Bazı memurlar çok havalı. Bazen ona uçmamak, onu boğmamak için kendimi zor tutuyorum. İnsanız ya, biz hayvan değiliz. İnsan konuşarak anlaşır. Bazıları hayvan, bazıları çok iyiler. (Fadik)

Memurun, mahpusun sıkıntı ve taleplerini dikkate almaması, duymazdan gelmesi ve ciddiye alarak yanıt vermemesi; mahpusa yukarıdan bakarak kendisiyle mahpus arasında sadece cezaevindeki konumları bağlamında değil aynı zamanda insan olarak da bir hiyerarşi kurması ise sevilmemesine yol açan nedenlerin başında geliyor:

Mesela mektup. Butona basıp mektup soruyorsun. "Ne bana soruyorsun?" diyor. Eee kime soracağım? Sen de idareye söyleyeceksin. Ben çıkamıyorum ki dışarı. Bir gün senin aileden de biri düşebilir. Tepki veriyorlar. Sıcak su soruyorsun. "Aceleniz mi var?" diyor. Elektrik atıyor bazen. Bazısı hemen açıyor. Bazısı "teknisyen yok" diyor. (Gonca)

Hiç memurun değilim. Suçlusun, ikinci sınıf insan. Onların elinin altındasın. "Bıktım sizden" diyor. Yaşlı, genç pek farkları yok. İnsan gibi yaşayan bir iki memur var. (Nedime)

Sert ve ağır sözler söyleyenler var. Acil durumda butona basınca gelmiyorlar. Müdür tanık olunca böyle bir olaya sorun kalmadı. Biz de ne yapalım o sırada o bölgede değillerse kapıya vuruyoruz. Yaşlı olanlar daha anlayışlılar. Herhangi bir durumda akıl veriyorlar, sakinleştirmeye çalışıyorlar. Yeniler çok bağıryorlar. Şahıs olarak sorunun yok ama benim. (Dicle)

İnsan gibi davranmamak olarak algılanan tavırların başında aldırışsızlık ve hor görme yer alırken, aramalar ve sayımlar esnasında kapılara vurarak gürültü çıkarmak, bağırp gürültülü konuşarak mahpusu huzursuz etmek ve mahpusla alaycı bir üslupla konuşmak da mahpuslar tarafından maruz kaldıkları psikolojik şiddetin bir parçası olarak değerlendirilmektedir:

Eskiden memurlar güzeldi. Şimdikiiler histerik. Bağırp çağırıyolar, kapıya vuruyorlar. Tutanak tutarım diyorlar. Ben kimseye dokunmadım. Bazen koğuştta tartışma var. İnşallah sen de buraya düşersen 1 ay diyorum. Sabah sayımında haha hihi boş boş konuşup bağıryorlar. Bıktım. Biz asker değiliz. Bana ne sen kimsin. Mecburuz susacağız. O yüzden ilaç kullanmak iyi. Koğuştta 29 kişiyiz. Bir arada yaşamak iyi değil. Aralara yatak atıyorlar. Köpek gibi. Gönder başka koğuşlara. (Erica)

Memur dalga geçiyor. "Ne güzel vücudun var" dedi bir kıza. "Sen bir bayansın, nasıl böyle söylersin" dedim. Kız korktu. "Bana bir şey yapar mı abla?" dedi. Birlik yok. (Seda)

Sabahları akşamları bağıryorlar. Ben sürekli sorguluyorum kendimi sayım zamanı. O şekilde bağırmca zaten indirim falan çıktı ya herkes diken üstünde, zor durumdayız. Ailemiz, çocuğumuz, çocuğumuz var. Psikolojimiz bozuk zaten. (Deniz)

Mahpusların gürültü konusundaki şikayetleri dışarıdan bakan bir göz için "fazladan" bir hassasiyet olarak algılanabilir. Ancak unutmamak gerekir ki, cezaevlerinin fiziki yapısı ve akustik sistemi sesin dışarıdaki herhangi bir kapalı ortama oranla çok daha hızlı yayılmasına ve daha fazla yankılanmasına neden olur. Bunun dışında cezaevi gibi kişiyi güvende olma duygusundan büyük ölçüde yoksun bırakan, koku ve ses gibi dış uyaranlara karşı hassasiyeti artıran kapalı ortamlarda aniden duyulan yüksek seslerin mahpusların üzerinde tah-

rip edici bir etkisi vardır. Buna ek olarak, aramalar ve sayımlar gibi karşılaşma anlarının memurlar ve mahpus arasındaki asimetrik tahakküm ilişkisinin altını çizen, kişinin orada zorla ve cezalandırılmak üzere tutulan, hakları kısıtlanmış ve denetlenmesi gereken bir mahpus olduğunu hatırlatan “gerilimli” anlar olduğunu hatırlamak gerekmektedir.

Personelin tavrına yönelik algıları bakımından mahpuslarca dile getirilen bir ayrım da eski ve yeni personel ayrımıdır. Bu ayrım bir yandan nesiller arası bir farklılaşmaya, diğer yandan da personelin yaşından görece bağımsız olarak görevdeki yeniliğine gönderme yapmaktadır. Yani mahpusların gözünde, cezaevi reformu sürecinin öncesinden beri görev yapan memurlarla bu süreçle birlikte göreve başlayan memurlar arasında fark vardır. Bunu, koğuş sistemine göre düzenlenmiş ve cezaevi içi dolaşım ve bir araya gelme imkânlarının daha fazla olduğu eski tip cezaevlerine dair mahpuslarca dile getirilen nostaljik anlatımlarda; personelle iç içe olmak, birlikte çay içmek, voleybol oynamak, personelin mahpusların ruh hallerine ve sıkıntılarına karşı duyarlı olmalarının çok öne çıkan ve olumlu anlamlar atfedilen temalar olmasından anlayabiliyoruz:

Yeni memurlar çok hoppa, havai. İyiler de var ama eskiler farklı. Eskiler mahkumla oturmuş yemek yemiş. Mahkumu insan olarak görüyor. Yeniler geldi. Paşakapıda onlar da çok iyi insanlar. Ama bu dönem gelenler hoş değiller. (Ahu)

Yeni memurlar ne oldum delisi. Gençlerde ego var. Buradakiler malikum. Biz memuruz. Biz üstünüz. Karşı tarafa sözünün geçeceği, yalnız burada kendini dinleteceği için. Eskiler öyle değil. Yapıları öyle onların. (Latife)

Bu dönemsel ayrımın ötesinde, yeni ve eski memur terimleri, infaz koruma memurluğuna yeni başlamış memurla, görevde görece deneyim kazanmış memurlar arasındaki bir ayrıma denk düşmektedir.

Mahpuslarca dile getirilen bu ayrımın memurların işlerine ve mahpuslara yaklaşımında karşılık bulacak bir izdüşümünü olup olmadığını sorgulamak gereklidir. Eski personel olarak değerlendirebileceğimiz 2000 öncesinin daha geleneksel cezaevlerinden beri görevde olan memurların eğitim seviyelerinin yeni personele göre daha düşük olduğu ve mesleki anlamda daha korunmasız ve ağır şartlarda çalışmış olup mahpuslarla daha fazla ilişki içinde oldukları, psikolog ve sosyal çalışmacı kadroları olmadığından mahpusu gözetmenin yanı sıra mahpusla ilgilenmek ve destek olmakla da yükümlü oldukları; buna karşılık yeni nesil memurların eskilere oranla eğitim seviyelerinin daha yüksek, kanun-tüzük ve yönetmeliklere hakim ve bağlı, infaz ve koruma personelliğini başka memuriyet olanaklarına bir geçiş imkânı olarak görmeye eğilimli ve memur ile mahpus arasındaki ilişkiyi daha bürokratik bir şekilde tanzim ederken

aralarındaki mesafeyi de açan yeni idari anlayış içinde mesleğe intibak ettikleri düşünüldüğünde böylesi bir ayrışma kanalının varlığı şaşırtıcı olmayacaktır. Ancak personelin söyleminden yola çıkarak böyle bir ayrışmanın net olarak çizgilerini çizmenin mümkün olmadığı görülüyor.

Personelin mahpusla ilişkilerini düzenleyen temel ilkeler konusunda görev süresi ve yaştan bağımsız olarak, en azından söylem düzeyinde, ortaklaştığı belli başlı temalar var. Bunlardan ilki, mahpusla ilişkideki “doğru” mesafeye dairdir. Bu doğru mesafeye göre mahpusla ne çok üstten konuşmak ve mahpusa “sert girmek” iyidir, ne de mahpusla fazla senli benli ve “laubali” olmak iyidir. İkinci olarak, mahpusu dinlemek, anlamaya çalışmak ve kurallar elverdiğince sorununu çözmeye çalışmak ortak bir söylem olarak belirir. Personelin büyük çoğunluğu söylem düzeyinde bu genel çerçeve içinde ortaklaşmış olsa da, sözkonusu çerçevenin içini nasıl doldurdıkları ve nasıl hayata geçirdikleri aralarındaki farklılaşmanın da hatlarını belirlemektedir.

İnfaz koruma memurluğunda görece yeni (0-2 yıl arası deneyim) olan memurların mahpusla ilişkilerinde, daha deneyimli olan memurlara oranla daha belirgin bir tehdit algısı ve kaygı ile birlikte prosedürlerin uygulanmasına yönelik bir beklenti gözlemleniyor. Bu anlamda kendi can güvenlikleri için mahpuslardan gelebilecek tehlikelere karşı daha uyanık olma ihtiyacı, mahpusla olumlu bir ilişki kurma gereğiyle bir arada yürüyerek personel üzerinde bir baskı oluşturmakta; mahpusun hakları personelin yetkileriyle zaman zaman karşıtlık içinde sunulmaktadır. Nitekim bu kategorideki çoğu memur mahpusların beklediklerinden daha rahat, hatta “fazla iyi” koşullarda tutulmaları ve personele oranla daha “fazla” haklarının olması karşısında şaşırdıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra, mahpusa karşı ellerinde bulunan tutanak tutma yetkisinin, tutanakların bekledikleri oranda işleme konmaması ve karşılığında mahpusa karşı “zor kullanma” yetkisini nasıl kullanacaklarını bilememek işlerini zorlaştıran engeller olarak algılanmaktadır:

İki mahkum kaoga ederken başımın üzerinden demir kol ve yemek karavanası geçti. Başladığının üçüncü günüydü. Kadını tuttum ve sarstım. Kadın beni tehdit etti. Bu koşu gelme, kaynar su dökerim üstüne, dedi. Korktum. Ama cesaretimin de farkına vardım. Çünkü diğer kadın hamileydi, onu korumuş oldum. (İKM 35, 1 yıl)

Örneğin bir tutuklu ile sorun yaşandığında amirimiz tutuklunun yanında olabiliyor. Tutuklu yanında rencide ediyor bu durum. Kendimi güvende hissetmiyorum. (İKM 8, 1 yıl 6 ay)

Mahkumlarla çok konuşmamaya çalışıyorum. Soru cevap şeklinde. Kendi tercihim. İçeri girdiğimde çay ikram etmek istiyorlar. İçmek istemiyorum. Özellikle terör koşusu ise çok kötü oluyorum. Şehitler geliyor aklıma. Tokamı istiyorlar mesela. Koşu olmak zor. Sağ-

ları solları belli olmuyor. Onları küçümsediğimden değil. İnsanın başına her şey gelebilir. Belki beni gözünü kırpmadan vurabilecek bir kişi karşımdaki. Ama belli etmemeye çalışıyorum. (İKM 4, 1 ay)

Yukandaki örneklerde de kısmen görüldüğü üzere mesleğin ilk zamanları, sadece mesleki anlamda değil aynı zamanda insani açıdan da hapisane gerçekliğiyle karşılaşma ve anlamlandırma sürecini de içeren bir bocalama dönemidir. Mesleki anlamda mahpusa nasıl yaklaşılabileceği ve işin nasıl yapılacağı aynı zamanda insan olarak da bu kişilerle ilişkinin yeniden biçimlendirilmesini içeren bir sorgulama ve dönüşümü de kapsar.

Mahkuma yaklaşım zor oluyor. İyi niyetle yaklaşırsanız o sizin iyi niyetinizi suiistimal edebiliyor. Mesa'feli olduğumuzda kendimi gaddar gibi hissediyorum. Vicdanım sızlıyor. Kendimi mahkumun yerine koyuyorum. Mahkumların kendilerine zarar vermeleri beni etkiliyor. Bazen kendi çocuklarına zarar verdiklerini görünce üzülüyorum. O acıyı hissediyorum. Geçen gün birisi bebeğini yaktı. Gereksiz suçlar için insanlar içeri alınıyor. Buraya girdikten sonra mağdur bile olsa suçlu gözüyle bakılıyor. Herkes tarafından değersizleştiriliyor. (İKM 12, 1,5 yıl)

İlk başladığımda bir tedirginlik vardı üzerimde, o da mahkumun nasıl biri olduğunu bilmekten kaynaklanan bir tedirginlik. Ben hepsini psikolojik sorunları olan insanlar sanıyordum. Oysa sonradan gördüm ki, mahkum da senin benim gibi biri. [...] Bu insanlar ailelerinden uzak, kiminin ailesi bilmiyor cezaevinde olduğunu, çalışmaya gittim falan diyorlar. Anneleri sitem ediyor neden hala gelmiyorsun diye mesela bir hasta veya cenaze olduğunda. Yakınının cenazesine gidemiyor insanlar, çok kötü bir durum, devlet ne kadar iyi bakarsa baksın. (İKM 13, 2 yıl)

Memurlukta geçen süre arttıkça, mahpus hem korkulup hem de karşısında kendi iktidarını kabullendirmek gereken ötekileştirilmiş bir varlıktan, daha tanıdık ve rahat ilişki kurulan bir kişiye dönüşür. Memurlukta üç-on yıl arası deneyimi olan memurların mahpuslarla ilişkilerini anlatırken öne çıkardıkları tema ise bu ilişkideki sınırların nerede konacağına dairdir. Deyim yerindeyse yeni personelin mahpusla arasındaki mesafeyi azaltması ve onunla insani ilişki kurmayı öğrenmesi gerekirken, bir sonraki aşamadaki memur için önemli olan artık kurulmuş bu ilişkinin belli bir çerçevenin dışına çıkmamasını sağlamaktır. Çok mesafeli ve tepeden bir bakışın zararı bilinirken, fazla samimi ve içli dışlı olmanın da görevini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmeye zararı olacaktır. Burada artık mahpusla ilişkiyi belirleyen kağıt üzerindeki bir konumun verdiği yetkiler ya da mahpusa dair önyargılardan ziyade; somut iş deneyiminin verdiği bir "kısmi güven" ilkesi gibidir. Zira memurlar pratikte, kağıt üzerinde yazılı olduğu şekliyle bir iktidar ve yetki alanlarının olmadığını, mahpusla ilişkilerin de önemli bir parçasını oluşturduğu bir sistem içinde kendi iktidar ve etki alan-

larını oluşturabileceklerini; bunu yaparken de hem kendi pozisyonlarını belirleyen hukuki çerçeveye hem de mahpusla ilişkilerine dayanmak ama ikisine de tamamen güvenmemek gerektiği bilgisini edinmişlerdir.

Tutuklular ile samimi olma, özelini anlatma, tatlı sert ol. Bizim mesleğimiz azıcık bir ihmali kaldırmaz. (İKM 27, 9 yıl)

İnfaz koruma memuru dikkatli olmalı. Tutukluyla çok fazla yüz yüze olmamalı. Mesafeyi korumalı. Onlar ilk etapta insanı gözlemliyorlar. Kendi istediklerini yapmadığın zaman her türlü iftirayı atabilecekleri için çok fazla samimi olmamak gerekiyor. Çok da katı olmamak gerekiyor. Yapabileceğin şeyi de yapmak gerekiyor. [...] Herkese aynı şekilde davranmak gerekiyor. Bağırдыңın zaman onlar da bağırıyor. Hiçbir şekilde diyalog kurulamıyor. Sakin yaklaşmak gerekiyor. (İKM 25, 8 yıl)

Hapishane ortamındaki yeni memur-eski memur ayrımında sonuncuyu oluşturan on yıldan daha deneyimli olan memurların mahpuslarla ilişkisine geldiğimizde, bu grubun anlatısında mahpusun psikolojisini bilmek ve mahpusla ilgilenmek, mahpusu alttan almak ve kendilerine karşı kimi tavır ve davranışları görmezden gelerek sorunları yumuşatmak, mümkün olduğunca az tutanak tutmak, son olarak da işini sevmek temalarının ön plana çıktığını görüyoruz:

Diyarbakır'da göreve başlamadan tehdit edildim. Göreve başlayınca terörler sevdiler. Sevmeyince bu işi yapamazsın. Bu iş insanla devamlı ilişki gerektiriyor. [...] Kişiye göre memur kendini hazırlayacak. Bir kere beni dinliyorlar. Aralarında ayırım yapmayacağımı biliyorlar. Hiç zor kullanmadım. Daha çok sözle yatıştırmaya, ikna etmeye çalışıyorum. (İKM 32, 25 yıl)

Eski Bakırköy'de fiziksel şiddet yaşadım. Sözlü de yaşıyor. Ancak kâle almıyorsun. Savcı Bey tutanak tutun diyor. Hangi birisine tutanak tutacaksın? (İKM 26, 18 yıl)

Sonuç olarak, deneyimin belli bir fark yarattığı söylenebilirse de, personelin mahpusla ilişki tarzında tamamen belirleyici olduğunu iddia etmek yanlış ve aldatıcı olacaktır. Genel olarak ceza adaleti sisteminde, özel olarak da hapishanelerde 2000'lerden bu yana yaşanan dönüşümün meslekle, mahpusla ve mesleğin icra edilişle kurulan ilişkiyi dönüştürmekte olduğu da anlaşılmaktadır.

MAHPUSUN HAPSEDİLMEYLE VE KURUMLA İLİŞKİSİ

Mahpusun kurumla ilişkisini ele alan sosyologlar genelde meselenin iki boyutunu öne çıkarmışlar ve bu iki boyutun birbiriyle bağlantılı olduğunu dile getirmişlerdir. Bunlardan ilki mahpusun kurumun kendisi için öngördüğü tanım, hizmet ve koşullara katılması, bu kurumsal çerçeveyi kabul edip etmemesi iken ikincisi de kendi cezası ve mahpusluğunu nasıl algıladığıdır. Corinne Rostain (1997) kadın hapishanelerinde gerçekleştirdiği araştırmasında, kadın mahpusların aldıkları ceza ve hapishanedeki kurumsal yapıyla ilişki biçimlerini iki

gruba ayırır. Bunlardan ilki reddetme ikincisi de katılımdır. Hapsedilmeyi ve mahpusluğu reddetmek, ya açık bir isyan ya da kendi içine kapanma yoluyla kurumun kural ve düzenlemelerini benimsememe ve disiplini kabul etmeme tavrıdır. Hapishaneyle kurulan böylesi bir ilişki, aldığı cezayı kabullenmemeyle de el ele gider. Katılımcı tavır ise kendini kurumun sunduğu etkinliklere dâhil olmak, kurallara saygı ve disipline itaat göstermekte kendini belli eder. İşlenen suçta ve alınan cezada kendi sorumluluğunu kabul etmek mahpusun kurumla ilişkisinde katılımcı bir tavır benimsemesinde etkili olabilir Rostaing'e göre.

Bu bakış açısından yola çıkarak, Bakırköy Kadın Cezaevi'nde görüştüğümüz kadın mahpusların aldıkları ceza ve hapsedilmiş olmakla ilgili tavırlarını incelediğimizde yaklaşık dörtte üçü (%73) için hapishaneye girişin büyük bir şok yaratan, beklenmedik, gerçekliği idrak edilemeyen bir durum olarak yaşandığını; buna karşılık yalnızca %13'ü için bu durumun bir gün olması beklenen bir olay olarak algılandığı, kalan %11 içinse hapse girmenin koruyucu bir durum olarak yaşandığını görüyoruz. Görüşmecilerin %72'sinin hayatlarında ilk kez hapishaneye girdiği düşünülürse, yaşanan şokun kişinin bu durumla ilk kez karşılaşmasıyla bağlantılı olduğu da söylenebilir.

Hapsedilmeye varan, tutuklanma ve yargılanma süreçlerinin tamamının içinde yer aldığı ceza adaleti sistemi de yine mahpusların büyük çoğunluğu tarafından, dağıttığı adalet ve işleyiş süreçleri açısından güvenilirliğini ve meşruiyetini yitirmiş addedilmektedir. Mahpusların %78'i hapishaneye konmanın adalete inancını sarstığını beyan ederken, %80'i hapishaneye konmuş olduğu için adalet sistemine öfke duyduklarını dile getirmişlerdir. Adalet sistemi karşısında büyük ölçüde kızgınlık ve hayal kırıklığı yaşayıp kendilerinin hapsedilmesini büyük bir kınılma olarak yaşayan bu mahpuslar arasında, içinde bulundukları durumun oluşmasında kendilerinin de sorumluluğu olduğunu ve bu konuda suçu başkalarına yükleyemeyeceğini söyleyenlerin oranı %45'tir. Yine mahpusların çoğunun, hapishanenin olumlu anlamda dönüştürücü etkisine yönelik reddedici bir tavırları olduğunu görebiliyoruz. Buna göre ankete katılan kadınların %76'sı cezaevinde olmaya olumsuz bir anlam atfederken, yalnızca %14'ü hapsedilmenin kişiyi topluma uyumlu veya iyi bir insan haline getirdiğini düşünüyor.

CH16-Sizce cezaevi mahkumları iyileştiriyor mu?	Frekans	Yüzde %
Hayır, insanın durumunu daha da kötüleştiriyor	44	41
Hayır, insanı kinlendiriyor	38	35
Evet, cezaevinde yatmak insanın topluma uymasını sağlıyor	8	7
Evet, cezaevi insanı daha iyi bir insan haline getiriyor	8	7
Boş	11	10
Toplam	109	100

Yukarıda çizdiğimiz teorik çerçeve, aslında hem adalet sistemini hem de kurum olarak hapisanenin işlevini reddeden, bunlara kuşkuyla yaklaşan ve nihayetinde kendisinin bu sistem ve kurum içindeki konumunu adil bir sürecin sonucu olarak algılamayan bir kesimin ankete katılan mahpusların beşte dördünü oluşturduğu gösteriyor. Bu reddedişin içe kapanma ve geri çekilme ya da bireysel ve kolektif direniş biçimleriyle tezahür etmesinin beklendiğini belirtmiştik. Ancak bunun tek değilse de en doğrudan ölçütü olacak disiplin kayıtları bize ikisi arasındaki ilişkinin o denli güçlü olmadığını söylemektedir. Nitekim ankete katılan mahpusların yalnızca %12'si cezaevine konduğundan beri disiplin cezası almıştır. Bu veriyi, mahpusların neredeyse tamamının cezaevi kurallarını kabul edip bunlarla uyum içinde yaşadığı şeklinde yorumlamak mümkün değildir. Zira bu, mahpusların da personelin de şikâyetçi olduğu sözel ve fiziksel şiddet ile güvende olmama hissini açıklamaktan uzaktır. Daha akla yakın olanı kurumda geçerli olan idarecilik anlayışına bizi yönlendirmektedir. Nitekim gerek mahpusların gerekse personelin anlatıları cezaevi içinde toplumsal kontrolün her zaman resmi denetim mekanizmalarıyla gerçekleşmediğini, enformel mekanizmaların işlediği bir sistemin baskın olduğunu göstermektedir. Disiplin işlemleri ve resmi şikâyet mekanizmalarının işlerliğini kimi zaman engelleyen kimi zaman da geri planda bırakan bir anlayıştır bu. Mahpuslar arası ve mahpusla personel arasındaki çatışmalı durumların enformel ve hukuki denetim mekanizmalarından gayri yollarla çözülmesi ise belli bir toplumsal düzeni sağlasa da, bu düzen herkesin kendini güvende hissedeceği ve adilane işleyeceği bir hukuk alanında hissetmesine elvermemektedir.

Mahpusların kurum idaresine dair en büyük şikâyetleri ilgisizlik ve idare tarafından seslerinin duyulmaması, taleplerine cevap verilmemesi ve idarenin farklı mahpus gruplarına farklı yaklaşımıdır. Gerek cezaevi içindeki hizmetlere yönelik taleplerinin engellenmesi ve karşılanmaması; gerekse cezaevindeki hak

ihlallerine dair şikâyetlerinin gerekli mercilere ulaşmasının engellenmesi mahpusların kendilerini haklarından soyunmuş ve hukukun geçerli olmadığı bir alanda olduklarını hissetmelerine neden olmaktadır. Mahpusların ait oldukları gruplara ya da cezaevinde geçen süre, dışındaki yakınları tarafından sahiplenilip takip edilmelerine göre cezaevi idaresince ayrı rejimlere tabi tutulduklarını belirtmesi, cezaevinde görece ayrıcalıklı kesimler olduğu varsaymaya olanak veriyor. Buna göre kendine ve çevresine yönelik fiziksel şiddet kullanma riski olan mahpusların sesiyle, seslerini dışarıya avukatları ve mensubu oldukları politik hareketlerle duyurma imkânı olan grupların talep ve şikâyetleri konusunda daha titiz davranan cezaevi idaresi, sıradan ve “kimsesiz” mahpuslar sözkonusu olduğunda benzer bir titizliği göstermenin uzağındadır. Yine koğuş içinde, koğuş mümessili ya da eski mahpusların koğuş içi düzeni öyle ya da böyle karşılaması karşılığında cezaevi idaresi mahpuslar arası çatışma ve sorun alanlarına da karışmamayı, koğuşun içindeki dengeleri bozmamayı tercih eder görünmektedir.

SONUÇ

Başta ABD, Birleşik Krallık ve Anglosakson dünya olmak üzere, dünyada ceza adaleti politikalarında yaşanan dönüşüme paralel olarak, Türkiye’de de özellikle 2000’ler itibariyle ceza adaleti ve ceza infaz sisteminde belirli bir dönüşüm yaşanmaktadır (Özkazanç, 2011; İrtiş, 2009; Yıldırım ve Kuyucu, 2017; İbikoğlu, 2010). Bu dönüşümün bir vechesi suçun ortaya çıkışını bilimsel araçlarla tespit edip bu yönde kamu politikaları geliştirmeyi ve suçluyu çeşitli araçlarla topluma katmayı hedefleyen rehabilitasyon anlayışının terk edilerek daha cezalandırıcı ve risk yönetimine dayalı bir anlayışın kabul görmesidir. Bununla bağlantılı bir diğer ayağı ise yönetsel anlayışın ceza adaleti sektörüne sirayet etmesidir. Bu makale boyunca kurumda verilen çeşitli hizmetlerin nasıl sunulduğu, mahpusların belli haklardan nasıl yararlandıkları, mahpuslarla personel arasındaki ilişki ve nihayetinde mahpusların kurumla ve hapsedilmiş olmakla ilişkilerini inceledik. Bunların her birinde bu dönüşümün etki ve sınırlarının da izini sürmek mümkün. Öncelikle kurumun barındırdığı nüfus ve kaynaklarının sınırlılığının da etkisi ile sunulan hizmet ve programlar her mahpusa yönelik bireysel bir müdahale programı ya da iyileştirme anlayışından çok kurumun kendisine belirlediği bazı nicel hedefleri gerçekleştirmesine odaklanmış gibi görünmektedir. Kurum içinde mahpuslara yönelik düzenlenecek hizmetlerin neler olacağının, ne şekilde, hangi prosedürler takip edilerek gerçekleştirileceğinin merkezi olarak stratejik planlar, hedefler, misyon ve vizyon tanımları dâhilinde belirlenmesi ve yine merkezi olarak izlenerek denetlenmesi, performans değerlendirmelerinin bunlar üzerinden yapılması kurum profesyonelleri ve

yöneticilerinin üzerinde bu anlamda baskı yaratmaktadır. Niceliğe ve merkezi planlamaya dayanan bu anlayışla baş edebilmenin yolu bazen kağıt üzerinde etkinlikler gerçekleştirmek, devam etmediği halde mahpuslara katılım sertifikaları dağıtmaktan geçmektedir. Öte yandan yeni yönetsel anlayışta sağlık hizmetinden mahpusun gözetimine kadar her türlü görevin icrası standart kurallara ve prosedürlere bağlanmıştır. Mahpus talepleri dilekçelerle alınıp UYAP sistemine girilerek cevaplandırılmalı, infaz koruma memurları meslek öncesi ya da meslek içi eğitimler aracılığıyla geleneksel "gardiyan"lardan daha farklı bir profesyonellik anlayışına kavuşturulup, daha kurallara uygun ve formel mekanizmalar aracılığıyla denetim ve düzen sağlama görevlerini yerine getirmelidir. Ancak tüm bu alanlarda gerek idareciler, gerekse profesyoneller ve mahpuslardan gelen dirençler de gözlemlenmektedir. Geleneksel otokratik idare anlayışına sahip kurum yöneticilerinin sağlık, eğitim gibi alanlardaki faaliyetlerde bizzat söz sahibi olmak yerine Bakanlıkların ortaya koyduğu kural ve hedeflere uygun olarak hareket etmekte zorlandıkları, ya da bundan her zaman hazzetemedikleri anlaşıyor. Keza mahpus dilekçelerinin ancak bir kısmının UYAP'a işlenerek kalanların yırtılmak suretiyle ortadan kaldırılması da bu yeni yönetsel anlayışa gösterilen bir direnç türü olarak okunabilir. Yukarıda görmüş olduğumuz üzere yeni ve eski idarecilik ile yeni ve eski gardiyanlık arasındaki bir mesafe de kurumda düzen ve güvenliği sağlamada verili formel araçların ne derece ve nasıl kullanıldığı ile ilişkilidir. Öte yandan mahpuslar için kapatılmanın herhangi bir olumlu etkisi olmaması, büyük çoğunluk açısından yaşadıkları sürecin ceza adaleti makinasının çarklarına sıkışmak ve haksızlığa uğramakla eşdeğer tutulması, hapsedilmenin kin ve umutsuzluktan öte bir duygu uyandırmaması, üzerinde en fazla düşünülmesi gereken nokta olarak belirmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy-Retornaz, E. E. (2011) *La Sauvegarde des Droits de l'Homme dans l'Exécution de la Peine Privative de la Liberté, Notamment en Suisse et en Turquie*, Schulthess Editions Romandes, Geneve.
- Benguigui, G. et. al. (1994) *Le Monde des Surveillants de Prison*, PUF, Paris.
- Bennett, J. et. al. (der.) (2008) *Understanding Prison Staff*, Willan Publishing, Oxon.
- Butler, M. ve Drake, D. H. (2007) "Reconsidering Respect: Its Role in Her Majesty's Prison Service" *The Howard Journal*, 46 (2): 115-127.
- Chantraine, G. (2004) *Par dela les murs. Expériences et trajectoires en maison d'arrêt*, PUF, Paris.
- Cressey, D. (1960) "Limits on Organization of Treatment in the Modern Prison," Richard A. Cloward et. al. (içinde) *Theoretical Studies in Social Organization of the Prison*, Social Science Research Council, New York, pp: 78-110.
- Demirbaş, T. (2013) *İnfaz Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Galtung, J. (1958) "The Social Functions of a Prison," *Social Problems*, 6 (2): 127-140.

- Galtung, J. (1961) "Prison: The Organization of Dilemma," Cressey, D. (der.) içinde, *The Prison: Studies in Institutional Organization and Change*, Holt, Rinehart and Winston, New York, pp: 107-145.
- Garland, D. (2001) *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*, University of Chicago Press, Chicago.
- Glaser, D. (1964) *The Effectiveness of a Prison and Parole System*, Bobbs-Merrill, New York.
- Goffman, E. (1961) "On the characteristics of total institutions: the inmate world," in Donald R. CRESSEY (der.) *The Prison: Studies in Institutional Organization and Change*, Holt, Rinehart and Winston, New York, pp: 15-67.
- Hawkins, G. (1976) *The Prison. Policy and Practice*, The University of Chicago Press, Chicago ve Londra.
- Ibikogolu, A. (2010) "Disciplinary Evolution of Turkish Prisons, 1980s-1990s" in *Studies in Law, Politics, and Society*, 51: 67-94.
- İrtiş, V. (2009) "Comprendre la Justice Pénale des Mineurs en Turquie. Une Attitude à La Fois Punitiv et Laxiste et L'expression d'une Volonté Solidaire," *Déviance et Société*, 33(3):399-424.
- Jacobs, J. (1977) *Stateville. The Penitentiary in Mass Society*, The University of Chicago Press, Chicago ve Londra.
- Kauffman, K. (1988) *Prison Officers and Their World*, Harvard University Press, Cambridge.
- Liebling, A. (2004) *Prisons and their Moral Performance. A Study of Values, Quality, and Prison Life*, Oxford, Oxford University Press.
- Liebling, A. et. al. (der.) (2011) *The Prison Officer*, Willan Publishing, Oxon.
- Lombardo, L. X. (1981) *Guards Imprisoned: Correctional Officers at Work*, Elsevier Science, New York.
- Martinson, R. (1974) "What Works? Questions and Answers about Prison Reform," *Public Interest*, 35: 22-54.
- Morris, N. (1974) *The Future of Imprisonment*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Özbek, V. Ö. (2013) *İnfaz Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Özkazanç, A. (2011) *Neoliberal Tezahürler Vatandaşlık Suç Eğitim, Dipnot Yayınları*, Ankara.
- Pires, A. (1998) "Aspects, traces et parcours de la rationalité pénale moderne," Christian Debuyst, C. et. al. (der.) içinde, *Histoire des savoirs sur le crime et la peine. Tome II: La rationalité pénale et la naissance de la criminologie*, Les Presses de l'Université de Montréal, Les Presses de l'Université d'Ottawa, De Boeck Université, pp. 3-51.
- Rostaing, C. (1997) *La Relation carcérale: identités et rapports sociaux dans les prisons de femmes*, PUF, Paris.
- Rostaing, C. (2007) "Processus de Judicialisation Carcérale: le Droit en Prison, une Ressource pour les Acteurs?," *Droit et Société*, 67: 577-595.
- Sparks, J. R., ve Bottoms, A. E. (1995) "Legitimacy And Order In Prisons," *The British Journal Of Sociology*, 46 (1): 45-62.
- Tonry, M. (2004), *The Future of Imprisonment*, Oxford University Press, Oxford, New York.
- Vacheret, M. ve Lemire, G. (2007) *Anatomie de la Prison Contemporaine*, Les Presses de l'Université de Montréal, Québec.
- Weinberg, S. K. (1942) "Aspects of the Prison's Social Structure," *American Journal of Sociology*, 47(5): 717-726.
- Wright, E. O (1973) *The Politics of Punishment. A Critical Analysis of Prisons in America*, Harper & Colophon Books, New York.
- Yildirim, I. ve Kuyucu, T. (2017). Neoliberal penalty and state legitimacy: Politics of amnesty in turkey during the akp period. *Law & Society Review*, 51(4): 859-894.

CEZAEVİNDE ANNELİK DENEYİMİ

İpek Merçil

Ben ne kucakta büyüdüm ne de kucakta büyüttüm.

Şimdi de torunumu büyütmemiyorum (Tansu)

Hapsedilme kadınların çoğu için alışılmadık bir deneyimdir (Cardi, 2007). Kadınların hapsedilmeleri üzerine çalışan pek çok araştırmacı mahpus kadınlar için en büyük zorluğun çocuklarından ayrılmak olduğu konusunda hem fikirdirler (Shamai, Kochal, 2008; Loper, 2006; Celinska, Siegel, 2010). Skyes' a göre cezaevinde olmak özgürlükten, mal ve hizmetlerden, özerklikten, güvenlikten ve karşı cinsle ilişkiden yoksunluk anlamına gelir (Skyes, 1958). İlkey Savcı kadın mahpusların bu yoksunluklara ek olarak cezaevinde çocuklarından da yoksun olduklarını belirtmiştir (Savcı, 2004, 33). Çocuklar hapsedilme sırasında da kadınların hayatında merkezi bir öneme sahip olmaya devam ederler. Cezaevinin annelik sorumluluğunu üstlenmek ve tam zamanlı annelik yapmak için ideal bir yer olmamasına rağmen kadın mahpusların çoğu bu sorumluluğu cezaevinden de olsa üstlenmek isterler (Barnes, Stringer, 2014). Kadın mahpuslar çocukları ile olan ilişkilerini olumlu olarak görür ve bu ilişkileri benzersiz, özel ve duygusal olarak anlamlı bulduklarını ifade ederler (Stringer, & Barnes, 2010).

Biz de yukarıda belirtilen araştırmalarda olduğu gibi görüşmecilerimiz ile onları diğer kadınlarla ortaklaştıran rollerden biri olan ve aileci Türk toplumunda büyük önem atfedilen anneliği konuştuk. Mahpusların annelik deneyimlerini, kendi yanlarında olan veya dışarıda bıraktıkları çocuklarıyla olan ilişkilerini anlamak ve anneliğin onlar için ne ifade ettiğini onların ağzından duymak istedik. Araştırmamıza katılan mahpusların % 71'inin çocuğu vardı ve mahpuslar anneliğin anlatılamayacak kadar güzel bir duygu olduğunu, çocuklarıyla ilişkilerini çok önemsediklerini ve cezaevine girmeden önce iyi bir anne olduklarını belirttiler:

Çok farklı bir duygu. İlk emzirdiğim zaman çok farklıydı. "Bu benim çocuğum mu?" dedim. İnanamıyorsunuz. Ben ona çok düşkünüm. O da bana düşkün. (Makbule)

Anne olmak ifade edilemez. Anne olunca anlaşılır. Cezaevine girmeden önce iyi bir anneydim. (Nefaset)

Dört dörtlük anneydim. Sabah kaldırırdım onları. Kahvaltılarını yaptırır okula gönderirdim. Üçte okuldan çıkınca eve gitmezlerdi, direkt işime gelirlerdi. Yedirirdim onları. Yedide

ev'e geldiğinde evde olurlardı. Dışarıda olmazlardı. Ben onları yemeğe götürürdüm arada. Ev işlerini yapardım (Gönül)

Çok genç anne oldum. Çocuğuma inanılmaz derecede sevgi veren bir anneydim. Hayır dediğimi asla yapmazdı ama sıkıyordum da. Annelik her kadının hayatında bir kere tatması gereken bir şey.(Gökçe)

Görüşmelerimiz sırasında görüşmecilerimiz için anneliğin cezaevinde oynamaya devam etmek istedikleri sürekli bir rol olduğunu gözlemledik. Kendilerini çocuklarından ayıran duvarlara rağmen ömür boyu anne olarak tanıtılmalarına şahit olduk. Bazı görüşmecilerimizin söylediği gibi:

Annelikte emeklilik hakkı bulunmuyor. (Tansu)

Bir anlık hataya düşmüş olabiliriz ama bu yüzden annelik, vashımız bitmedi. Onu taşıyoruz Bir anlık cinnet bunların hepsini bastırmamalı (Tansu)

Anne mahpusların bazıları cezaevinde olmalarının anneliklerini değiştirmedini ve cezaevinde de aynı şekilde annelik yapmağa devam ettiklerini belirttiler:

Anlatılmaz. Çok güzel. Girmeden önce de girdikten sonra da aynıyım. Çocuklarıma arkadaş gibiydim. (Ayça)

Anlatılmaz. Annelik her şey. Çocuklarımla ilişkilerim yakındır. Otoriter bir anneyim ben. Vurmam, bağurmam. Gözlerine bakmam yeterlidir. Benim küçük kızım ben cezaevine girdiğimde üç aylıktı. Burada arkadaşlar "sen burada bu çocuğu nasıl böyle yetiştirdin" diye şaşırırlar. Sorunlarını bana anlatırlar. Çatışma yaşamayız. (Esra)

Anne mahpuslar cezaevinde kendileriyle birlikte bulunan çocuklarının olduğu kadar dışarıda bıraktıkları -bazen aile bireylerinden birine, bazen de çocuk yuvalarına veya yetiştirme yurtlarına emanet edilmiş ya da tamamen izleri kaybedilmiş - çocuklarının da anneleridirler. Kadın mahpusların çoğu cezaevine girmeden önce çocuklarının sorumluluklarını tek başlarına üstlenmişlerdir (Clark, 1995; Celinska, Siegel, 2010; Snyder, Carlo, Mullins, 2002). Cardi'ye göre kadınlara özgürlüğünden mahrum bırakma cezası erkeklere nazaran daha az verilir (Cardi, 2007, 5) çünkü kadınları hapsedtmenin sosyal maliyeti çok daha yüksektir (George & LaLonde, 2002: 17). Kadınlar hapsedilmelerinden önce ailelerinin en önemli duygusal ve maddi destek kaynağı oldukları için hapsedilmeleri çocuklarının hayatlarını babaların hapsedilmesine göre daha büyük bir oranda değiştirir (Bloom, 1995).

Bir annenin evinde çocuğunun yanında olması gerekiyor. Baba, anne gibi olamaz. Çocuklarım "babam cezaevinde olsa daha farklı olurdu" diyorlar. Onların geleceği için... (Gonca)

Kadınlar hapsedilmeden önce çocuklarının sorumluluklarını genellikle tek başına üstlendikleri için hapsedilmeleri ve çocuklarından ayrılmaları erkeklerin hapsedilmesinden daha travmatik, daha yıkıcı ve daha acı verici olarak yaşa-

nır (Stringer&Barnes, 2012: 11). Bizim görüşmecilerimizden çocuğu olanların % 81'i cezaevine girmeden önce çocuklarıyla birlikte yaşıyorlardı. Bazıları çocuklarına hem annelik hem babalık yapıyorlar, ailelerinin sorumluluklarını tek başlarına üstleniyorlardı.

Evin hem annesi hem babasıydım. Çocuklarla ilişkilerim iyidir. (Gonca)

Kadınlar genel olarak hapsedilmelerinden sonra aile bütünlüğünü korumak konusunda eşlerine güvenemezler. Eşin hapsedilmesi kadınlar ve erkekler tarafından farklı şekillerde yaşanır. Kadınlar eşleri hapisteyken ev, aile işlerini ve mesleki sorumluluklarını tek başlarına yerine getirirken hapiste olan eşlerine destek olmayı da ihmal etmezler. Erkekler ise eşlerinin hapsedilmesinin ardından çocuklarını evlerinde tutmakta ve onlarla tek başlarına ilgilenmekte zorlanırlar.

Eşim çalıştığı için bakamıyor. Üsküdar'da ayda bir geliyor. 29 yaşındayım ben. 11 yaşında en büyüğü. 3'ü de yurttta kalıyor. Geliyorlar sıra sıra alıyorum kucığıma. Memurlar iyi davranıyor çocuklara. Eşim gidip görüyor onları. (Çağla)

Annelerin mahpusluğunda çoğunlukla aile birliği bozulmakta, çocuklar farklı yakınlarla emanet edilmektedirler. Kadınlar cezaevindeyken çocuklar genellikle ebeveynlerin-özellikle annenin- ailelerine veya kardeşlerine emanet edilirler. Bizim araştırmamızda da annelerinin hapsedilmesinin ardından görüşmecilerimizin çocuklarının % 30'unun anneannelerine, % 22'sinin ise babalarına emanet edildiklerini tespit ettik.

Büyük oğlum 11 Temmuz'da 16 yaşına girecek. O oğlum anneannesinde. Diğer üçü babaannede (Aysel).

Çocuklarım Kayseri'de, babaannede şimdi. İkisi Kayseri'de biri bende, üçü Hollanda'da. Üç parçaya bölündüm. Telefon açıyorum Hollanda'ya. Ses duyuyorum sadece. (Nedime)

Yakın aile bireylerinin ilgilenemediği durumlarda çocuklar Sosyal Hizmetlerin kurumlarına teslim edilirler (Touraut, 2014; Rubio, 2014; da Cunha, Granja, 2014). Her ne kadar çocuklar annelerin hapsedilmesinin görünmez kurbanlarıysalar da (Clark, 1995), hapsedilmenin anneler üzerinde de çok önemli sonuçları vardır. Buna rağmen sosyal bilim araştırmalarında mahpus çocuklarıyla, ebeveynin mahpusluğunun çocuklar üzerindeki etkileri ile ilgili pek çok çalışma bulunmasına rağmen mahpusluğun annelik ve anneliğin icrası üzerine etkileri ile ilgili araştırmaların sayısı yok denecek kadar azdır. (Shamai, Kochal, 2008; Barnes, Stringer 2014; Loper, 2006; Snyder, Carlo, Mullins, 2002; Celinska, Siegel, 2010).

TÜRK CEZAEVLERİNDE ANNELİK

Kadın cezaevleri medyada en çok cezaevinde anneleriyle birlikte kalan çocukların haberleri ile gündeme gelirler. Uçurtmayı vurmasınlar filmi, 22 Aralık 2000’de Rahşan affı diye adlandırılan af yasası, anneleriyle birlikte cezaevinde kalan çocukların medyada yer almasına yönelik dikkat çeken örnekler arasında sayılabilirler. Bugün de sayıları 760’ye yaklaşan çocuklar kamuoyunun dikkatini çekmekte ve bu çocuklar ve anneleriyle ilgili gerekli düzenlemelerin yapılması yönünde kamuoyu baskısı artmaktadır. Nitekim 15.04.2020 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren İnfaz düzenlemesine ilişkin 7242 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun küçük çocuklu kadınların hapsedilmeleriyle ilgili düzenlemeler içermektedir.

Türkiye’de kadınlara yönelik ceza infaz rejimi bulunmamaktadır. Ancak 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun hamile kadınların cezalarının infazının ertelenmesini kabul eder. Hapis cezasının infazı, hamile olan veya doğurduğu tarihten itibaren altı ay geçmemiş bulunan kadınlar hakkında geri bırakılır. Çocuk ölmüş veya anasından başka birine verilmiş olursa, doğumdan itibaren iki ay geçince ceza infaz olunur (5275 Sayılı İnfaz Kanunu m.16/4). Ancak adı geçen Kanun kapalı ceza infaz kurumuna girdikten sonra gebe kalanlardan koşullu salıverilmesine altı yıldan fazla süre kalanlar ile cylem ve tutumları nedeniyle tehlikeli sayılanlar hakkında dördüncü fıkra hükümlerinin uygulanmasına izin vermez. Sözkonusu kişilerin cezasının dördüncü fıkradaki gibi infazın ertelenmesi için öngörülen süreyi, ceza infaz kurumlarında kendileri için düzenlenen uygun yerlerde geçirmelerini öngörür.

Hamile kadınların hapsedilmeleri halinde Birleşmiş Milletler tarafından yayına hazırlanan “Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar için Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı’nda belirtildiği gibi sözkonusu kadınlar cezaevlerinde nadir olarak doğum öncesi veya sonrası bakıma tabi tutulmaktadırlar (Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar için Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı, 2008: 19) Hamile kadınların sağlık, beslenme ve hijyen ihtiyaçları büyük çoğunluğu erkek olan yöneticiler tarafından düşünülmediği gibi bazen de ceza infaz kurumlarının sınırlı imkânları bu ihtiyaçları karşılamaya yetmemektedir.

Araştırmamız sırasında az da olsa cezaevinde doğum yapmış mahpusla yaptığımız görüşmeler bize hamile ve cezaevinde doğum yapan kadınların bu özel ve hassas süreçte ne kadar korunmasız olduklarını gösterdi. Kadınlar için ayrı bir infaz rejiminin bulunmaması ve mevcut rejimin kadınların ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olması hamile mahpusları hamilelikleriyle ve daha sonra da yeni doğan bebekleriyle baş başa bırakıyordu.

Revire bile çağırılmadım. Nasıl devlet? Çocuk nasıl diye sormadılar. Bebeğe kayafet sorunu çektim. Çarşaf kestik, kundak yaptık. 10 gün kundaklıydı. 2 aşısı yapıldı, gerisi yapılmadı (Nedime).

Doğumdan sonra benim makatta yırtılma oldu. Ameliyat oldum. Ağustos'a tatile denk geldi. Revirde kimse yok falan çok zor oldu. Banyo, çamaşır, pansuman oda arkadaşım yardım-cı oldu. (Makbule)

Doğum gibi kadınları hassaslaştıran bir olayı cezaevinde yaşamak zorunda kalan kadınlar cinsiyetlerinin özelliklerinden dolayı bir kez daha aşağılanmaya ve uluslararası sözleşmelere aykırı muamelelere maruz kalıyorlardı. Kelepçe gibi beden kontrol mekânizmaları doğuma veya jinekolojik muayeneye giden hamile kadınlara da uygulanıyordu, mahpus kadınlar hamilelikleri sırasında ve sonrasında gereken tıbbi yardıma ve bakıma ulaşamıyorlardı.

Burada doğum yaptım. Burada doktora çıktım. Ben anladım hamile olduğumu. 3-4 ayda çağırıyorlar. 2 sefer ultrasona girdim. Hastanede yaptım doğumu. Ambülansta bir elim kelepçeliydi. Hastanede yoktu. Çok kötü doğumdu. Kötü şartlar altında. Asker kapı ardındaydı. Duydu. Doğuma gidecektim. Ambulans çağırdılar. Görevliler ne gerek var dedi. Kanamam başladı. Sedyenin üzerinde kelepçeli... Asker içeriye girmeye çalışıyor doktor bakarken. Kaldım 1 gece orada. Doğum yapmış bir kadın, kanlar içinde. Dört tane asker... Kapıyı kapatamıyorsun, kalkmaya utanıyorsun. Meme vermek gerek. Bir gün hastanede yattım. Sonra buraya geldim. Doğum sonrası da bakım yapılmadı. İnsan değilsin burada. (Nedime)

Doğumdan sonra ayağım kelepçeliydi. Doktorlar askerleri görevlileri çıkardılar. Başımda beklemediler. 1-2 görevli vardı eskilerden. 1 saat sonra da çıkmak istedim. Doktor göndermedi. Sabah çıktım (Seza).

Cezaevine dönüşte arama yapıldı. Çok dikiş yaptılar. 11 dikiş vardı. Otur kalkla falan arama yapıyorlar. Bayan görevli. Ama ben oturup kalkamıyorum. Dikiş var. (Yeni doğum Yapmış) (Feride)

Kadın cezaevleri ile erkek cezaevleri arasındaki en önemli fark kadın cezaevlerinde anneleriyle birlikte kalan 0-6 yaş arasındaki çocukların varlığıdır. Türkiye'de anneleri hükümlü olan, dışarıda korumasına bırakılacak kimsesi bulunmayan sıfır-altı yaş arasındaki çocuklar annelerinin yanında cezaevinde kalabilirler (5275 Sayılı İnfaz Kanunu m.65/1). Çocuklar mahpus olmadıkları için anneleri istedikleri zaman cezaevinden çıkarak yakınlarının yanına gidebilir ve aile ortamında sosyalleşebilirler veya çocuklarının sürekli cezaevinde kalmasını istemeyen anneler belli zamanlarda onları yanlarına alabilirler. Bu sebeplerden cezaevinde anneleriyle birlikte kalan çocuk sayısını tam olarak belirlemek oldukça zordur. Bütün bu düzenlemeler Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesinde belirtildiği şekilde çocukların yüksek yararları gözetilerek yapılmıştır. Ancak çocuğun yüksek yararı açısından uygun olsa bile

çocuklar hiçbir şekilde babaları ile birlikte cezaevinde kalamazlar (Retomaz, 2011: 178). Çocukların anneleriyle birlikte cezaevinde kalabilecekleri yaş aralığı Avrupa ülkelerinin bazılarında Türkiye’den çok daha düşüktür. Örneğin Fransa’da 0-18 aylık, İspanya’da 0-3, İsveç’te 0-1 yaş aralığında çocuklar anneleriyle birlikte cezaevinde kalabilirler.

Anneleriyle birlikte cezaevinde kalan çocuklara yönelik çok az yasal düzenleme vardır. 5275 Sayılı İnfaz Kanunu 65. Maddesi bu çocukların gündüzleri ceza infaz kurumu bünyesindeki veya Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu veya diğer kurum ve kuruluşlara ait kreş ve gündüz bakımevlerinde barındırılmaları ve çocuklara yaş ve durumlarına ve ihtiyaçlarına göre yiyecek ve içecek verilmesi konularını düzenler (5275 Sayılı İnfaz Kanunu m.65/1,2).

Bu yasal düzenlemenin haricinde cezaevinde anneleriyle birlikte bulunan çocuklar için özel hükümler mevcut değildir. Çocuklar herhangi bir özel koruma olmadan anneleriyle cezaevinde bırakılmışlardır. Bu şartlar altında cezaevinde anneliğin, çocuklarının ihtiyaçlarını tek başına karşılamak zorunda kalan mahpus annelerin omuzlarına yüklediğini (Boutron, Constant, 2014) iddia etmek yanlış olmayacaktır.

CEZAEVİNDE ÇOCUKLARIYLA BİRLİKTE KALAN ANNELER

Bakırköy Kadın Kapalı Cezaevi’nde araştırmamıza başladığımız zaman anneleriyle birlikte kalan 0-6 yaş arasında 50 çocuk bulunuyordu. Türkiye’nin en büyük kadın cezaevi olmasına rağmen Bakırköy Kadın Cezaevi çocuklarıyla birlikte kalan kadınlara ev sahipliği yapmak üzere düzenlenmemiştir. Cezaevi toplumsal cinsiyet ve çocuk dostu olarak inşa edilmemiştir. Bakırköy Kadın Cezaevi’nde çocuklarıyla birlikte kalan kadınlar için Fransız veya Amerikan cezaevlerinde bulunan ve Rostaing, Cardi ve Elmelak’ın çalışmalarında inceledikleri türden çocuğun yüksek yararı gözetilerek düzenlenmiş, ayrı anne-çocuk birimleri yoktu. (Cardi, 2007; Rostaing 1997; Elmelak, 2015). Araştırmamız sırasında cezaevi bünyesinde üç yaş üstü çocukları kabul eden bir kreş bulunmaktaydı. Daha küçük çocukları yanında bulunan mahpuslar çocuklarını bırakacak bir yer olmadığı için cezaevi içindeki ortak faaliyetlere, eğitimlere katılamıyor veya çalışmıyorlardı. Mahkemeye kendi davalarına veya hastaneye gitmek için diğer mahpusların desteklerine ihtiyaçları vardı. Güvenlik sebebiyle cezaevi içerisine çok az oyuncakın girmesine izin veriliyordu. Mahpusların yaşadıkları birimler ise iki katlıydı ve çocukların barınmasına müsait olarak tasarlanmamıştı. Bakırköy Kadın Kapalı İnfaz Kurumu kadın cezaevi olarak inşa edilmesine rağmen anneleriyle birlikte kalabilecek çocuklar, bebekler hiç düşünülmemiştir. Çocuklar için ayrı yataklar yoktu, çocuklar anneleriyle birlikte bazen ranzanın ikinci katın-

da aynı yatakta yatmak zorunda kalıyorlardı. Cezaevi içinde çocukların oyun oynayabilecekleri bir salon, bebek bakım malzemeleri yoktu. Bebek bezleri cezaevi yönetimi tarafından kısıtlı (her gün iki adet) olarak dağıtılıyordu. Çocuklar ve bebekler için özel bir yemek menüsü yoktu. Mahpusların yaşadıkları birimlerde elektrik ocağına izin verilmediği için bebeklerini emziremeyen mahpuslar sıhhi standartlara uygun olamayan bir şekilde bebek mamasını su ısıtıcısının (kettle) içine yerleştirdikleri pet şişelerde ısıtıyorlardı. Bebek çamaşırlarının yıkanacağı bir çamaşır makinesi olmadığı için anneler bu çamaşırları elde yıkıyorlardı.

Sütüm vardı ama yetersizdi. Mamaya gelince zaten 50 liraydı. Süt dağıtılıyordu. Mahvolduk çocuğum da ben de. Bana 8 ay bebek bezi vermediler. Yok benim 300 lira varmış hesabımda. Bir insanın burada harcama limiti 200 şimdi 300. Kıyafet yönünden çok çile çektim. Çocuk yalınayak yürüyor. Ayakkabısı yok. 2 aşısı yapıldı, gerisi yapılmadı. Dün 1 yaşına girdi. Bebek bezi için kavga bile ettim. 2-2.5 aylıktı, kavga dövüş 3-5 parça bir şey getirdiler. Sonra büyüdü. Yine istedim, ya verdik ya diyorlar. Bebek yemeği çıkmıyor. Mama ısıtıcı verilmedi. Bana vermediler. Çocuğa hazır çorba veriyorum. Ona göre bir şey yok. Emziriyorum. Vitamin alsın diye. Ben içeride yıkıyorum. Çocuğu leğen içinde yıkıyorum. (Nedime)

Şimdi 1 haftada 1 paket bez veriyorlar. Mama yardımı yapıyorlar ama durumu iyiye yapmıyorlar. Burada çok az yemek veriyorlar. Gıdım gıdım veriyorlar. Ben kendim yemiordum ona veriyordum. Ankara'da yataktan düştü bir kere. Kaşık alnını kesti. Burada 1.5 ay benimle kaldı. Aynı şeyleri yaşayacaktık. Dışarı verdim. (Seza)

Bebek kıyafetleri de çok önemli. Parası olmayanlar sürekli yıkıyorlar aynı şeyleri. (Deniz)

Çocuklarla bir aradayız. Anneler çocukların yanında. Çocuklara oyuncak verilmiyor. Çok üzücü bir şey. Bir arkadaş bana oyuncak bebek gönderdi. Almadılar, yasak dediler. (Zeliha)

Cezaevinde araştırma yaptığımız dönemde iki ay boyunca bebek maması dağıtılamadığına şahit olduk. Böyle durumlarda ailesi tarafından maddi olarak desteklenmeyen veya kendi geliri olmayan mahpusların ancak diğer mahpusların desteği ile bebeklerine kantinden mama alabildiklerini gördük. Cezaevi içerisinde altı yaşından küçük çocuklar olmasına rağmen pedagog, çocuk gelişim uzmanı, bebek hemşiresi bulunmadığı gibi düzenli çocuk doktoru ziyareti de düşünülmemişti. Hastalanan çocuklar cezaevi dışında çocuk doktoruna götürülmekteydiler. Ancak mahpus annenin cezaevinden çıkması oldukça zor düzenlemelere tabi olduğundan ve uzun sürdüğünden özellikle acil durumlarda çocuklar infaz koruma memurları ile yanlarında anneleri olmadan hastaneye götürülmekteydiler.

Bebeği hastanede olan bir kadın var. Kadının sütü geliyor. Hiçbir şey bilmiyor. Çifte stres. "Bebeğim iyi midir? Öldü mü?" diyor. Büyük psikolojik işkence. (Mary)

Çocuğun ateşi 39.5'a çıktı öyle çıkardılar. (Nedime)

Bütün bunlara ek olarak açılan, kapatılan kapıların, malzeme ve yemek taşıyan el arabalarının, infaz koruma memurlarının anahtarlarının gürültüsü (Ginsberg,1992, 128), bazı mahpusların çığlıkları, sürekli tekrarlanan mahpuslar arası kavgalar çocukları rahatsız etmekteydi. Ayrıca nem, sigara dumanı, kapasite fazlalığı, hijyene her zaman dikkat edilememesi çocukların sağlığını tehdit etmekteydi.

Burada bin bir türlü insan var, pislik, mikrop var. Buranın mikrobi ölmez, çünkü dört duvar arası, havasız. O yüzden çocuklar da etkileniyor. Çocuk yüzü yok onlarda. Soluyorlar. Kreş olsa da sonuçta koğuşa geliyor çocuk. Bir sigara yakmıyorsun koğuşa duman altı. Ben dayanamıyorum, çocuk nasıl dayansın? O çocuğun sağlığı ne kadar olur?(Fadik)

Çocuk zatürree oldu burada. Hastaneye götürdüler. Koğuştaki rutubet var, şartlar çok zor. Annem, ablam çok istediler. Sağlığımı düşündüm. Bir buçuk yaşından sonra yürümeye başlayınca iyi zorlaştı. Onun sağlığını düşündüm. Ayrılmak çok zor oldu. (Makbule)

Cezaevinin koşullarının zorluğu ve ağırlığının yanı sıra annesiyle birlikte cezaevinde bulunan çocuklar pek çok alanda yoksunluk yaşarlar. Bu yoksunluklar onların bilişsel, psikososyal ve dil gelişimlerini yavaşlatabilir ve yaşıtlarından geri kalmalarına neden olabilir. Mahpuslar da cezaevinde büyüyen çocuklar için endişelendiklerini ve onların dışarı çıkınca karşılaşacakları sorunları düşündüklerini ifade etmişlerdir:

İki tane çocuk var. Onlar burada doğup büyüdüler. Dışarı çıkınca her şeyden korkacaklar. Hayat hareketli burası durağan. İpten oyuncaklar yapıyoruz onlara. Sönmüş balon bile ona büyük bir şeymiş gibi geliyor. (Fadik)

Çocuklara çok üzülüyorum. Burada olmalarını istemiyorum. İkizler vardı. Her şeye hasrettiler. Onlar burada doğdukları için şeker yemeyi bile bilmiyorlardı. Uçak geçince korkarlardı. (Serap)

İlköğretim çağındaki çocuklarla buradaki çocuklar arasında uçurum var. (Gökçe)

Boutron ve Constant'a göre cezaevinde çocukların bulunması anneleri için olduğu kadar diğer mahpuslar ve cezaevi görevlileri için de bir zenginliktir ve çocuklar mahpuslar ve görevliler arasındaki ilişkileri yumuşatırlar (Boutron, Constant, 2014: 13). Cezaevine gerçekleştirdiğimiz ziyaretler sırasında mahpus çocukları ile personel arasındaki yakın ilişkiyi gözlemlene fırsatımız oldu. Çocukların varlığı cezaevinin günlük alışkanlıklarını kesintiye uğrattığı kurumun karanlık yüzünü değiştiriyordu. Çocuklar, mahpuslar ile normal hayat, aile ve personel arasında bir köprü oluşturuyorlardı. Çocuklar, duygusal kuşatmaya dayalı paternalist bir iktidar (Bourdieu, 1998: 65) kullanan cezaevi müdürüne "müdür baba" diye hitap ediyorlardı, infaz koruma memurları çocuklarla şakalaşıyor, onlara sarılıyor, onlara şeker vererek onlarla küçük oyunlar oynuyor, ağladıkları zaman onları sakinleştiriyorlardı.

İKM çocuklara iyi davranıyor, kantinden çocuklara bir şeyler alıyorlar acıyıp üzülüyorlar. (Nefaset)

İnfaz koruma iyi davranıyor çocuklara. Şeker veriyorlar. Ağlıyorsa neden ağlıyorsun diyorlar. Bundan önce Güngör Müdür varmış. Alıp çocukları parka götürüyormuş. Eğitim biriminden Haldun Bey'i çok seviyorlar. İyi davranıyorlar. (Deniz)

Görevliler çocukları çok seviyorlar. Cumartesi Pazar Naz'ı alır gezdirirlerdi. (Gonca)

İnfaz koruma memurları çocuklara iyi davranıyorlar. Özellikle Müdür Bey çocukları çok seviyor. (Esra)

Cezaevinde annelik, mahpuslar ve mahpuslar ile görevliler arasında sosyalleşmeye de sebebiyet veriyordu. Bazı koşullarda mahpuslar çocuklarla birlikte ilgileniyor ve kadınlar birbirleriyle annelik deneyimlerini ve birikimlerini paylaşıyorlardı. Maddi durumu iyi olan mahpuslar, anne mahpuslara kantinden alışveriş yapmaları için destek veriyorlardı.

Emzirme dönemi haricinde çocuğun burada olmasına karşıyım. Bizim koğuştakilerin biri iki buçuk diğeri beş yaşında. Ne yetişmiyorsa hepimiz alıyorduk. Yapıp sattığım iki boncucuğun parasını da ona gönderiyordum. (Başka koğuştan bir anne) (Dicle)

Yardımlaştım tabii. Maması yoksa, bisküvi falan. Kimi bezini, kimi mamasını alır. Yapılıyor ortaklaşa. (Refika)

Burada her hafta çocuk için bir şeyler alıyoruz. Süt veriyorlar ama bisküvi istiyor, yardımlaşa almıyor. (Deniz)

Yardımlaşma oluyor. Çocukları çok severler. Kantin yaptıkları zaman çocuklara bir şey verirler. İdare her gün süt, yumurta, meyve suyu veriyor. (Gonca)

Türk toplumunda annelik toplumsal bir meseledir. Halk sınıflarda hamileliklerinin başından itibaren kadınlar annelerinin, kayınvalidelerinin ve aile büyüklerinin destek ve öğütlerine güvenirler. Genç kadınlara destek veren bu kişiler aynı zamanda onların anneliklerini de kontrol ederler. Türkiye'de yakınların ve konunun uzmanı kişilerin olmadığı cezaevlerinde bu destek ve kontrol infaz koruma memurlarından ve diğer mahpuslardan gelir. (Merçil, 2017)

Tecrübelerimi paylaşmak isterim. Söylüyorum ama anlamıyor. Burada o türlü karşılanmıyor. Ters tepki verebilirler. Yardım isterlerse ediyorum. (Esra)

Annelik deneyimi paylaşıyor, sürekli, çocuklarınızla konuşun diyorum. Bir kadın vardı çocuğuyla konuşmuyordu, benim sayemde konuşuyor. (Nefaset)

Ben nasihat de veriyorum onlara. Çocuklara şöyle böyle yapın diye. Bazı anneler gerçekten çok tembeller. Çocuğu başıboş bırakınca çok sinir oluyorum. (Fadik)

Annelik konusunda bazı mahpusların aralarındaki dayanışmaya rağmen çocuklarıyla birlikte cezaevinde olan mahpus anneler cezaevinde annelik yaparken pek çok sorunla karşılaşır. Öncelikle yukarıda belirttiğimiz dayanış-

maya rağmen çocukların bütün koğuşlarda, bütün mahpuslar tarafından kabul edildiklerini ve hoş karşılaştıklarını söyleyemeyiz. Çocuğuyyla birlikte cezaevine gelen bir kadının her zaman bir koğuşa kabul edilmesi kolay değildir.

Burası hükümlü koğuşu olduğu için kafa dinlemek istiyorlar. Çocuklar çılgık atıyor. İnsanlar rahatsız oluyor. (Feride)

2 tane vardı. Biri çocuğu istememiş güürültü yapıyor diye. O da dışarıya vermek zorunda kalmış. Almanya'dan çocuğu gelen var. 2 gün kalıyor, gidiyor. Koğuşun baskısı var çocuk istenmiyor. (Tansu)

Bizim koğuş izin vermiyor. Bir ara kabul ettik. Ama rahatsız ediyor. Çocuklar için de kötü. (Erica)

Çocuğu ile birlikte cezaevinde olmak mahpusu diğer mahpuslardan ayırır ve bu durum bazen yanında çocuğu olmayan diğer mahpuslar arasında kıskançlığa sebebiyet verebilir.

Kendi çocuğu varsa, başka çocuğun anne demesi bazılarına zor geliyor. Benim kalbime ağır geliyor. (Nefaset)

İkinci olarak “gündelik belirsizlik deneyimi cezaevinde hayatın önemli bir özelliğidir.” (Combessie, 2009: 47). Cezaevi ortamında “kendini ve çocuğunu korumak esaslı bir meşgale teşkil eder” (Chauvenet, 2006). Çocuğu yanında olan anne mahpuslar diğer mahpusların yanında her zaman kendilerini güvende hissetmezler. Psikiyatrik sorunları olan mahpuslar, lezbiyen çiftler, çocuk cinayeti işlemiş veya çocuklara karşı kötü muamelede bulunmuş mahpusların varlığı anne mahpuslar için endişe verici olabilir.

Çocuk, çocuk cinayetinden gelenin masasından bir şey alıyor. Düşünsenize. Size kızdım tuttum çocuğuna zarar verdim. Kendi çocuğunu kaynar suyla haşladı. Sinirini ondan aldı. Sesten, yemekten dolayı istemeyenler var koğuşta. Ağlıyor. (Serap)

Bazı durumlarda diğerlerinden gelecek tehlikelerden korkan anneler çocuklarını başka mahpuslar ile temas ettirmek istemezler. Anne çocuğunu diğer mahpuslardan sakınarak onu ve kendini izole eder. Bu durum çocuğun cezaevinin son derece sınırlı sosyalleşme imkânlarından faydalanmasını engellerken aynı zamanda anneyi de diğer mahpuslardan uzaklaştırır.

Bu kadın garip. Sanki çocuğuna zarar vereceğiz gibi davranıyor. Zehirleyeceğiz gibi. Çakmakla zarar verecekmiz. İnsanlara böyle bakıyor. İnsanlar ondan tiksiniyor şu an. Göndermek istiyorlar. Kendini kaybetti. (Feride)

Koğuşta 1 anne vardı. Sevdirmiyordu çocuğunu. (Ayşel)

Biz çocuk geldi diye sevindik. Bir kişi var. Hepimizi anneyiz burada. Anne çocuğunu hep uzak tuttu bizden. Çocuk birinin odasına girmiş, bizimkiler de bisküvi vermiş. Hep bağırdı. (Ayça)

Üçüncü olarak her mahpus anne aşağıda sayacağımız sebepler yüzünden cezaevinde annelik sorumluluğunu üstlenemeyebilir. Öncelikle “cezaevi nüfusu sosyal, mesleki, ilişkisel, iktisadi, kültürel sermaye türlerinin yoksunluğunun birleşimi ile dikkat çeker” (Darley, Lancelevée, Michalon, 2013). Bu sermayelerden yoksun olan anneler her zaman çocuklarıyla gerektiği şekilde ilgilenemeyebilirler. Diğer yandan bazı annelerin psikolojik sorunları vardır, ilaç kullanırlar, bazı anneler çok genç yaşları ve daha önce annelik deneyimine sahip olmamaları nedeniyle profesyonel veya ailevi hiçbir destek olmadan cezaevinde annelik görevlerini yerine getirip çocuklarıyla meşgul olacak yeterlilikte değildirler.

Çok nadir iyi davranıyorlar çocuklarına. Çok dövüyorlar birkaç kişi dışında. Okumuş olanlar iyi davranıyor. Yemek yedirirken bile on tane tokat atıyor. Mesela kendini kesen bir kadın vardı. Onu hastaneye götürdüler. Dört gün ben baktım çocuğuna. “Çocuğun sorumluluğu bana aittir” diye dilekçe yazdım idareye. Öyle gerekiyormuş. Sonra yuvaya verdiler çocuğu. (Esra)

Herkes doğurur ama herkes anne olamaz. Burada yaşayan herkes anne değil. (Gökçe)

Annesi gözümün önünde çocuğa vurdu. Bende dayanamadım. Annesine şaplak patlattım. (Endam)

Burada anneler bizim koğuştta vardı. Saçlarından tutupta dövöüklerini gördüm. Annesi zorluk çekince bakmakta biz alıyorduk bakıyorduk. Ablasına annesi bakıyordu. Küçüğe Kuzey’e biz bakıyorduk. Ben çocuğu yanıma almak istedim. (Seza)

Rostaing’e göre “cezaevi mahpusun sorumlu kişi kimliğine bir saldırı oluşturur” (Rostaing, 1997: 267). Mahpus “cezaevinde bir yandan bütün özerkliğini ve bağımsızlığını kaybetmiş diğer yandan da çeşitli aşağılayıcı ve mahremiyeti gözetleyen tekniklerle otokontrolü sınanmış ve kendini ifadesi tehdit edilmiştir. Kurum bireyin benliğine dokunur ve bu zayıflama kişinin kendi varlığını ellelerine almamama durumunu iki katına çıkartır” (Chantraine, 2003). Bu “evrende mahpus faaliyetlerinin en küçük detayını bile resmi kurallara ve yöneticilerin hükümlerine surnmaya zorlanır.” (Goffman, 1968: 81) Cezaevi ayrı zamanda “bağımlılığı ve güçsüzlüğü destekler” (Bloom, Covington, 2003). Mahpusların sürekli azarlandığı, çocuk muamelesine tabii tutuldukları ve yetişkin sorumluluklarından muaf tutuldukları bu olağan dışı ortamda mahpus kendi hayatını idare etmeye müdrık değildir. “Kadınların sürekli çocuk statüsünde tutulmaları onların denetlenmesini kolaylaştırır” (Bloom, Covington, 2003). J. Clark kadınların cezaevinde erkeklere göre daha fazla çocuklaştırıldıklarını ve yetişkin statüsünün erkeklere daha kolay verildiğini iddia etmiş ve gerçekleştirdiği saha çalışması sırasında “pek çok mahpus kadının kendileri için yemek yapan, bir yandan kendilerini nazlandıran diğer yandan da onları azarlayan daha yaşlı mahpuslara

bağlandıklarıuu fark ettiğini” belirtmiştir (Clark, 1995). “Çocuklaştırma ve uyum için zorlama kadınların anne ve yetişkin olarak sorumluluklarını üstlenme çabalarını baltalamaktadır” (Clark, 1995). Cezaevi ortamında bir mahpus annelik rolünü ve bir çocuğun sorumluluğunu alabilmek için kurumun sorumsuzlaştırma ve çocuklaştırmasına karşı kendi varlığını çocuğununkinden önce ele alarak mücadele etmek ve bir yandan cezaevi tarafından sorumsuzlaştırılırken diğer yandan annelik rolünü üstlenebilmek için sorumluluk yüklenmek zorundadır. Mahpusun yanında çocuğunun olması gündelik bir disiplin gerektirir. Mahpus anne kendi ihtiyaçlarından önce çocuğunun ihtiyaçlarını gidermek ve pasif mahpus rolünden aktif mahpus anne rolüne geçmek zorundadır. Kendini bırakamaz, organize olmak ve çocuğuyla ilgilenmek zorundadır. Ancak bu durum çocuklaıyla birlikte cezaevinde kalan bütün mahpuslar için her zaman geçerli değildir.

Çocuk vardı ana başka koğuşa gittiler. Anneler de garip. Rahatlar. İlgilenmiyorlar. Çocuk merdivenden aşağı gidiyor. Bizim yüreğimiz ağzımıza geliyordu. Bizim koğuşa çocuk geldi. Biz dilekçe yazdık. Bir sürü kıyafet geldi ama annesi giydirmiyor. Süt veriyorlardı. Anne onu satıyor. Kendine bir şey alıyor. (Peride)

Çocuğu ile birlikte cezaevinde olan anne hem kurumun, hem diğer mahpusların, hem de çocuğunun ritmine uymak zorundadır. Kurumun taleplerine – sayımlar için erken kalmak, yemek saatlerine riayet etmek v.b.- ve diğer mahpusların gündelik hayatlarına- gece oturmaları, uzun ve geç saatlere kadar uzayan televizyon seyirleri- saygı gösterirken bir bebeğin ya da çocuğun ihtiyaçlarını- alt değiştirmek ve emzirmek v.b - karşılamak zorundadır.

1 hafta oğlum geldi. Burada kaldı. Çok özleyince. O zaman arkadaşlar yardım ediyorlar. Bulaşıkları yıkıyorlar ama çocuk için çok zor. Herkes geç yatıyor, geç kalkıyorlar. Çocuk erken kalkıyor. (Deniz)

Koğuşa bebek olması herkes için iyi olmayabilir. Sütü kaynatmam lazım. Ocak on ikide kapanıyordu. Kettle yoktu o zaman. Elektrik parası yüzünden, sesten rahatsız olan var. Elektrik parasını ortak verdiğimiz için kimin ne kadar harcadığı belli olmuyor. “Bezi gazeteğe sar at” diyen var. (Makbule)

Bütün bu zorluklara rağmen mahpus anneler kurum tarafından kendilerine sunulan son derece kısıtlı imkânlarla annelik sorumluluklarını üstlenmeye çalışıyorlardı. Mahpus çocukları cezaevinin gündelik alışkanlıkları içinde dış dünyadan ve yakınlarından uzakta kendilerinin olmayan bir ortamda sosyalleşmek zorunda kalsalar da anneleri için bir güç ve motivasyon kaynağı teşkil ederler. “Bu zorlayıcı ortamda annelerinin hayatına anlam ve bütünlük katarlar (Rostaing, 1997: 278).

Kızımın ismini Hayat İdan koydum. O bana güç verdi. Yaşama sebebim oldu. 35 yıl aldığım da. (Seza)

DUVARLARIN DIŞINDA ÇOCUKLARI OLAN MAHPUS ANNELER

“Çocuk aynı zamanda cezaevinde olan kadınlar için bir yük, bir acı, bir endişedir” (Rostaing, 1997: 278). Mahpus anneler çocukları kendileriyle birlikte cezaevindeyken yukarıda belirttiğimiz endişeleri yaşarlar. Çocuklar cezaevinin dışında kaldıkları zaman ise bu endişe büyür ve acıya eşlik eder. Anneler kendi yokluklarında dışarıda olan çocuklarının karşılaşabilecekleri tehlikeler karşısında savunmasız, alacakları kararlar sırasında yalnız olduklarının farkındadırlar.

Devlet beni ıslah ettiğini düşünürken, benim çocuğumu kim ıslah edecek ? Benim oğlumu ben nasıl dizginleyeceğim, okulu da bırakmış.. Bir arkadaşımın kızı, bir çetenin eline düştü, yurt dışına gidiyorum dedi, o kadının dramını unutamam. (Nefaset)

İki kız çocuğunu dışarıda bıraktım. Tam kandırılacak yaşta. (Ayça)

Çocukları yanlarında olsun olmasın mahpus kadınlar için anneliğin çoğunlukla bir sıkıntı kaynağı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Dodge ve Pogrebin’e göre anne olan kadınlar olmayanlara göre cezaevi şokunu daha sert bir şekilde yaşarlar. Adı geçen iki yazar Amerika’da gerçekleştirdikleri bir çalışmada anne olan ve olmayan kadınlarda cezaevi şokuna bağlı olarak gelişen sıkıntıyı (anksiyete) ölçmeye çalışmışlardır ve anne olmayan kadınlarda cezaevi şokuna bağlı sıkıntının hapsedilmeyi izleyen altı haftada geçtiği oysaki anne olan kadınların aynı sıkıntıyı sürekli muhafaza ettikleri sonucuna varmışlardır (Dodge & Pogrebin, 2001).

Görüşmecilerimiz mektuplar, telefon görüşmeleri ve görüşler vasıtasıyla cezaevinden annelik rollerini üstlenmeye çalıştıklarını ve çocuklarının hayatlarını olumlu olarak etkilediklerini ifade ediyorlardı. Fiziksel olarak çocuklarından ayrı olsalar da annelik rolünü geleneksel, alışlageldik şekilde icra edemeseler de kendilerini çocuklarının hayatlarının ve eğitim süreçlerinin önemli bir parçası addediyorlardı. Çocuklarının hayatlarındaki yerlerini muhafaza etmek istiyorlardı. “Kendileri ile ilgili yaygın yanlış kanıların aksine suçla ilişkili bir yaşam biçimi için çocuklarını terk etmiş” (Shamai, Kochal, 2008) olmadıklarını göstermek arzusunu paylaşıyorlardı.

Türkiye’de cezaevinde bulunan mahpuslar her ay üçü kapalı birisi açık dört görüş hakkına sahiptirler. Ayrıca bayram ve anneler günü gibi özel günlerde yine açık görüş yapılır. Kapalı görüşler arada camın bulunduğu küçük bir alanda telefonla yapılır. Açık görüşlerde ise mahpuslar aileleriyle görüş salonunda bir araya gelerek ziyaretçilerini toplu olarak kabul ederler. Büyük salonlarda diğer mahpuslar ve yakınların yanında gerçekleştirilen açık görüşlerde mahpuslar yakınları ile iletişim kurabilmek için yüksek sesle konuşmak veya

bağlamak zorunda kalabilirler. Mahremiyet eksikliği ve gürültü yüzünden kaliteleri sınırlı olsa da açık görüşler mahpus annelerin çocuklarını görebilecekleri, onlara dokunabilecekleri ve onlarla biraz vakit geçirebilecekleri tek fırsattır. Görüş alanlarının çocukları ağırlamak üzere tasarlanmamış olmasına ve başkalarının varlığına rağmen açık görüşler mahpus annelerin çocuklarıyla fiziksel bir temas içinde olabilecekleri yegâne zamanlardır.

3 çocuğum var. Parçamın biri dışarda. Sadece açık görüşten açık görüşe görmek istiyorum. Camın ardında çok kötü. Neden dokunamadığını buradan olduğunu, anlatamıyorsun. En küçük 4 yaşında. (Deniz)

Açık görüşte 40 dakika. Yetmiyor kucağıma alamıyoruz. Kalabalık. Çok erken. Açıktan görüşmek daha iyi. Ayda bir ama çok zor. (Deniz)

Bakırköy Kadın Kapalı cezaevinde mahpus olan anneler çocuklarını genellikle açık görüşlerde görmeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Görüşmecilerimizden % 51,4'ü mahpusluk sonrası çocukları ile ilişkilerini sürdürdüklerini ve onları en az ayda bir kez açık görüşte gördüklerini söylemiştir. "Görüşler mahpus yakınlarının cezaevini deneyimledikleri ve duygusal açıdan kürek cezasına benzer şekilde sınanarak çıktıkları zamanlardır" (Ricordeau, 2012: 108). Çocuklarının her hafta bu sınavı yaşamasını istemeyen ve kapalı görüşlerde çocuklarına dokunamayan mahpuslar (%30,6) çocuklarını görmek için açık görüşleri tercih ederler. Bir çocuğa aramaları, uzun beklemeleri, diğerlerinin varlığını açıklamak oldukça zordur.

Büyüğü 12 yaşında. Düdük çaldığında hadi anne diyor. Asker aramasından geçiyorlar. Anne bizi niçin arıyorlar diyorlar. Külötlarının içine bakıyorlar. (Deniz)

Anne neden o abla tokalarımı bakıyor diyor. O bakmak zorunda falan diye anlatıyorum ben de. (Refika)

Görüşler mahpus kadınlar için idare edilmesi zor sınavlardır zira görüş sırasında "cezaevinin ailelerinin ve çocuklarının hayatlarını derinden etkilediği gerçeği ile yüzleşirler" (Touraut, 2014) Görüşler sırasında mahpus olmayan çocukları da onları görmek için aynı sınavı ve güvenlik gerekçesiyle yapılan ve genellikle aşağılayıcı olabilen uygulamaları – yolculuk, uzun beklemeler, aramalar ve gerekirse vücut aramaları - geçmek zorundadırlar.

Benim durumum onları çok yıktı. Her geldiklerinde perişan oluyorlar. (Gonca)

Ziyaret koşulları bir anne-baba için çok kötü, ziyarete gelmek için okuldan geri kalması gerekiyor, ya da bayram tatilini beklemesi gerekiyor. Hafta sonu ziyaret olsa daha iyi olur. Bayram tatilinde bazen ziyareti 9 güne bölüyorlar, bazen ya erken, ya geç başlıyor gene mesai saatine denk düşüyor. Temas çok zor, kuramıyoruz. Ziyaret öncesi çocuğun aranması çocuğu rahatsız ediyor. Çocuğum nefret ediyorum, oraya gitmekten deyiş gelmiyordu. (Nefaset)

Aramada soyuyorlar. Bezi varsa açıp bakıyorlar.(Seza)

Bezini çıkarmaya çalışmışlar. Kız çocuğu. Aranmasını istemiyorum diye yazdım idareye. Sonra bir daha olmadı. (Gonca)

Mahpusların % 19,4'ü çocuklarını sadece senede birkaç kez gördüğünü, % 6,9'uysa çocuklarıyla bayramdan bayrama görüştüğünü söylemiştir. Görüşler sırasında çocuklarından uzun zaman ayrı kalmış, onları seyrek görebilen anneler kendi yokluklarında onların ne kadar büyüdükleri ve değiştikleri gerçeğiyle yüzleşirler (Aiello, 2011: 203). Onlardan uzakta kaybedilmiş zamanın ağırlığını hissederler. Anne olan mahpusların azımsanmayacak bir kısmı (%22,2) çocuklarının hiç ziyaretine gelmediğini belirtmiştir.

Çocuklar Sosyal Hizmetlere ait kurumlarda bulunuyorlarsa onlarla ilişkileri sürdürmek ve görüş günlerinde onları görebilmek daha zorlaşmaktadır. Eğer mahpus anneler çocuklarının bulunduğu kurumun hizmet verdiği ilde hapsedilmemişlerse onları ancak büyük tatillerde görebilirler.

Ailemle, çocuklarımla görüşemiyorum. Onlar Adıyaman Çocuk Esirgeme Kurumu'ndalar. (Fadik)

Böyle durumlarda kadınların bu ziyaretleri düzenleyebilmek için gereken bürokratik işlemleri tamamlamak üzere hukuki desteğe ihtiyaçları bulunabilir. Bu da bütün mahpusların kolaylıkla erişebileceği bir hizmet değildir.

Benim burada olduğumu bilip bilmediklerini bilmiyorum. Ama öğrenmişlerdir. Araştırdım. Yurtta olduklarını öğrendim. Yurtta öğrenim görüyorlar. "Okul tatil olunca dilekçe yazarız, gelirler" dedi Müdür Bey. Yaz tatilince yazacağım. Buradaki yurda alacağım onları (Fadik)

MAHPUSLAR İÇİN BİR YATIRIM ARACI OLARAK ANNELİK

Kadınların hapsedilmesi üzerine mevcut çalışmalar mahpus kadınların farklı bağlamlarda sıklıkla anneliklerine değindiklerinden bahseder. (Nuttbrock, Freudiger, 1991; Barnes, Stringer, 2012). Annelik cezaevinin günlük rutini içerisinde ve çocuklarını kendi büyütmemiş veya mahpusluk öncesi çocukları ile çok kuvvetli bağları olmayan kadınların söyleminde bile merkezi bir yer işgal etmektedir. Bu merkeziliğin sebeplerinden biri anneliğin toplumsal olarak değer verilen özel bir statü olmasından ve annelik işlevini göremeseler de kadınların üzerine olumlu bir ışık düşürmesinden kaynaklanıyor. Mahpus kadınlar annelik görevlerinin çoğunu yerine getirmeseler de cezaevinden annelik yapabilen iyi anneler olarak kendilerini ifade etmektedirler. Onları "cezaevine getiren koşullara rağmen iyi ve yetkin anneler (Celinska, Siegel, 2010)" olduklarını göstererek hapsedilmeden kaynaklanan damgalanmayı hafifletmeye çalışmaktadırlar.

Benim en büyük aşklarım. Onlar benim dünyam.(Cahide)

Buna ek olarak Aiello'ya göre bir çocuk doğurmuş olan anneler çocuklarıyla ilişkilerinden ve annelik performanslarından bağımsız olarak kalıcı bir anne kimliği kazanırlar. Bu kalıcı annelik fikri de kadınları annelikle özdeşleşmek konusunda cesaretlendirir. Anneliğin kalıcılığı hayatı, ölümü ve cezaevi duvarlarını aşar (Aiello, 2011: 152) zamana ve mekâna direnir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz araştırmalarda olduğu gibi Bakırköy Kadın Cezaevi araştırmamız sırasında çocuklarının velayetini kaybeden veya onlarla hiçbir teması olmayanlar dâhil bütün mahpus annelerin hayatlarında anneliğin öneminin altını çizdiklerini tespit ettik. Bu bağlamda biz de zamana, mekâna, hayata, ölüme ve cezaevi duvarlarına direnen anneliğin mahpusların “ sosyal olarak güçlenmelerine ve başarısızlık duygusunu aşmalarına yardımcı olduğunu” düşünüyoruz (Shamai, Kochal, 2008).

Kızım için her şeyden geçerim. Onsuz nefes alamıyorum. Onunla ancak yaşıyorum. Dünyanın merkezinde o var. Babanne ve dedeyle kalıyordu öncesinde de... Uzak tuttum hep. (Şeyda)

Annelik her yerde ve her zaman belli bir toplumun tarihinin belli dönemlerindeki ihtiyaçlarına göre tanımlanmış ve kurallarla düzenlenmiş bir yapıdır (Knibiehler, 2001). Bu bağlamda ideal annelik bir toplumdan diğerine ve zaman içerisinde değişilebilir. Osmanlı toplumunda annelik bir kadın için hem meşru ve kutsanmış bir meşguliyet hem de dini kurallar ve örfi kanunlarla koruma altına alınmış bir sorumluluktan (Demirci Yılmaz, 2015, 68), evli olmayan veya çocuksuz kadınlar toplumsal tabakalaşmanın en altında yer bulunurlar ve kusura kadınlar sayılırlardı. Kadınlar dünyaya çocuk getirdikten sonra bir kimlik edinirler ve toplumsal saygı görürlerdi (Demirci Yılmaz, 2015).

19. yüzyılın sonunda ülkenin modernleşme ve batılılaşma çabaları hızlandığında annelere yeni toplumun oluşumunda önemli bir rol ve sorumluluk verildi. Osmanlı ve Müslüman kimliklerine bağlı kalarak modern ve batılı değerleri içselleştirmiş çocuklar yetiştireceklerdi. Cumhuriyet Dönemi'nin başında bu sorumluluk vatanseverlikle güçlendirilecekti. Bu bağlamda annelere yeni ulusu oluşturmak üzere çocuklarının ilk öğretmenleri olarak Türk kültürünü ve değerlerini onlara aşılama görevi verildi. Böylece çocuklarını milli görev bilinciyle yetiştireceklerdi.

Türk kadınları her zaman milli ve ailevi görevlerini üstlenmek ve başkaları için yaşamak zorundaydılar. Kemalist reformlar kadınların kamusal alana çıkışlarını desteklese de aile namusu ve onuruyla ilişkili ahlaki kodlar onları denetlemeye devam etti (Merçil 2001, 22). Cumhuriyetin yeni kadını ailevi ve mesleki olarak ikili yük taşıyan bir kahramandı. Cinsiyetsiz, iffetli bir yol arkadaşı, çocuklarına bağlı, hassas ve mütevazı bir anne, sadık bir eşi. (Kadioğlu, 1998, 96). Atatürk söylevlerinde sürekli kadınların kutsal görevlerinin altını çiziyor,

“Kadınlarımızın genel görev ve çalışmalarda paylarına düşen işlerden başka, en önemli, en hayırlı, en faziletli bir ödevleri de “iyi anne” olmalarıdır” diyordu.

Son dönemde AKP hükümetleri 20.Yüzyılın ilk yarısındaki doğum politikalarını benimsemiş ve kadınları en az üç çocuk doğurarak İslami bir toplumun oluşturulmasında önemli bir rol almaları hususunda cesaretlendirmişlerdir. “Annelik en önemli kariyer ilan edilmiş ve kadınlara doğuracakları çocuk sayısına ilişkin devletin en tepesinden talimatlar verilmiştir” (Özta, 2015, 91). İdeal annelik zamana göre değişse de muhafazakâr siyasi liderler sıklıkla annelerin siyasi, milli ve ailevi görevlerinin öneminin altını çizmişlerdir. Bu görevlere layık olabilmek ve yeni toplumun – modern veya İslami- doğuşuna katkıda bulunabilmek için kadınlar toplumun ahlaki değerlerine sadık kalmak zorunda kalmışlardır. Sonuç olarak Türk toplumunda annelik bütün sosyal sınıflar tarafından paylaşılan bir değerdir ve “ataerkil bir kurum” (Rich, 1976) ve ahlak aracı olarak kadınlar hayatlarını denetlemeye devam etmektedir.

Bakırköy Kadın Cezaevi’nde mahpusların çoğu geleneksel aile modelinin hala mevcut olduğu halk sınıflarından gelmektedirler. Bu ailelerde kadının rolü ve statüsü halen annelik işlevine bağlıdır. Hayat veren, besleyen anne İslam kültürünün etkisiyle neredeyse kutsal kabul edilir ve bütün çocukların, bütün toplumun annesi olarak algılanır. İslami cemaatin anneleri olarak kabul edilen İslam peygamberinin kızı, eşleri gibi İslami kişilikler kadınlara rol model olarak tanıtılırlar, alçak gönüllülüklerinin, iffetlerinin ve bağlılıklarının kuvvetle altı çizilir. Bütün sosyal sınıflar tarafından dile getirilen ve “cennet anaların ayağı altındadır” diyen bir hadis Türk toplumunun annelik anlayışının üzerindeki İslam kültürünün etkisini gösterir. Kendisini evine ve çocuklarına adanmak zorunda olan anne, annelik görevlerini diğer bütün ihtiyaçlarını üzerinde tutmalı ve başkaları için yaşamalıdır. Suçu, suça eğilimli bir yaşam tarzını ve cezaevini bu anne figürü ile ilişkilendirmek mümkün değildir.

Bu bağlamda hapsedilmiş anneler, genellikle toplum tarafından çocuklarının ve ailelerinin çıkarlarının öncelemeyen ve hapsedilmeleri ve çocuklarından ayrılmaları sonucunu doğuran eylemleri nedeniyle çocuklarını ihmal eden, toplumda kutsallaştırılmış iyi anne rolünün kurallarını çiğneyen, yasa dışı eylemlere bulaşmış “kötü anne”ler olarak kabul edilirler ve bu da onların iki kez damgalanmalarına neden olur. Mevcut yasalarla ihtilaf halinde olan veya suçla ilişkili bir yaşam biçimine sürüklenmiş olan kadınlar ve özellikle de anneler toplum vicdanını aynı durumda olan bir erkeğe göre daha fazla yaralarlar. Kadınların suçla ilişkilendiklerinde yasaların yanında çocuklarını da çiğnedikleri, yuvalarını gözden çıkarttıkları ve kendilerini cezaevine götüren yasadışı eylemlere katılmayı seçtikleri için “kötü anneler” oldukları varsayılır.

Bir erkeğin cezaevine girmesi, mesela cinayetten girmesi başka bir şey. Ona külhanbeyli diyorlar; ama bayan olunca geçimsiz diyorlar, kavgacı diyorlar, kadın olsaydı da yuvasını korusaydı diyorlar. Ama adama daha çok tolerans tanıyorlar. Namusunu temizledi diyorlar. Erkek için sanki gurur kaynağı oluyor bu. Kadınlara karşı daha dışlayıcı oluyorlar. (Tansu)

Ben cezaevinde yatmış çıkmış bir bayanımı farklı olacak bana bakışları. (Ebru)

Böylelikle “geleneksel olarak kadınlarla ilişkilendirilmiş olan değerler hapsedilmiş kadınlar etrafında geliştirilen genel temsiller ile çatışır” (Boutron, Constant, 2014). Sonuç olarak, kadınlar, düşüncelerinde ve söylemlerinde annelik rollerine odaklanarak, anne kimliklerini yeniden oluşturarak olumlu bir kimlik edinmeye, bir anlam bulmaya ve “ıstırap veren ve kalıcı bir damga olan “kötü anne” yaftasına” (Dodge, Pogrebin, 2001) karşı mücadele etmeğe çalışmaktadırlar. Böylece kendilerini mahpus imgesinden ayırıştırarak, anneliklerini gölgeleyen sapkınlık damgasına ve “suç geçmişlerine karşı annelik becerilerini” (Celinska, Siegel, 2010) savunmakta, “sapkın kimliğinden daha az yıkıcı bir kimlik oluşturmak” (Rostaing, 1997: 289) için çabalamaktadırlar.

Ayrıca A.Bouregba’ya göre “çocuğundan ayrılmak anne için bir kayba eşdeğerdir ve onda bu kaybın ve damganın utanç, bilinçaltına itme gibi bütün işaretleri görülür. Bu duygular anneyi gerçekle yüzleşmekten kaçmak için yalan söylemeye ve özellikle de kendikendini değersizleştirmeye ve özsaygısını yitirmeğe kadar götürür. Çocuğundan uzaklaşan annenin kendisini kötü bir nesne veya kötü anne olarak görmesi nadir görülen bir durum değildir” (Bouregba, 2002: 81).

Hapsedilmenin ebeveynin “ebeveynlik işlevini temsil etme ve rolünü üstlenme yeteneklerini aşındırdığını ve un ufak ettiğini” (Bouregba, 2002: 83) bile rek görüşmecilerimize cezaevindeyken duvarların dışındaki çocukları ile ilişkilerini nasıl yönettiklerini anlamak için çeşitli sorular sorduk. Mahpus annelerin % 83’ü hapsedilmenin engellerine rağmen iyi bir anne olduklarını ifade ettiler. Bu bağlamda yukarıda bahsettiğimiz çalışmalarda ifade edildiği gibi görüşmecilerimizin anneliklerinin altını çizerek hapsedilmenin yıkıcı etkilerine karşı toplum tarafından değer atfedilen annelik statüne bağlandıklarını düşünüyoruz.

Mahpus olmaktan önce anne olduklarını, dışarıda onlara ihtiyacı bulunan çocuklarının olduğunu, annelik rolünü oynamaya devam ettiklerini bilmek kendilerine olan güvenlerini yeniden kazanmalarına, çocukları için faydalı olabileceklerini ve onları uzaktan da olsa izleyebileceklerini ve ihtiyaç duydukları zamanlarda müdahale edebileceklerini düşünmelerine yardımcı olmaktadır. Rostaing’e göre anne mahpusa olsa “annelik otoritesini kullanabilir, çocuğuyla mektuplaşabilir, ona öğütler verebilir ve onun okul durumunu denetleyebilir (Rostaing 1997: 279). Bazı mahpus anneler çocukları üzerlerindeki etkilerini kaybetse de birçoğu cezaevinden annelik otoritelerini kullanmaya devam et-

mektedirler. Mahpus annelerin % 78'i mahpusluklarına rağmen çocuklarının onların sözlerini dinlediklerini, % 84'ü ise çocuklarının hayatları ile ilgili önemli kararlarda diğer aile bireyleri gibi söz sahibi olduklarını iddia etmişlerdir.

Ben hiç zorlamadım. Ders çalış demedim. Hala devam. Ben sana güveniyorum dedim. Ben telefon ile kızımı yönetiyorum. Bu iyi yol bu kötü yol. Buradan gidersen bu olur buradan gidersen bu olur diyorum. (Ahu)

Mahpus bir anne için cezaevinde çocuklarıyla ilişkilerini sürdürebilmek önemlidir. Bu ilişkileri devam ettirmek, anne olarak unutulmadığını hala çocukları tarafından sayıldığını bilmek mahpusun kendisiyle ilgili kendi yarattığı imgede önemli bir yer tutar. Anne olmak mahpuslara cezaevi koşullarına dayanmak için güç verir. Bireyin, bütün anlamlarını ve nirengi noktalarını kaybettiği totaliter cezaevi evreninde çocuklar mahpusun bir anlam üretmesine, kimliğini yeniden oluşturmaya ve kendisini toparlamaya yardımcı olurlar (Frigon, 2001: 51). Anne olan görüşmecilerimizin % 91'i her şeye rağmen çocuklarıyla sevgi bağlarını koruduklarını belirtmişlerdir. Görüşmecilerimizin % 71'i onları çocuklarından ayıran duvarlara rağmen ihtiyaçları olduğu zaman çocuklarına destek olduklarını belirtmişlerdir.

Annelik mahpus kadınları cezaevindeki diğer mahpuslardan ayırırken dışarıdaki annelere yaklaştırır. Çocuk cezaevine girdikten sonra bütün rolleriyle derin bir kopuş yaşayan "mahpuslara bir statü, toplumsal bir değer" (Rostaing, 1997: 277) verir. Anne rolü kadınların cezaevine girerken "geride bırakmak zorunda kaldıkları eski benlikleri " ile bağlantıyı sağlar (Goffman, 1968).

Görüşmelerimiz sırasında Celinska, Siegel'inde kendi araştırmalarında tespit ettikleri gibi mahpus annelerin anneliklerini idealize ettiklerini mahpuslukları sırasında oynadıkları annelik rolünü olduğundan daha fazla gösterdikleri hissine kapıldık (Celinska, Siegel, 2010). Annelerin böylelikle "annelik statülerini ellerinden alan mahpusluğa karşı direnmekte" (Cardi, Abdallah, 2014) olduklarını düşünüyoruz.

B. L. Aiello, doktora tezi kapsamında Amerika'da Northeast Cezaevi kadın bölümünde cezaevinde anneliğin önemini konu alan bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu araştırmada Aiello cezaevinin kadınları uzaktan muhayyilelerinde annelik yapmaya ittiğini belirtmiştir. Aiello'ya göre kadın mahpuslar beyin egzersizi olarak annelik yapıyorlardı ve kendilerinin çocuklarının hayatlarında olduklarını tahayyül ediyorlar ve çocuklarıyla gerçek bir temasları olmadan hayallerinde anneliklerini gerçekleştiriyorlardı (Aiello, 2011: 164). Kadın mahpuslar içinde bulundukları fiziki koşullara rağmen çocuklarını düşünmeğe çocuklarının yokluklarını hissetmeğe devam ediyorlardı (Aiello, 2011: 167). Bizim araştırmamıza katılan mahpus annelerin de sürekli çocuklarını düşündükleri

için kendilerini tam zamanlı anne olarak gördüklerini tespit ettik. Böylece anne kimliğine sarılarak, çocuklarıyla olan anılarını paylaşarak, gelecek için onlarla planlar yaparak kendi mahpusluklarını, cezaevinin duvarlarını, zamanı ve mekânı aşıyorlardı (Merçil, 2017: 645).

Aiello'nun çalışmasına konu olan Amerikalı kadın mahpuslar gibi Bakırköy Kadın Cezaevi'nde de mahpuslar uzaktan annelik yapıyorlardı. Çocuklarının hayatlarının bir parçası olduklarını iddia etseler de kurum tarafından sunulan çok az imkânı -yukarıda belirtilen nedenlerle mahpuslar tarafından genellikle ayda sadece bir kez gerçekleştirilebilen 40'ar dakikalık dört görüş ve haftada 10 dakika telefon- değerlendirerek ancak hayallerinde annelik yapıyorlardı.

GELECEĞE DÖNÜK KAYNAK OLARAK ANNELİK

"Cezaevinin zor gündelik rutinine dayanmak anlam ve umut kaynakları gerektirir"(Shamai, Kochal, 2008). Cezaevi ortamında annelik bir umut ve motivasyon kaynağıdır. "Çocuk mahpus kadınların nezdinde gelecek için bir şans ve desteği temsil eder"(Rostaing 1997: 278). Görüşmecilerimizin pek çoğu hapsedilmelerinden önce "sabit destekler olarak çocuklarının arkasında olduklarını (Aiello, 2011: 212)" ve cezaevinden çıktıktan sonra da onların anneleri olmaya devam etmek istediklerini belirtmişlerdir. Anne olmak kadınlara bu zorunlu misafirliğin sona ereceği günleri beklemek için sabır ve gelecek planlar yapmak için güç verir. Mahpus anneler için özgürlüğe kavuştuktan sonra ailenin yeniden bir araya geleceği umudu bir güç ve enerji kaynağıdır.

Çıkınca kendimi çocuklarıma adayacağım. (Nedime)

Çocuğumu alacağım, eşimden ayrı. Ailemle... Çocuğumu okutacağım. Doktor olsun. Öğretmen, mühendis de olabilir (Ece).

Daha düzenli, tertipli, çocuklarımla sıkı sıkıya... (Ayça)

Mahpus anneler her zaman kendilerine ve çocuklarına mutlu bir hayat kurmaya yetecek araçlara sahip değillerdir (Aiello, 2011: 127). Bazen ailenin yeniden bir araya gelebilmesi için annelerin bir yaşam tarzı değişikliği yapmaları gerekir. Pek çoğu cezaevinden çıktıktan sonra ailelerini bir araya getirmek için gereken sosyal ve mesleki alanlara yeniden katılım sağlamak için sarf edilecek çabanın farkındadırlar. Bu bağlamda "annelik hapsedilmeyle başlayan güçlü bir toplumla yeniden bütünleşme manivelası olarak tezahür etmektedir" (Cardi, Abdallah, 2014: 7).

Aşçılıkkursuna gittim burada. Çocuğumu okutmak için diploma alacağım, çalışacağım (Ece).

Şu an çıksam çok zor düzeltmem gereken şeyler. (Zeliha)

“Pek çok anne çocuklarını cezaevi tünelinin sonundaki ışık” (Celinska, Siegel, 2010) “kendi değişimleri için yegane motivasyon kaynağı” (Enos, 2001;Clark,1995) ve hayatlarındaki başlıca amaç olarak görmektedirler. Genellikle popüler ortamlardan gelen mahpus kadınlar için annelik aynı zamanda bir gurur kaynağıdır. Yaşlılık günleri için umutlarını çocuklarına bağlayan anneler onların ellerinde bulunan tek zenginlikleri olduğunu ifade ederler.

YENİDEN DEĞERLENDİRİLEN ANNELİK: ACI VE SUÇLULUK DUYGUSU

Çocuklarıyla ilişkilerini devam ettirmek ve onların hayatlarında aktif rol oynamak isteyen anneler, mahpusluklarının çocuklarının üzerindeki duygusal, davranışsal ve sosyal etkilerinin bilincindedirler. “Cezaevi acı ve suçluluk duygularını harekete geçirirken yeniden değerlendirme için de fırsat sunar” (Clark, 1995: 318). Kadınlar cezaevinde anneliklerini sorgularlar. Çocuklarıyla birlikte geçirdikleri zamanları tekrar tekrar düşünür, onlara yönelik tutumlarını gözden geçirir ve mahpusluk öncesi bazı davranışları -onları yeterince sevmedikleri ya da onlarla yeterince ilgilenmedikleri gibi- için kendilerini suçlarlar. Kadınlar doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çocuklarından ayrılmasına sebebiyet veren kararlarından ötürü suçluluk duyarlar (Aiello, 2011: 176). Bazıları kendilerini cezaevine getiren yolculuk sırasında çocuklarını ihmal ettiklerinin ya da onlara kötü davrandıklarının farkındadırlar. Diğerleri onlara yaşattıkları şiddetle yüzleşirler:

Aslında annelik çok güzel bir duygu. Şu anki aklım olsa anneliği yaşar ve çocuğa yaşattırdım. Kendimi çok suçluyorum. Devamlı kavga. Adam beni dövüyor, ben çocuğu dövüyordum. Çok pişmanlıklarım var. Annelik ben burada olduğum için kötü. Çocuk bana düşküdü, ama ben ona düşkün değildim. Haındım. Daha doğrusu, dışarıdan bana baskı oluyordu ben de ona baskı yapıyordum. Evdeki kavgalardan çocuk etkileniyor. Bir gün annemle babam kavga etti. Sonra ben de karıştım. Babam keseri almış geliyor. Ben tuttum o tuttu. Keser birimizin yüzünü kesecek. Babamunkini kesti. Bu sırada kavgaya şahit oluyor. Bir baktım titriyor, neredeyse altına yapacak. Aldım hemen çatı katına çıkardım. Bir saatte kendine zor getirdim. Üstüne kapı kilitleme, dayak... neden yapıyorum halbuki? Dokuz ay karnımda taşımışım. (Tezel)

Mahpus bir anne için çocuklarından uzak yaşamak ihtiyaçları olduğunda müdahale edememek mahpusluğun en zor veçhesidir. Suçluluk ve utanma duyguları ve annelerin mahpusluğundan sonra çocukların karşılaştığı sorunlar görüşmelerimiz sırasında sıklıkla dile getirilmiştir. Mahpus anneler sıklıkla cezaevinde olmalarının çocuklarını başkaları ve hayat karşısında savunmasız bıraktığını dile getirmişlerdir. Görüşmecilerimizin %73,3’ü hapsedilmelerinin çocuklarının hayatlarında çok olumsuz etkilere sebep olduğunu belirtmiştir. Mahpus anneler sıklıkla çocuklarından ayrılmanın suçluluğunu ve onlar için iyi bir örnek ve gurur kaynağı olamadıklarını ifade etmişlerdir.

Her anne iyi bir anne olduğunu düşünür. Cezaevine geldiğimde kötü bir anne olduğumu onu utandırdığımı düşündüm. O bana yazdı. "Anne ben seni anne olarak çok seviyorum. Annem olmaktan gurur duyuyorum. Gerçekte ne olduğunu biliyorum" diye yazdı. (Mary)

Saha çalışmamız sırasında pek çok mahpus anne ağlayarak bize çocuklarının fotoğraflarını ve mektuplarını gösterdiler ve onları duvarların dışında bırakmaktan duydukları acıyı, kaygıyı ve pişmanlığı dile getirdiler. Bazıları çocuklarının hayatlarını kontrol etmek için sarf ettikleri çabalara rağmen ailelerinde yokluklarından kaynaklanan sorunlardan ve çocuklarının bu kopuşu anlamakta yaşadıkları zorluklardan bahsettiler. Onları başkalarına bırakmak zorunda kalarak yeterince ilgilenememenin yol açtığı suçluluk duygusunu paylaştılar. Çocuklarını Sosyal Hizmetlerin kurumlarına bırakmak zorunda kalan annelerin kaygılarının daha büyüdüğüne şahit olduk.

Yakınlara emanet edilen çocuklar onlar tarafından kötü muameleye maruz kaldıklarında annelerin acıları artmaktadır. Kendilerini çocuklarından ayıran duvarların arasına hapsedilmiş oldukları için çocuklarının ihtiyacı olduğunda müdahale edemeyen annelerin duyguları suçluluk ile pişmanlık arasında gidip gelmektedir.

21 Nisan'da 5 yaşına girecek. Dayısına verdim. 15 gün sizde 15 gün bende kalsın dedim. Çocuğu duvardan duvara vurmuşlar. Gözü kaymış, beyin travması geçirmiş. 2 ameliyat oldu. Mahkemelik olduk. Hâkime dedim, ben büyüttüm dedim. Karısına da tekrarlarsa cezaevine girme şeyi vermiş, 5 yıl içinde. Şimdi yuvada. 1 ay sonra hastaneye götürüyorlar. Göz oynuyor resmen. Hemen ameliyata sokuyorlar orada. Memura dedim burada bir şey var. Pıt pıt atıyor. Hemen beyin ameliyatına girdi. Ondan sonra 8 ay sonra görmedim çocuğu. Ben çıldırdım. Müdürün üstüne bile yürüdüm. Ama tutanak almadım. Psikoloğun falan sonra her yere dilekçe yazdım. 2 gün sonra Hayat geldi. O zaman 4-5 numara gözlük kullanıyordu. Beni tanımadı o zaman. Bana çok koydu. Koğuştta çok zor alıştırdım kendimi. Beyin ameliyatı her şeyi silmiş (Seza)

Büyük oğlum 11 Temmuz'da 16 yaşına girecek. O oğlum anneannesinde. Ben 3-4 yaşında bıraktım onu ona. Ama çocuğum normal yetişmedi. Orada hep şiddet gördü (Aysel).

Çocuğu düşünüyorum. Görüşte çocuğa sordum: "Dedenle aran nasıl?". "Kavga ediyoruz" dedi.. Çocuk dedesiyle kavga ediyor. Çocuk on, babam altmış yetmiş yaşında. (Tezel)

Çocuklarının hayatlarındaki yerlerini biraz abarttıklarının farkında olan mahpus anneler, annelik rolünü gerektiği gibi icra edemediklerinin bilincindedirler. Mahpus annelerin % 64'ü çocuklarının eskisi gibi onlarla endişelerini, sorunlarını paylaşmadıklarını dile getirmişlerdir. Annelerinin yokluğu ya da duvarların arasında yeterince sorun yaşadığı fikri çocukları sorunları dile getirmekten alıkoymaktadır.

Görüşmecilerimizin bazıları anneliği özlediklerini, diğer ilişkiler gibi bu ilişkinin de yanından geçtiklerini söylemişlerdir. Mahpuslukları nedeniyle pek çok kadın çocukları ve yakınları ile sabit ve sürekli ilişkiler kuramamışlardır. Bazıları çocuklarının sosyal hizmetlerin kurumlarına ya da yakınlarına emanet edilmelerinin ardından onlarla bütün ilişkilerini kaybetmişlerdir. Annelelerini ablaları olarak bilen mahpus çocukları vardır. Rémi Siret'in çalışmasından yola çıkarak hapsedilmiş kadın olmanın yokluk ve kayıplarla anılan "zevcsiz zevceler, ebeveynsiz evlatlar, çocuksuz anneler" olmak olduğunu iddia etmek abartılı olmayacaktır (Siret, 2005: 996).

Kızım şimdi 12 yaşında. Ayda 1 açığa geliyor. Çok çok özlediğimde ve tatilde geliyorlar. Bana abla diyor. Anneme anne diyor. Annesi olduğumu biliyor, bazen anne de diyor. Öğretmenine söyle dedim anneme. Ayda 1 okula gitmiyor sonuçta. Yanıma oturtuyorum sarı-lıyorum sorun yok. Anneliğimi hiç yaşayamadım. (Melis)

Ben en büyük kızımda anneliğin ne olduğunu anlamadım. Daha 17'ye girmemiştim. İkinci kızıma da 10 ay kadar bakabildim. Yanıma almadım. Ailem kabul etmedi. (Calide)

Kızım babaannesinde. İkinci sınıfta. Ben geldikten sonra üç yaşına girdi. Beni tanımıyor. Babaannesini anne, amcalarını ağabey, dedesini dede, babasını da baba biliyor. (Dicle)

Çocuk ilk eşimden. Babasında. 18 yaşında. Güzel bir şey ama ben hiç yaşamadım, göster-mediler. (Ebru)

Benim çocuğum beni tanımıyor bile. Ben çok düşkündüm ona. Bir çocuğum öldü benim önceden. O yüzden gözümü ayırmıyordum o uyurken. Mesela bana çocuğumu göstermi-yorlar. Ben de yurda verilme ihtimali var diye sesimi çıkarmıyorum. 2004'tü. Çıkınca on üç yaşında olacak. Beni hiç tanımıyor. (Deniz)

Aileleriyle ve çocuklarının babalarıyla iyi ilişkileri olamayan kadınlar için çocuklarıyla iyi ilişkiler sürdürmek çok daha zordur. Zira eğer çocuklar kü-çükse ilişkilerin devam edebilmesi onların emanet edildiği kişilerin insafına ve kararına kalmıştır. Böyle durumlarda genellikle çocuğun emanet edildiği kişiler anne ile çocuk arasındaki bağın kopmasını tercih ederler. Mahpus anne bazen çocuğunun izini bile kaybedebilir.

Benim sıkıntım kızıma ulaşamamak. Ben annesiz büyüdüm, biz çok bağlıydık. Kızımı baba-anne ve dedesi göstermiyorlar bana. İstanbul'dalar. Hakları yok. Güya beni cezalandırıyor-lar ama torunlarını cezalandırıyorlar. 12 yaşında. Bir gün beni bulacağını düşünüyorum. Tekim.. Kızım ile irtibatla kimse yok. Nerede olduğunu bilmiyorum. Belirsizlikler beni deli ediyor. Beni öldü mü biliyor, ne dendi hiç bilmiyorum. Buraya gelmeden görüştüm. 5 dakika vardı. Ne biliyorsun bilmiyorum dedim. Babanın ölümüne sebep olan benim ve Sabahattin Ağabeyin dedim. Ben her şeyi biliyorum anlatma artık canın yanmayacak dedi. (Şeyda)

Hiç kimseyle görüşmüyorum. Çocuklarım yeni buldu beni. Kız 22 oğlan 20 yaşında. 10 sene hiç bağlantım olmadı. Onlar babaannesinde büyüdü. Onları kaçıracaktım, göze aldım ama bana vermediler. Tek tabanca. Ne olacak ki. Kaçıracaktım olmadı buraya düştüm. Kızgınlıkları yok bana. Akılları eriyordu. Kızım söylüyor babasının bana yaptıklarını dayanılmaz olduğunu. Hala babaannelerle. (Ahu)

Mahpus anneler için genellikle cezaevinde bulunmalarının sebeplerini çocuklarına anlatmak oldukça zordur. Pek çoğu “çocuklarıyla kendilerinden, hayat hikâyelerinden, işledikleri suçlardan ve onları çevreleyen ve cezaevine getiren karmaşık koşullardan konuşmaya muktedir değildirler” (Clark, 1995: 318). Çocuklarını cezaevinin damgasından ve suçla ilişkili bir yaşam biçiminden korumak için sessizliği tercih ederler. Touraut’ya göre bu tutum “cezaevini kelimelere dökmenin veya işlenmiş fiilleri açıklamamanın zorluğundan” kaynaklanır (Touraut, 2014:10).

İlk iki ay sakladık. Yurt dışına makyaj eğitime gittim diye. Şimdi 8-9 yaşında. Öğretmenine “Babamdan nefret ediyorum annemi çıkartmıyor” demiş. (Gökçe)

İliş görmedim. 3. torunum oldu. Eskiden bir kere gelmişlerdi. Çocukların cezaevlerine gelmeleri çok zor. Başka söylememiştik çocuğuma. Ortaokula başlayacaktı. 28 ay yattım o zaman. Büyüklükler konuşurken duymuş. Annem birini mi öldürdü, cezaevine girdi demiş. Beni burada kendini salmış, bakımsız görünce... Geleceğini bilmiyordum. Anlatamayacağım. (Ayça)

Pek çok aile ebeveynlerinin mahpusluğu konusunda çocuklara doğruyu söylemeyerek saklama yoluna giderler. Bazıları çocuklara cezaevini bir iş yeri, diğerleri hastane olarak tanıtır:

Çocuk üç buçuk yaşında şimdi. Annem artık getirmek istemiyor. Etkileniyor artık. Cezaevinde olduğumu anlıyor. Her açık görüş bizim bugün günümüz gibidir. Açık görüşte çocuğu doluşturıyorum, kucaklıyorum, kendi aldıklarını yedirip içiriyorum. Etkilendiğini dile getiriyor. “Benim altımı açtılar” diyor. Aradıklarını anlıyor. Ben de “burası iş yeri. Bir şey olmaz” diyorum. O da “yalan söylüyorsun, burası cezaevi” diyor. “Ben çalışıyorum burada” diyorum. “Cezaevi değil iş yeri” diyorum. İstemiyorum buranın cezaevi olduğunu bilmesini. Etkilenir. Eşime göndertmiyorum. Erkek cezaevi farklı. En son Maltepe’deydi.(Makbule)

Çocuğun bilmesini istemiyorum. “Ben ne zaman seninle beraber yatacağım?” diyor. (Makbule)

Torunlarım beni hastanede biliyorlar. Anneanne deyip cama yapıyorlarmış. (Tansu)

Goffman’a göre “cezaevi mahpusların üzerine bir damganın işaretini bırakır” (Goffman, 1974). Cezaevi aynı zamanda mahpusların kişisel kimliklerini olduğu gibi sosyal ilişkilerini de itibarsızlaştırır”(Rostaing, 1997: 246). Mahpusların yakınları ve özellikle çocukları da aynı damgalanmadan mustariptirler. Mahpus anneler çocuklarına bu damgalanmayı yaşattıkları için pişmandırlar. Bir hırsız ya da katil çocuğu damgasının çocuklarının yakasını ömür boyu bırakmayacağını bilirler. Bir görüşmecimizin aşağıda belirttiği gibi:

Eşim ölürken bile beni katil, çocuklarımı da katil çocuğu yaptı (Tansu)

Ailecilikle özdeşleşen ve anneleri kutsal kabul eden Türk toplumunun annelere yüklediği görevler nedeniyle çocukları ile ilgili başarısızlık, acı, utanma ve suçluluk duyguları annelere bütün mahpusluk süresince eşlik eder. Bulaştıkları yasa dışı eylemler kadar çocuklarının hayatlarını alt üst etmenin de pişmanlığını yaşarlar. Çocuklarıyla birlikte cezaevinde bulunan anneler onlara kapatılmayı yaşattıkları için üzgündürler. Çocuklarını duvarların dışında bırakan anneler bir yandan onlara kendi mahpusluklarının sebep olduğu damgalanmayı yaşatmanın diğer yandan da ihtiyaçları olduğunda onların yanında olamamanın suçluluğunu yaşarlar. “ Cezaevi kadınları bir yandan yasaları çiğnedikleri için diğer yandan da toplumsal olarak erdem ile ilişkilendirilen cinsiyetlerine ihanet ettikleri için katmerli olarak cezalandırır” (Boutron, Constant, 2014: 12).

SONUÇ

Mahpus kadınlar mütecanis (homojen) bir grup oluşturmazlar. Her birisinin farklı ve karmaşık hayat hikâyeleri vardır. Onları cezaevine getiren farklı nedenleri vardır. Çocuklarına, ailelerine rağmen suçla ilişkili bir yaşam tarzı her zaman kendi tercihleri olmamıştır. Büyük bir çoğunluğu içinde bulundukları sosyal ortamın, içine doğdukları koşulların, kurulan yanlış ilişkilerin sonucu olarak cezaevine sürüklenmişler ve gençliklerini, anneliklerini yaşayamamışlardır. Ayrıca “izole bireyler de değildirler” (Clark, 1995: 395). Cezaevinden ailelerinin çocuklarının hayatlarını etkilemeye devam ederler.

“Cezaevinden ebeveynlik yapmak bir kadın işidir” (Cunha, Granja, 2014: 6). Mahpus anneler çocukları yanlarında olsa da, olmasa da her fırsatta anneliğin icrasını zorlaştıran cezaevi koşullarına rağmen annelik sorumluluklarını üstlenmeye çalışmaktadırlar. Ancak bu sorumluluğu üstlenirken yalnızdırlar zira Türk cezaevlerinde kadınların cezaevi sonrası toplumla yeniden kaynaşmalarını teşvik edecek ve kolaylaştıracak faktörlerden biri de olan ‘anneliği destekleyecek bir yapı ve düzenleme bulunmamaktadır. Mahpus anneler genellikle sivil toplumun, üniversitelerin de gündemine girmezler. Cezaevinde anneliğin icrasında dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi demekler, vakıflar veya kendileri için oluşturulmuş özel programlar tarafından desteklenmezler.

Annelik “sosyal bir çöle benzeyen” (Chauvenet, 2010: 46) cezaevi dünyasında hapsedilmeleriyle birlikte bütün rol ve kimliklerini mahpus kimliğinin gerisinde bırakmak zorunda kalan kadınlara “kendilerinde canlı olanı saklamaları (Lhuillier, 2001: 265)” ve bu zorlayıcı ortama karşı savunma ve direnme stratejileri geliştirmeleri hususlarında yardım edebilecek bir kimliktir. Bireyliği ve özerkliği yıkan cezaevi dünyasında annelik kadınların kişisel olarak hayatta kalmalarını, gelecek hayalleri kurmalarını ve cezaevi koşullarına dayanmalarını kolaylaştırır.

- Aiello, B.L. (2011) *Mothering in Jail: Pleasure, Pain and Punishment*, Thèse de Doctorat, Graduate School of the University Massachusetts Amherst.
- Atatürk, M.K. (1952) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, C.1.
- Barnes, L.S. & Stringer, E.C. (2014) "Is motherhood Important? Imprisoned Women's Maternal Experience Before and During Confinement and Their Post Release Expectations," *Feminist Criminology*, 9 (1): 3-23.
- Blomm, B.E. & Covington, S.S. (2003) "Gendered Justice: Women in the Criminal Justice System," in BLOMM, B.E. (der.) *Gendered Justice: Addressing Female Offenders*, Carolina Academic Press.
- Bourdieu, P. (1998) *La domination masculine*, Paris, Seuil, coll. Liber.
- Bouregba, A. (2002) "La parentalité à l'épreuve de l'incarcération," Bouregba, A. (der) *Les liens familiaux à l'épreuve du pénal*, ERES, 71-83.
- Boutron, C. & Constant, C. (2014) "Être mère en prison au Pérou: droit au double peine ?," *Champ Pénal/ Penal Field*, XI, mise en ligne le 28 mai 2014, consulté le 27 juin 2016. [URL: <http://champpenal.revues.org/8727>; DOI: 10.4000/champpenal.8727].
- Cardi, C. (2007) "Le contrôle social réservé aux femmes: entre prison, justice et travail social," *Déviance et Société*, 31 (1): 3-23.
- Cardi, C. & Abdallah, S.T. (2014) "Vécu de la carcéralité des mères et des pères," *Champ Pénal/ Penal Field*, XI, mise en ligne le 28 mai 2014, consulté le 27 juin 2016. [URL: <http://champpenal.revues.org/8815> ; DOI: 10.4000/champpenal.8815].
- Celinska, K. & Siegel, J.A. (2010) "Mothers in Trouble: Coping with Actual or Pending Separation from Children due to Incarceration," *The Prison Journal*, 90 (4): 447-474.
- Cezayevleri Müdürleri ve Politika Yapıcılar İçin Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı, (2008) Birleşmiş Milletler, New York.
- Chantraine, G. (2003) "Prison, désaffiliation, stigmata," *Déviance et Société*, 27 (4): 363-387.
- Chauvenet, A. (2006) "Privation de liberté et violence: Le despotisme ordinaire en prison," *Déviance et Société*, 30 (3): 373-388.
- Chauvenet, A. (2010) "Les prisonniers": construction et déconstruction d'une notion," *Pouvoirs*, No.135: 41-52.
- Clark, J. (1995) "The Impact of the Prison Environment on Mothers," *The Prison Journal*, 75 (3): 306-329.
- Combessie, P. (2009) *Sociologie de la prison*, Paris, La Découverte.
- Da Cunha, M.P. & Granja, R. (2014) "Gender Asymmetries, Parenthood and Confinement in two Portuguese Prisons" *Champ Pénal/ Penal Field*, XI, mise en ligne le 28 mai 2014, consulté le 27 juin 2016. [URL: <http://champpenal.revues.org/8809>; DOI: 10.4000/champpenal.8809].
- Darley, M., Lancelevée, C., Michalon B. (2013) "Où sont les murs ? Penser l'enfermement en sciences sociales," *Cultures & Conflits*, 90: 7-20.
- Demirci, Yilmaz T. (2015) "Annelik," *Cogito*, No.81.
- Dodge, M. & Pogrebin, M.R. (2001) "Collateral Costs of Imprisonment for Women: Complications of Reintegration," *The Prison Journal*, 81 (1): 42-54.
- Elmelak, S. (2015) "Babies Behind Bars: An evaluation of Prison Nurseries in American Female Prisons and Their Potential Constitutional Challenges," *Pace Law Review*, 35 (3): 1080-1106.
- Enos, S. (2001) *Mothering from the Inside: Parenting in a Women's Prison*, Albany, State University of New York Press.
- Frgon, S. (2001) "Femmes et emprisonnement: le marquage du corps et l'automutilation," *Criminologie*, 34 (2): 31-56.

- George, S.M. & Lalonde, R.J. (2002) *Research Report of Incarcerated Mothers in Illinois State Prisons: An Analysis of Administrative Data*, Chicago.
- Ginsberg, G. (1992) *Des prisons et des femmes*, Paris, Editions Ramsey.
- Goffman, E. (1968) *Asiles. Études sur la condition sociale des malades mentaux*, Paris, Les éditions de Minuit.
- Goffman, E. (1974) *Stigmate, les usages sociaux des handicaps*, Paris, Les éditions de Minuit.
- Kadıoğlu, A. (1998) "Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları," Hacıınırzaoğlu, A.B.(der.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul, Türk Tarih Vakfı Yayınları.
- Knibiehler, Y. (2001) *Maternité affaire privée, affaire publique*, Paris, Bayard.
- Lhuillier, D. (2001) *Le choc carcéral*, Paris, Bayard Editions.
- Loper, A.B. (2006) "How Do Mothers in Prison Differ from Non-Mother?," *Journal of Child and Family Studies*, 15 (1): 83-95.
- Merçil, İ. (2001) *Les intellectuelles islamistes en Turquie contemporaine*, Thèse de Doctorat, Paris, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales.
- Merçil, İ., Aksoy, E.R., Dogu S. (2016) "Türkiye'de Kadın Suçluluğu ve Cezaevinde Kadın Olmak" in Kağıtçıbaşı, Ç. & Şimşak, H., vd. (der.), *Kadın Odaklı*, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları: 317-347.
- Merçil, İ. (2017) "La détention des femmes en Turquie et la maternité à l'épreuve de l'incarcération," *Déviance et Société*, 41 (4): 620-655.
- Nuttbrock, L. & Freudiger, P. (1991) "Identity Salience and Motherhood: A Test of Stryker's Theory," *Social Psychology Quarterly*, 54, 146-157.
- Özkan, E. (2015) "Annelik, Söylem ve Siyaset," *Cogito*, 81: 91-107.
- Retornaz, A.E. (2011) *La sauvegarde des droits de l'Homme dans l'exécution de la peine privative de liberté, notamment en Suisse et en Turquie*, Suisse, Schulthess Editions Romandes.
- Rich, A. (1976) *Of Women Born: Motherhood as Experience and Institution*, New York, Norton.
- Ricordeau, G. (2012) "Entre dedans et dehors: Les parloirs," *Politix*, 25 (97): 101-123.
- Rostaing, C. (1997) *La relation carcérale. Identités et rapports sociaux dans les prisons de femmes*, Paris, PUF.
- RUBIO, C.L. (2014) "Femmes et mères dans les prisons de Franco," *Champ Pénal/ Penal Field*, XI, mise en ligne le 28 mai 2014, consulté le 27 juin 2016. [URL: <http://champpenal.revues.org/8750>; DOI: 10.4000/champpenal.8750].
- Savcı, İ. (2004) *Adımı Kader Koyduk. Kadın Açık Cezaevinden Notlar*, Ankara, Phoenix Yayınevi.
- Shamai, M. & Kochal, R.B. (2008) "Motherhood Starts in Prison": The experience of Motherhood Among Women in Prison," *Family Process*, 47(3): 323-340.
- Siret, R. (2005) "Être femme en prison....?", *Revue Adolescence*, 54 (4): 993-1003.
- Sykes, G.M. (1958) *The Society of Captives, a Study of Maximum Security Prison*, Princeton, Princeton University Press.
- Snyder, Z.K., Carlo, T.A., Mullins, M.M.C. (2002) "Parenting from Prison," *Marriage and Family Review*, 32 (3-4): 33-61.
- Stringer, E.C. & Barnes L.S. (2012) "Mothering While Imprisoned: The Effects of Family and Child Dynamics on Mothering Attitudes," *Family Relations*, 61: 313-326.
- Touraut, C. (2014) "Parentalité partagée à distance: rôles parentaux et rapports conjugaux face à l'enfermement," *Champ Pénal/ Penal Field*, XI, mise en ligne le 28 mai 2014, consulté le 27 juin 2016. [URL: <http://champpenal.revues.org/8759>; DOI: 10.4000/champpenal.8759].
- İstatistiklerde Kadın 2011, 2012*, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu.
- Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Resmi Sitesi. <http://www.cte.adalet.gov.tr>. 2011/Ceza İnfaz Kurumları Genel Bilgi

CEZAEVİNDE GÜNDELİK KADINLIK DENEYİMLERİ

İpek Merçil

Derinlemesine görüşmelerimiz sırasında kadın mahpuslarla konuşan kadın araştırmacılar olarak cinsellik, eşcinsellik, kadınlık, menstürasyon, menopoz, aşk gibi özel hayata, mahremiyete ait olarak kabul edilebilecek konuları da konuşma fırsatımız oldu. Böylelikle cezaevinde gündelik kadınlık deneyimini cezaevi sosyolojisinin araçlarını kullanarak incelemek ve okurların bilgisine sunmak istedik.

KADINLAR ARASINDA KADIN GİBİ HİSSETMEK

Skyes'a göre cezaevinin yarattığı yoksunluklardan bir tanesi karşı cinsle olan ilişkilere (Skyse, 1958). Cezaevleri tek cinsiyetli mekânlardır. Türkiye'de mahpusların kendi cinslerinden personel tarafından gözetilmeleri zorunludur. Bu durumda mahpuslar karşı cinsten kişilerle nadiren karşılaşma imkânına sahiptirler. Bu tek cinsiyetli mekân genellikle halk sınıflarından gelen ve dışarıdaki hayatlarında da cinsel ayrılmaya ya da halk dilinde haremlik selamlık ortamlara alışık olan mahpuslar için bile bir süre sonra sıkıcı hale gelir.

Ben sıkıldım, çıkınca kadın görmek istemiyorum. (Refika)

Sadece kadınlarla olmak iğrenç bir şey (Gökçe)

Karşı cinsten farklılaşmadan hareketle kurulan cinsel kimlik onun yokluğunda iki kat kırılanlaşıp (Foufelle, 1: 2004). Sürekli kadınlarla iç içe olmak ve bu tek cinsiyetli ortamın getirdiği "mahremiyet kaybı, var olmama, önemsiz ve saydam olma duygularını tetikler" (Frigon, 2001: 44). Mahpus zamanla kendi cinsini ötekileştirir, onun olumsuz özelliklerini (kıskançlık, dedikodu vb.) öne çıkartır ve ondan nefret etmeye başlar. Bu durumdan sıkılan bazı mahpuslar çıkınca uzun müddet kadın görmek istemediklerini belirtmişlerdir:

Bazen kadın olmaktan nefret ediyorum. Gördüğüm erkekleri bile kadın olarak görüyorum. Her yer kadın... (Tezel)

Nefret ediyorum kadınlardan... Kıskançlar (Nefaset)

Bu ortamda kadın mahpus zamanla dişiliğini unuttur. Bir mahpusun söylediği gibi "ancak tuvalete gittiği zaman kadın olduğunu" hatırlar. Görüşler mah-

puslara kadınlıklarını hatırladıkları diğer vesilelerdir. Renksiz, erkek mahpuslar düşünülerek tasarlanmış cezaevlerinde yakınlarından uzakta, karşı cinsin yokluğunda mahpuslar kendilerini kadın gibi hissetmediklerini ifade etmişlerdir:

Kendime şu anda kadınlık sıfatını bile koyamıyorum. Burası yıktı insanı. (Aslı)

Kendimi kadın gibi hissetmiyorum. Hiçbir şey hissetmiyorum. Fantezi de yok. Antidepresan kullandığım için. (Erica)

Ben burada kendimi kadın gibi hissetmiyorum, sadece ayda bir defa birkaç gün hatırlıyorum kadın olduğumu (regl dönemini kastediyor). (Teira)

Kadın gibi hissedemiyorum. İnsan kadınlığı unutuyor burada. (Melis)

Burada kendimi kadın gibi hissetmiyorum. Kendimi nasıl hissettiğimi bilmiyorum. Ancak görüşlerde kendimi tanıyorum. (Cahide)

Kendimi kadın gibi hissetmiyorum. Kadınlığımdan çok ben kendimi yaşlı ve yorgun hissediyorum. (Gökçe)

Mahpuslar bu tek cinsiyetli mekânda giderek kadınlıklarından uzaklaşarak erkeksi tavırlar edinebilirler. Karşı cinsin olmadığı cezaevinde kadın mahpuslar zamanla tavırlarına dikkat etmekten vazgeçtiklerini, konuşma ve davranış şekillerinin değiştiğini belirtmişlerdir.

Burada bazı kadınlar kadınsıdan erkeksiye doğru değişebiliyorlar. Kadın gibi hissetmek için bir erkekte komplimanlar almak, bir adamın sana deli olması gerekiyor. Burada da o imkânsız. (Teira)

Burada ayakta durmak daha zor. Kadınlıktan uzaklaşıyorsun burada evet (Şeyda)

Davranışlarımızda değişiklik oluyor. Daha rahat konuşuyorsunuz. Erkek olunca daha çeki düzen veriyorsunuz kendinize. (Zeliha)

Mahpusun cezaevindeki davranışları bireylerin cezaevi duvarları dışındaki kültürel ve yapısal farklılıklarının uzantılarıdır. Toplumda kadınlar ve erkekler farklı davranış biçimlerini benimserler ve farklı değer sistemlerine sahiptirler. Toplumsal cinsiyet farklılıkları cezaevine de taşınır (Irwin&Cressey, 1962). Mahpusların pek çoğu küfür etmek gibi erkeklikle bağdaştırdıkları bir eylemi cezaevinde öğrendiklerini belirtmişlerdir. Küfrü kadınlara yakıştıramayan kadınlar küfürlü konuşmayı da erkekleşmenin bir tezahürü olarak ifade etmişlerdir:

Küfrün sadece erkeklere has olmadığını öğrendim. (Ayça)

Dışarıda duymadığım küfürleri burada duydum. Bir kere ailemle öyle konuştum. Çok kızdılar. Burada herkes erkekliğe özeniyor (Seda)

Bilmediğim çok küfür öğrendim. (Cahide)

“Ceza İnfaz Kurumlarında Bulundurulabilecek Eşya ve Maddeler Hakkında Yönetmelik”in 15. Maddesinde belirtilenin aksine mahpuslar cezaevinde topuklu ayakkabı, takı, parfüm gibi süs unsurlarının yasak olduğunu belirtmişlerdir. Mahpuslar beraberlerinde çok az kıyafet barındırabilirler. Bu kıyafetlerde genellikle rahat hareket etmelerini sağlayacak eşofman veya pantolon gibi daha spor kıyafetlerdir. Cezaevinde kadınlıkla özdeşleşen kıyafet ve aksesuarlara izin verilmemesi de mahpusların kendilerini kadın olarak hissedememelerine sebep olmaktadır.

Onun dışında kıyafetlerimiz çok sınırlı. Bana iki tişört, iki pantolon yetmiyor. Mesela topuklu ayakkabı almıyorlar. Uzun diyorlar. Sınırı var. Belli boyutta. Bu sefer açık görüşte ayaktan ayakkabı alıyorsunuz. Ben aldım. İlegal şeye başvuruyorsunuz. Burada kıyafet limiti, ayakkabı topuğu. (Zeliha)

Kadınlığını hissetmiyorsun burada. Topuklu ayakkabı alınmıyor buraya. Yönetmelikte öyle bir kural yok halbuki. (Fahriye)

Biz normalde pantolon giyiyoruz. Cezaevinde kalıyoruz. Çalışıyoruz da bizim erkeklerden farkımız kalmamış (Aysel)

Ben hayatımda hep etek giyen biriydim. Ama burada yapmıyorum. Unuttuk burada. (Peride)

Bazı kadın mahpuslar ise cezaevinde davranış, söz ve kıyafetlerinin yanında stres kaynaklı hormonal bir değişim yaşadıklarını ve fiziksel olarak da erkekleşme belirtileri gösterdiklerini belirtmişlerdir:

Burada sakalım çıktı. Ağdayla alıyorum. Kadın olduğumu hissetmek için saçlarımı uzattım. (Gönül)

Burada bakım daha zor. Çok çöktüm bakımsız kaldım. Yüzümde bile kıllar çıktı. Hormon bozukluğundanmış. Ağda ya da iple aldırıyorum (Fadik)

Erkeksileşme belirtileri gösteren mahpusların aksine bazı mahpuslar ise cezaevinde kadınsılıklarını kaybetmediklerini belirtmişlerdir ve erkek davranışları gösteren diğer mahpuslar kınadıklarını ifade etmişlerdir:

Müebbet alan kız erkeksileşip buradan çıkıyor ve kız arkadaşının burada yattığını söylüyor. (Fahriye)

Ben hiç erkeksileşmedim. Ama çok şahit oldum. Malesef bu anlamda kendini çok bozan arkadaş gördüm. Üzülüyorum onlar adına. Ama burada bayan arkadaş bir sene sonra baya baya her yerinden kadınlık akan kadınların erkek gibi konuşup yanına bir kadın alıp sevgili diye gezdiğini gördüm.(Latife)

Ben 7 senedir değişmedim. Ne kadınlığımdan ödün verdim ne de erkeksi oldum.(Seza)

Saha çalışmamıza başladığımız sırada ilk görüşmecilerimizden birisi saç bakımı yaptığı için görüşmeye geç kaldığını belirterek özür dilemişti. Görüş-

me sırasında daha cezaevinde yatacak 16 yılı olduğunu öğrendiğimiz bu mahpusun kendi bakımına gösterdiği özen bizi şaşırtmıştı. Araştırma ekibi olarak kendimizi onun yerine koymuş, biz olsak yataktan çıkamazdık diye konuşmuş-tuk. Ancak araştırmamız ilerlediğinde kadınların “hapsedilmenin acıları ile baş etmek için farklı sistemler geliştirdiklerini” (Ward&Kassebaum, 1964: 176) ka-dının her yerde kadın olduğunu ve cezaevi ortamının kapsayıcılığına bazı mahpusların kadın kimliklerine, kendi kişisel bakımlarına tutunarak direndiklerini gördük. Kişisel bakım, spor veya gündelik yaşamda “motivasyon olsun diye yapılan hafif bir makyajın, kadın mahpusların hayata tutunmak için geliştirdik-leri küçük çözümler” (Seki, 2016: 97) olarak yer aldığını tespit ettik. Yoksunluk ve mahrumiyet ile tanımlanan son derece kısıtlayıcı cezaevi ortamında kadın-lıklarının muhafaza etmek isteyen, mahpus kimliği karşısında kadın kimliklerini terk etmek istemeyen ve erkeksileşmeye direnen kadınlar yaratıcılıklarını dev-reye sokarak ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyorlardı. Ekmek içlerinden ve çeşitli sebzelerden üretilen cilt maskeleri veya çeşitli yöntemlerle elde edilen güzellik malzemeleri kadınların cezaevinin kısıtlayıcılığına direnme yöntemlerine örnek olarak gösterilebilir.

Oje yok ama formülü var. Acı oje doktora yazdırıyorsun. İçine mürekkep. (Gökçe)

Cezaevi kantininde bazı makyaj malzemeleri ve saç boyası, ağda gibi kişisel bakım ürünleri satılmaktadır. Ancak bu ürünlerin fiyatları dışarıya göre oldukça yüksek olduğu gibi bir mahpusun haftalık olarak harcayabileceği para miktarı da bellidir. Mahpuslar genellikle zorunlu ihtiyaçlarının yanında makyaj malzemesine para ayıramadıklarını dile getirmişlerdir. Kantinde bulunan makyaj malzemesi seçenekleri oldukça kısıtlıdır ve mahpuslar tarafından dile getirilen düşük kalitelere rağmen çok hızlı tükenmektedirler.

Ben zaten makyaj eğitimi aldım. Canım sıkıldığında yapamıyorum. Kantinde bir rimel 20 TL, allık 35 TL. Seçenek az. Allık, fondaten, ruj, kalem. Kantin limiti 200TL. Alamıyorsun. Renk seçeneği zaten yok. Ağda yapabiliyorsun, saç boyası da var. (Gökçe)

Bir şey almamız lazım. Kantine çakma geliyor. Kantinde krem var bir de duş jeli. Dışarıda kullandığım şampuanı burada kullanamıyorum. Dışarıda 17 burada 25 bioxcin şampuan. Normal çam sakızı ağda yapıyorum, ben yapabiliyorum. Ortak alanda her yerde yapabiliyorsunuz. (Melis)

Ağda, boya kendim yapıyorum. Alıyorum kantinden. Boya koleston dışarıda 7,5 burada 12,5. Burada kantin düşünüyor ki biz banka soyduk geldik. (Peride)

Kantinde satılmayan krem, parfüm gibi bazı malzemeleri imkânları yeterli olan mahpuslar dışarıdan aldırarak istediklerini ve bunun mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Kadınlar için arzu nesnesi haline gelen bu tip ürünlerin im-

kânı olan mahpuslar için dışarıdan alınması mahpuslar arasındaki ekonomik eşitsizlikleri körükleyeceği için bütün mahpuslar kantinde satılan ürünlerle yetinmek zorundadırlar. Mahpuslar görüşmelerimiz sırasında en çok parfüm ihtiyacından bahsetmişlerdir. Daha önceki bölümlerden birinde belirttiğimiz gibi cezaevi aynı zamanda mahpusların üzerine sinen bir kokudur. Herkesin kadın olduğu bu ortamda bütün mahpuslar cezaevi kantininde satılan son derece kısıtlı ürünlerin –şampuan, krem- kokularını üzerlerinde taşımaktadırlar. Parfüm talebi bir yandan mahpusların cezaevinin üzerlerine sinen kokusundan kurtulmak ihtiyaçlarını diğer yandan da bu tek cinsiyetli, herkesin aynı statü de olduğu ortamda kokuları ile olsun diğer mahpuslardan ayrılmak, farklılaşmak isteklerini dile getirir. Bu satırların yazarı da cezaevinde yapılan görüşmeler sırasında duyduğu tek tip şampuan kokusunu hala unutmamıştır ve ne zaman o marka şampuanın kokusunu duysa aklına cezaevi gelmektedir.

Bakım ürünleri satılmıyor. Dışarıdan aldıramıyorsun. Parfüm yasak dediler. (Seda)

Parfüm yok burada bir de, bence parfüm seni kadın yapan şeylerden biri, ama yok. (Teira)

Bakım yapmak istiyorum. Ama istediğiniz bir kremi alamıyorsunuz. Ben mesela kokulara çok düşkünüm. Olmuyor. Sana sunulanla yetinmek zorundasın. Şampuanla vesaire. Sana sunulan şampuanla. Duş jelinin kokusu bile yetiyor. (Latife)

En çok parfüme ihtiyaç duyuyorum. Bebek kolonyası gelse bile iyi olur. (Sezin)

Yaşlanmak, dışarı çıktığında girdiği durumdan kötü olmak ve cezaevinin yıpratıcılığını, yorgunluğunu yüzündeki izlerde de taşımak bazı mahpuslar için bir kaygıdır. Bu kaygıyı taşıyanlar kişisel bakımlarına diğerlerinden daha fazla dikkat etmek istemekte ve kantinde satılan ürünlerden daha farklı, daha etkili ürünlere ihtiyaç duymaktadırlar.

Bakım yapmak istiyorum. Yaşımda ilerliyor falan.. Ama istediğiniz bir kremi alamıyorsunuz.. Olmuyor. Sana sunulanla yetinmek zorundasın. (Latife)

Aynaya baktığımda yaşlandığımı görüyorum, burada o kadar mümkün değil bunu engellemek ama belki daha farklı krem markaları ve çeşitleri olsa. (Teira)

Ancak ziyaretçisi gelen mahpuslar bu konuda biraz daha şanslıdırlar. Cezaevinde bulundurulması yasak olan bazı ürünler onlardan edinilerek kurum içerisinde gayri resmi değişim sistemine dâhil olabilirler.

Ziyaretçileri gelenlerden satın alabiliyoruz. İki paket sigara karşılığında ya da para olarak. (Ziyaretçisi yok) (Mary)

Kardeşim gelmişti. Kulağında küpe mi var. Çaktırmadan ver diyorsunuz. (Zeliha)

Mahpusların pek çoğu görüş günlerinde bakımlı olmak istediklerini dile getirmişlerdir. Bir yandan ailelerinin, çocuklarının karşısına moralli çıkmak ve onlara da moral vermek isteği diğer yandan görüşlerde karşı cinsle karşılaşma durumu mahpuslara kadınlıklarını hatırlatmaktadır. Ayrıca mahpuslar cezaevine gelişleriyle birlikte üzdükleri yakınlarını moralsiz, bakımsız görünerek bir kez daha üzme ve kendi durumlarıyla ilgili daha fazla endişelendirmek istemezler. Diğer yandan görüşçüler arasında eşler, nişanlılar da vardır. Mahpuslar kıyafet ve makyajlarına gösterdikleri özenle kendilerini çeviren duvarlara rağmen dişiliklerini muhafaza ettiklerini onlara göstermek isterler.

Açık görüşten açık görüşe bakımlı yapıyorum. Getiriyorlar ruj, rimel. Yetiyor. Binde bir göz farı çekerim. Saçlarımı kendim yaparım zaten. Giyim konusunda da aklımda belirlirim bir gece önceden. Akşamdan gözümde geçiririm. (Seza)

Çarşambadan çarşambaya hissediyorum kendimi kadın gibi. Sizi göreceğim diye kalem sürdüm. İnfaz koruma geliyor, parfüm kokuyor bayılıyorum. Çarşamba görseniz kapıdaki görevlilerimiz ne oldu sana dedi. Vallahi tanyamayacaktım seni Deniz dedi. Unuttuk burada kadın olduğumuzu. (Deniz)

Ben bir kere bile makyaj yapmadan görüşe gitmedim. Biz böyle dolaşıyoruz sanıyormuş kardeşim koğuşta. (Zeliha)

Bizim koğuş atölyede çalıştıkları için çok süslü. Fön bile çekiyorlar görüş günleri. (Dicle)

Açık görüşlerde daha çok süsleniyorlar, mini etekler falan... (Seda)

Cezaevlerinde bir ücret karşılığında infaz koruma memurları mahpusların fotoğraflarını çekebilirler ve mahpuslar bu fotoğrafları ailelerine, yakınlarına veya mektuplaştıkları kişilere gönderebilirler. Bazı mahpuslar özellikle de görüşçüsü gelmeyen mahpuslar biraz önce belirttiğim kaygılar nedeniyle ailelerine göndermek üzere çektiirdikleri fotoğraflar için makyaj ve bakım yapabilirler. Bütün bu sebeplere ek olarak mahpusun kişisel bakımını yapması onun moralini yükseltmekte ve özgür kadın kimliği gibi kadınlığını da duvarların ardında bırakmadığını kendisine hatırlatmaktadır.

Burada makyaj yapmak, giyinmek çok önemli. Çünkü ne zaman dışarıda gibi hissetmek istesem iyi giyiniyorum, kendime bakıyorum. Çıkınca öncekinden iyi olmak istiyorum, daha kötü değil. (Mary)

Burada bana bazen "kime süsleniyorsun" diyorlar [gerçekten de çok bakımlı, kıyafeti, saç başı ve makyajı yerinde bir kadın, iki görüşmeye de böyle geldi]. Kendim için süsleniyorum. (Teira)

Ben kendime bakmak istiyorum. Aynaya bakıp iyi gördüğümde psikolojimde iyi oluyor. Kendine baktığın zaman kadınlık hissini de yaşıyorsun. Duş jelinin kokusu bile yetiyor. (Latife)

Mahpusların bazıları ise cezaevinde içlerinden kişisel bakım, makyaj gibi kadınsı eylemleri yapmak istemediklerini belirtmişlerdir. Cezaevinde geçirilen süre uzadıkça bazı mahpusların umutları azalmakta ve kendilerini dışarıyla özdeşleştiren, onlara geçmişlerini, kadınlıklarını, cezaevinin ötesinde de bir yaşam olduğunu hatırlatacak, umutlarını canlı tutabilecek eylemlerden uzak durmaktadırlar. Fixot cezaevinin kötü, kederli, sıkıcı ve karanlık sıfatları ile özdeşleştirerek yasakları nedeniyle de bunaltıcı olduğunu belirtir (Fixot, 2012: 108). Bu kötü, kirli mekânda bazı mahpuslar tüm güzellikler gibi makyaj, bakım gibi eylemleri de cezaevi ortamıyla bağdaştırmayarak dışarıya, çıktıkları zamana er-telemektedirler.

Önceden saç boyuyordum. Altı yedi aydır canım istemiyor. Allah korkusundan ağda yapıyorum. Her an her şey olabilir, başına her şey gelebilir. (Tezel)

İçimden süslenmek gelmiyor. Kimin için yapacağım? (Gonca)

Makyaj yapanlar var. Ben süslenmeyi dışarıya bıraktım. Kendimi bununla avutamam. (Ayça)

CEZAEVİNDE AY HALİNİN YÖNETİMİ

Araştırmamıza başlarken kabul ettiğimiz hipotezlerden birinde olduğu gibi “Cezaevinde, genç bir kadının, hamile bir hükümlünün, çocuğu ile birlikte kalan bir an-nenin, çocuklarını bir aile bireyine veya sosyal hizmetlerin bir kurumuna emanet etmiş bir kadının ya da yaşlı bir kadın mahpusun ihtiyaçları birbirinden ve erkek mahpusların ihtiyaçlarından farklıdır.” Anne mahpusların farklı ihtiyaçlarını geçen bölümde incelemiştik. Bu bölümde farklı yaşlardaki kadınların farklı ihtiyaçlarına değineceğiz. Cezaevinde bulunan kadınların büyük bölümü 21-39 yaş aralığındaki genç kadınlardır. Bu kadınların cinsel ve duygusal ihtiyaçları vardır, her ayın belli günlerinde adet görürler. Cezaevinin sosyal olarak denetlenen ortamında (Smith, 2009) adet dönemini geçirmek kadın mahpuslara hapsedilmenin sıkıntılarına ek sorunlar getirmektedir. Dışarıdaki kadınlar gibi mahpus kadınlarda “her ay gizlice adet kanamasını yaşar ve gizlice temizlenirler” (Dikmen Özarslan, 2004: 19). Cezaevinde adet kanaması konusu sessizlikle örtülüdür (Smith, 2009). Belli yaşın üzerindeki kadın mahpuslar cezaevinde menopoza girerler. Kadınlar cinsiyetlerinden kaynaklanan hayatlarının belli dönemlerindeki farklı ihtiyaçları nedeniyle “cezaevinde erkeklerden daha fazla kurumsal desteğe ve bakıma ihtiyaç duyarlar.” (Ward&Kassebaum, 1964: 176).

Saydığımız bu hassas dönemlerde kadınların belli maddi manevi desteklere ve hizmetlere olan ihtiyaçları genç, sağlıklı erkek mahpuslar için düşünülmüş ceza infaz kurumlarında çoğunlukla gerekli ilgiyi bulamaz. Bu ihtiyaçların

en önemlilerinden biri aylık ped ihtiyacıdır. Yakınları tarafından maddi olarak desteklenmeyen ve çalışmayan kadın mahpuslar için bu ihtiyacın karşılanması oldukça sorunludur. Kadınların kanama dönemlerinde artan kişisel temizlik ve hijyenlerinin sağlanmasında en önemli malzemelerden biri olan pedlerin cezaevi yönetimi tarafından dağıtılması gerekmektedir. Ancak görüşme yaptığımız mahpusların bazılarının ped dağıtımının çok nadir olarak yapıldığını ifade etmişlerdir:

420 günde bir kere dağıtıldığını gördüm. Hijyen açısından dağıtılması lazım. (Gökçe)

8 aydır 1 kere dağıttılar. Aslında kantine paketler bedava, bağışmış. Bir kere imza ile dağıtıldı. Hülya Avcı bir kamyon bağış yapmış. (Deniz)

Su an pedsizim. Dilekçe yazıyorum ses yok. Birbirimizden alıyoruz yeri geldiğinde. (Tezel)

Bazı mahpuslar pedlerin dağıtılmadığı dönemlerde kantinde bulunan ürünleri almaya paralarının yetmediğini belirtmişlerdir. Çalışan mahpuslar bile kazandıkları çok az para ile diğer ihtiyaçların yanında ped almaya para ayıramadıklarını ifade etmişlerdir.

Paran yoksa ped alamıyorsun, ped yerine ne kullanacaksın? Para kazanamıyorsun. Kimsesi olmayan Afrikalı kadınlar var, onlara çok üzülüyorum. (Teira)

Pedi kantinden satın alıyoruz. Ben hiçbir gün parasız kalmadım. Kardeşim bırakmıyor beni. Ama hiç parası olmayanlar var. İstiyorlar birilerinden kıyafetinden kesiyor. Benim var diye bugün vereyim ama hep olmaz. (Yewande)

140 milyon kazanıyoruz zaten sığara 40 milyon. Pedi vermeleri lazım (Çağla)

Kadınlar adet kanaması etrafında bir güven ve dayanışma geliştirirler (Dikmen Özarslan, 2004: 226). Ped, ve buna ek olarak şampuan, diş macunu gibi hijyenik ürünler için mahpuslar kendi aralarında yardımlaşmaktadırlar. Parası olmayan bazı mahpuslar ise başka mahpusların işlerini görerek bu tür ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler.

Koşuş içi yardım yapılıyor. Diş macunu, orkid, diş fırçası, sabun...(Erica)

Kantinde satılıyor. Parası olmayanlar temizlik yapıyor (Ayça)

Benim param yatmıyor. Pedi de hep arkadaştan isteyemiyorum. Olmuyor. Yakınım ama olmuyor. Benim için sorun. Geçen dağıtıldı. (Aysel)

Menstrasyon kişiyi kadın olarak tanımlayan şeyin bir parçasıdır ve bütün kadınların paylaştığı bir şeydir (Dikmen Özarslan, 2004: 226). Adet kanaması mahpus kadının diğer kadınlarla biyolojik bağlantısının sembolü olarak görülebileceği gibi onlarla ortaklaştığı nadir konulardan biridir. Zeynep Direk'e göre ise kültür, doğurganlıklarının bir parçası olan adet kanamasını kadınlara nefret edilecek bir durum, bir ayıp, bir bela, bir lanet gibi yaşamayı öğretir ve bu durum

kadınlar arasında iletişime, başka bir tür toplumsallaşmaya, kendiyile ve başka kadınlarla ilişki kurmaya da yol açar (Direk, 2003: 255). Cezaevlerine yönelik olarak zaman zaman kadın demekleri tarafından düzenlenen ped kampanyaları veya imkânı olan bazı kadınların yaptığı ped bağışları bu ortaklıktan, bu konuda oluşmuş kadınlar arası toplumsal bellekten ve dışarıdaki kadınların da her ay yaşadıkları ped ihtiyacı konusundaki hassasiyetten kaynaklanmaktadır.

Ped konusunda önemli meselelerden biride kantinde satılan tek çeşit pedlerin bazı mahpusların ihtiyaçlarını karşılamamasıdır. Piyasada bulunan farklı ped çeşitleri ve tamponlar cezaevi kantinin de satılmamaktadır. Dağıtılan ve cezaevi kantinin de bulunan pedler ise özellikle yoğun kanama geçiren mahpuslar için sorun teşkil etmektedir.

Benim mesela reglim çok uzun sürer, 7 gün. Uzun orkid getiriyorlar. Gecesi yok. Getirmiyorlar. Ben parasını veriyorum. Getirmiyorlar. (Latife)

Kantinde normal ped var. Benim kanamam çok. Yetmiyor. Çeşit olmalı. Gece olmalı. (Peride)

Bazen herkese bir paket veriyorlar. Ama çok kanaması olana yetmiyor. Bazıları çorap koyuyor ped yerine. (Mary)

Cezaevi şokuna veya cezaevinde yaşanan sıkıntılara bağlı olarak bazı mahpusların adetleri kesilebilir, düzensizleşebilir ve tedaviye ihtiyaç duyabilirler. Çeşitli araştırmalardan elde edilen bulgular cezaevindeki kadınların dışarıdakilere göre çok daha fazla adet düzensizliği ve rahatsızlık belirtileri gösterdiğini belirtmektedir (Scambler & Scambler, 1985). Smith 2003-2004 yıllarında İngiltere’de kapalı kadın cezaevlerinden birinde 214 mahpusla gerçekleştirdiği araştırmada mahpusların % 49’unun adet döngülerinde değişiklik olduğunu, bu döngüde değişiklik yaşayanların % 41’inin ağır kanama, %18’inin normalden fazla, daha uzun süreli kanama, %20’sinin ise adetlerinin düzensizliği veya adetlerin tamamen durması gibi şikayetleri olduğunu belirtmiştir (Smith, 2009). Görüşmecilerimizin bazıları da adet döngüsü ile ilgili aşağıda belirtilen benzer sıkıntıları dile getirmişlerdir:

Adetlerim strese bağlı değişiyor. 3 ayda 1 kadın doğuma çıkıyorsun. (Melis)

Ben gelmeden önce bir iğne oldum. Bu yüzden regl olmuyorum. Ben normale dönmesini istedim. Bazı tabletler verdiler. Ama hiç olmadı. Stres yüzünden (Mary)

Önce girdiğimde stresten kesildim ben... Kadın doğuma bir sefer gittim. Çok pis bir lavaboya gitmek zorunda kalmıştım. Oradan mikrop kaptım. 3. dilekçede gittim. Geçti. (Ayça)

Adet kanaması kadının yaşamında pek çok açıdan sıkıntı yaratan bir fenomendir. Fizyolojik rahatsızlıkların yanında psikolojik ve sosyal rahatsızlıklar da ay halinin kadının yaşamında her ay tekrarlanan zor bir dönem olarak yaşanma-

sına neden olmaktadır (Dikmen Özarslan, 2004: 29). Adet dönemleri kadın mahpuslar için de oldukça sıkıntılı günlerdir. Cezaevlerinde hijyen endişesi ile tuvaletler alaturkadır, sıcak su haftanın belli günlerinde verilmektedir. Ayrıca adet kanaması döneminde kadınlar kendilerini daha huzursuz ve gergin hissederler (Dikmen Özarslan, 2004: 238). Ancak kadın mahpuslar adet dönemlerini cezaevinde sorunsuz yönetmek için ihtiyaçları olan basit kolaylıklara sahip değildirler. Kadınların hassaslaştıkları bu günleri biraz daha rahat geçirebilmek için her kadının ihtiyacı olan daha sık duş almak, kendi köşesine çekilmek, sessizlik, biraz daha geç kalkmak veya kendi tercih ettiği ürünü kullanmak gibi basit imkânlardan mahpuslar yoksundurlar. Bu satırların yazarı da Ocak 2016'da Barış Bildirisi'ni imzalayan akademisyenlerin cezaevine girme riskleri ortaya çıktığında ilk olarak cezaevinde adet dönemlerini nasıl geçireceğini düşünmüştür.

Adet kanaması tarihin çok eski dönemlerinden günümüze kadınların birçok kısıtlama ve yasaklama ile karşı karşıya olmalarına neden olmuştur (Dikmen Özarslan, 2004: 263). Tüm kadın ortamlarıyla ortak bir şekilde cezaevinde mentürasyon özel olmaktan çok kamusal, kişisel olmaktan çok kolektif bir meseledir. Fiziksel ve bedensel bir süreç olarak sosyalin dışında olmasına rağmen sosyal olarak yönetilir (Smith, 2009). Menstrasyon döneminde kadınların kanama gördüklerini çevreden gizlenmesi konusundaki kurallar, kısıtlamalar ve bu konudaki kadın belleği kadınların kanama sırasında derin bir endişe duymalarına ve mümkün olduğunca kendilerini ve bedenlerini gizleyecek şekilde giyinmeye dikkat etmelerine (Dikmen Özarslan, 2004) yol açmıştır. Mahremiyet yokluğunun hakim olduğu, herkesin her şeyini bildiği cezaevlerinde mahpusun kendi bedenini saklaması bu süreci kendi kendine yaşaması mümkün değildir.

Cezaevlerinde menopoza giren kadınların ihtiyaç duyduğu sağlık ve bakım hizmetleri de mevcut değildir. Menopoz sonrası özellikle önem taşıyan meme taraması, jinekolojik muayene gibi sağlık hizmetlerine veya konu ile ilgili bilgilere mahpusların erişimi yok denecek kadar azdır. Özellikle menopoz tamamen kadınların kendi başlarına halletmek, başlarının çaresine bakmak durumunda kaldıkları bir durumdur.

Onu kendi kendime aştım. Gidip sormadım. Kesildim, öyle kaldım. (Tansu)

CİNSEL SAĞLIĞA ERİŞİM

Sağlık hizmetlerine erişimi “Kurumun Mahpusla, Mahpusun Kurumla İlişkisi” Bölümünde ele almıştık. Burada kadın sağlığı açısından büyük önem taşıyan kadın mahpusların jinekolojik muayeneye erişimi üzerinde duracağız. Kadın mahpuslar erkeklere göre daha sık cezaevi doktorlarını görmeğe giderler

ve erkeklerden daha fazla reçeteli ilaç kullanırlar. Kadın cezaevinde adet düzensizliklerine bağlı şikayetler doktorların zamanının büyük bölümünü alır(Smith, 2009). Kadın okurların taktir edebileceği gibi kadınlar için jinekolojik muayene özel bir önem taşır. Kadınlar genellikle erteledikleri jinekolojik muayene için en rahat edebilecekleri doktoru seçmek isterler, bazı kadınlar kadın doktor tercihlerinin altını çizerek. Mahpusların büyük çoğunluğu halen geleneksel değerlerin hakim olduğu halk sınıflarından gelmekte, jinekolojik muayene için kadın doktor tercih ettiklerini, erkek doktordan utandıklarını belirtmektedirler. Bu değerler dikkate alınmadan erkek doktorda ısrar edilmesi pek çok kadının en önemli sağlık ihtiyaçlarından biri olan jinekolojik muayeneye erişmelerinin önündeki en önemli engellerden biridir.

Kadın hastalıkları doktoru her zaman aynı değil. Bazen erkek geliyor, utanıyorsun girmiyorsun. (Erica)

Kadın hastalığım yok. Siğil hastalığım var. Bir sefer kadın hastalıkları doktoru gördüm. Ben bayan olsun istiyorum dedim. İstemem dedim. O da o zaman muayene olmazsın dedi. Sonra ben çok ağrılaştım. Baktı dışarıya sevk ettiler. (Aysel)

Özellikle sevk edildikleri hastanede yapılan jinekolojik muayene sırasında kadın cezaevi görevlilerinin haricinde bazı zamanlarda dış güvenlikte yer alan askerlerin perde arkasında da olsa durmaları kadınların şikayetlerini doktora tam olarak iletememelerine neden olmaktadır.

Dış hastaneye gidince erkek olunca yapamıyorum. Erkek doktordan çekiniyorum. Orası çok değişik bir yer. İçeride görevli, komutan hepsi oluyor. (Ahu)

Doktora çıkınca bazı bayamlar her şeyi söyleyemiyorlar. Perdenin arkasında asker oluyor.(Seza)

Mahpusların bir kısmı ise jinekolojik muayene sırasında bekâretlerinin bozulmasından endişe ettikleri için, bazıları ise erkek doktora muayene olmayı istemedikleri için ve kendi deyimleri ile ultrasonla "üstten muayene"yi tercih ettiklerini belirtmektedirler:

Akıntım vardı benim. Doktora geliyorum. "Bakireyim" diyorum. İlacı vere vere çoğalttı akıntımı. Krem falan işe yaramıyor. Dışarıda olsa narkoz verip şırıngayla çekmeleri lazım. Ama burada Doktor "Kızsın. Yapamıyorum. Bozulur" diyor (Figen)

Bir de doktorlar kadın olmalı. Erkek olmamalı. Bir kere alttan görmek istedi. Erkek doktor. Bundan önceki doktor ultrason ile görüntüledi. Sen nasıl göremiyorsun? Ondan sonraki doktor kistimi gördü üstten muayene ile ve ilacımı yazdı. (Deniz)

Kadın mahpusların pek çoğu doğurganlık yaşındadırlar, özellikle uzun süre cezaevinde kalacak olanlar çıktıklarında çocuk sahibi olamayacak yaşa geleceklerinden endişe ederek yapay dölleme yöntemlerini kullanarak hamile

kalmak istemektedirler. Cezaevine girerek yaşadıkları mahrumiyetlere çocuk-suzluğu da eklemekten korkmaktadırlar.

Ben çocuk doğurmak istiyorum. Haklarım varsa yardımcı olun. Olanak sağlasalar kabul ederim. (Fahriye)

Bir de ben ikinci çocuğumu doğurmak istiyorum yaşıım geçmeden. Annelik dönemim bitebilir, tüp bebek istiyorum eşimden diye dilekçe yazmak istiyordum ben ama dalga geçti koğuştakiler benimle.(Eşi de hapiste) (Nefaset)

Sperm bankasına başvurmak istiyorum. (Peride)

Adet dönemlerinde, ya da iki adet dönemi arasında, yumurtlama dönemlerinde de zor oluyor kadın olmak. Çünkü ben anne olmak istiyorum, çocuk istiyorum ve burada böyle bir hakkım yok (Fahriye)

Doğurganlık yaşında ve uzun süre cezaevinde kalacak olan kadınlar için annelik hakkından mahrum kalmak özgürlüğünden yoksun kalmaya eklenen bir ceza olarak karşımıza çıkmaktadır. 2007 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi cezaevinde bulunan mahpusların üreme hakkını kabul etmiştir. (Joël, 2017: 249) Ancak bu konuda Türkiye’de henüz yasal bir düzenleme bulunmamaktadır.

Cezaevlerinde cinsel yolla bulaşan hastalıkları olan mahpuslar bulunmaktadır. Diğer mahpuslar bu kişilere ve hastalıklara ait kulaktan dolma bilgiler edinmektedirler. Bu hastalıkların nasıl bulaşacağı ve korunma yöntemleri ile ilgili bilgilendirme yapılmaması diğer mahpusları endişelendirmekte ve hastalık taşıyıcısı mahpusların da ötekileştirilmelerine ve dışlanmalarına neden olmaktadır.

Benim koğuşumdaydılar. Bir buçuk sene bunun mücadelesini gösterdik. Yetkiliye de söyledik. İdare ile inatlaştık, “yok” dediler. Sonra hasta olduğu ortaya çıktı. Rapor, hastane... Başka koğuşlara gönderdiler. Ayrı koğuş açmadılar. A4, C5-6’ya gönderdiler. “Cinsel ilişki olmadığı sürece bulaşmaz” dediler. Kan yoluyla bulaşıyor. Tamam, ama 24 kişilik koğuşta benim kullandığım bıçağı kullanıyor. Aynı karavanadan yemek yiyoruz. Tükürüğü yemek-te. Görmediğim bir anda parmağı kesilse, seninkiyle denk gelse...(Fadik)

AIDS, hepatit taşıyanlar var. Önceki koğuşta 11 kişide AIDS çıktı. Bizi uyarmadılar. Onlar koğuştan alındı. İşten çıkarıldılar. Hâlbuki testler yapıyor önceden. Olan kişi bende var dedi zaten. Bizden alıp başka yere koyuyorlar sonuçta. (Tuna.)

Biri AIDS ise kimse bize söylemedi. Biz dedikodu olarak duyuyoruz. İğne, bıçak, jilet kullanmıyoruz. Kandan geçiyor. Hiç bilgi, eğitim verilmedi. (Yewande)

Mesela Hepatit B olan birisi vardı. Mesela tuvalet ayrı, havlu ayrı olmalı. Benim en tedirgin olduğum buydu. Ben bilmiyordum ki nasıl kullanılması gerekiyor. (Zeliha)

MAHPUSLARIN CİNSEL İHTİYAÇLARI

Cezaevinde cinsellik konusu genellikle sosyal bilimciler ve toplum tarafından dikkate alınmamış (Hensley, Struckman-Johnson, Eigenberg, 2000: 360) ve bu konuda yapılan çalışmalar hep kuşku ile karşılanmış, tartışma, sinizm ve kınama konusu olmuşlardır. (Hensley 2002: Oven 1999). 1980'lerden sonra cezaevlerini insanileştirme politikaları çerçevesinde mahpusların cinselliği yeniden düşünülmeğe ve tartışılmaya başlamıştır (Ricordeau & Schlagdenhauffen, 2016). Mahpus kadınların cinsellikleri üzerine bilimsel çalışmalar 1960'lı yıllardan itibaren yapılmaya başlansa da (Ricordeau & Schlagdenhauffen, 2016) erkeklere göre keşfedilmemiş olan kadın cezaevinde cinsellik nesne dışı olarak tanımlanabilir (Joël, 2016)..

Mahpusların cinsel hayatı, cinsel ihtiyaçları konuşulmayan tabu konulardan biridir. Cezaevinde araştırma yapan sosyologlar cinsellik gibi tabu olan bir konudan konuşmanın ve konuşturmanın zorluğundan bahsederler (Ricordeau, 2009, Joël, 2009). Biz de cezaevinde bu mahrem kabul edilen konuları mahpuslarla konuşurken oldukça zorlandık ve çok dikkatli davranarak mahpuslara cezaevinde cinselliklerini nasıl yaşadıkları konusunda direk sorular sormaktan kaçındık, cinsellik, eşcinsellik ve mastürbasyon konularını sohbet havasında konuşmaya gayret gösterdik.

Çevresel, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik pek çok etken toplumda cinselliği etkiler. Bu etkenler hapsedilme deneyimi ile daha karmaşık hale gelir (Hensley, Tewksbury & Koscheski, 2001). Cezaevinde cinsellik kişinin daha önceki cinsel kimliklerinin ve deneyimlerinin uzantısıdır (Irwin&Cressey, 1962). Skyes'ın dediği gibi hapsedilme heteroseksüel eylemlerden mahrumiyeti de içerecek şekilde özgürlüğün kaybını beraberinde getirir. (Skyes, 1958) Bu mahrumiyet mahpusları cinsel tatmine ulaşmak için mastürbasyon, aynı cinsle rızaya dayalı ilişki veya aynı cinsle zorla ilişki gibi başka yöntemlere yöneltir. (Hensley, 2002, 2) Araştırmalar kadın cezaevlerinde, bastırılmış cinsellik, otoerotizm, gerçek eşcinsellik, durumsal eşcinsellik veya cinsel şiddet gibi farklı cinsel davranışlar bulunduğunu gösterir. (Pardue, Arrigo, Murphy, 2011: 281)

Cezaevi mahpusların cinsel davranışlarını etkiler. Cezaevine giren kadınlarda ve erkeklerde libido azalır (Gaillard, 2009, 122). Bazı araştırmacılar cezaevini cinsel sefalet (Lesage de la Haye, 1978) bazıları cinsel çöl (Gaillard 2009)olarak tanımlarlar. Ben Ammar ve meslektaşları 2013 yılında Tunus Manouba Kadınlar Hapishanesi'nde yaptıkları araştırma sonucunda görüşme yaptıkları mahpusların % 73, 3'ünün hapsedilmelerinden sonra cinsel arzularının değişikliğe uğradığını %53,3'ünün ise cinsel fantezilerinin azaldığını tespit etmişlerdir (Ben Ammar

vd., 2015: 85). Cezaevinde cinsel ve duygusal ilişkilerden yoksunluk aynı zamanda bir tür hadım olma hali ortaya çıkartır (Ricordeau, 2016: 8). Bazı mahpuslar mahpuslukları sırasında cinselliği tamamen unutmayı ya da cinselliklerini uykuya yatırmayı tercih ederler. Bizim araştırma bulgularımız da sözü geçen araştırma sonuçlarını doğrular niteliktedir. Kadın mahpuslar arasında cinsellik merkezi bir öneme sahip değildir. Görüşme yaptığımız mahpusların pek çoğu cezaevinde cinselliği düşünmek için uygun bir ortamda olmadıklarını, cinselliğin akıllarına gelmediğini gelse bile bu fikri düşünmemeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Aklıma gelmiyor, gelince öteliyorum. Şeytan diyorsun uzağa itiyorsun. Burada ilaç veriyorlar zaten. Arzulaman mümkün değil. Birkaç gün yemezsen ancak öyle olur. (Fadik)

Ben aramıyorum. Kadınlığımı unuttum. Cinsel hayatı olan bir kadındım eşimle ayrı da olsam. (Gökçe)

Burada cinsel hayat ölüyor senin için. (Ayşel)

İnsan kafasından atıyor. (Seda)

Görüşmecilerimizden bazılarının da de belirttikleri bastırılmış cinsellik araştırmacılar tarafından “cinsel işlev bozukluğundan ziyade cezaevi ortamına uygun bir yanıt olarak kabul edilir” (Pardue, Arrigo, Murphy, 2011: 282). Ayrıca bazı mahpuslar içtikleri antidepresan ilaçların, bazıları da yemeklere konan şapın etkisiyle cinselliği düşünemeyecek durumda olduklarını ifade etmişlerdir:

Bizim yediğimiz içtiğimizde şap var kadınlar birbirine saldırmamış diye. Ben kırk iki yaşındayım ama koğuştta yirmi, yirmi beş yaşında olanlar var. Onların istekleri olabilir. (Gonca)

Şap var yemeklerde. Ekmekte bile var. Sulara koyuyorlar. Saçlarımız dökülüyor. Çorbalara, patateslere koyuyorlar. Belli oluyor direk şap olduğu (Deniz)

Antidepresan içtiğim için hiçbir şey yok. (Erica)

Suların kapağında sırınga izi var. İçine basıyorlar şaplı. Kokusu şeyi belli oluyor. Nescafe paketinin içine bir bakmış arkadaş ıslak kenarı, şap basılmış. Şap uyku getiriyor. (Nedime)

“Kadın cinselliğinin sosyal temsilleri onu cinsel eyleme indirgenemeyecek şekilde her zaman diğeriyle bir ilişki içinde kaydeder. Cinsel ilişki dikkat, şefkat ve dinlemeden ayrı bir eylem olarak düşünülemez” (Foufelle, 2: 2004). Cinsellik konusunda mahpuslar da kadın erkek farklılığının altını çizerek, kadınlar için cinselliğin acil bir ihtiyaç olmadığını, kadınların daha çok duygusal bağlar aradıklarını ve bu bağların yokluğunda cinsel içerikli hayalleri olmadığını, cinsel arzularla “bir şekilde başa çıkabildiklerini” ve cinsel ihtiyaçlarını dondurduklarını belirtmişlerdir:

Cinsellikten yoksun olmak açısından ise, tanrının bize bu konuda iyi davrandığını düşünüyorum. Bizim ilişkimiz yoksa, dondururuz bu yanımızı, erkekler gibi istegimiz olmaz. Ben şu an bir erkek istemiyorum bu anlamda, bu düşünceğim son şey olurdu. (Teira)

Erkek mastürbasyon yapar, hayatına devam eder. Ama kadın öyle değil. Bıraktığın gibi kalıyor. ...Kadın arayış içine girmiyor. Ne zaman kalbini açar o zaman...(Fahriye)

Ben ırademe sahibim. Bu alanda (cezaevinde) bir ihtiyaç değil cinsellik. Ben düşünmemeye çalışıyorum. Konular açılınca bile uzak durmaya çalışıyorum. Nefis meselesi bana göre. (Makbule)

Arzu eksikliği kadınların doğal özelliklerinden biri olarak kabul edilir (Bozon, 2013: 21) Mahpuslar sıklıkla cinsel arzulardan ziyade duygusal destek yoksunluklarından bahsetmişlerdir. Kendilerine destek olacak, “sarıp sarmalayacak” bir erkeğe olan ihtiyaçlarını dile getirmişlerdir:

Tek hayalini kurduğum şey elini omzuma atmış bir adamdan ibaret. Erkekleri unuttum sanki. Cinsel bir şey hayal etmeye çalıştığımda karnımda soğuk bir şey hissediyorum, bu bir reaksiyon olabilir mi? (Teira)

Burada düşünmüyorsunuz görmeyince aklınıza gelmiyor. Düşkün olanlar dilinden düşünmüyor. Duygusal olarak eksiklik oluyor. (Seza)

Cezaevindeki kadınların ilgilenecek birine ihtiyacı oluyor. Ben bir erkek istiyorum dediğim zaman, aklıma gelen cinsellik olmuyor, bir erkeğin ellerinin omzuma olduğunu hayal ediyorum sadece. Birine sarıldığımı düşünüyorum.

Ben Ammar ve meslektaşları yukarıda sözü geçen araştırmalarında mahpusların %56,7'sinin mahpusluk öncesi kifayetsiz bir cinsellik yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Bazı mahpuslar ise dışarıda da cinsel hayatlarında sorunlar yaşadıklarını o yüzden cezaevinde cinselliği hiç düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Ben çok düşkün değilim (Meli.s)

Dışarıda da tedavisini gördüm. Eşimle de sıkıntım vardı. Sevmiyorum ben. Öğürerek kendimi tuvalete attığımı bilirim. Psikolojik bir şey. Burada aklıma gelmiyor. Gereksinim duymuyorum. (Cahide)

Elbette cinsel yoksunluğa gelene kadar cezaevi nüfusu pek çok konuda yoksunluk çeker (Gaillard, 2009, 83). Ancak cezaevinde cinsel ilişkiden mahrum olmak mahpusları çocuklaştırmamanın bir başka yoludur. Onları cinsel ilişki hakkı, talebi olabilecek yetişkinler olarak görmemenin bir başka şeklidir. Ayrıca cinsel yoksunluğun mahpuslar üzerinde ve cezaevinde mahpuslar arası ilişkiler ve cezaevinin huzur ve düzeni üzerinde önemli etkileri vardır. Cinsel ilişkilerden yoksunluk erkek mahpuslarda erken boşalma, cinsel arzu eksikliği veya istenilen sertleşmeye ulaşamama gibi cinsel işlev bozukluklarına (Welzer Lang, Mathieu, Faure, 1997; Gaillard 2009; Ricordeau, 2008; Marchetti, 2001) kadınlar da ise arzu yoksunluğu ve adet düzensizlikleri gibi pek çok fizyolojik ve psikolojik değişimlere sebep olur. (Gaillard, 2009: 119). Gaillard cezaevlerinde cinsel ilişki mahrumiyetinin sonuçlarını anlatmak için “genç ve talepkâr bir nüfusun

ölümü bekleme” odası veya prematüre yaşlılık” kelimelerini kullanmıştır (Gaillard, 2009: 103). İnsanın temel ihtiyaçlarından olan cinsel ilişkiden yoksunluk pek çok psikolojik, fizyolojik ve kimliksel dengesizliği de tetikler (Frigon, 2001; Goffman, 1968; Ben Ammar vd., 2015). Mahpuslar tarafından kişiliği tahrip edilme yöntemi olarak değerlendirilen (Ricordeau, 2008a: 149) cinsel ilişkiden yoksun olma bireyin psişik, fiziksel ve cinsel sağlığı üzerinde de zararlı etkiler yaratır ki bu durum cezaevindeki davranış biçimlerine ve kişisel ilişkilere de yansır (François, 2016).

Cinsellikten mahrumiyet tarihsel olarak cezaya dâhildir (Gaillard, 2009: 76). Ancak bu mahrumiyet cezaevinin yüklendiği bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğuyla çelişkili bir durumdur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi cezaevi yöneticilerini ve siyasetçileri cezaevinde cinselliğin özgüllüğünü dikkate almaya zorlayarak mahpusların cinsellik hakkını açıkça tanımıştır (Gaillard, 2009). Avrupa Cezaevi Kuralları 24.4. maddesinde “ziyaretler için yapılan düzenlemeler, mahpusların aile ilişkilerini mümkün olduğunca normal bir düzeyde sürdürmelerine ve geliştirmelerine izin verecek bir tarzda olmalıdır” ifadesi yer almaktadır. Söz konusu gelişmelerin üzerine cezaevlerinde “aile odaları” adı altında mahrem eş görüşmelerine izin verecek düzenlemeler yapılmıştır. Mahpusların sağlıklarını ve güvenliklerini iyileştirebilecek (Hensley & Colles, 201) olan aile odalarında ailesel boyutun cinsel boyutun önüne geçmesi mahpusların cinsellik ve haz alma haklarını reddedenlere karşı söz konusu uygulamaya meşruiyet kazandırmaktadır. Mahpusların topluma yeniden katılmaları açısından aile bağları öncelenmekte ve cinsel eylem bir tortu gibi ortaya çıkmaktadır (Joël, 2017: 111).

Popüler kültürde “pembe oda” uygulaması olarak anılan aile odaları Türk hukuk mevzuatına, 30 Mart 2013 tarihli “Hükümlü ve Tutukluların Ödüllendirilmesi Hakkında Yönetmelik’te yapılan değişiklikle girdi. Bu değişikliği izleyen dönemlerde cezaevlerinde mahpusların eşleriyle baş başa görüşmelerine imkân tanınması için çeşitli düzenlemeler yapıldı. Ancak Türk mevzuatında aile odasından faydalanma hakkı mahpuslara verilmiş bir hak olarak değil bir ödül olarak yer almaktadır. Bakırköy kadın Cezaevi’nde araştırma yaptığımız sırada henüz aile odaları uygulaması başlamadığı için bu uygulamanın kadın mahpuslar ve cezaevi yaşantısı üzerindeki etkilerini, kadın mahpusların aile odası ile ilgili talep ve düşüncelerini inceleme fırsatımız olmamıştır.

Heteroseksüel ilişkilerden mahrumiyet mahpusa tatminsizlik hissi ortaya çıkarır ve mahpus birey bu duyguya cevap vererek uyum sağlamaya çalışır. Bu uyum tek başına cinsel eylemlerden ikame cinsel eylemlere kadar gidebilen

farklı yollar izleyebilir (François, 2016). Karşı cinsle cinsel ilişkinin mümkün olmadığı cezaevlerinde bazı mahpuslar cinselliklerini kendi başlarına yaşarlar. Görüşme yaptığımız mahpusların hiç biri cinsel açıdan kendi kendilerini tatmin gibi bir yola başvurdıklarını dile getirmemiştir. Mahpuslar ayrıca masturbasyon yapan kimseyi de görmediklerini de belirtmişlerdir. Ancak cezaevi kantininde havuç ve salatalık satışının müdür tarafından yasaklandığını kahkahalarla anlatmışlardır. Bu uygulama erotik amaçlarla yalnız ve birlikte kullanacakları korkusuyla Osmanlı Haremi'nin kadınlar bölümüne hiçbir zaman bütün salatalık sokulmadığı ile ilgili anekdotu akla getirmiştir (Dakhliya, 2007).

Burada bir kadının masturbasyon yaptığını düşünmüyorum (Gökçe)

Havuç yasaklandı. Havuç, salata kadınlardan dolayı yasaklandı. Tuvaletler tıkanıyor muş. (Deniz)

Yani nasıl söyleyeyim, bu cezaevinde rögarlarda salatalıklar, havuçlar bulundu. Değişik ilişkiler oluyor anlayacağımız.(Tansu)

Tek cinsiyetli hapsedilme ve cinsel ilişkinin yasaklanması uyarıcı nesneleri azaltır (Gaillard, 2009: 104) ve cezaevinde mahpuslar libidoda bir düşüş ve cinsel hayallerde bir yoksullaşma yaşarlar (Merotte, 159: 2012). Ötekinin yokluğunda müdür vs. cinsel fantezi nesnesi olabilir. Mahpusların gülerек paylaştıkları bir diğer konu da cezaevinde çalışan erkek görevliler ile ilgili kadınların kurduğu fantezilerdir.

Kendini tatmin edene rastlamadım. Düşkün olanları da sözlerinden anlıyorsun. "Ben bu gece Hakkı'ya gideceğim" geyikleri. Gürkan var. Favori adamlar bunlar. "Müdür gibi adam." (Gökçe)

Cezaevinin dış güvenliğinde çalışan askerler kadınların karşılaştığı nadir erkekler oldukları için karşı cinsin yokluğunda çok genç yaşlarına rağmen kadınların ilgisine mazhar olmaktadır.

Herkes askerin gözünün içine bakıyor aramaya geldiğinde. Ben otuz dokuz yaşımdayım. Onlar bizim evlatlarımız. Çok utanıyorum. Aramada erkek gördüğümde utanıyorum. Ben duygularımı dolu dolu yaşayan biriyim. Erkek gördüğümde burada çok utanıyorum. Bana bir şey diyormuş gibi geliyor.(Fahriye)

Bayanlar abartıyor. Mesela biz hastaneye gidiyoruz. Kimi bayanlar durmuyor rahat. Asker ver sigara diyor. Sen hanım dursan o ringin içinde. Dursan güzel güzel otursan kimse sana bir şey demez. Kız kuyruk sallamasa ne olur. (Refika)

CEZAEVİNDE EŞCİNSELLİK

Cinsel ilişkilerden yoksunluk ve mahpusların aynı cinsten insanların bulunduğu bir evrene kapatılması eşcinsel ilişkilere yol açabilir (Gaillard, 2009). Tek cinsiyetli cezaevi evreninde cinsel ilişkide eş seçimi aynı cinsten bireylere dönmek zorundadır (Gaillard, 2009: 141). Yani cinsel ilişki sadece eşcinsel ilişki olarak yaşanabilme özelliği gösterir (Welzer Lang, Mathieu, Faure, 1997: 41).

Cinsellik fizyolojik cinsel ihtiyaçlarının tatmininin ötesinde duygusal hayata da dairdir, arzuyla eklemlenerek hayal ya da gerçek her zaman diğeriyle bir ilişki varsayar (Foufelle, 1, 2004). Bu ilişkiler cezaevinin aşırı kalabalık dünyasında yalnızlıkla, tecritle mücadele yöntemi olarak algılanabilir. (Foufelle, 3, 2004) Kadın mahpus cezaevine girerken terk ettiği bütün rol ve statülerinin yerine koyabileceği mahpus statüsünden daha değerli statüler arar. Mahpusa eşcinsel ilişki içerisinde birinin eşi, sevgilisi statüsünü kazanırken diğer yandan yalnızlığına, kimsesizliğine bir çare bulabilir. Ayrıca "cezaevinde diğer kadınlarla cinsel ilişki maddi, cinsel ve duygusal ihtiyaçları giderme arzusu olduğu gibi arkadaşlık ve dostluk arzusuna da tekabül eder" (Agboola, 2015: 6658).

Kadın cezaevlerinde cinsellik üzerine yapılan araştırmalar cinselliği daha çok cinsel ve duygusal ilişkilerin üzerinde temellendiği aile modeline benzer kadınlar arası eşcinsel sosyalleşme olarak ele alırlar (Ricordeau & Schlagdenhauffen, 2016) ve cinselliğin çoğu zaman duygularla, heyecanla, sevgi ile de ilişkili olduğunu iddia ederler. Kadın cinselliğinin sosyal temsilleri onu her zaman sadece cinsel eyleme indirgenemeyecek bir ilişki, öteki ile ilişki olarak tanımlar (Lhuillier, 2001: 83).

Kadın mahpus cezaevinde dışarıdakiyle benzer davranış biçimlerini benimser. Genellikle daha önceki ailesel değerleri, kuralları ve fikirleri cezaevine taşır. Buna ek olarak kadınların cezaevine dışarıdan taşıdıkları duygusal, fiziksel ve cinsel ihtiyaçlar bireyler arasında farklılık gösterir. Bazı kadınlar hapsedilme sonrasında içlerinde kalan ihtiyaç ve duyguları karşılamak için eşcinselliğe yönelebilirler (Hensley, Tewksbury & Koscheski, 2001: 495).

Görüşmelerimiz sırasında cezaevinde eşcinsel ilişkilerin varlığı pek çok mahpus tarafından dile getirilmiştir. Mahpuslar bu konuda bazı haberlerin medyaya da yansıdığını ve cezaevi içinde pek çok dedikoduya kaynaklık ettiklerini ifade etmişlerdir. Kendisinin eşcinsel olduğunu veya eşcinsel ilişkileri olduğunu ifade eden bir mahpus çıkmamıştır.

Buradan çıkan B-1'den bir bayan Kanal 7'de Mahmut Tuncer'de erkek kılığında Mahmut Ağabey Bakırköy B-1'de sevgilim var evlenmek istiyorum dedi. 70 milyon önünde dedi. Açıkça yaşıyorlar. Yayıldı çok. Dışlanıyorlar tabi. (Ahu)

Bir karı koca olduğunu duydum. Yani yaygın burada. Birinden ayrılıyor diğerine gidiyor. Koğuştan anlaşılıyor zaten. 7/24 kapı kilitletmesinden, davranışından. (Tezel)

Ward ve Kassebaum'a göre kadın cezaevinde eşcinsel mahpuslar gerçek eşcinseller ve durumsal eşcinseller olarak ayrılırlar. Gerçek eşcinseller hapsedilmeden önce lezbiyen olan kadınlardır. Durumsal eşcinseller ise ilk eşcinsel deneyimlerini hapsedilme sonrası yaşamış ve cezaevinden çıkışta büyük çoğunlukla heteroseksüel ilişkilerine dönecek olanlardır (Ward&Kassebaum, 1964, 167). Cezaevinde ilk eşcinsel deneyimlerini yaşayan kadınlar Amerikan kaynaklarında *turnout* olarak adlandırılırlar (Ward&Kassebaum, 1964; Joël-Lauf, 2013). Görüşme yaptığımız mahpuslar *turnout*ların varlığının altını çizerek, bazı kadınların zamanla farklılaşmaları karşısında duydukları şaşkınlığı belirtmişlerdir:

Burada bakıyorsun normal bayan, bir bakıyorsun saçlarını kesmiş, yürümeler değişmiş. İlgi açlığı, duygusal açlık oluyor. (Nefaset)

Erkek cezaevlerinde eşcinsellik sebebiyet vereceği tahakküm ilişkileri korkusu ile bağlantılı olarak denetlenir (Ricordeau, 2008: 40). Erkek cezaevlerinde damgalanmaya yol açan eşcinselliğe kadın cezaevlerinde müsamaha gösterilir (Foufelle, 3: 2004). Kadın cezaevlerinde cinsellik üzerine çalışma yapan araştırmacılar eşcinselliğe genel bir teveccüh gösterildiğini (Joël-Lauf, 13: 2016) ve lezbiyen cinsel ilişkilerin et mahpus çiftlerin oluşumunun genel olarak görevliler tarafından hoş görüldüğünü (Ricordeau, 2008) ifade ederler. Bu hoşgörünün pek çok sebebi vardır. Öncelikle bu fiilleri denetlememek ve cezalandırmamak cezaevinin iç dengesini sağlamaya destek olabilir (Foufelle, 5: 2004). Daha sonra kadın eşcinselliği cinsel eylemi penis olmadan düşünemeyen ataerkil zihniyet yapısına sahip cezaevi görevlileri nezdinde "erkek öznel olmadığı için" "eksik bir cinsellik" (Welzer Lang, Mathieu, Faure, 1997: 195) olarak kabul edilerek üremeye yol açacak bir cinsellik olmadığı için dikkate alınmaz. Görüşme yaptığımız mahpusların belirttikleri gibi eşcinsel ilişkiler sonucunda cezaevinin dışarıya karşı itibarını sarsacak, duvarlar arasında cinsel ilişkiyi gözler önüne serecek hamilelik durumu da sözkonusu olamayacağı için görevliler bu eylemleri görmezden gelme eğilimindedirler.

Lezbiyenleri görmedim ama duydum. Müdür "çocuk olmuyor nasıl olsa" diyor. (Fahriye)

Olduğu zaman "size ne" diyor idare. "Kapınızı kilitleyin yatın" diyorlar. "Yapsa da hamile kalmıyorsunuz" diyorlar. Şimdiki müdür göz yumuyor. (Dicle)

Kadın eşcinselliğinin toplumdaki görünmezlik özelliği (Réveillard 2002) cezaevinde de devam eder, orada da eşcinsel ilişkiler görünmezlik kuralına tabidir (Joël, 2016). Kadın eşcinselliği üzerindeki toplumsal sessizlik erkek öge olmadan zevk alamayacağına kanaat getirilen kadın cinsinin "cinsiyetsizleş-

tirilme"sine gönderme yapar (Reveillard, 2002: 170). Kadın eşcinselliği cinselleşmemiştir, oyun veya arkadaşlık olarak (Ricordeau, 2004: 240) ve genellikle olmayan cinsellik(non sexualité), eksik cinsellik olarak kabul edilir (Joël, 2017: 165). Bu bağlamda bu topraklarda hakim olan harem kültürünün izlerini taşıyan ve kadın eşcinselliğini kadınları tatmin edecek erkeklerin olmadığı bir bağlamda kabul eden toplumsal belleği paylaşan görevliler "nüfuz edici eylemin bulunmadığı" (Dakhliya, 2007) bu eşcinselliğe önem vermezler.

Ulu orta yapıyorlar. C 12'deyken oldu. Müdür yardımcısını çağırdık. Karışamazsın, onların tercihi dedi. Hepsini bir yere toplayın dedim. O bana pişkin davrandı ben de ona. Ben katlanamam. Benim gözümün önünde olması beni rahatsız ediyor. Ben hemen kendimi çekip konuşmuyorum. (Sezin)

Kadın kadma birbirine aşık olanlar var. Çok sıkıntılar oluyor. Çoğu insan da göz yumuyor. İdare en fazla koşuşları dağıtıyor (Cahide)

Cezaevi bireysel alanı kimlik yönünden olduğu gibi mahremiyet yönünden de daraltır. Herkes diğeri tarafından görüldüğü gibi diğeri de görür (Lhuillier, 2001), cezaevinde özel hayat hakkı yoktur. Mahpus kişi sadece Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı görevliler tarafından değil, kendisi gibi mahpus olan diğer kişiler tarafından da izlenir. (Welzer Lang, Mathieu, Faure, 1997: 49). Mahremiyetin teşhir edildiği bu gibi durumlarda bazı mahpuslar cezaevi görevlileri tarafından pek önemsenmeyen "diğerlerinin meşru olmayan eylemlerinin denetçisi" (Bozon 2005: 14) haline gelmektedirler. Bu bağlamda cezaevi görevlileri için görünmez olabilen kadın eşcinselliği mahpuslar açısından görünürdür. Bazı eşcinsel mahpuslar diğerlerinin önünde partnerlerine sevgi göstermekten veya fiziksel temasa geçmekten kaçınmazlar. Bazıları aynı oda da birlikte kalmayı başarmışlardır. Mahpuslar genellikle gece el ayak çekilince şahit oldukları dans eden, öpüşen ya da garip sesler çıkartan mahpusları görmekten, görevlilerin bu duruma ses çıkartmamalarından rahatsız olduklarını belirtmişlerdir:

Sen akşamları baktığım zaman buradan, dans eden bir kadın görüyorsun. Biz de müzik dinliyoruz ama böyle sarılıp dans etmek boş geliyor bana. Şiddet görebilirler. Biz sadece istemediğimizi söyledik ama dursaydı o da olabilirdi. O kadar rahatsız olmuş ki ben bunu dövmeliyim diyor. Dürtüyor. (Deniz)

Akşam gece çok garip sesler çıkarıyorlar. Ruslar vardı bizim koğuşta. Ben istemiyordum sesleri duymak. Sonra görevlilerin yanında ateşli öpüşüyorlar. Öbür koğuşlarda daha çok var. (Peride)

İğrenç, çirkef bir şey bu cinsel ilişki. Dudak dudağa sarılıp koklaşmalarını gördük. Yedi yıllık evlilik hayatım oldu. Çok sevdim kocamı. Ben böyle bir bakışma yaşamadım. İğreniyorum. Herkesin bazı arzuları var, ama sonuçta iki bayan bir cinsel ilişkiye giremez. (Fadik)

Cezaevinde eşcinseller, travestiler, transseksüeller katı toplumsal cinsiyet sınırlarına saygısız bir grup oluştururlar (Welzer Lang, Mathieu, Faure, 1997). Varlıkları bazı mahpuslar tarafından rahatsızlıkla karşılanan eşcinsel mahpuslar tepki ile karşılanır ve genellikle koğuşlarda da yer bulamazlar. Diğer mahpuslar onları koğuşlarından göndermek veya attırmak için çaba sarf ettiklerini belirtmişlerdir:

Var ama kabul eden yok. Herhangi bir tepki yok. Kavgalar oldu. Birileri birilerinin lezbiyen olduğunu söyledi ama diğerleri kabul etmedi. . (Ayça)

Çok lezbiyen var. 40- 50 kişi var. Bizim koğuşa gelmişti. Gönderdik. Ne yapacak belli değil. Allah'tan kapını kilitleyebiliyorsun. Gece gelse boğarsın. Sonra cinayet. İdare de çözemiyor....Saf bir kız vardı. Ona bir harekette bulunmuş. Çıglık attı. Kadınsın yani, nasıl iğrenç bir şey. Göz yuman var. Elvan bizim koğuşta 2 gün kaldı. Kaldıramadık. İdare ses çıkartmadı. Biz oturuyoruz, erkek gibi yemek yiyor o. Permatığı alıp saçını vuruyor. (Seda)

Bizim koğuşta yok, ama başkalarında var. Bizde olduğunda istemediğimizi söylüyoruz. Başka koğuşa gönderin diyoruz. (Mary)

Lezbiyenlik var. Hiç birbirinden ayrılmayanlar var. Açıkça yapanlar da var. Güya belli etmiyor gibi olanlar da var. Ben sert karşılarım. 7 yıldır diyorum, daha 1-2 yılda kendini bozuyorsun. Bir kız geldi koğuşa attırdık (Seza)

Mahpuslar ayrıca lezbiyenler tarafından kendilerine yapılan tekliflerden rahatsızlık duyduklarını belirtmektedirler. Eşcinsel mahpuslardan gelen teklifler veya dokunuşlar diğer mahpuslar tarafından sertçe cevaplanır.

Burada farklı şeyler var. Dışarıda görmediğimi burada gördüm. Lezbiyenlik var. Cezaevinden çoğu teklif ediyor bana. . Ben jilet taşıyordum işte. "Senden hoşlanıyorum. Çıkmak istiyorum" diyorlar. Mutfakta çalışıyordum ben. Yemek dağıtımına katılıyordum. Mazgalardan elimi tutup bırakıyorlardı. Psikolojim felaket bozuldu. Odama kilitleniyorum (Figen)

Örneğin, hava güneşli bahçede örgü yapıyorum. Kadının bir tanesi sadece kırmızı alt iç çamaşırı ile geldi. Güneşleniyor. Ben bir irkildim. Sonra şortu çekti. "Rahatsız mı oldun?" dedi. "Yani" dedim. (Serap)

Kadın cezaevlerinde çocuklarıyla birlikte kalan anneler için ayrı bölümlerin bulunmaması ve çocukların koğuşlarda her türden mahpus ile birlikte bulunmaları lezbiyen mahpusların istenmemelerinin nedenlerinden bir diğeridir.

Bazen duyuyorum lezbiyenler bile varmış başka koğuşlarda. Allah korusun! Töbe töbe. Gizliden gizliye yaşıyor. İki kişilik odada, kapı kilitli, kapıda perde var. Nereden bileceksin içeride ne olduğunu. Ayrı bir koğuş açılmalı. Çoluk çocuk var koğuşta. Yanlış olduğunu düşünüyorum. (Gonca)

Hoş karşılanmıyor. Bir tanesiyle mahkemelik olduk. Gözümüzün önünde öpüşüyorlardı. On dokuz yirmi yaşındalar. Çocuğumuzu yanımıza alacağız bunlar yüzünden alamadık. Müdüre şikayet ettik. Savcılığa verdik. Koğuşu olduğu gibi dağıttılar. (Esra)

Mahpusların anlatımından kadınlar arasında ilişkilerini rahatlıkla yaşamak isteyen lezbiyen kadınların en hafif deyimle yukarıda belirtilen şekilde dışlanmaya, pek çok durumda da sözel ve fiziksel şiddete maruz kaldıklarını ve mahpuslar arasında lezbiyen kadınlara karşı oldukça güçlü homofobik, ve heteroseksist (Joël, 2017: 162) tepkiler tespit ettik.

Yaşanan bilinen lezbiyenlik vakaları var. İnsanların yaklaşımları çok tuhaf. Bu koğuştan lezbiyen çıkarsa “amını keseriz” diyorlar. Hep başkası tarafından lezbiyen yapılıyorlar. Bir dışlama var. (Gökçe)

Burada kadınlardan tiksindim. Kadın olmaktan. Götünü başını açıyorlar. Lezbiyenler var. Sonradan olanlar var. Öyle gelen var. Yiyorlar dayaağı oturuyorlar. (Melis)

Duyduk. Gözümle görmedim. Görsem öldürürüm dayaktan. Sekiz on sene de yatsam... Saygısızlık, rezillik. Nedir bu? Amına soğuk su vursun, affedersin. Dışarıda bile görmedim ben. (Aslı)

Kadın cezaevinde eşcinsellik çalışan pek çok araştırmacı “cezaevinde kadınların erkeklere nazaran daha az homofobik tutum” (Ricordeau 2004, Lhuillier, 2001, Hensley, 2016, 434) benimsediklerini belirtmişlerdir. Ancak bizim görüşmecilerimiz lezbiyen çiftlerin sergiledikleri bazı rahat tavırlar nedeniyle çok rahatsız olduklarını ve eşcinsel çiftleri veya koğuşlarına verilen eşcinsel mahpusları hemen cezaevi görevlilerine şikayet ettiklerini belirtmişlerdir. Mahpuslar sıklıkla eşcinseller hakkında aşağılayıcı homofobik kelimeler kullanmışlardır ve eşcinsel mahpusların fiziksel şiddet, küfür, alay, azar, ihbar gibi davranışlara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Sadece resmi kuralları dayatarak cezaevinde denetimi sağlamanın zorluğunu bilen (Joël, 2016) görevliler mahpusların eşcinsel eylemlerini görmezden gelebilirler ancak bu durum cezaevi görevlilerinin esas görevlerinden biri olan mahpusların fiziksel bütünlüklerini koruma konusunda zaaf yaratmaktadır. Cezaevi görevlileri eşcinsel mahpusları görmezden gelerek onları diğer mahpusların homofobik tutum ve davranışları karşısında savunmasız bırakmaktadır.

Diğer mahpuslar karşısında savunmasız kalan lezbiyen kadınlar kadın gibi giyinmeye zorlanmaktan dışlanmaya, koğuştan atılmaya, fiziksel şiddete kadar varan pek çok şiddet biçimine maruz kalmaktadırlar. Halk sınıfları eşcinsellik konusunda çok az kabul gösterirler (Joël, 2017: 162) ayrıca İslam dini de eşcinselliği yasaklar. Homofobi eşcinsel temastan korku ve eşcinsel olarak tanımlananların damgalanması olarak okunabilir ama aynı zamanda fiziksel yakınlık ve mahremiyet yokluğunun uyandıracağı kendi arzularından gizli korku olarak da yorumlanabilir (Lhuillier, 2001: 79). Bazı mahpuslar yukarıda incelediğimiz şekilde cezaevinde cinsel arzularını unutmaya, cinselliklerini

uyutmaya çalışmaktadırlar. Eşcinsel kadınların bu arzularını açıkça yaşamaları onlara unutmaya çalıştıkları duyguları hatırlatabileceği gibi bazen de kısıtlayıcı cezaevi ortamında arzularını özgürce yaşayabilenler diğer mahpuslar arasında kıskançlık da yaratabilirler.

Endam'ı düzeltmeye çalıştık ilk geldiğinde. Diğer cezaevinde göğüslerini bastırıyormuş. Etek giydirmeye çalıştık. (Nefaset)

Cezaevinde görüşme yaptığımız mahpuslardan bazıları erkek kıyafetlerine çok benzer kıyafetler ile görüşmeye geldiler. Erkeksi bir görünüm, erkeksi bir konuşma ve yürüme biçimi gibi erkeksi özellikler gösteren bu mahpuslar da diğer mahpuslar arasında merak vesilesi olduklarını ve kadınların kendilerine pek çok teklifte bulunduklarını ifade etmişlerdir:

Görüntüm nedeniyle bana ayrımcılık yapıyorlar. İçerilerde lezbiyen kaynıyor. Ben banyo yaptığım zaman külotumu bile ipe asmıyorum. Bayanlar bana gel sırtımı kesele diyor. Kendime boş bir oda buluyorum orada yıkanıyorum. Bayanlar beni merak ediyorlar. (Endam)

Akdeniz kültürlerinde sosyal denetim kadınların evlenene kadar bekâretlerini koruyabilmeleri için cinselliğe geç girmelerini hedefler. Kadınlar için oldukça hissedilir olan bu toplumsal talebe uyan kadınların ilk cinsel ilişkileri genellikle evlilikle çakışır (Bozon, 2005: 15). Halk sınıflarından gelen mahpuslar bu konuda toplumsal geleneksel değerleri paylaşırlar, pek çoğunun ilk cinsel deneyimleri evlilik ilişkisi içerisinde yaşanmıştır. Bazılarının küçük yaşlarından itibaren eşleri ve yakınları olan erkeklerle ilişkili olarak yaşadıkları cinsel şiddetten dolayı cinsellikle ilgili ciddi travmaları vardır. Aile zoru veya tercihi ile görücü usulü evlenmek zorunda kalan bazı mahpuslar hayatları boyunca cinsel partnerlerini kendileri seçmemiştir. Bazıları fiziksel, sözel, cinsel aile şiddetinden kaçmak için erken yaşta çok da tercih etmedikleri kişilerle kaçmak zorunda kalmış ve hayatlarının her alanında olduğu gibi cinsel alanda da o kişilerin tahakkümünü kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Çoğunluğu ekonomik, kültürel ve simgesel olarak tahakküm altında olan sınıflardan gelen kadınlar kadın olarak bu sınıfların içinde daha fazla tahakküm altındadırlar. (Boumaza, Brillet 2008) Bu bağlamda bazı mahpuslar cezaevinden önceki hayatlarında cinselliklerini bir evlilik görevi olarak yaşamışlardır. Mahpus kadınların birçoğunun cezaevi öncesi cinsel hayatları tercihten, şefkat ve paylaşılan zevkten yoksundur. Gaillard'a göre cezaevi kadınları, kocanın zevkini tatmin etmek veya çocuk doğurmak gibi sosyal ve kültürel baskılar nedeniyle maruz kaldıkları günlük cinsel mecburiyetlerden özgürleştirir. (Gaillard, 2009)

Bu mecburiyetlerden cezaevinde özgürleşen mahpusların bazıları ilk defa kendi cinslerinden birine karşı bir çekim hissetmiş ve hayatlarında ilk defa cin-

sel partnerlerini kendileri seçme durumunda kalmış (François, 2016) olabilirler. Bazı mahpuslar cinsel hazı, eşit, karşılıklı ve rıza dâhilinde bir cinselliği ilk defa keşfedebilirler (Joël-Lauf, 2013: 470) Hayatlarında ilk defa “özerk cinsel özne gibi davranmak” (Joël, 2016) özgürlüğünü cezaevinde yaşamış olabilirler.

Welzer Lang ve arkadaşları için cinselliğin icrası, mahpus için tanımı itibarıyla cinsel cylemleri imkânsız kılan hapisane evrenine karşı bir direniş biçimidir (Welzer Lang, Mathieu, Faure, 1997: 40). Biz de Welzer Lang ve meslektaşları gibi cezaevinde cinselliğin mahpuslar tarafından ortaya koyulan “ikincil ayarlamalar” çerçevesinde incelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz. (Welzer Lang, Mathieu, Faure, 1997: 47)

İkincil ayarlamalar” Goffman tarafından geliştirilmiş bir kavramdır. Goffman’a göre total kurumlarda “ikincil ayarlamalar” olarak adlandırılabilir bir sistem vardır. Bu, personeli doğrudan zorlamayan ancak kapatılmış kişilerin yasak tatminler elde etmelerine ya da izin verilen tatminleri yasaklanmış araçlarla elde etmelerine izin veren pratiklerdir.... İkincil ayarlamalar kişiye, çevresi üzerinde kurduğu bir miktar denetimle hala başına buyruk olduğu konusunda önemli bir kanıt sunarlar. Bazen ikincil bir ayarlama, benlik için neredeyse bir çeşit barınak ve ruhun içinde ikamet ettiği bir *churinga* haline gelir. (Goffman, 1968: 65)

Diğer ikincil ayarlamalar gibi cezaevi cinselliğinin de direniş aracı olduğunu ve bireye, kurumun kendisine doğal olarak yüklediği rol ve kişilikten sıyrılma imkânı verdiğini (Welzer Lang, Mathieu, Faure, 1997: 245, Gaillard, 2009: 34) düşünüyoruz. Cinselliklerini cezaevinin kapsayıcılığına rağmen onun sırrı imkânları içinde yaşayabilen mahpuslar, kurumun hayatlarının her dakikasını denetleme arzusuna karşı durmakta ve en azından hayatlarının bir yönünü ellerine almakta ve kuruma karşı bir özerklik kazanmaktadırlar.

MEKTUPLAR, YENİ İLİŞKİLER, ARKADAŞLIKLAR

Mahpusun ailesi ve sevdikleri ile ilişkileri cezaevinde oldukça kısıtlanır. Sevgi, şevkat, cezaevinde en az bulunan duygulardır. Aileleriyle, eşleriyle bu paylaşımları yapamayan mahpuslar fiziksel ve ruhsal anlamda bu çok kalabalık ortamda yalnızlık çekerler. Bu bağlamda Gaillard’a göre cezaevinde tanımlanan cinsel çöle, bazen duygusal çöl de eşlik eder (Gaillard, 2009, 79) Can sıkıntısı, diğer mahpuslarla zorunlu birliktelik ve mahrumiyet yoksunluğu hapsedilmenin ek sıkıntılarıdır (Skyles, 1958). Hapsedilmenin bu sıkıntıları kadınlar ve erkekler tarafından farklı şekillerde yaşanır (Hensley, Tewksbury & Koscheski, 2001). Kadınlar bu sıkıntıları daha yoğun bir şekilde yaşarlar. Mahpuslar sevdiklerin-

den kendilerini ayıran duvarlarla gelen yalnızlıkla baş etmenin ve cezaevinin tek cinsiyetli dünyasından uzaklaşmanın yolu olarak başka cezaevinde bulunan mahpuslarla mektuplaşırlar. Welzer Lang, Mathieu, Faure 'da 1997 yılında gerçekleştirdikleri araştırmaların da diğer cezaevlerindeki mahpus erkekler ile yazışan kadın mahpusların varlığına kısaca değinmişlerdir. (Welzer Lang, Mathieu, Faure, 1997:199)

Totaliter cezaevi dünyasında birey nirengi noktalarını ve yönünü kaybeder ve kendine bir yön bulmak (Frigon, 2001: 51) bir anlam üretmek zorundadır. Mektuplar bu anlamı üretmeye yardımcı olur. Ekonomik ve duygusal ihtiyaçlar, beğenilme arzusu, sıkıntı, merak, yeni insanlar tanıma isteği mektuplaşmanın nedenleri arasında sayılabilir. Mahpuslar bu yolla bir yandan yeni kişilerle tanışmakta diğer yandan da karşı cinsten kişilerle tanışmalarına engel olan tek cinsiyetli cezaevi dünyasına karşı direnmekte ve mektuplar aracılığıyla "son derece sorunlu bir durum haline gelen ötekinin yokluğu ile baş etmektedirler" (Welzer Lang, Mathieu, Faure, 1997:190). Görüşme yaptığımız mahpuslar aşağıda belirttikleri gibi yeni kişilerle çeşitli yollarla mektuplaşmaya başlayabilirler:

İlk girdiğimde beni gazetede görmüşler. Biri bana mektup yazdı, kabul etmedim. Ben hala sevdiğimi unutamamıştım. Ama dostluk anlamında mektup arkadaşım var. Ben buraya gelirken, erkek cezaevinden mahkum almıştık. 6 yılın içinde bir kere rastladım. (Seda)

Resim yarışmasının katalogunda resmini görenler bana tebrik mektubu yazdı. Bazılarına cevap yazdım. Bazıları halen yazıyor. (Teira)

Ben şiir yazıyorum. Hapishane'de buldum kendimi diye bir şiirim yayınlandı Sesleniş'te. Çok beğeniyorlar. Gazeteye gönderdim. Şiddetli mektuplar geldi. Sosyal hayatta ne oluyor, çevrelerinde ne oluyor, karşılaştırma gibi. Aşk değil, sosyal arkadaş. 3-4 kişi. (Nedime)

Çoğu mektup arkadaşı buluyor. Arkadaşının arkadaşı oluyor. Ayarlıyor sana. Hatta bir katalog var. Açıyor gösteriyor. Fotoğraflar falan var. Onun suçu bu, bunun ki bu. Cezaevinden insanlar bunlar. (Tuna)

Erkek arkadaşlarımı var tabii, ama abla kardeş olarak. Bir tane mektuplaştığım var Adıyaman'da. Radyoda duymuş ismimi, bana yazmış (Gönül)

Mahpuslar cezaevinde de olsa yeni sosyal ilişkiler edinebilmekte ve bu yeni kişilerle dostluk, aşk gibi çeşitli ilişki biçimleri yaşayabilmektedirler. Mahpusların mektup arkadaşları erkektir. Başka cezaevlerinde bulunan kadınlarla mektuplaşan veya başkalarının mektuplaştığını belirten mahpus olmamıştır. Mahpus mektup arkadaşlarına ailesine, eşine, yakınlarına bahsetmediği konulardan, cezaevinde yaşadığı sıkıntılardan veya ailesi ile olan sorunlarından bahsedebilir. Bu mektuplar mahpusun yakınlarından gelen genelleme sorunlardan bahseden mektupların yanında nefes aldırabilir. Ancak mektup arkadaşlarının

çoğunun başka cezaevlerinde olması mahpusların cezaevi, suçla ilişkili yaşam sarmalından çıkmalarının önünde engel teşkil edebilir

Görüşmecilerimizin pek çoğu mektup arkadaşları olduğunu, onlardan gelecek mektupları dört gözle beklediklerini belirtmişlerdir. Ötekinden gelen mektup kadınların kendilerindeki canlıyı uyandırmalarına, yaşadıklarını hissetmelerine ve kadın olarak kendi kendilerini yeniden oluşturmalarına imkân verir. Mektuplar aynı zamanda bir sığınaktır. Yalnızlık karşısında kadınların sığınağıdır. “Hapsedilmenin yarattığı hüsrân ve cezaevinden önceki hayatın yaralarından” (Gaillard, 2009: 272) koruyacak bir sığınaktır. Gündelik hayatın veya cezaevi dışındaki yakınlardan gelebilecek sorunlardan, cezaevinin sıkıntılarından bir kaçıdır. Yazmak bir eylemdir. Cezaevinin yarattığı “pasiflik, hareket-sizlik ve sıkıntıyla” (Lhuillier, 2001, 66) baş etmeyi kolaylaştıracak bir eylemdir. Yazmak kişinin kendi kendisiyle baş başa kalarak kendini, kendi bakış açısıyla diğerine anlatabilmesinin de bir yoludur. Ailenin, yakınların, cezaevi görevlilerin, diğer mahpusların mahpusa ve onu cezaevine getiren eylemine yönelik bakış açılarını geride bırakmanın bir yolu, diğer yandan da bir direniş stratejisidir.

Mektup kadınları mutlu eden bir şey cezaevinde. Mektup olmazsa kadınlar için iyi olmaz. Daha huzurlu, barışçıl oluyolar böylece. Olmazsa onlar için gerçekten kötü olur. . (Mary)

Mektuplar kadınların yaşadığı duygu boşluklarının doldurmaya yarayabilir. Bazı mektup arkadaşlıkları zamanla aşka dönüşebilir. Baştan çıkartma gücü hapsedilmiş kişinin elinden alınamayacak nadir güçlerden biridir. (Lhuillier, 2001: 88). Ailenin erkeklerinin, eşin baskısından kurtulan kadınlar cezaevinde ilk kez karşı cinsle kendi başlarına ilişki kurarak bir baştan çıkarma eylemine girebilirler.

Öyle biri hayatıma girdi. Evliliğe kadar gittim. Sonra bir iki açığımı yakaladım. Ben Giresun Cezaevi'ne gidecektim. Ben okuma yazma bilmiyordum. Bir arkadaşım yazıyordu mektupları. Sonra bir gün bir mektupta fark ettim ki yazan arkadaşşıma ilan-ı aşk etmiş. Arkadaşım arkadaşşı olarak başlıyor. Yaz kafan dağılır diyorlar. Öyle başlıyor (Makbule)

Bazı mahpuslar özellikle evli olanların bazıları dostluk, arkadaşlık etmek için mektuplaştıklarını, mektupların onlara sorunlarını unutturduğunu ve mektup arkadaşlarıyla dertleştiklerini ve mektupların psikolojik tedavi görevi gördüğünü ifade etmişlerdir. Eşleri ile sıkıntı yaşayan mahpuslar mektup arkadaşlarından gelen mektupların kendilerini meşgul ettiğini ve moral verdiğini belirtmişlerdir.

Burada ister istemez bir duygu boşluğu yaşıyorsun. Kader yoldaşı, arkadaş, sevgili oluyor insanlar. Çıktıklarından eolenenler bile oluyor. Cevap vermesen de mektup almak insanı moral, güç veriyor. Dostluk, arkadaşlık babında seviyorsun. Güven oluşuyor. Samimi geliyor yazdıkları bir süre sonra. Ondan mektup gelince seviniyorum. Eşimden gelince biliyo-

rum ki yine kavga. Sevgili olarak yazışma etkiliyor bir yerden sonra. Duygu boşluğunu aşk zannedenler var. Belki gerçekten buluyorlar aşkı bilmiyorum. (Tuna)

Bazı insanlar da dost anlamında mektuplaşıyor. Benim dost anlamında bir mektup arkadaşım var. Cinayet. Selma'nın erkek arkadaşının arkadaşı. On yıldır yatıyor. Daha yedi senesi var. İki senedir mektuplaşıyoruz. Ağabey- kardeş gibi olduk. Psikolojik tedavi gibi. Ben onun kız arkadaşına da mektup gönderiyorum. Kız da bana abla diyor. İyi birisi. Ama başkalarında olmuyor. Eşim bazen beni tehdit ediyor. Şöyle yapacağım böyle yapacağım diyor. Ben de bulursan yaparsın diyorum. (Makbule)

Bu mektup arkadaşlıkları genellikle arkadaşlık olarak başlayıp zamanla aşka dönüşebilir. Mahpuslar özellikle erkeklerin bu mektupları çok ciddiye aldıklarını ve aşık olduklarını ifade etmişlerdir.

Cezaevinde yazıştığın insanlar sana cenneti vaat ediyorlar. Gerçekten seni motive ediyorlar. Sevgiyi hissediyorsun. Ama gerçekten tanımıyorsun o insanları. Görmedin, dokunamıyorsun. Bazen gerçek olduğunu hissediyorsun. Biri bana babasının telefon numarasını verdi. Çıkınca babamı ara sana anlatsın diyor. Ciddi görünüyor, ama... Cezaevindeki erkekler çok ciddiye alıyorlar (Mary)

Evlenme teklifi aldım. Erkekler bazen çocuk gibi oluyorlar, çok kolay aşık oluyorlar, belki de cezaevinde olmaktan, bilmiyorum. Ama ben çok gerçekçiyim. Seni hiç görmedim, kokunu bilmiyorum, dedim. Romantik olmak isteniyorum, dedim. Ama onların buna büyük değer verdiklerini görüyorum. Geçen pazartesi koli geldi bana, kardeşiyle hediye göndermiş. Allah razı olsun. Cezaevindeyken ancak çok gerçekçi bir şekilde evlilik olabilir. O çıkacaktır yakında, hem ziyaretçin olsun hem de çıkınca sınır dışı edilmemek için evlenirsin. Mektup gelince, içini ısıtıyor, Türkiye'de yalnız değilim, diyorsun ama daha fazlası değil. Bana soğuk kalpli diyor kendisi ama değilim, erkeklerden korkuyorum, kendimi korumaya çalışıyorum. Bir yandan da kadın olarak iltifat almak, sevilme hoşuma gidiyor (Teira)

Bu mektuplaşmaların başlamasında önemli etkenlerden biri fotoğraflardır. Mahpuslar birbirlerinin fotoğraflarını görerek yazışmaya başlarlar. Ayrıca fotoğraf gönderme yazışma süresince devam eder. Görüşmelerimiz sırasında mahpuslar bize mektup arkadaşlarına gönderdikleri fotoğrafları gösterdiler. Bu fotoğraflardan bazılarının mahpusun dışarıda çekilmiş fotoğrafları olduğunu fark ettik. Mahpuslar cezaevi içerisinde infaz koruma memurlarının çektiği fotoğrafları beğenmediklerini ve ailelerinden dışarıda çekilmiş daha dışı göründükleri fotoğraflarını mektup arkadaşlarına göndermek üzere istediklerini belirtmişlerdir. Gaillard'a göre arzu ve arzulanma olmadan dişilik solar, kaybolur (Gaillard, 2009, 118). Baştan çıkarma mekânizması kendini sevmeyi de içerir. Ötekiyle ilişkisi dış görünüş endişesinden de beslenir. (Gaillard, 2009, 75) Mahpuslar mektup arkadaşlarına gönderdikleri fotoğraflar ile uzaktan da olsa baştan çıkarma ye-

tilerinden ve dişiliklerinden ve cezaevi koşullarında yıpranan dişiliklerini eski fotoğrafları ile hatırlamaktan ve hatırlatmaktan vazgeçemediklerini göstermektedirler. Ailesinden istediği eski fotoğraflar ile mahpus, baştan çıkartma eylemine ve ötekiyle ilişkiye kendini beğendiği ve sevdiği hali ile dâhil olmaktadır.

Silivri cezaevindeki bir erkekle mektuplaşıyorum. Burada çok yaygın. İlk geldiğimde baktım herkes mektuplaşıyor. Annem atmıyordu çok. Arkadaşlarıma söyledim. Kızın birine her gün iki tane geliyor. Sordum. "Aa" dedi. "Sen bilmiyor musun?" 20 tane erkek fotoğrafı koydu önüme. Suçlara göre bakıyoruz. Oda arkadaşım Koah hastasıydı. Bir ricası oldu. Dışarıdan bir arkadaşına mektup yazmamı istedi. Durdum dedim ki "Bu çocuk benle mektuplaşır mı?" O mektubun kenarına yazdım kendimi. Bekar, tapu-gasp çetesindenmiş. Fotoğraf yolladım. Çıkınca mektuplaşmayı düşünüyorum. Bu ortamdan bıktığını söylüyor. Çıkınca postaneden mektup kutusu kiralarım. Şu an aşık değilim ama mektup arkadaşımınla çok güzel, keyifli. Olanları anlatıyorum. O bana "ben seni seviyorum" diyor. Ama irdelenmiyorum. O bana "aşkım" yazmış. İhtiyaçtan... Biz bu dar mekânda birbirimizi görmeden birbirimizin sırdaşı olduk. Beyaz tenli, mavi gözlü. (Gökçe)

Mektuplar duygusal ihtiyaçlara cevap verdikleri gibi mahpusun çektiği maddi sıkıntılara ve a da çözüm olabilirler. Dışarıdaki cinsiyet rolleri, beklentileri ve ihtiyaçları içerideki mahpusun davranışlarını etkiler.(Hensley, Tewksbury & Koscheski, 2001: 494). Bu bağlamda mektup arkadaşları toplumsal cinsiyet rolleriyle uyum içerisinde zaman zaman para ve hediye göndererek kadın mahpusların bazı ihtiyaçlarını karşılamalarına vesile olurlar. Bazı mahpuslar birden fazla kişiyle yazışarak birden çok kişiden para ve hediye kabul edebilmektedirler.

Bir erkek arkadaş var. Mektuplaşıyoruz. Yeri geliyor para gönderiyor (Tezel)

Çoğu insan adamı para için kullanıyor. (Makbule)

Birden fazla kişiyle yazışıyorlar. Sıcak bakmıyorum ben. Amaçları hesaplarına para yatırtmak, eşya göndertmek.(Şeyda)

Bu mektuplar, gönderilen hediyeler ve hesaplara yatırılan paralar bazen kadınlar arasında kıskançlığa sebep olmakta ve mahpusların birbirlerinin eşlerine veya sevgililerine mektup yolladıkları durumlara da rastlanmaktadır. Foufelle ötekinin arzusunu arayışın kadınlarda beğenilme, bakışları kendine çekme, seçilme ve diğerleri arasında tercih edilen olma şeklinde tezahür ettiğini belirtmiştir (Foufelle, 3, 2004). Kadınların, diğer mahpusların eşlerine yazdıkları mektuplar aracılığıyla cezaevinin kısıtlayıcı ortamında bile rekabet koşulları yarattıklarını ve tercih edilmeyi beklediklerini düşünüyoruz. Cezaevi müdürü de yaptığımız konuşmalardan birinde bu karmaşık ilişkilerden ve sonuçlarının cezaevine yansımından endişe duyduğunu özellikle evli mahpusları zaman zaman uyardığını belirtmiştir.

Arkadaşının eşine mektup yazan var. Bir tanesinin boşanma nedeni oldu. Çıkınca birlikte yaşamaya başladılar. (Sezin)

Cezaevinde aşk ilişkilerinin çoğunluğu geçici ve durumsaldır (Ward&Kas-sebaum, 1964: 173). Bazı mahpuslar cezaevindeki mektup arkadaşlıklarına çok önem vermediklerini, çıktıkları zaman son vereceklerini ifade etmişlerdir:

Yazıştığım adama da diyorum, buradan çıkınca biter. Bana kızıyor o da. Ama çok inanmıyorum, yalanlar, yalanlar...Burada gerçek ilişkiler istiyoruz ama çok büyük problem.. Lütfen bana seviyorum yazma, inanmıyorum diyorum. (Teira)

Bazı mahpuslar ise mektuplaştıkları kişiler ile yaşadıkları duygusal yakınlıktan memnundurlar. Bu mektuplar mahpusun muhayyilesinde cezaevi duvarlarını aşmasına, gelecek hayalleri kurarak mahpusluk süresini daha kolay geçirmesine neden olmaktadır.

Benim bir mektup arkadaşım var. Kuştan bahsediyor. Kumrusu var. Gece gece kuş sesi geliyor. Bu saatte ötüyor dedim buraya mı gönderdi acaba diyorum. Bir de öğretmen. Tahsilli olması beni çekiyor. (Fadik)

Bazı görüşmecilerimiz ise diğer cezaevlerinde bulunan erkek mahpuslar ile mektuplaşmanın tehlikelerine dikkat çekerek korktuklarını ve bu sosyalleşme biçimini tercih etmediklerini belirtmişlerdir.

Tanımadığım biriyle mektuplaşmam. Çıkışta bela olur. Çıktıktan sonra kaçırılan duydum. Başkalarına adımı veriyorlar. Tecavüzcüler koğuşundan herkese ismini vermiş arkadaşım. Herkes abisiyle falan yazışmamı ister. (Cahide)

Cezaevine geldikten sonra hayatıma kimse girmede. Biriyle iki defa mektuplaştık. Üçüncüye cevap vermedim. Korktum. Arkadaş öneriyor tamam, ama hırlı mı hırsız mı? Şu an yok, cesaretim yok. (Tezel)

Her ne kadar cezaevi öznenen bahsedilebilecek bir yer değilse de mahpusların kendi ellerinden özgürlüklerini, özerkliklerini ve mahremiyetlerini alan kuruma karşı bazı direniş stratejileri geliştirebildiklerini iddia edebiliriz. Her birey gibi mahpus birey de özne olabilir. Mahpus birey cezaevinde de olsa bazen mektuplar aracılığıyla öteki ile ilişki kurmak, bazen duvarların ardında kendinden alınan cinselliğini yaşamak, bazen de anne kimliğine tutunmak suretiyle "hayatın ve bedeninin en küçük parçalarının bile denetim altına alınmasına" (Foucault, 2015: 215) direnebilir, "kendi hayatına anlam ve bütünlük katarak özneleşebilir" (Touraine, Khosrokar, 2000: 245) ve onu sistemin bir parçası haline getirmeye çalışan kuruma karşı koyabilir.

- Agboola, C. (2015) "Consensual Same Sex Relationships in South African Female Prisons," *Gender & Behavior*, 13(2): 6658-6667.
- Ben Ammar, H. vd. (2015) "Etude descriptive de comportements sexuels de femmes incarcérées en Tunisie," *Sexologies*, 24: 85-92.
- Blackburn, A.G., Mullings, J.L., Marquart, J.W. (2008) "Sexual Assault in Prison and Beyond," *The Prison Journal*, 88 (3): 351-377.
- Bourdieu, P. (1998) *La domination masculine*, Paris, Les Editions du Seuil, Coll.Liber.
- Bozon, M. (2013) *Sociologie de la sexualité*, Paris, Armand Colin.
- Chantraine, G. (2003) "Prison, désaffiliation, stigmatisation" *Déviance et Société*, 27 (4): 363-387.
- Chauvenet, A. (2006) "Privation de liberté et violence: Le despotisme ordinaire en prison," *Déviance et Société*, 30 (3): 373-388.
- Dakhli, J. (2007) "Harem: ce que les femmes, recluses, font entre elles," *Clio. Femmes, Genre, Histoire*, 26:61-88.
- Direk Z. (2003) "Adet Kanaması Tecrübesi: Sınırlar ve Ufuklar," *Cogito*, 37: 250-261.
- Gaillard A, 2009, *Sexualité et prison*, Paris, Max Milo Editions.
- Garfinkel, H. (1956) "Conditions of Degradation Ceremonies," *American Journal of Sociology*, 61 (5): 420-424.
- Gibson L.E. & Hensley C. (2013) "The Social Construction of Sexuality in Prison," *The Prison Journal*, 93(3): 355-370.
- Goffman, E. (1968) *Asiles. Études sur la condition sociale des malades mentaux*, Paris, Les éditions de Minuit.
- Foucault, M. (2015), *Hapishanenin Doğuşu*, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları.
- Foufelles, D. (2004) Intimité et sexualité des femmes incarcérées, Les Pynélopes.
- François, A. (2016) "La sexualité en milieu carcéral: au cœur des représentations de personnes incarcérées," *Champs pénal/ Penal Field* [Online], Vol. XIII | 2016, Online since 05 Octobre 2016, connection on 18 Novembre 2016. URL: <http://champpenal.revues.org/9415> ; DOI: 10.4000/champpenal.9415.
- Frigon, S. (2001) "Femmes et emprisonnement: le marquage du corps et l'automutilation," *Criminologie*, 34 (2): 31-56.
- Hensley, C., Tewksbury, R., Koscheski, M., (2001) "Masturbation Uncovered. Autoerotism in a Female Prison," *The Prison Journal*, 81(4): 491-501.
- Hensley C., Struckman-Johnson, C., Eigenberg, H.M. (2000) "Introduction: The History of Prison Sex Research," *The Prison Journal*, 81(4): 360-367.
- Hensley, C. (2000) "Attitudes Toward Homosexuality in a Male and Female Prison: An Exploratory Study," *The Prison Journal*, 80 (4): 434-441.
- Irwin, J. & Cressy, D. (1962) "Thieves, convicts and the inmate culture," *Social Problems*, 10: 142-155.
- Joël, M. (2016) "La prison des femmes, un puissant relai du modèle contemporaine légitime de sexualité féminine," *Champs pénal/ Penal Field* [Online], Vol. XIII | 2016, Online since 05 Octobre 2016, connection on 22 Novembre 2016. URL: <http://champpenal.revues.org/9391> ; DOI: 10.4000/champpenal.9391.
- Joël- Lauf, M. (2009) "L'intimité des femmes incarcérées. Une expérience de terrain," *Ethnologie Française*, 39 (3): 547-556.
- Joël- Lauf, M. (2013) "Coûts et bénéfices de l'homosexualité dans les prisons de femmes," *Ethnologie Française*, 43 (3): 469-476.
- Joël, M. (2016) "Le contrôle exercé sur l'homosexualité en prison de femme," *Sociologies* [Online], Files, Penser l'espace en sociologie, Online since 16 June 2016, connection on 11 July 2016. URL: <http://sociologies.revues.org/5638>.

- Joël, M. (2017) *La sexualité en prison de femmes*, Paris: Presses de Sciences Po.
- Merçil, İ., Retornaz, E.A., Doguş, S. (2012) Rapport final relatif à la recherche intitulée: "Türkiye'de Kadın Suçluluğu ve Cezaevinde Kadın Olmak."
- Merotte, L. (2012) "La sexualité en détention: analyse de trois méthodes d'investigation," *Sexologies*, 21: 157-160.
- Özarslan Dikmen, A. (2004) *Kırmızı Kar: Toplumsal ve Kültürel Açından Ay Hali*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık
- Pardue, A., Bruce, A, Murphy, D.S. (2011) "Sex and Sexuality in Women's Prisons: A Preliminary Typological Investigation" *The Prison Journal*, 91 (3): 279-304.
- Reveillard, A. (2002) "L'Identité lesbienne entre nature et construction," *Revue de Mauss*, 1(19): 168-182.
- Ricordeau, G. (2004) "Enquêteur sur l'homosexualité et les violences sexuelles en détention," *Déviance et Société*, 28 (2): 233-253.
- Ricordeau, G. (2008) , "Les prisonniers ont-ils (encore) une sexualité?," *Le sociographe*, 27: 32-42.
- Ricordeau, G. (2009) "Sexualités féminines en prison: pratiques, discours et représentations," *Genre, sexualité & société* [Online], 1 | Printemps 2009, Online since 09 July 2009, connection on 27 May 2020. URL: <http://journals.openedition.org/gss/830> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/gss.830>
- Ricordeau, G. (2012) "Entre dedans et dehors: les parloirs," *Politix*, 97: 101-123.
- Ricordeau, G.& Schlagdenhauffen, R. (2016) Approcher la sexualité dans les institutions pénales, *Champs pénal/ Penal Field*[Online], Vol. XIII | 2016, Online since 05 Octobre 2016, connection on 18 Novembre 2016. URL: <http://champpenal.revues.org/9353> ; DOI: 10.4000/champpenal.9353
- Ricordeau, G. (2008a) *Les détenus et leurs proche. Solidarités et sentiments à l'ombre des murs* Paris, Autrement
- Rostaing, C. (1997) *La relation carcérale. Identités et rapports sociaux dans les prisons de femmes*, Paris, PUF.
- Scambler, A.& Scambler, G. (1985) "Menstrual Symptoms , Attitudes and Consulting Behavior," *Social Science and Medicine*, 49: 65-78.
- Siret, R. (2004) "Sexuation et lien social, questions de genre et de nombre dans les détentions de femmes," *Cliniques méditerranéennes*, No.70, p. 271-286.
- Siret, R. (2005) "Être femme en prison....?," *Adolescence*, 4, Tome 54, p. 993-1003.
- Smith, C. (2009) "A Period in Custody, Menstruation and the Imprisoned Body," *Internet Journal of Criminology*, 1-22
- Touraine, A., Khosrokhavar, F. (2000) *La recherche de soi. Dialogue sur le sujet*, Paris, Fayard.
- Ward, D.A. & Kassebaum, G.G. (1964) "Homosexuality: A Mode of Adaptation in a Prison for Women," *Social Problems*, 12: 159-177
- Welzer-Lang D., Faure M., Mathieu L. (1996) *Sexualité et violence en prison*, Lyon, Arléas.

CEZAEVİNDEN ÇIKIŞA DOĞRU

İpek Merçil

MAHPUSLUK SONRASI İÇ HESAPLAŞMA

Görüşmecilerimizin cezaevinden çıktıktan sonra ne yapmayı, nasıl bir hayat kurmayı düşündükleri araştırmamız sırasında onlarla konuştuğumuz konulardan biriydi. Bu başlığı konuşurken onlardan kendilerini cezaevine getiren süreci de değerlendirmelerini istedik. Zira cezaevi bazen bireyin eylemlerini, kendiyile ve diğerleriyle olan ilişkilerini düşünmesi, sorgulaması ve yeniden değerlendirmesi için uygun ortamı sunabilir. Cezaevlerinde geceler gündüzlerden, yazlar kışlardan, hafta sonları haftanın diğer günlerinden daha zor geçer. Hafta sonları mektuplar gelmez, ziyaretçi kabul edilmez, doktor, avukat, mahkeme çıkışı olmaz, dersler, kurslar gibi cezaevinin gündelik faaliyetleri durur. Mahpuslar kendi yaşam alanlarına çekilerek yalnızlıklarıyla yüzleşirler. Görüşmelerimiz sırasında bazı mahpuslar özellikle geceleri kendileri ve eylemleri üzerine düşündüklerini belirtmişlerdir:

Biz burada hafta arasını seviyoruz. Hafta sonu herkes kapısını kapatır. Mektup yok, görüş yok. (Safiye)

Göce insan keşkelerine dönüyor. Bu insanı yıpratıyor. O yüzden erken yatmak istiyor. Acaba çocuğum şu anda nerede diyorsun. Radyoda arabesk çalıyorsa başlıyorsun sorgulamaya neden, niçin diye. Gece daha ağır oluyor, üzerine geliyor. Gündüz yalnızlık hissetmiyorsun. (Tansu)

Gece daha duygusal oluyor. Yalnız kalıp kafa dinlemek istiyorsun. Yalnız ağlamak istiyorsun. (Makbule)

Mahpusların kendilerini cezaevine getiren sürecin sorumluluğunu üstlenmek konusundaki tutumlarını incelediğimizde bazılarının kendilerini ailelerinden, çocuklarından ayıran bu sürecin sorumluluğunu tamamen üstlendiklerini gördük.

Kendimi suçlu ve hatalı görüyorum. Sabretmedim, keşke sabret edebilseydim. (Nefaset)

Hataların toplamı burası. Ufak hatalar birleşiyor, büyüyor. Suç paylaşırması yapmıyorum. Kader...Kendime kızıyorum. Ona inandım, güvendim. Abi dedim. Ben çok mu kördüm, cahildim? Nasıl fark edemedim diye kendime kızıyorum. Ben o arabaya binmeyecektim (Tezel)

Kendimi hatalı görüyorum. Bu yüzden buradayım zaten.(Fsra)

Bazı mahpuslar ise kendi sorumluluklarını üstlenirken bu süreçten başkalarının da özellikle de ailelerinin de sorumlu olduğunu dile getirmişlerdir. Yaptığımız görüşmelerde, daha önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi görüşmelerimizin kendilerini cezaevine getiren yolda yaşadıkları sahipsizlik, yalnızlık ve kimsesizlik dikkatimizi çekti. Yanlış tanışıklıklar, çabuk ve düşünmeden alınmış kararlar, gençlik heyecarıyla yapılmış hatalar, ailelerin baskısı bazen umursamazlığı kadınları cezaevine getiren sürecin sebepleri arasındaydı.

Suçlu görüyorum kendimi. Bunları kullanmasaydım olmazdım burada. Ailem destek olsaydı. Sahip çıksaydı burada olmazdım. Bir ailem bir ben suçluymum. (Ebru)

Ama benim böyle olmamın suçlusu ailem. Annemin suratına söylüyorum. Annem sürekli "Fatma başını kapa. Çalışma otur. Seni kimse almaz" diyor. (Figen)

Türk toplumunda toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan kız çocuklarını okutmama, erken evlendirme ve zorla ailenin seçtiği kişiler ile evlendirme gibi tutum ve davranışlar, genç kadınların evlerini erken terk etmelerine ve gençlik, deneyimsizlik ve yalnızlık nedeniyle suçla ilişkili yaşam biçimlerine sebep olmaktadır.

Kendimi tabii ki suçlu görüyorum. Kendi geçmişime döndüğüm zaman bu ben değilim diyorum. Anneme bu yüzden kızıyorum. Biri gelse gel dese doğru yol bu dese onu yapardım. Kızıyorum çünkü bu kız normal değil psikologa götür bunu. Keşke bunlar olmasaydı. Hiç yaşanmasaydı. (Latife)

Burada olmanın sorumlusu aileni. İyi eğitim alabilseydim, beni okuldan almasalardı, kocaya vermeselerdi böyle olmazdı. (Gönül)

Kadın mahpuslara göre kendilerini cezaevine getiren sürecin diğer sorumluları eşler ya da birlikte olunan kişilerdir. Yanlış birliktelikler, bazı ailelerde suçun egemen olduğu bir yaşam biçiminin benimsenmesi, eşin bağımlılık hikayesi, işsizlik sorunu kadınları cezaevine sürükleyen nedenler arasında yer alır.

Kendimi suçlu hissetmiyorum. Tek pişmanlığım sevdiklerimden ayrı düşmek. Ben eski eşimin kurbanıyım. Bizim gençliğimizi yaktı. Çevrem, evlatlarım, ailem parçalandı. (Fadik)

Hiç hatalı görmüyorum kendimi. Çiçek paramla geldim ben buraya. Üstümü arayan adam uyuşturucu parası dedi. Kocam masada içiyordu ama satıcılığa soktu beni.⁹ Başka sorumlu falan da yok. Kocam kendisini sorumlu tutuyor ama o da üzülüyor. Otuz üç ay o da yattı. Daha önce de kullanmaktan yattı. Zavallı "niye karımı alıyorsunuz?" dedi. (Aslı)

Eşim hapisteydi. İş bulamadım çünkü diplomam yok. Ekmek alacak para yok çünkü. Hatta ne yapsam diye düşünürken Abim uyuşturucudan vefat etti. Diğer abim de içiyordu. Abimleri defalarca narkotiğe şikayet etmeme rağmen bu işe girdim ben de. Paket yapıyordum. Eşim de tembihliyordu sakın bulaşma diye. Ailesi zaten eşimin hapiste olduğunu bilmiyordu. Çember iyice daralınca ben de eşek gibi bulaştım bu işe. (Nefaset)

⁹ Satıcılık suçuyla yargılanmış.

O hapse girince hamile kaldığımı öğrendim. Aldırmak istemedim. Cezaevine girince resmen ortada kaldım. Oturduğum evden de ayrıldım. Küçükyaşı'da oturuyordum. Kira yüksekti, masraflar vardı. Bir de cezaevinde ona bakıyordum. Ya kötü yola düşeceksin ya bir yerden iş tutacaksın. Ben de onun işini yapmaya başladım. (Makbule)

Görüşmecilerimizin bazıları cezaevinde bulunan kadınların bir erkeğin kurbanı olduklarını belirtmişlerdir. Kadınları edilgen varlıklar olarak gören veya gösteren bu kurbanlaştırma suçun sorumluluğunu üstlenmemeyi de beraberinde getirmektedir. Mahpuslar başkasının kurbanı olduklarını iddia ederken suçla ilişkili bir yaşam biçimini kendilerinin seçmediklerini belirtmektedirler.

Kadınların %90'ı kurban. Cinayet işleyen bir kadın kendisi de başka bir suçun kurbanı. Kadınlar erkekler yüzünden bir şey yapmış oluyorlar genelde. Aşk için ya da başka bir nedenle. Ama bu aşk değil bana göre, başka bir şey. Onlar için üzülüyorum. (Teira)

Çoğu kadının burada olma nedeni bir erkek olmuş hep. (Zeliha)

Türkiye'de cezaevine giren her kadın bir erkek yüzünden girmiştir. ...(Nefaset)

Her türlü ortamda kadının düşmanı erkektir. Ya baba, ya koca, ya amca, hep aile içinde. (Şeyda)

Bazı mahpuslar ise kendilerini cezaevi götüren süreci bir hata olarak görmemektedirler.

Kendimi hiç hatalı görmüyorum. İnsanlara zararım yoktu. Sigara alkolde aynı. O zaman onu da yasaklayın. Koyun vergisini vs. onu ne kadar alıyorsa bunu da öyle alacak. Ben kokain kullanıyordum. Pahalı. Ben haftada 2-3 milyar kullanıyordum. Ben ayda 15 milyar para kazanıyordum. Kazanıyordum içiyordum. Adalette dengesizlik, eşitsizlik var. (Melis)

Ben kendimi hatalı görmüyorum. Hâkim kanaat kullanarak vermiş cezayı. (Gonca)

CEZAEVİ MAHPUSLARI ISLAH EDER Mİ?

Cezaevinden çıkış üzerine düşünürken mahpuslara cezaevinin iki işlevinden biri olan mahpusların ıslahı konusunda ne düşündüklerini sorduk. Cezaevinin mahpuslar üzerindeki etkisini ve mahpusların üzerinde ne derecede olumlu bir dönüşüm yaratabildiğini onların kendi ifadeleriyle duymak istedik. Ancak mahpusların büyük bir çoğunluğu cezaevinin bir suç okulu olduğu ve pek çok suçun nasıl işlendiğini cezaevinde öğrendiklerini belirttiler:

Genelde uyuşturucudan girenler çıktıklarında ne yapacaklar, nerede bulacaklarını burada öğrenirler. Hırsızlığı, sokak kültürünü çok iyi öğrendim, ama bunu nasıl uygulayacağım bana kalmış (Zeliha)

Ama birçok suçu burada öğrendim. Dolandırıcılık, vs. Bana verdiği beni uysallaştırmadı. Tersine nasıl suç işleneceğini öğrendim. (Sezin)

Burası uslanma yeri değil. Daha çok kinleniyorsun. (Aysel)

Girmeden önce uyuşturucu nasıl yapılır, cinayet nasıl işlenir, fuhuşçuluk nasıl yapılır bilmezdim. Şimdi birebir öğreniyorsunuz. Nişan alıp kalbine vurmayı bilmezdim. (Serap)

Ben ıslah olmuyorum ki bunca suçun içinde. Burada en ince detayına kadar her şeyi öğrettin bana. İstersem hiç iz bırakmadan her şeyi yaparım. Ceza okulu gibi burası. Burada kirleniyorsunuz. Temiz kalamıyorsunuz. (Latife).

Mahpuslar özellikle farklı suçlardan gelen genç ve yaşlı insanların bir arada bulunmasından doğan sıkıntıları ifade ederek cezaevinin mahpusları özellikle de genç mahpusları suç işleme konusunda profesyonelleştirdiğinin altını çizdiler:

Mesleki eğitim alıyorsun, her konuşmaları seans gibi oluyor onların. Yoksa buraya en iyi şekilde giren, en kötü şekilde çıkıyor. Farklı insanları ayırt etmeleri lazım. Fuhuşçu mesela, cinayetçiyi kendine çekiyor. Seanslar yapıyor. Çünkü fuhuşçununki meslek artık, o insanları nasıl kendine çekeceğini, ikna edeceğini bilir. Ama cinayet anlık bir şey. O onu çeker kendine haliyle. Uyuşturucu mahkumu kısa yoldan nasıl para kazanacağını anlatır, 20 yaşında mahkum etkilenir bundan. Burada insanlar ıslah olmuyor sonuçta, değişik suçlara çekiliyorlar (Tansu)

Az sayıda mahpus ise cezaevi sürecinde pek çok yeteneklerini geliştirdiklerini, okuma yazma öğrendiklerini ve yeni bir hayata başlamak için donanımlarını artırdıklarını şöyleledi:

Bazı durumlarda, evet. Ben çok değiştim. Kendime daha çok güveniyorum artık. Kendimdeki yetenekleri keşfettim. İnsanlara tavsiye veriyorum, buradaki arkadaşlarım bana kendilerine beni örnek aldıklarını söylüyorlar. Bu inanılmaz bir şey. Gitar çalıyorum, resim yapıyorum. Uyuşturucu kullananlara da yardımcı oluyor, uyuşturucuyu bırakıyorlar. Cezaevi insanı ailesine, yakınlarına karşı daha duyarlı yapıyor. Onlara daha fazla değer veriyorsun. (Teira)

Cezaevi bana çok şey öğretti. İlkokulu burada bitirdim. Ortaokula burada başladım. (Makbule)

CEZAEVİNDEN ÇIKIŞA DOĞRU YENİ BİR YAŞAM HAYALI

Cezaevinden çıkanlar genel olarak psikiyatrik, psikopatolojik sorunları, herkeşçe kabul edilen sosyoekonomik eğretiliği, sapkın davranışları yüklenmiş ve son derece kırılğan/ kırılğanlaştırılmış kişilerdirler (Beaurepaire, 2012: 144). Yoksulluk sadece kaynak yetersizliği olarak özetlenemez. Bazı mahpuslar düşük bir eğitim düzeyi, mesleki eğitim ve uygulama eksikliği, kültürel açığı ve ailesel ve toplumsal yalnızlığı kendilerinde toplarlar(Kensey, 2012: 152). Bütün bu açıklara rağmen cezaevinden çıkış bazı mahpusları özellikle de çocukları ve aileleri olanları heyecanlandırır. İlişkilerini koruyabilmiş olan mahpusların çocuklarıyla, aileleriyle ilgili hayalleri vardır. Onlarla vakit geçirmek, hasret gidermek istemektedirler.

Çocuğumu alacağım, eşimden ayrı. Ailemle... Çocuğumu okutacağım. Doktor olsun, doğum doktoru. Öğretmen, mühendis de olabilir. Ailemin yanına gideceğim. Aşçılık kursuna gittim burada. Diploma alacağım, çalışacağım. (Ece)

Çılanda bir süre ailemle vakit geçireceğim. Bir süre kalabalığa çıkmayacağımı biliyorum. (Safiye)

4 torunum var, onlarla ilgileneceğim. Vakaf var üye olduğum, Emekli Derneği var bir tane. Bir de rabbim izin verirse Hac ibadetim var. Ondan sonrası artık Allah kerim. Memlekete dönmem, eşimin ailesi var orada. Ya burada ya da u fak bir yere gitmeyi düşünüyorum. (Tansu)

Çocukları olan mahpusların gelecek hayallerinin merkezinde çocuklarının olduğunu ve onlarla birlikte yeni bir gelecek kurmak istediklerini "Cezaevinde Annelik" bölümünde incelemiştik. Bazı mahpusların gelecek hayallerini ise evlilik ve çocuk sahibi olmak üzerine kuruludur. Özellikle doğurganlık yaşındaki kadınların çocuk özlemi görüşmecilerimiz tarafından çeşitli bağlamlarda dile getirilmiştir:

Çocuk, evlilik. İnşallah. 10 ay kaldı. (Erica)

Çıkmak istiyorum. Evlenmek istiyorum. Çocuk yapmak istiyorum. Sürekli aşk filmleri izliyorum. Mutlu yuvam ailem olsun diyorum. (Latife)

İlk hedef evlenmek. (Fahriye)

Ancak çıkış bütün mahpuslar için aynı derecede heyecan verici değildir. Mahpusların cezaevine girmeden önce çoğunlukla yoksul, çeşitli güçlükler içinde ve bazı donanımları zayıf kişiler olduğunu biliyoruz. Bu kişiler cezaevi içindeyken de çıktıktan sonra da aynı durumdadırlar. Yani topluma katılamama sadece cezaevi tarafından yaratılmış değildir. Mahpusların bazıları hapsedilmelerinden öncede kendilerini cezaevine getiren eylemleri dolayısıyla önemli ölçüde toplumdan uzaklaşmışlardır (Maestracci, 2012: 206) ve dolayısıyla özgürlüklerine kavuştuktan sonra gidecek yerleri yoktur. Mahpuslukları sırasında hiç ziyaretçileri gelmemiştir. Aileleri ve çocukları ile bağları kopmuştur. Çıkışta bir bekleyeni, evi, işi, maddi gücü olmayan, mahpusluk süresince hiç ziyaretçisi gelmeyen mahpusların bazıları çıktıktan sonra içeride kendilerine sunulan imkânları bulamayacaklarını bilirler.

Görüşün gelmiyor. Sigara alacak para yok. Çıkınca ne yapacağız? Aile yok, o yok... Sahip çıkan yok. İnşallah evleneceğim. Devamlı oğlumu arıyorum ama açmıyorlar. (Ebru)

Arka fonda hep sorunlar var. Gitsem nereye gideceğim çıkınca diyorum. Çaresizlik. Kalsam nerede. Çıkıyorsun, dağılıyorsun. Ne yapacaksın? Gidecek yerin yok. Ben biraz bu konuda çaresizim. Gitsem gene buraya gelebilirim, gitmesem Ayşeğül güçlü olman lazım diyorum. Kafam karışık bu konuda. (Ayşel)

Maddi yetersizlikler giriş bölümünde demografik özelliklerini detaylı bir şekilde incelediğimiz genç, eğitim düzeyi düşük ve mesleki donanımı yetersiz

kadın mahpusları kendilerini yeniden mağdur edecek kararlar almaya itebilir. Görüşmelerimiz sırasında çıkışları yaklaşan genç mahpusların daha cezaevindeyken fuhuş çetelerinden davet aldıklarını ve kendilerine çıkışta aranmak üzere telefon numaraları bırakıldığına şahit olduk.

Şimdi cezaevinden çıkınca hepimiz sabıkalıyız. İş bulamıyoruz, çoğumuzun gidecek yeri yok. Tahliye olduğu zaman kadınlar işe ve sığınma evlerine yerleştirilebilirler. Genç kadınlar kötü yola düşecekler. Onlara yer ayarlanması lazım. (Gönül)

Cezaevinden çıkan birisi için “topluma yeniden katılmak” muğlaklık içerir zira bu aynı zamanda topluma yeniden katılım içeren yeni bir bakış açısı edinmek yerine arzu edilmeyen ve dışlanmaya yol açabilecek şekilde “geldiği yere geri dönmek” anlamına gelebilir (Beaurepaire, 2012: 133). Mahpusların bazıları çıkışlarında yeniden kendilerini cezaevine getiren çevrenin ve ilişkilerin içine girme endişesi taşırlar.

Dışarıdaki arkadaşlarının hiçbirisiyle görüşmek isteniyorum. Uyuşturucu ortamı onlarınki. (Makbule)

Sabika kaydı cezaevinden çıkmış kişileri iş piyasasında sıkıntılı duruma düşürürken bu kişilerin ev bulması da oldukça zordur. Barınacak bir yer ve geçimini sağlayacak bir iş bulma konusundaki endişeler bazı mahpusların cezaevinden çıkmayı istememesine neden olmaktadır. Bu maddi endişelere ek olarak eşlerini öldürmüş olan bazı kadın mahpusları dışarıda eşlerinin akrabaları beklemektedir. Eğer öldürülen eş aynı zamanda akraba ise kadınlar kendi akrabalarının desteğinden de mahrum kalmaktadırlar.

Şu anda evim, işim yok. Ben çıkana kadar eşim bir şey hazırlar mı bilmiyorum. Dışarı çıkınca çok zorlanacak mıyım bilemem, Dışarı çok değişmiş, bocalar mıyım bilmiyorum. Cezadan sonra işin en zor kısmı, çıkıyor gidecek kapısı, yiyecek ekmeği yok. (Nefaset)

Buradan çıkınca, kadın olunca, açık kapım yok. Tek düşüncem; buradan çıkınca benim halim ne olacak? Dışarı çıksam ne yaparım diye düşünüyorum. İş yok, meslek yok. Uyuymıyorum kafa doluluğundan. Burada kalsam dert çıksam dert. Kadın sığınma evine gitsem altı ay sonra çık diyorlar. Asgari ücret alsam nasıl yetecek? Hep bunları düşünüyorum. (Tezel)

Çıkmayı istemiyorum. (Dicle)

Birçok hükümlü için kapatılma dışarıda da devam eder. Bu kapatılmanın kilitleri dışarıdaki insanların düşüncelerinde yatmaktadır. Eski mahpusa kız vermeme, iş vermeme, ev kiralamama vb, ayrımcı davranışlarla, dışlama mahpusun dışarıda da bir bakıma kapatılmış olduğunu göstermektedir (Savcı, 2004: 223). Bu nedenle sabika kaydının iş bulmalarını engelleyeceğini düşünen bazı mahpuslar ise kendi işlerini kurmak istemektedirler.

Ailemin yanında yaşayacağım. Kuaförlük üstüne İSMEK kursuna gideceğim. Kalfalık belgesini almaya çalışacağım. İSMEK'in gönderdiği yerler varmış çalışmak için. Kendime ait ufak bir salon istiyorum. Kendi işimi istiyorum. Başkasının yanında çalışma istemiyorum.(Makbule)

İş bulup çalışırım herhalde. Mutlaka yaşayacağım. Benim ailemin bir işi var. Seramik fabrikamız var. Kütahya'da. Ben de kendi yeteneklerim doğrultusunda bir şey yaparım. Eşim de (trafik kazası diye biliyor ailem) benle olsun istiyorum. İş kurmayı düşünüyoruz. (Zeliha)

Rusya'ya gideceğim. Çok planım var. İş açacağız. Ayakkabı, pantolon satacağız. (Erica)

Özellikle uzun mahpusluk yaşayan görüşmecilerimizin bazıları çıktıkları zaman yaşayacakları uyum sorunları nedeniyle endişelenmekte olduklarını belirtmişlerdir:

Korkuyorum. Arabaların geçişinden bile korkarım herhalde. Marketten parayla alışveriş yapacağım. Çocuğumla gezmeye çıkacağım. Bir süre üstümden atamam o şoku. (Makbule)

Cezaevi aynı zamanda insanın üzerine yapışan bir koku (Lhuillier, 2001: 109) kulaklardan silinmeyecek seslerdir. Bazı mahpuslar cezaevinden çıkışları yaklaşırken cezaevinin tenlerine yapışan, içlerine işleyen o kokusundan, beyinlerine işleyen seslerinden kurtulmak istediklerini belirtmişlerdir. Kendi üzerlerindeki cezaevinin izlerini silerek, bu zorunlu süreci akıllarından çıkartarak, cezaevini tamamen unutmak, yeni bir hayata başlamak istediklerini belirtmişlerdir.

Çıkınca hemen uzaklaşmak istiyorum. Benim için Bakırköy diye bir yer yok. (Sezin)

Buranın kokusunu üstümden atmak istiyorum (Fadik)

Kalan kısmını hayatımın buranın gölgesinde geçirmek istemiyorum. Tersine tertemiz burayla ilgisi olmayan. Buranın gölgesini istemiyorum (Latife)

Cezaevi içinde ortak bir hayatı paylaşan, zaman zaman gerilimler ve çatışmalar olsa da aynı koşullara tabii olan bazen birlikte üzülen, bazen birlikte sevinen mahpusların büyük bir kısmı dışarıdaki yeni hayatlarına koğuş arkadaşlarını taşımak istememektedirler.

Çoğuyla görüşmem çıkınca. Çünkü hepsi yanardınler buradakilerin. Ben ciğerlerini bilirim. Düzce'den bir iki kişi var, onlar ayrı. Onlar çıkınca evime gidip çocuklarını görmüşler. (Gönül)

Bir kişiyle görüşürüm ama diğerleriyle görüşmem. Çoğunun nerede oturduğunu ne iş yaptığını biliyorum ama asla görüşmem (Seza)

Cezaevi ile birlikte koğuş arkadaşlarını da hayatlarından çıkartmak bir yandan cezaevini tamamen unutmaya isteği ile ilgili ise de diğer yandan cezaevindeki koğuş arkadaşlarına karşı güvensizlik duyguları ile alakalıdır. Zira "cezaevinde hiç kimse diğerinin sözünden emin değildir, herkes diğerinin olayların gerçek akışını söylemediğinden, hikâye anlattığından, bilinçli ve bilinçsiz olarak kelimeleri çarpıttığından, olan bitenin bir kısmını sakladığından şüpheli

eder” (Fixot, 2012,109). Anket çalışmamız sırasında da mahpuslar her türden insanla bir arada olmaktan duydukları sıkıntıyı dile getirmişler ve cezaevindeki dostlukların genellikle menfaat üzerine kurulu olduğundan bahsetmişlerdir:

Çıktıktan sonra buradaki arkadaşlarla görüşmem. Bir iki kişi belki, o da tesadüf üzerine. Ben onların ciğerini biliyorum. Hem burayı hatırlamak istemiyorum hem de bugün böyleler yarın bambaşka olurlar. (Tezel)

Cezaevi dostluğu dışarı taşınabilir, ama gerçekse. Burada arkadaşlık genelde maddi menfaat üzerine kuruluyor. Sigara için yanına yanaşabilirler. Birkaç kişiyle görüşebilirim. Kaderden dolayı burada olduğu için. (Tuna)

İstemem görüşmek. İnsanın başına her türlü çorap örerler. (Refika)

Buradan çıkınca görüşmem buradakilerle belki düzelmedi nereden bileceğim. (Çağla)

Ancak yukarıda sözünü ettiğimiz endişe ve güvensizlik duyguları genelde oda arkadaşları için geçerli değildir. Bazı mahpusların hayatında oda arkadaşlarının özel bir yeri vardır. Bazılarının aileleri, çocukları da tanışır ve dışarıda görüşürler. Mahpuslar oda arkadaşlarıyla olan dostluklarını yakınlıklarını dışarıya da taşıyacaklarını belirtmişlerdir:

Görüşmem onlarla. Ne onlar beni görsün ne ben onları. Bir oda arkadaşım var o kadar. Başka kimseyle işim olmaz. (Aslı)

Cezaevinden çıktıktan sonra unutmayacağım iki insan var. Şimdiki ve önceki oda arkadaşlarımı. Diğerlerinin suratını görmek istemem. Oda arkadaşı çok önemli. Hem yemeği birlikte yiyoruz hem oda arkadaşım, hem de sırdaşım. Zaten ailecek tanıştık. Onun ailesi benim ailemi ziyarete gitmiş. Bana destek oluyor. Maddi manevi benim yanımda. (Makbule)

SONUÇ YERİNE

Bazen cezaevinden çıkan kişi bir iş, bir ev bulmak, aile ilişkilerini düzeltmek, çocuklarının velayetlerini geri alabilmek için uzun yıllar çabalamak zorunda kalabilir. Bu süre zarfında eski mahpusların motivasyonlarını kaybetmelerinin önüne geçebilmek için onlara hukuki, mesleki, maddi ve psikolojik destekler sunmak gerekebilir. “Topluma geri dönüş mahpusların becerilerini de dikkate alarak sunulan kişiselleştirilmiş bir rehberlik hizmeti eşliğinde cezaevi döneminden başlamalıdır (Klopp, 2012: 194).” Bir kişi için ““başarılı” bir topluma yeniden katılım yani toplumda kendi yerini bulmak, öncelikle bir iş (istihdamda yerini bulmak), bir mesken (uyuyacak, eşyalarını bırakacak ve yaşayacak bir yer), daha sonra bir aile (evlat, ebeveyn, eş olarak yerini bulmak) ve sosyal ilişkiler, vb.dir. Her seferinde özerklik, özgürlük ve güvenlik duygusunu sağlayacak kendine ait olan yeri bulmaktır (Beaurepaire, 2012: 134).”

Türkiye’de cezaevinden çıkmış kişilerin topluma yeniden katılabilmeleri için cezaevinde ihtiyaçları doğrultusunda sunulan eğitim, mesleki eğitim, iş olanakları son derece kısıtlıdır. Cezaevi hayatından dışarıdaki hayata geçişte mahpusa destek verebilecek, eşlik edebilecek ara mekanizmalar oluşturabilecek alanda çalışan sivil toplum kuruluşları da mevcut değildir. Dolayısıyla yalnız bırakılan, kendi kaderlerine terk edilen eski mahpusların yeniden suçla ilişkili bir yaşam biçimine dönmelerinin önündeki tek engel kendileri ve aileleridir.

KAYNAKÇA

- Beaurepaire de C. (2012) “La vulnérabilité sociale et psychique des détenues et des sortants de prisons,” *Revue de MAUSS*, 40: 125-146.
- Fixot, A.M. (2012) “Sortir de la sinistrose carcérale,” *Revue de MAUSS*, 40: 103-123.
- Kensey A. (2012) “Que sait-on de la situation socioéconomique des sortants de prison?,” *Revue de MAUSS*, 40: 147-160.
- Klopp A.M. (2012) “De la réclusion à l’inclusion. La sortie de prison en Europe,” *Revue de MAUSS*, 40: 185-194.
- Maestracci N. (2012) “Repenser la sortie de prison,” *Revue de MAUSS*, 40: 201-212
- Savcı, İ. (2004) *Adını Kader Koyduk. Kadın Açık Cezaevinden Notlar*, Ankara, Phoenix Yayınevi.

SONUÇ

“Cezaevinde Kadın Olmak” araştırmasını tasarlarken yola çıktığımız hipotezlerimizi, cezaevi sosyolojisinin bize verdiği imkânlar ile yorumladığımız saha çalışması verilerimiz ile doğruladık. Öncelikle, araştırma sırasında görüşme yaptığımız kadın mahpusların pek çoğunun hayatlarında, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve cinsiyetlerinden kaynaklanan ayrımcılığın izleri olduğunu ifade edebiliriz. Kadınların kendilerini cezaevine getiren eylemler ile ilişkilenmelerinde kendileri kadar toplumun da sorumluluğu vardır. Kadınlar cahilliğe, erken yaşta eğitim hayatını terk etmeye mecbur bırakılmış erken yaşlarından itibaren karşılaştıkları zorla evlilik, çok eşlilik, erken doğum, aile içi şiddet, cinsel taciz ve tecavüz gibi çeşitli şiddet şekillerine maruz kalmışlardır. Bütün bu etkenler kadınları genç yaşlarında veya çeşitli mahpusluklar ile bölünmüş bir hayat ile tanıştırmıştır. Kırsal kesimde özellikle ataerkil aile yapısının hâkim olduğu yerlerde büyük ölçüde baba ve erkek kardeşlerin denetimi altında bulunan ve ev dışında ilişkileri çok sınırlı olan kadınlar suçla ilişkili eylemlerden uzak kalmışlar (İçli, 2013), kente göçle birlikte kent yaşamının karmaşıklığı karşısında donanımsız kalan kadınlar daha kolaylıkla suçla ilişkili eylemlere yönelmişlerdir.

Neoliberal ceza politikaları sonucunda daha çok kişi için, daha sık ve daha uzun süreli özgürlüğünden mahrum bırakma cezası verilmektedir. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de her geçen gün mahpus sayıları artmaktadır. Kadınların toplumsal hayata, iş yaşamına katılımlarının yükselmesiyle birlikte dünya genelinde kadın mahpus sayısı da artmaktadır. Türkiye’de son yıllarda artan cezaevi nüfusunu barındıracak yeni cezaevleri inşa edilmektedir. Yüksek teknolojik imkânlarla ve gözetim sistemlerine sahip olan yeni cezaevleri daha doğrusu cezaevi kampüsleri şehir dışlarına inşa edilmekte ve nüfusun geri kalanı için görünmez kılınmaktadır. Kampüs cezaevleri büyüklükleri, en ince ayrıntısına kadar hesaplanmış mükemmel donanımları ve teknik sistemleri ile yalnız mahpusları değil, cezaevi çalışanlarını ve mahpus yakınlarını da denetim altına almaktadır. Ancak bu mükemmel sistemler halen sağlıklı, genç erkekler düşünülerek inşa edilmektedir. Kadın mahpus sayısının azlığı onları bu büyük kampüsler içerisinde ikinci kez görünmez kılmakta ve cinsiyetlerinden kaynaklanan ihtiyaçları karşılanmamaktadır.

Araştırmamız sırasında hapsedilmenin, kadın mahpuslar üzerinde erkek mahpuslardan farklı etkiler yarattığını tespit ettik. Cezaevinde mahpusun ailesi ve sevdikleri ile ilişkileri oldukça kısıtlanmaktadır. Sevgi, şefkat, ilgi cezaevinde en az bulunan duygulardır. Aileleriyle, eşleriyle, çocuklarıyla bu paylaşımları yapamayan mahpuslar fiziksel ve ruhsal anlamda kalabalık cezaevi ortamında yalnızlık çekmektedirler. Can sıkıntısı, diğer mahpuslarla zorunlu birliktelik ve mahrumiyet yoksunluğu hapsedilmenin ek sıkıntılarıdır (Skyes, 1958). Hapsedilmenin bu sıkıntıları kadınlar ve erkekler tarafından farklı şekillerde yaşanmaktadır. Kadınlar bu sıkıntıları çok daha yoğun bir şekilde hissetmektedirler.

Hapsedilme kadınların çoğu için alışılmadık bir deneyimdir. Hapsedilmenin yarattığı yoksunluklara kadın mahpuslar için çocuklarından yoksunluk da eklenir. Mahpusların pek çoğu çocuklarını duvarların gerisinde yakınlarına veya Sosyal Hizmetlere ait kurumlara bırakmak zorunda kalırlar. Bazı mahpuslar ise 0-6 yaş çocuklarını beraberlerinde cezaevine getirirler. Yanlarında olsun veya olmasın çocuklar hapsedilme sırasında da kadınların hayatlarında merkezi bir öneme sahip olmaya devam ederler. Cezaevinin annelik sorumluluğunu üstlenmek ve tam zamanlı annelik yapmak için ideal bir yer olmamasına rağmen kadın mahpusların çoğu bu sorumluluğu cezaevinden de olsa üstlenmek isterler.

Kadın mahpusların çoğu yaşları genç kadınlardır. Bazıları henüz anne olmaya fırsat bulamamışlardır. Uzun süreli özgürlüğünden mahrum kalma cezasına çarptırılan genç kadınlar annelikten de mahrum kalmanın endişesini yaşarlar. Cezaevinde, genç bir kadının, hamile bir hükümlünün, çocuğu ile birlikte kalan bir annenin, çocuklarını bir aile bireyine veya sosyal hizmetlerin bir kurumuna emanet etmiş bir kadının ya da yaşlı bir kadın mahpusun ihtiyaçları birbirinden ve erkek mahpusların ihtiyaçlarından farklıdır. Kadınların cezaevlerinde cinsiyetlerinden kaynaklanan ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için daha fazla kurumsal destek ve yardıma ihtiyaç duymaktadırlar

Kadın mahpusların kendi aralarında oluşturduğu cezaevi kültürü erkek mahpuslarınkinden farklıdır. Bu farklılık kadın cezaevlerinde mahpusların bulunduğu odalara ve ortak alanlara da yansır. Kadın mahpusların odaları çeşitli süslemeler ve düzenlemelerle ev içine benzetilerek evcilleştirilmekte, koğuşun ortak alanlarının tekinsizliğine karşı bir sığınma ve yakınlık alanı olarak kurulmaktadır. Öte yandan ortak alanların, barındırdığı tehlikelere ve fiziki anlamda evcilleştirilmeye elvermeyen soğukluğuna rağmen, kişinin kendi kasvetinden kurtulmasına, başkalarının varlığına yaslanmaya, bir topluluğun parçası olma ihtiyacını tatmin etmeye imkân tanımaktadır.

Araştırmamız sırasında cezanın kendisine dönüşmüş olan zamanla baş etmenin en yaygın biçimlerinin zamanı öldürmek ile uyuşturmak olduğunu, bu anlamda hapiste geçen sürenin mahpus açısından yapıcı, olumlu anlamda dönüştürücü olmaktan uzak, harcanmış, boşa gitmiş, yıkıcı bir zaman olarak deneyimlendiğini gözlemledik. Zamanla mücadelesinde kendi haline bırakılan mahpuslar için bu alandaki mücadele de yine kendi sorumlulukları altında olup kurumun destekleyici bir çerçeve sunması söz konusu olmamaktadır. Birçoğu psikolojik sıkıntılar yaşayan, geçmiş travmatik deneyimlerin izlerini halen ruhlarında barındıran, okullaşma seviyesi düşük, hapsedilmelerinin neticesinde ailevi bağlarında kırılmalar yaşayan ve destek görmeyen bu kadınlara ne ihtiyaç duyabilecekleri psikolojik destek, ne de hapisneden çıktıktan sonra kendi ayakları üzerinde durmalarını sağlayabilecek eğitim programları, mesleki formasyonlar sağlanmaktadır.

Ceza infaz kurumlarının mimari, idari ve ideolojik olarak yaşadığı dönüşüm Bakırköy Ceza ve İnfaz kurumu özelinde yaşanmakta, hapisane evreni dönüşmekte ve bunlar karşısında gerek mahpusların gerekse kurum çalışan ve idarecilerinin tepkileri, birbirleriyle ilişkilerinin seyri farklılaşmaktadır. Mahpuslar özellikle sağlık hakkına erişimde çok katmanlı engeller yaşamakta ve kurum içinde bulundukları süre içinde iyileşmek, yeniden topluma katılmak bir yana her geçen gün sağlıklarının bozulduğunu hissetmelerine neden olan bir güvensizlik duygusu içinde bulunmaktadırlar.

Eğitim programlarının düzenlenişinde merkezi olarak belirlenmiş hedeflere uyum sağlama ve performans kriterlerini yerine getirme kaygısı etkili olmakta, bu hizmetler az sayıda mahpusa ulaşabilmekte, uygulanmasında ise farklı sorunlar ve dirençlerle karşılaşmaktadır. Çalışma imkânları ise yine az sayıda mahpusu içermekte, iş yurduna bağlı olarak çalışan mahpusların bu durumdan maddi ve psikolojik anlamda belli bir tatmin duysalar da, birçok açıdan güvensiz ve asgari ücretin oldukça altında ücretlendirilmiş emeğe dayalı çalışma rejimi altında ağır bir sömürüye maruz kalmaktadırlar.

Mahpuslarla infaz koruma görevlileri arasındaki ilişkide mahpusun saygı görme ihtiyacına cevap verilip verilmemesi önem taşımakta, infaz koruma görevlilerinin meslekleriyle ve mahpuslarla kurdukları ilişkide gerek deneyim, gerekse mesleki sosyalleşmelerini ilk yaşadıkları dönem belirleyici olmaktadır..

Kadın mahpusların hapisane içindeki sosyalleşme dinamiklerini, mahpus topluluğunun özelliklerini incelediğimiz de ise kadınlar topluluğunda ilişkilerin belirleyici niteliklerinin güvensizlik, şüphe ve tekinsizlik olduğunu, fiziksel şiddetten ziyade sözel bir şiddet biçimi olan dedikodunun bir toplumsal

denetim, içirme ve dışlama aracı olmanın yanı sıra kadınların mahpusluğun zorluklarıyla baş etmede ve özellikle yoksulluk ve güvenlik ihtiyacına yönelik olarak kullanıldığını gözledik. Kadın mahpusların davranışlarını ve aralarındaki ilişkileri düzenleyen geniş çaplı ve yaygın kabul gören bir kurallar bütününden bahsetmek mümkün olmadığı gibi dayanışma da, sosyalleşme de daha ziyade iki üç kişilik gruplar arasında yaşanmaktadır.

Her ne kadar cezaevi öznenen bahsedilebilecek bir yer değilse de mahpusların kendi ellerinden özgürlüklerini, özerkliklerini ve mahremiyetlerini alan kuruma karşı bazı direniş stratejileri geliştirmektedirler. Her birey gibi mahpus bireyin de cezaevinin kapsayıcı ve kısıtlayıcı ortamına rağmen kendi hayatına anlam katmak için çabalamaktadır. Mahpus birey cezaevinde de olsa bazen mektuplar aracılığıyla öteki ile ilişki kurarak, bazen duvarların ardında kendinden alınan cinselliğini yaşayarak, bazen de anne kimliğine tutunarak kendi hayatına anlam ve bütünlük katarak özneleşebilmekte ve onu sistemin bir parçası haline getirmeye çalışan kuruma direnebilmektedir.

EK 1: MÜLAKAT YAPILAN MAHPUSLARIN LİSTESİ¹⁰

Ayça : 47 yaşında, dolandırıcılık, 6 yıldır hapiste, 3 çocuk annesi, boşanmış.

Gönül: 43 yaşında, cinayete azmettirme, 8 yıldır hapiste, 3 çocuk annesi, evli.

Endam: 26 yaşında, cinayet ve yaralama, 3 yıldır hapiste, 1 çocuk annesi, boşanmış.

Ece: 27 yaşında, hırsızlık, 1 çocuk annesi, 1 yıldır hapiste, evli.

Erica: 35 yaşında, uyuşturucu ticareti, 5 yıldır hapiste, çocuğu yok, sevgilisi var.

Nazmiye: 39 yaşında, uyuşturucu, 20 aydır hapiste, 6 çocuk annesi (biri 1 yaşında, onunla birlikte hapiste), evli.

Seda: 28 yaşında, cinayet, 6 yıldır hapiste, çocuğu yok, bekar.

Yewande: 31 yaşında, uyuşturucu ticareti, 2,5 yıldır hapiste, çocuğu yok, evli.

Melis: 35 yaşında, dolandırıcılık ve uyuşturucu ticareti, 3 yıldır hapiste, 1 çocuk annesi, boşanmış.

Ahu: 38 yaşında, yağma ve cinayete iştirak, 8 yıldır hapiste, 2 çocuk annesi, boşanmış.

Aysel: 30 yaşında, uyuşturucu ticareti, 2 yıldır hapiste, 4 çocuk annesi, boşanmış.

Çağla: 29 yaşında, yağma, 6 yıldır hapiste, 3 çocuk annesi, evli.

Ebru: 35 yaşında, uyuşturucu ticareti, 20 aydır hapiste, 1 çocuk annesi, sevgilisi var.

Feride: 30 yaşında, 2 yıldır hapiste, cinayet, çocuğu yok, bekar.

Latife: 29 yaşında, 12 yıldır hapiste, gasp, çocuğu yok, bekar.

¹⁰ Kullanılan isimler mahpusların gerçek isimleri değil, araştırma ekibinin verdiği mahlaslardan ibarettir.

- Seza:* 32 yaşında, gasp, 6 yıldır hapiste, 1 çocuk annesi, boşanmış.
- Teira:* 34 yaşında, uyuşturucu ticareti, 5 yıldır hapiste, çocuğu yok, bekar.
- Aslı:* 57 yaşında, uyuşturucu ticareti, 2 yıldır hapiste, 3 çocuk annesi, evli.
- Cahide:* 33 yaşında, cinayete azmettirme, 6 yıldır hapiste, 2 çocuk annesi, dul.
- Deniz:* 34 yaşında, ekonomik suç, 8 aydır hapiste, 3 çocuk annesi, evli.
- Dicle:* 27 yaşında, cinayet, 5 yıldır hapiste, 1 çocuk annesi, evli.
- Esra:* 34 yaşında, kapkaç, 6 yıldır hapiste, 3 çocuk annesi, evli.
- Fadik:* 28 yaşında, cinayete azmettirme, 2 çocuk annesi, evli.
- Fahriye:* 37 yaşında, ekonomik çıkar amaçlı örgütlü suç, 3 yıl 6 aydır hapiste, çocuğu yok, dul.
- Gökçe:* 29 yaşında, karşılıksız çek, 1 yıl 2 aydır hapiste, 1 çocuk annesi, boşanmış.
- Gonca:* 39 yaşında, fuhuşa yer temin etme, 14 aydır hapiste, 4 çocuk annesi, evli.
- Makbule:* 31 yaşında, uyuşturucu ticareti, 3 yıldır hapiste, 1 çocuk annesi, boşanmış.
- Mary:* 41 yaşında, uyuşturucu ticareti, 3 yıldır hapiste, 1 çocuk annesi.
- Peride:* 33 yaşında, cinayet, 7 yıldır hapiste, çocuğu yok, bekar.
- Refika:* 29, cinayete iştirak, 9 yıl 6 aydır hapsedir, bir çocuk annesi, boşanmış.
- Safiye:* 35 yaşında, uyuşturucu ticareti, 3 yıl 6 aydır hapsedir, çocuğu yok, sevgilisi var.
- Sezin:* 21 yaşında, cinayet, 4 yıldır hapsedir, çocuğu yok, bekar.
- Serap:* 29 yaşında, 4 yıldır hapsedir, cinayet, çocuğu yok, bekar.
- Şenay Pınar:* 33 yaşında, cinayete iştirak, 4 yıldır hapsedir, 1 çocuğu var, dul.
- Tuna:* 22 yaşında, cinayete azmettirme, 3 yıl 2 aydır hapsedir, çocuğu yok, evli.

Tezel: 32 yaşında, cinayet, 4 yıldır hapiste, 1 çocuk annesi, boşanmış.

Zeliha: 32 yaşında, uyuşturucu ticareti, 3 yıldır hapiste, çocuğu yok, evli.

Figen: 21 yaşında, uyuşturucu ticareti, 1 yıl 6 aydır hapiste, çocuğu yok, bekar.

Nefaset: 42 yaşında, uyuşturucu ticareti, 7 yıldır hapiste, 1 çocuk annesi, evli.

Tansu: 52 yaşında, cinayet, 6 yıldır hapiste, 3 çocuk annesi, dul.

EK 2: MÜLAKAT YAPILAN İNFAZ KORUMA MEMURLARININ LİSTESİ

İKM 1: 45 yaşında, 22 yıldır İKM, açıköğretim Adalet Meslek Yüksek Okulu mezunu.

İKM 2: 25 yaşında, 2 yıldır İKM, açıköğretim lisans öğrencisi.

İKM 3: 36 yaşında, 8 yıldır İKM, yüksekokul mezunu ve açıköğretim lisans öğrencisi.

İKM 4: 25 yaşında, 1 aydır İKM, ön lisans mezunu.

İKM 5: 29 yaşında, 2 yıldır İKM, yüksekokul mezunu.

İKM 6: 27 yaşında, 1 yıl 6 aydır İKM, lisans mezunu.

İKM 7: 28 yaşında, 2 yıldır İKM, lise mezunu.

İKM 8: 25 yaşında, 1 yıl 6 aydır İKM, açıköğretim lisans öğrencisi.

İKM 9: 32 yaşında, 2 yıldır İKM, yüksekokul mezunu.

İKM 10: 25 yaşında, 6 yıldır İKM, açıköğretim lisans öğrencisi.

İKM 11: 30 yaşında, 2 yıldır İKM, yüksekokul mezunu ve açıköğretim lisans öğrencisi.

İKM 12: 21 yaşında, 22 aydır İKM, örgün ve açıköğretimde iki programda lisans öğrencisi.

İKM 13: 28 yaşında, 20 aydır İKM, yüksekokul mezunu.

İKM 14: 27 yaşında, 2 yıldır İKM, lisans mezunu.

İKM 15: 31 yaşında, 2 yıldır İKM, önlisans mezunu.

- İKM 16: 24 yaşında, 2 yıldır İKM, lisans mezunu.
- İKM 17: 23 yaşında, 22 aydır İKM, açıköğretim lisans öğrencisi.
- İKM 18: 23 yaşında, 6 aydır İKM, önlisans mezunu
- İKM 19: 41 yaşında, 17 yıldır İKM, açıköğretim Adalet Meslek Yüksek Okulu öğrencisi.
- İKM 20: 40 yaşında, 21 yıldır İKM, lise mezunu.
- İKM 21: 25 yaşında, 2 yıl 6 aydır İKM, açıköğretim lisans öğrencisi.
- İKM 22: 40 yaşında, 18 yıldır İKM, lise mezunu.
- İKM 23: 43 yaşında, 20 yıldır İKM, lise mezunu.
- İKM 24: 39 yaşında, 14 yıldır İKM, lise mezunu.
- İKM 25: 33 yaşında, 8 yıldır İKM, lisans mezunu ve açıköğretim lisans öğrencisi.
- İKM 26: 40 yaşında, 18 yıldır İKM (4 yıl 6 aydır başmemur), açıköğretim lisans öğrencisi.
- İKM 27: 38 yaşında, 9 yıldır İKM, açıköğretim lisans öğrencisi.
- İKM 28: 38 yaşında, 9 yıldır İKM, yüksekokul mezunu ve açıköğretim lisans öğrencisi.
- İKM 29: 26 yaşında, 3 yıldır İKM, açıköğretim lisans öğrencisi.
- İKM 30: 26 yaşında, 3 yıldır İKM, açıköğretim yüksek okul öğrencisi.
- İKM 31: 29 yaşında, 7 yıldır İKM, açıköğretim lisans mezunu.
- İKM 32: 49 yaşında, 25 yıldır İKM, lise mezunu.
- İKM 33: 21 yaşında, 2 yıldır İKM, açıköğretim lisans öğrencisi.
- İKM 34: 40 yaşında, 20 yıldır İKM (başmemur), lise mezunu.
- İKM 35: 20 yaşında, 1 yıldır İKM, üniversite öğrencisi.

İKM 36: 40 yaşında, 14 yıldır İKM (3 yıldır baş memur), yüksekokul mezunu.

İKM 37: 31 yaşında, 8 yıldır İKM, yüksekokul mezunu ve açıköğretim lisans öğrencisi

İKM 38: 41 yaşında, 14 yıldır İKM (3 yıldır başmemur), yüksekokul mezunu.

İKM 39: 28 yaşında, 2 yıldır İKM, açıköğretim lisans öğrencisi.

İKM 40: 26 yaşında, 5 aydır İKM, lisans mezunu.

Dört Duvar Kadına Ne Yapar?

İpek Merçil
Seçil Doğuç Ergin

"Dört Duvar Kadına Ne Yapar?" kitabı 2011-2012 yılları arasında Bakırköy Kadın Kapalı Cezaevinde on beş ay boyunca çeşitli sosyolojik araştırma teknikleri kullanılarak gerçekleştirilen saha çalışması verilerinin cezaevi sosyolojisinin araçları kullanılarak yapılan değerlendirmesini içermektedir. "Kadın mahpusları cezaevine taşıyan sebepler ile mahpusların cezaevi deneyimleri ve oluşturdukları cezaevi kültüründe toplumsal cinsiyet belirleyici rol oynamaktadır" hipotezinden yola çıkan kitap gözaltı sürecinden itibaren ceza infaz sistemi içerisinde kadınların yaşadıklarına odaklanmaktadır.

Kitap cezaevi kitabı olduğu gibi aynı zamanda bir kadın kitabıdır. Zira araştırma kapsamında kadın mahpusların mahpusluk öncesi yaşamları, cezaevine giriş süreçleri, onları cezaevine getiren sebepler, cezaevindeki gündelik hayatları, kurumla, kurum çalışanları ve diğer mahpuslar ile kurdukları ilişkiler, gelecek planları ve cezaevinin kadın mahpuslar üzerindeki etkileri gibi pek çok konuda Türkiye'de ilk kez veri oluşturulmuştur. Söz konusu veriler toplumsal cinsiyet bakış açısı dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu veriler değerlendirilirken kullanılan cezaevi sosyolojisinin temel kaynaklarının pek çoğu ilk kez Türk okuyucunun bilgisine sunulmuştur.

Şehit Adem Yavuz Sok.
Hitit Apt. 14/1 Kızılay - Ankara
Tel: 0 (312) 419 97 81
E-posta: info@siyasalkitap.com
www.siyasalkitapevi.com

